

MÜSİAD

Araştırma Raporları

MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ

2008

TÜRKİYE Ekonomisi

Demokrasi ve İstikrar İçinde Kalkınma

**2008 Yılı Türkiye Ekonomisi Raporu'nun basımına
sağladığı katkılardan dolayı**

 DESTEK PATENT'e

teşekkür ederiz.

MÜSİAD

MÜSTAKİL SANATÇI ve İŞADAMLARI DERNEĞİ

Bu Rapor MÜSİAD Araştırmalar ve Yayın Komisyonu koordinasyonunda
MÜSİAD Ekonomik Danışma Kurulu tarafından hazırlanmıştır.

Ediör
Doç. Dr. İbrahim Öztürk

Yayın Kurulu
Bu raporun ortaya çıkmasına katkı sağlayan Yayın Kurulu üyelerine teşekkür ederiz.

Dr. Ömer Bolat
Prof. Dr. Hümey Şencan
Doç. Dr. Mustafa Çelen (Marmara Üniversitesi, Maliye Bölümü)
Doç. Dr. Hüseyin Şen (Atıyon Kocatepe Üniversitesi, Maliye Bölümü)
Doç. Dr. İsa Sağbaşı (Atıyon Kocatepe Üniversitesi, Maliye Bölümü)
Doç. Dr. Halls Yunus Ersöz (İstanbul Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi Bölümü)
Yrd. Doç. Dr. Beşir Göl (İstanbul Ticaret Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu)
Dr. Nihat Alayoğlu
Korşat Şahin
Eyüp Vural Aydın

Yayın Hazırlık
www.prestijreklam.com Tel: (0212) 489 40 63 Pbx

Baskı

Atatürk Cd. Göl Sk. No:1 Yenibosna / İstanbul
Tel: (0212) 656 49 97 Faks: (0212) 656 29 26

Basım Yeri ve Tarihi
İstanbul, Temmuz 2008

ISBN: 978-975-7215-80-6

- 2007 YILI DEĞERLENDİRMELERİ
- 2008 YARI YILI DEĞERLENDİRMELERİ
- DEMOKRASİ VE İSTİKRAR İÇİNDE KALKINMA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	10
-------------	----

1. MİLLİ GELİR, BÜYÜME ve İSTİHDAM

1.1. MİLLİ GELİR ve BÜYÜME	17
1.2. ÜRETİM ve SEKTÖREL BÜYÜME BÇİMLERİ	23
1.2.1. Tarım Sektörü	25
1.2.2. Sanayi Sektörü	26
1.2.3. Hizmet Sektörü	29
1.3. TALEP UNSURLARINDAKİ GELİŞMELER	31
1.4. İSTİHDAM ve GELİR DAĞILIMINDAKİ GELİŞMELER	35
1.4.1. İşgücü ve Emek Piyasasının Gelişimi	35
1.4.2. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk	36

2. KAMU MALİYESİ

2.1. MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE HARCAMALARI	39
2.2. MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİMLERİ	43
2.3. MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE DENGESİ	48
2.4. TÜRKİYE'NİN BORÇ STOKU	52
2.5. TOPLAM KAMU KESİMİ	56

3. PARA PİYASALARINDAKİ GELİŞMELER

3.1. PARA PİYASALARINDAKİ GENEL BÇİMLER	59
3.2. MERKEZ BANKASI ANALİTİK BİLANÇOSU	60
3.3. FAİZ ORANLARINDAKİ GELİŞMELER	62
3.4. PARA ARAZINDAKİ GELİŞMELER	64
3.5. BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER	66
3.5.1. Krediler	68
3.5.2. Menkul Değerler	68
3.5.3. Risk Düzeyi	69
3.5.4. Finansal Denkleme	70
3.5.5. Sermaye Yeterlilik Oranı	71

4. FİYATLARDAKİ GELİŞMELER

4.1. TÜRKİYE'DE ENFLASYONU DÜŞÜRME MÜCADELESİ	73
4.2. FİYATLARDAKİ GENEL GÖRÜNÜM	75
4.3. ENFLASYONUN HEDFETEN SAPMASININ NEDENLERİ	78
4.4. ÖZEL KAPSAMLI TÜRE GÖSTERGELERİ	81

4.5. ÜRETİCİ FİYATLARINDAKİ GELİŞMELER.....	82
4.6. TÜFE VE ÜFE'DEKİ GELİŞMELER.....	84

5. ÖDEMELER DENGESİ

5.1. DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER.....	87
5.1.1. ABD Ekonomisindeki Gelişmeler.....	90
5.1.2. AB Ekonomisindeki Gelişmeler.....	90
5.1.3. Japon Ekonomisindeki Gelişmeler.....	90
5.1.4. Çin Ekonomisindeki Gelişmeler.....	91
5.2. TÜRKİYE'NİN ÖDEMELER DENGESİNDEKİ GELİŞMELER.....	91
5.2.1. Dış Ticaretteki Gelişmeler.....	91
5.2.2. Dış Ticaretin Yapısı.....	93
5.2.3. Başlıca Fasıllara Göre İhracat ve İthalat Eğilimleri.....	95
5.2.4. Dış Ticaretin Yönü.....	98
5.2.5. Can Açığıtaki Gelişmeler.....	100
5.2.6. Can Açığının Finansmanı.....	103
5.3. 2008 YILI BAŞINDAKİ GELİŞMELER.....	107

6. TÜRKİYE'DE BÜYÜME, İSTİHDAM ve ENFLASYON

6.1. İSTİKRAR PROGRAMI SONESINDA KALKINMA ARAYIŞLARI.....	111
6.2. SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜMEYE DOĞRU.....	112
6.2.1. Büyümenin Aktörleri ve Faktörleri.....	113
6.2.2. Büyümenin Finansmanı.....	118
6.2.3. Dış Açığın Finansmanı.....	119
6.3. TÜRKİYE ve FİNANSAL İSTİKRAR.....	122
6.3.1. Bankacılık Kesiminde Finansal İstikrar.....	122
6.3.2. Reel Sektörde Finansal İstikrar.....	122
6.3.3. Hane Halkı Kesiminde Finansal İstikrar.....	123
6.3.4. Kamuda Finansal İstikrar.....	124
6.4. FİYAT İSTİKRARINDA ZOR AŞAMALAR.....	125
6.4.1. Can Açık ve Enflasyonda Faiz-Kur Tartışması.....	130
6.4.2. Büyüme-Enflasyon Çelişkisi.....	132
6.4.3. Enflasyon ve Can Açığa Arz Yönlü Çözüm Arayışları.....	132

7. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE YOL HARİTASI

7.1. KÜRESELLEŞMENİN DİNAMİKLERİ.....	139
7.1.1. Küreselleşmenin Dinamiği Değişimi.....	140
7.1.2. Küreselleşmenin Entelektüel Altyapısı.....	140
7.1.3. Talepler ve Kamusal Alan.....	140
7.1.4. Hesap Verebilir Kurumlar Düzeni.....	141
7.1.5. Etkin Yönetişim Arayışları.....	141
7.1.6. Kamunun Ekonomideki Küçülme Süreci.....	142

7.1.7. Küreselleşme İçin Etkin Piyasa İdaresi.....	129
7.1.8. Dış Çarpıklıklar ve İç Yetersizlikler.....	130
7.2. KRİZ SONRASINDA KÜRESEL BÜTÜNLEŞME	131
7.2.1. Değişen Rekabet Ortamına Hazırlanma	131
7.2.2. Girişimcilik Ortamının Geliştirilmesi	132
7.2.3. Girişimcilik Ortamı İçin Çevre Şartları.....	133
7.3. VERİMLİLİK-İSTİHDAM SİNERJİSİNE DOĞRU	135
7.3.1. Yenilikçiliğe Dayalı Kalkınma.....	135
7.3.2. İstihdam Dostu Büyümeye Ağırlık Verme.....	136
7.3.3. İstihdam ve İmalat Sanayi Bağlantısı.....	136
7.3.4. Hizmet Sektörü ve İstihdam.....	136
7.3.5. Yeni İstihdam Sektörleri.....	137
7.3.6. Cari Açığın Kapatılması İçin Hizmet İhracatı	137
7.4. DIŞ TİCARETTE STRATEJİK AÇILIMLAR.....	138
7.5. KALKINMADA YABANCI SERMAYE STRATEJİLERİ	139
7.6. KÜRESEL ENTEGRASYON ve BULAŞMA ETKİSİ.....	141
7.7. BİR KEZ DAHA ÖZELLEŞTİRME	142
7.8. KALKINMADA ÇEVRE VE İNSAN	143

8. İŞSİZLİK ve İSTİHDAM

8.1. İSTİHDAMIN ARTIRILMASI ve İŞSİZLİĞİN ÖNLENMESİ	145
8.1.1. İşsizlik ve Toplumsal Sonuçları	145
8.1.2. Küreselleşme ve İşsizlik	146
8.1.3. Gelişmiş Ülkeler ve AB'de İşsizlik	148
8.1.4. Türkiye'de İşsizlik ve Özellikleri	150
8.1.5. İşsizliğin Önlenmesine Yönelik Politikalar	152
8.1.6. İstihdam Paketinin Değerlendirilmesi	153
8.1.7. İstihdam Paketinin Bileşenleri.....	154
8.1.8. Milli İstihdam Stratejisinin Unsurları	157

9. MÜSİAD'IN ÖNERİLERİ

9.1. TÜRKİYE-AB MÜZAKERE SÜRECİNE İLİŞKİN ÖNERİLER.....	163
9.1.1. AB Müzakere Sürecinde Durgunluk Dönemi.....	163
9.1.2. Kıbrıs Konusu.....	167
9.1.3. Türkiye-AB İlişkileri İçin Öneriler.....	167
9.2. YENİ BİR ANAYASA OLUŞTURULMASINA İLİŞKİN ÖNERİLER.....	168
9.2.1. Siyasi Rejimin Nitelikleri	169
9.2.2. Temel Hak ve Hürriyetler.....	170
9.2.3. Kuvvetler Arası İlişkiler.....	171
9.2.4. Anayasanın Hazırlanma Süreci.....	172
9.3. KAMU YÖNETİMİ REFORMUNA İLİŞKİN ÖNERİLER.....	173
9.4. EĞİTİMİ SİSTEMİNİN İYİLEŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN ÖNERİLER	174
9.5. KOBİ'LER ve KOSGEB'E İLİŞKİN ÖNERİLER	179
9.6. KAMU FİNANSMANINA YÖNELİK ÖNERİLER	180
9.7. TÜRK TİCARET KANUNU TASARISINA İLİŞKİN ÖNERİLER	187
9.8. BÜYÜK MAĞAZALAR KANUNU TASARISINA İLİŞKİN ÖNERİLER	188

TABİROLAR LİSTESİ

MAKRO GÖSTERGELER	14
MÜŞİAD'IN 2008 YILI SONU TAHMİNLERİ	15
Tablo 1.1. Eski ve Yeni GSYH Senlenne Göre Büyüme Hızlarının Karşılaştırılması	18
Tablo 1.2. Gaymsalı Yurduğu Hasılanın Gelişimi	20
Tablo 1.3. Sabit Fiyatlarla GSYH İçindeki Sektörel Payların Gelişimi	23
Tablo 1.4. Sektörel Büyüme Hızlarının Üçer Aylık Gelişimi	24
Tablo 1.5. Tancı Üretimnin Miktar Olarak Gelişimi	25
Tablo 1.6. Sanayi Üretimnin Alı Sektörler İubanyile Büyüme Hızları	26
Tablo 1.7. İmalat Sanayinde Aylık Kapasite Kullanımı Oranları	28
Tablo 1.8. Özel ve Kamu İmalat Sanayinde Kapasite Kullanım Oranlarının Gelişimi	29
Tablo 1.9. Hizmet Sektörünün Alı Sektörler İubanyile Büyüme Hızı	31
Tablo 1.10. Sabit Fiyatlarla Talep Yönlü GSYH'nin Gelişimi	33
Tablo 1.11. Sabit Fiyatlarla Üçer Aylık Dönelimlerde Talep Yönlü GSYH'nin Gelişimi	34
Tablo 1.12. İşgücü ve İshdam Durumu	36
Tablo 1.13. Yoksulluk Düzeyinin Gelişimi	37
Tablo 2.1. Faiz Dışı Bütçe ve Faiz Harcamalarının GSYH'ye Oranı	40
Tablo 2.2. Merkezî Yönelim Bütçe Harcamalarının Yüzde Dağılımı	41
Tablo 2.3. Fonksiyonel Sınıllandırılmaya Göre Harcamalar	42
Tablo 2.4. Türkiye İçin Yönelim Göstergeleri	43
Tablo 2.5. Vergi ve Vergi Dışı Gelirlerin GSYH'ye Oranı	43
Tablo 2.6. 2007 Yılı Vergi Gelirleri Hedef ve Gerçekleşmeler	44
Tablo 2.7. Çeşitli Vergilerin Toplam Vergi Hasılatı İçindeki Payı	45
Tablo 2.8. Gelir Vergisi Tanfesi Yapısı	46
Tablo 2.9. Çeşitli Vergilerin Esneklikleri	47
Tablo 2.10. Vergi Gelirleri ile Kamu Harcamalarının Esneklikleri	47
Tablo 2.11. Merkezî Yönelim Bütçe Dengesi ve Bütçe Finansmanı	48
Tablo 2.12. İş Borçlanma Araçlarına Göre Dağılımı	50
Tablo 2.13. Kamu Kesim Borç Stoku	52
Tablo 2.14. Türkiye'nin Toplam Brüt Dış Borç Stoku	54
Tablo 2.15. AB ve Türkiye'de Borçluluk	55
Tablo 2.16. Kamu Kesim Borçlanma Gereği	56
Tablo 3.1. Merkez Bankası Bilançosu Büyüklükleri	60
Tablo 3.2. Başlıca Parasal Göstergeler	64
Tablo 3.3. Merkez Bankası Müdahaleleri	66
Tablo 3.4. Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler	67
Tablo 4.1. Başlıca Bölgelerde Tüketicî Fiyatları ve İşsizlik	70
Tablo 4.2. Ana Endüstri Grubu Mallarına Göre ÜFE Gelişimleri	83
Tablo 4.3. TÜFE ve ÜFE'deki Gelişmeler	74
Tablo 5.1. Küresel Büyüme Görünümü	88
Tablo 5.2. Başlıca Dış Ticaret Göstergeleri	92
Tablo 5.3. Ekonomik Faaliyetlere Göre Dış Ticaret	94

Tablo 5.4. Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre Dış Ticaret	86
Tablo 5.5. Başlıca İhracat ve Karşılık Gelen İthalat Fasılları	88
Tablo 5.6. Ülke Gruplarına Göre İhracat	90
Tablo 5.7. Ülke Gruplarına Göre İthalat	91
Tablo 5.8. Cari Açık ve Dış Ticaret Açığının Değişim Yönü	92
Tablo 5.9. Yıllara Göre Cari İşlemler Dengesi ve Bunun Finansmanı	93
Tablo 5.10. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımının Sektörel Dağılımı	97
Tablo 5.11. Yıllara Göre Dış Ticaret	99
Tablo 5.12. Başlıca Fasıllara Göre İhracat ve İthalat	99
Tablo 6.1. Makro Ekonomik İstikrar Göstergeleri	102
Tablo 6.2. Ekonomide Uzun Vadeli Eğilimler	103
Tablo 6.3. Bazı OECD Ülkelerinde Büyümenin Kaynakları	106
Tablo 6.4. Devlet Brüt Borç Stokunun GSYH'ye Oranındaki Değişim	113
Tablo 6.6. Merkezi Yönetim Bütçe Uygulama Sonuçları	122
Tablo 6.7. Üretim Yöntemiyle GSYH	123
Tablo 6.8. Harcama Yöntemiyle GSYH	124
Tablo 8.1. Bölgelere Göre Dünyada Büyüme, İstihdam ve İşsizlik	146
Tablo 8.2. Cinsiyete Göre Dünyada İşsizlik	147
Tablo 8.3. Dünyada İşsizlik Olgusu	148
Tablo 8.4. Cinsiyete Göre İşsizlik Oranları	150
Tablo 9.1. Müzakereye Açılan Fasıllar	164
Tablo 9.2. 11 Aralık 2006 Kararı ile Askıya Alınan Sekiz Başlık	164
Tablo 9.3. Şu Anda Getirilen Açılış Kriterleri Başlıklar	165
Tablo 9.4. Açılış Kriterleri Konulması Beklenen fasıllar	166
Tablo 9.5. Açılış Kriterleri Konulması Beklenmeyen Başlıklar	166
Tablo 9.6. Dünya'da Sukuk İhraçları	182

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Ekonomide Büyüme Eğilimleri	15
Şekil 1.2. GSYH'nin Üçer Aylık Dönemler İtibariyle Gelişimi	17
Şekil 1.3. Kişi Başına Düşen GSYH'nin Yeni ve Eski Milli Gelir Serilerine Göre Gelişimi	18
Şekil 1.4. 2007 Yılında Sektörlerin GSYH İçindeki Payları	19
Şekil 1.5. Sabit Fiyatlarda Sektörel Büyüme Hızları	20
Şekil 1.6. 2007 Yılı Sanayi Üretiminin Alt Sektörler İtibariyle Yüzde Dağılımı	23
Şekil 1.7. Sanayi Üretiminin Alt Sektörler İtibariyle On İki Aylık Büyüme Hızları	24
Şekil 1.8. 2007 Yılı İmalat Sanayi Üretiminin Alt Sektörler İtibariyle Yüzde Dağılımı	24
Şekil 1.9. 2007 Yılı Hizmet Alt Sektörlerinin Yüzde Dağılımı	26
Şekil 1.10. 2007 Yılında Sabit Fiyatlarla Harcama Türlerinin GSYH İçindeki Yüzde Payları	28
Şekil 1.11. 2007 Yılında Cari Fiyatlarla Özel Tüketim Harcamalarını GSYH İçindeki Yüzde Payları	29
Şekil 1.12. 2007 Yılında Talep Unsurlarının Büyüme Oranına Katkıları	31

Şekil 2.1. İç Borç Çevirme Oranı	46
Şekil 2.2. İç Borçlanma Faiz Oranı ve Vade Yapısı	46
Şekil 2.3. Kamu Kesimi Net İç Borç Stokunun GSYH İçindeki Yüzde Payı	49
Şekil 2.4. Dış Borç Servisinin Döviz Kompozisyonu	51
Şekil 2.5. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği ve Faiz Dışı Fazla	52
Şekil 3.1. Merkez Bankası Net Rezerv ve Net Döviz Pozisyonu İlişkisi	55
Şekil 3.2. 2006 Yılı Boyunca Ekonomide Likidite Eğilimleri	55
Şekil 3.3. Politika Faiz Oranları ve Çekirdek Enflasyon Göstergeleri	56
Şekil 3.4. Reel Kur Endeksinde Yıllara Göre Gelişmeler	59
Şekil 3.5. Kredilerdeki Gelişmeler	63
Şekil 3.6. İkinci El DİBS Piyasasında Ortalama Bileşik Faiz ve Faiz Getirisi Oynaklığı	64
Şekil 3.7. Finansal Derinleşme	64
Şekil 3.8. Özkaynak, Risk Ağırlıklı Varlıklar ve Sermaye Yeterlilik Oranı	65
Şekil 4.1. Türkiye’de Enflasyon Eğilimleri	67
Şekil 4.2. Kriz Sonrasında TÜFE Enflasyonundaki Gelişmeler	67
Şekil 4.3. TÜFE ve ÜFE’deki Gelişmeler	68
Şekil 4.4. TÜFE’de İthalat Etikisi	70
Şekil 4.5. Dünyada Enflasyon Eğilimleri	70
Şekil 4.6. 2006-2007 Yıllarında Küresel Enflasyonun Kaynakları	71
Şekil 4.7. Türkiye’de TÜFE’ye Katkıda Bulunan Kalemler	72
Şekil 4.8. 2007 Yılında TÜFE Enflasyonunun Üzerinde ve Altında Kalan Kalemler	73
Şekil 4.9. 2007 Yılında Özel Kapsamlı TÜFE Göstergeleri	73
Şekil 4.10. Üretici Fiyat Endeksindeki Değişimler	74
Şekil 4.11. TÜFE’deki Gelişmeler	76
Şekil 5.1. Başlıca Dış Ticaret Göstergeleri	84
Şekil 5.2. Dış Ticaretteki Başlıca Gelişmeler	85
Şekil 5.3. İthalat-İhracat Eğilimleri	89
Şekil 5.4. Cari Açık ve Enerji İthalatının Etkisi	94
Şekil 5.5. Cari Açık ve Finansmanındaki Gelişmeler	95
Şekil 5.6. Yabancı Sermayenin Bileşenleri	96
Şekil 5.7. İmalat Sanayinin Alt Sektörlerinde DYSY Girişlerinin Payı	98
Şekil 6.1. Büyüme, Enflasyon ve Faiz Eğilimleri	103
Şekil 6.2. Yatırım ve Tüketim Harcamaları	104
Şekil 6.3. Büyümede Özel ve Kamu Katkısı	104
Şekil 6.4. İmalat Sanayinde Verimlilik	105
Şekil 6.5. GSYH ve Verimlilik	105
Şekil 6.6. Tasarruf - Yatırım Dengesindeki Gelişmeler	107
Şekil 6.7 Cari Açıkta Enerji Etkisi	108
Şekil 6.8. Enerji Açığında Fiyat Etkisi	109
Şekil 6.9. Şirketlerin Borç ve Faiz Riskindeki Gelişmeler	111
Şekil 6.10. Kamu Sektörü Borçlanma Gereği ve TÜFE	114
Şekil 6.11. İmalat Sanayi Üretim ve İhracat	116
Şekil 6.12. Enflasyon ile Büyüme Arasındaki Uzun Vadeli İlişkiler	117
Şekil 6.13. Türkiye’de Faiz-Kur İlişkisi	118

Ömer Cihad Vardan
MÜSİAD Genel Başkanı

Önsöz

Sürdürülebilir Büyüme İçin,
Kesintisiz ve Tam Demokrasi

Ülkemiz; tarihinde ilk kez yüksek kalkınma trendini yakaladığı, 2002-2007 döneminin ardından, ekonomik ve siyasal çalkantılar nedeniyle, kritik günler yaşamaktadır.

Bizler işadamları sıfatımızla, adı üstünde, işiyle uğraşması gereken kişileriz. Doğal olarak hangi konulara yatırım yapmamız, hangi pazarlara açılmamız ve bunları nasıl gerçekleştirmemiz gerektiğini düşünmeliyiz. Ayrıca bu yatırımları yaparken ölçülebilir riskleri almak ve işin riskini nasıl kontrol edeceğimizi hesap etmek durumundayız. Prensipte "Sistemden kaynaklanan riskler, işinizin riskini aştığı zaman artık kontrol elden çıkmış ve riski idare etme imkânı kalmamış" demektir. Böyle bir durumda "yatırımdan vazgeç ve bekle" konumuna geçilir. Peki, biz daha ne kadar bekleyeceğiz? Gelişmiş ülkelerin seviyesine nasıl ulaşacağız? Zaten bu ülkenin işadamları sürekli beklerken, 1990'lı yıllar kaybedilmedi mi?

Geriye dönük yakın geçmişimize göz atacak olursak uzun senelerdir ilk defa 2002 yılından itibaren Türkiye'nin reformlara odaklandığını görüyoruz. Yapılan bu çalışmalar neticesinde milli gelirimiz 350 milyar YTL seviyesinden 2007 yılı sonunda 860 milyar YTL seviyesine veya bir başka deyişle 660 Milyar ABD doları seviyesine ulaşmıştır. Aynı dönemde kişi başına düşen gelirimiz 2500 ABD doları seviyesinden 9300 ABD doları seviyesini ve ihracatımız da 36 Milyar ABD doları seviyesinden bugün itibarıyla 120 Milyar ABD doları seviyesini geçmiştir. Bu rakamlarla Türkiye dünyanın 17.büyük, AB'nin 6. büyük ekonomisi ünvanını kazanmıştır.

Ekonomik alanda en önemli gelişme; 1999 yılında Türkiye'nin IMF ile başlattığı birlikteliğin, 2008 yılı Mayıs ayında bitirilmesi idi. Türkiye, bir istikrar programının hemen tüm hedeflerini gerçekleştirmiştir. Fiyat istikrarı alanında önemli adımlar

atılmış, kamuda ve bankacılıkta finansal istikrar sağlanmıştır. Ekonomide ülke tarihinde ilk defa 25 çeyrek süredir büyüme elde edilerek ortalama %7 civarında bir büyüme oranına ulaşılmıştır. Böylece son yıllarda AB ülkeleri ile aramızdaki refah uçurumu, ilk defa kapanma sürecine girmiş, reel bazda gerçek bir yakınsama ortaya çıkmıştır. 20 seneyi aşkın bir süre zarfında %70 bandında direnen kronik enflasyon 2004 yılından bu yana tek haneye düşürülebilmektedir. İşadamları, artık önünü görür, plan yapabilir, uzun vadeli ve uygun maliyetli kredi bulabilir hale gelmişlerdir. Bu dönem sonunda ilk defa araştırma, geliştirme, yenilikçilik alanlarına büyük kaynak transfer yapılmaya başlanmıştır.

2007 yılı ortasından bu yana ise Türkiye, kalkınmayı derinleştirmek, sürdürülebilir hale getirmek, ekonominin uzun vadede rekabetçi olabilmesine yönelik yatırımlar yapmak, halkın büyümeden ve refah artışından daha çok pay almasını temin etmek üzere küresel ortamın bozulduğu bir zamanda yeni hedefler belirleme durumuyla karşı karşıyadır. Nitekim Hükümet, bu doğrultuda birçok kararlar almış, istihdam paketi ve sosyal güvenlik reformu başta olmak üzere ikinci nesil reform paketini masaya yatırmıştır. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKP), Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP), Konya Ovası Sulama Projesi (KOP) vb. projeler, sağlam kaynak ve ciddi bir takip iradesiyle programa alınmıştır. KOSGEB'e yeni kaynaklar aktarılarak KOBİ'lerin etkin dönüşüm süreci başlatılmıştır. KÖYDES ve BELDES projelerinin de yardımıyla tarımın etkin dönüşümü için ortam hazırlanmaya çalışılmaktadır. Kısaca Türkiye 2001 krizi sonrasında ilk defa "sürdürülebilir borçlanma" programından çıkıp, reel ekonomi, yani "üretim odaklı sürdürülebilir bir kalkınma mimarisine" başlamıştır.

Açıkçası bugün bütün bu kazanımlar sayesinde artık kriz depolayan hasta bir sistemden çıkmış, direnen, fırsat oluşturan, kısaca çalışan bir sistemimiz var gözükmemektedir. Elbette daha çok eksiklerimiz ve yapılması gereken işlerimiz de vardır. Ancak sevindirici olan bu işlerin hangi kaynakla, hangi takvime göre, nasıl yapılacağının artık öngörülebiliyor olmasıdır. İlk defa rotasını kaybeden gemi gibi kendimizi rüzgârın merhametine teslim etmediğimiz bir dönem yaşanmaktadır.

İşte bu ortamda işadamları son 5-6 senedir artık kendi işlerinin riskine odaklanmıştır. Bu sayededir ki, şimdi bütün iç ve dış çarpıklıklara rağmen Türkiye'nin ekonomik sistemi hem krizlere direnmekte, hem de artı değer üretmeye devam etmektedir. Daha önceki yıllarda krizlerin bulaşma kanalları olan bankacılık ve kamu mali sistemi oldukça sağlam bir yapıya kavuşturulduğu için sistem bu hassas noktalarda direnebilmektedir.

Öte yandan, hepimiz 2007 yılının ortasından beri dünya ekonomisinin büyük fırtınalara tutulduğunu görüyoruz. Dünya, tarihin en büyük finans ve enerji krizlerinden birini yaşamaktadır. Öncelikle ABD'de başlayan ve sonra AB'ye sıçrayan mali piyasalardaki kriz, daha da derinleşeceğı benzemektedir. Enerji piyasasındaki durum daha da vahimdir. Petrolün varil fiyatı 1999 yılında 12 dolar iken, bugün 150 dolar sınırını zorlamaktadır. Nereye varacağı konusunda birçok kötümser senaryolar birçok farklı çevrede dile getirilmektedir. Bunun sonucunda enflasyon bütün dünyada yükselmeye başlamış ve işsizlik hemen her yerde büyük sorun haline gelmiştir. Bütün bunlara ilaveten dünyanın pek çok bölgesinde yaşanan kuraklık, artan enerji fiyatları ve biraz da spekülasyon nedeniyle yükselen gıda fiyatları insanları tedirgin eder olmuştur. Tabii ki, ülkemiz de bu gelişmelerden nasibini alacaktır. Bu konuda kısa vadede Türkiye'nin tek başına yapabileceğı bir şey yok gibi görünmektedir. Ancak orta ve uzun vadede hem Türkiye'nin bu sorunları asgariye indirmek için yapabilecekleri, hem de sıkışan dünya ekonomisinesunabileceğı olumlu enstrümanları olabilir. Cari açık ve enflasyon gibi unsurlar, bize göre konjonktürelidir; uzun vadeli istikamet ve içinde bulunulan güzergah kaybedilmediğı sürece Türkiye, ortamın da normalleşmesi ile yoluna hızla devam edebilecek kapasitededir.

Genç ve alım gücü artan nüfusu, hızla değişen sektörel yapısı, kendisini ispat eden girişimci ve ihracatçıları ile Türkiye, iktisadi ve siyasi aktör olma yolunda emin adımlar atmaktadır.

Esasen küresel ortamın bozulduğı bu durumda vatanseverlik ve devlet adamlığı, sorumlu davranmayı, fedakârlık yapmayı, geçmişe göre daha çok dayanışma içine girmeyi, çok çalışmayı ve ortak payda, artı değer üretmeyi gerektirmektedir. Böyle yapıldığı takdirde Türkiye kendini bu zor dönemde dışarının olumsuzluklarından nispi olarak yalıtabilir ve riskleri asgari düzeyde tutabilir. Ancak görünen o ki, özellikle içeride sanki birileri, Türkiye'nin ve halkımızın zayıf düştüğü, savunmasız kaldığı fırsatı kollamakta ve ülkeyi hızla küresel sorunların bir parçası haline getirmeye çalışmaktadır.

Oysa ülkemiz böyle bir ortamda dahi büyümesini devam ettirebilmiş ve 25 çeyrektr sürdürülebilir büyüme trendini yakalamıştır. 2008 yılının ilk çeyreğinde dahi bütün olumsuz şartlara rağmen %6,6 gibi önemli bir oranda büyüebilmiştir. Açıkça görülmektedir ki, iç siyasal çalkantılara muhatap olunmasa, Türkiye küresel dalgalanma veya krizden mukayeseli olarak az hasarla çıkabilecek, gelişmiş ülkelerin işadamları için Türkiye güvenilir bir liman olabilecektir. Fakat maalesef bu fırsatı kaçırmak üzereyiz. Yine de 2008 yılının ilk yarısındaki büyümeyi okurken şöyle

bir yorum yapabiliriz: İşadamlarımız, 5-6 senedir oluşturulan mimariye kıyamadığı için yaşanan tüm bu olumsuz süreçlere direnmeye çalışmakta ve üretim - yatırım - istihdam planlarından fedakârlık yapmak istememektedir. Bunun için işadamlarımızın tek arzusu; ülkemizde huzurun tesis edilmesi, siyasette istikrarın tekrar oluşması ve toplumda normalleşmenin sağlanmasıdır. Bu şekilde, iş adamlarımız sistemden dolayı bir risk almadan, sadece işinin getirdiği risklere odaklanarak ileriye bakabilecek, rekabet gücünü artırarak ülkemiz ekonomisine katkıda bulunabileceklerdir.

Bu düşüncelerle, hazırladığımız raporumuzun ülkemiz, halkımız, üyelerimiz, siyaset ve ekonomi alanındaki karar vericilere yararlı olmasını umit eder, raporun ortaya çıkmasında emeği geçen başta ekonomi baş danışmanımız Doç. Dr. İbrahim Öztürk olmak üzere, Ekonomi Danışma Kurulu üyelerimize ve katkıda bulunan akademisyenler ile uzmanlarımıza teşekkürlerimi sunarım.

Saygılarımızla,

Omer Cihad VARDAN
MUSİAD Genel Başkanı

SECİLMİŞ TEMEL MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER (2003-2008)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Açıklama
BÜYÜME VE MİLLİ GELİRDE İSTİKRAR GÖSTERGELERİ							
GSYH (Milyar YTL)	454.7	559	648.9	758.3	856.3	221.7	İlk Çeyrek Cari fiyatlarla
GSYH (Milyar Dolar)	304.9	390.3	481.4	526.4	658.7		
Kişi Başı Gelir (Dolar)	3383	4172	4964	7200	9300		
Büyüme Oranı (%)	5.3	9.4	8.4	6.9	4.5	6.6	İlk Çeyrek
Sanayi Üretim Endeksi (1997=100)	112.4	123.4	130.2	137.6	145	149.4	Nisan
İşsizlik Oranı (%)	10.5	10.3	10.3	9.90	9.90	11.4	Şubat
Enflasyon (TÜFE, Yıl sonu, %)	18.4	9.32	7.72	9.64	8.39	10.61	Haziran
Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE, Yıl sonu, %)	13.9	13.8	2.7	11.7	5.65	17.3	Haziran
KAMU MALİYESİNDE İSTİKRAR GÖSTERGELERİ							
KKBG/GSYH (%)	7.3	3.6	-0.3	-2	0		
FDF/GSYH (%)	4.9	5.5	5.1	4.6	3.5		
Bütçe Açığı/GSYH (%)	8.8	5.2	1.1	0.6	1.6		
AB Tanımlı Borç Stoku /GSYH(%)	67.4	59.2	52.3	46.1	38.8		
Net Kamu Borç Stoku/GSYH(%)	55.2	49.1	41.7	34.2	29.1		
İç Borç Faizi(% , Bileşik)	45	25.7	16.9	18.2	16.5		
İç Borç Reel Faizi (%)	11.9	9.5	7.9	7.7	9.8		
Faiz Harcamaları/Vergi Gelirleri (%)	71	56.3	38.2	33.4	31.9		
Faiz Harcamaları/GSYH(%)	12.9	10.1	7	6.1	5.7		
Toplam Dış Borç/ GSYH (%)	47.3	42.1	35.1	39.4	36.4		
DIŞ DENGİ							
İhracat (Milyar dolar)	50.8	63.1	73.4	85.3	107.1	57	Ocak-Mayıs
İhracat/GSYH, (%)	15.9	16.1	15.2	16.2	16.3		
İthalat (Milyar Dolar)	69.3	97.5	116.7	139.5	170	86.3	Ocak-Mayıs
İthalat/GSYH,(%)	22.7	24.9	24.2	26.5	25.8		
İhracat/İthalat (Karşılama oranı, %)	68.1	64.8	62.9	61.3	63.0	64.4	Ocak-Mayıs
Dış Ticaret Hacmi (Milyar Dolar)	116.5	160.7	190.2	225.1	277.2	143.3	Ocak-Mayıs
Dış Ticaret Açığı (Milyar Dolar)	-22	-34.3	-43.2	-54	-62.8	29.3	Ocak-Mayıs
Cari Açık (Milyar dolar) (eksi)	6.8	15.6	22.9	31.4	37.9	16.8	Ocak-Nisan
Cari açık/GSYH, (%)	-2.6	-4	-4.7	-6.1	-5.8		

KKBG: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği: Borcun, yeniden borçlanılarak ödenmekte olan yüzdesi

FDF: Faiz Dışı Fazla

MÜSİAD 2008 TAHMİNLERİ

KATEGORİ	TAHMİNİ DEĞER
BÜYÜME	% 4 - 5 arası
ENFLASYON	
TÜFE	% 9,5 - % 9,9 arası
ÜFE	% 14 - % 16 arası
BÜTÇE AÇIĞI (-)	12 Milyar Dolar
DIŞ DENGE	
İHRACAT	130 Milyar Dolar
İTHALAT	205 Milyar Dolar
DIŞ TİCARET AÇIĞI	75 Milyar Dolar
CARİ AÇIK (-)	50 Milyar Dolar

Birinci Bölüm

MİLLİ GELİR, BÜYÜME ve İSTİHDAM

1.1. MİLLİ GELİR VE BÜYÜME

Milli gelir tahminleri makro ekonomik veriler içerisinde hesaplama bakımından en zor ve en kapsamlı olanıdır. Bu nedenle yöntem olarak her zaman tartışmalara ve eleştirilere açık bir yapı arz etmektedir. Ekonominin üretim, harcama ve gelir yapısındaki değişmelere ve gelişmelere bağlı olarak milli gelir hesaplamalarının revizyona tabi tutulması kaçınılmaz hale gelebilmektedir.

Türkiye’de milli gelir artışına yönelik istatistikler 1929’dan beri tutulmaya başlanmış ve 1923 yılından günümüze milli gelir serileri oluşturulmuştur. Bu serilerde 1948, 1968 ve 1987 yıllarında güncellemeler yapılmıştır. 1972 yılından bu yana ise, Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen ve genel kabul gören bir sınıflandırma olan SNA 68’e göre milli gelir verileri üretilmiştir. 2007 sonuna kadar olan dönemde üçer aylık devreler, fiyatlar baz alınarak; Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) tahminleri yapılmıştır. GSYH; bir ekonomide yerleşik olan üretici birimlerin belli bir dönemde, yurtiçi faaliyetleri sonucu yaratmış oldukları tüm mal ve hizmetlerin değerleri toplamından bu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan girdiler toplamının düşülmesi sonucu elde edilen değerdir.

Avrupa Birliği'ne üyelik süreci ile birlikte Türkiye'deki milli gelir istatistiklerinin Avrupa Hesaplar Sistemine uyumunun gerçekleştirilebilmesi ve 1987 yılından bugüne kadar ekonomide ortaya çıkan yeniliklerin hesaplara yansıtılabilmesi için, GSYH'nin güncellenmesi gereği doğmuş ve bu güncelleme Mart 2008'de tamamlanmıştır. 1987 bazlı milli gelir serilerine dayalı son veri açıklaması 2007 yılının üçüncü üç aylık döneminde yapılmıştır.

Tablo 1.1. Eski ve Yeni GSYH Serilere Göre Büyüme Hızlarının Karşılaştırılması

YILLAR	1987 Bazlı Seriyeye Göre Sabit Fiyatlarla GSYH Büyüme Hızı (%)	1998 Bazlı Seriyeye Göre Sabit Fiyatlarla GSYH Büyüme Hızı (%)	Yüzde Fark
1999	-4,7	-3,4	38
2000	7,4	6,8	-9
2001	-7,5	-5,7	32
2002	7,9	6,2	-27
2003	5,8	5,3	-9
2004	8,9	9,4	5
2005	7,4	8,4	12
2006	6,1	6,9	12
2007	3,5*	4,5	22

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

* Yılın son üç ayı tahmini değerleri.

Yeni seri verilerine göre Türkiye'nin GSYH'sı yüksek çıkmaktadır. Bu da normal karşılanmalıdır. Mart 2008'de AB'ye uyumlu veri sınıflandırmasına dayalı seri ile eski seri arasında milli gelir hesaplama farkları çıkması kaçınılmazdır. Aynı sorun daha önceki serilerin uyumlaştırılmasında da ortaya çıkmıştır. Buna örnek 1987 bazlı GSYH serisi ile 1968 bazlı GSYH serisi arasında 1990 yılı için %38'lik bir farkın oluşması gösterilebilir.

1998 bazlı yeni seriyeye göre GSYH %4,5 oranında artmıştır. Bu rakam resmi büyüme tahminlerinin yaklaşık yarım puan altında kalmaktadır. Buna rağmen 2002-2007 yılları arasında kaydedilen %6,7 civarındaki büyüme oldukça yüksek ve 24 çeyrektir kesintisiz sürmektedir (*bk.* Şekil 1.1 ve Tablo 1.1). Büyüme beklentisinin gerçekleşmemesinde hem dış hem de iç olumsuz konjonktürün etkili olduğu söylenebilir.

Şekil 1.1. Ekonomide büyüme eğilimleri.

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

Türkiye’de büyümenin en önemli itici güçlerinin başında yurtdışı sermaye akımları ve dış talep geldiğinden, büyüme açısından dış konjonktür önemlidir. Dolayısıyla dışarıda yaşanan bir krizin GSYH üzerinde etki meydana getirmesi kaçınılmazdır. Bu arada, dış konjonktürdeki olumsuzluğun ana nedeni Amerikan ekonomisinde başlayan ve diğer gelişmiş ülke ekonomilerine yayılan konut finansman kredileri sorunudur. Şöyle ki; riskli gelir gruplarına verilen konut finansman kredilerinin geri ödemesinde yaşanan sıkıntılar, bu finansal araca bağlı olarak oluşturulan menkul kıymetlerin değer kaybetmesine yol açmıştır. Kredinin kaynağı olan emlak piyasasında talebin daralması ve ev fiyatlarının düşmesi birçok konut finansman kredisinin ve bu krediyi veren banka/finansal kurumların ciddi ölçülerde zararlar yazmasına neden olmuştur. Finansal piyasada yaşanan krizin reel piyasayı etkilemesi ve ekonomik durgunluğa yol açmasını önlemek amacıyla Amerikan Merkez Bankası faiz oranlarını %5 bandından, 2008 yılı başında %2 bandına kadar geri çekmiştir. Ayrıca piyasaya ihtiyaç duyduğu ölçüde likidite sağlanarak bankalar arası ödeme sisteminin duraklaması önlenmiştir. Ancak alınan önlemlere rağmen 2008 yılında da konut kredi piyasası temelli kırılganlığın süreceği düşünülmektedir. Bütün bunlar özellikle Türkiye gibi gelişen piyasa ekonomilerine yönelen yabancı finansman kaynaklarının daralmasına ve maliyetlerin artmasına yol açacaktır.

Tablo 1.2. Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Gelişimi

	Cari fiyatlarla GSYH	Gelişme hızı	Cari fiyatlarla GSYH	Gelişme hızı	Sabit fiyatlar- la GSYH	Gelişme hızı
Yıllar	(Milyon YTL)	%	(Milyon \$)	%	(Milyon YTL)	%
1998	70.203	-	270.947	-	70.203	-
1999	104.596	49,0	247.544	-8,6	67.841	-3,4
2000	166.658	59,3	265.384	7,2	72.436	6,8
2001	240.224	44,1	196.736	-25,9	68.309	-5,7
2002	350.476	45,9	230.494	17,2	72.520	6,2
2003	454.781	29,8	304.901	32,3	76.338	5,3
2004	559.033	22,9	390.387	28	83.486	9,4
2005	648.932	16,1	481.497	23,3	90.500	8,4
2006	758.391	16,9	526.429	9,3	96.738	6,9
2007	856.387	12,9	658.786	25,1	101.046	4,5

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

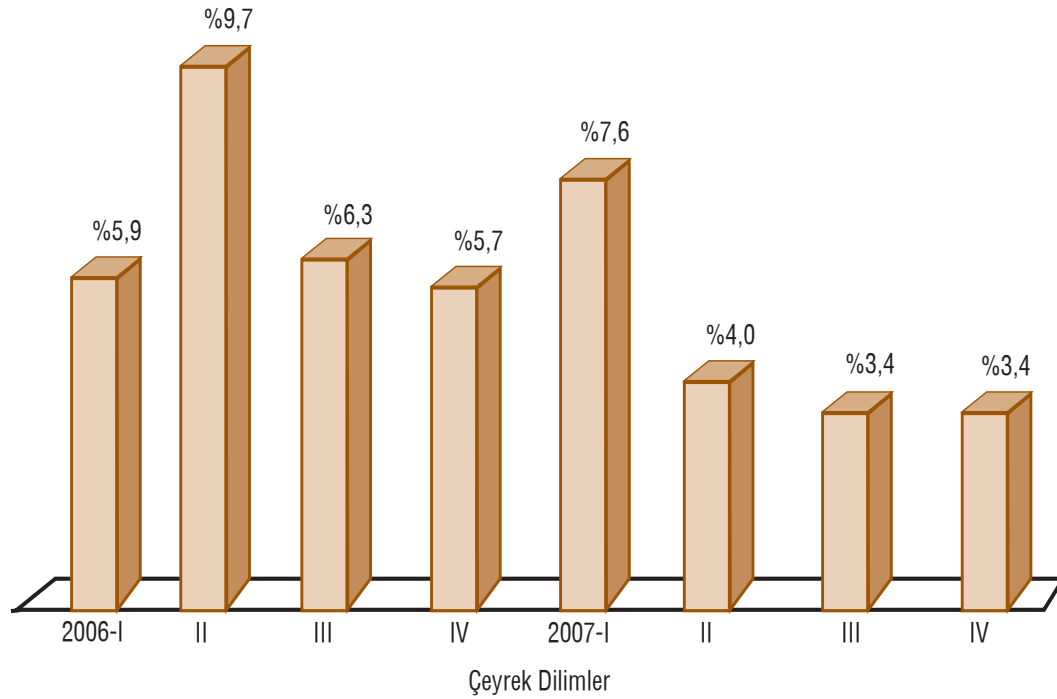
İç konjonktürde ise, siyasi gelişmelerin belirleyici olduğu söylenebilir. 2007 yılı, ülkemizde siyasi kriz ve seçim sürecine sahne olmuştur. Önce cumhurbaşkalığı seçim sürecinde başlayan huzursuzluk, e-muhtıra ve Anayasa Mahkemesinin seçime yönelik toplantı yeter sayısı konusunda verdiği çok tartışmalı karar ile doruğa ulaşmıştır. Muhalefet partilerinin bu seçimi boykot etmeleri, Ak Partinin referandum ve erken genel seçim kararı almasına yol açmıştır. Genel seçimleri ezici bir çoğunlukla Ak Partinin kazanması ile ancak cumhurbaşkanlığı seçimi tamamlanmıştır. Ayrıca Güneydoğudaki bölücü terörün bu istikrarsızlık sürecinden yararlanma çabaları, yörede yeni ölümleri ve askeri harekatı beraberinde getirmiştir. Bütün bunlar, ister istemez ekonomideki üretim, yatırım ve tüketim kararları üzerinde yansımalar meydana getirmiştir.

Türkiye'yi istikrarsızlaştırma çabaları 2008 yılında da Ak Parti'ye açılan kapatma davası ile hız kazanmıştır. Bu bağlamda 2008 yılına yönelik büyüme beklentilerini resmi tahminlerin ötesinde %4'ün altına revize etmek daha doğru olacaktır.

Her şeye rağmen Türkiye ekonomisi son 24 çeyrektir istikrarlı bir şekilde büyümektedir ki, bu Cumhuriyet tarihi boyunca sık rastlanan bir durum değildir. Son çeyrekte düşüş olarak algıladığımız %4,5'lik büyüme hızı bile 1993-2002 yıllarındaki ortalama büyüme hızı olan %2,6'nın iki katına yakın bir değerdir. İç ve dış istikrarsızlıkların bu kadar yoğun olduğu bir ortamda büyüme düzeyinin çok da kötü olmadığı ifade edilebilir (bk. Tablo 1.2).

Türkiye'deki büyüme hızının düşmesi uluslararası büyüme eğilimleri ile de paralellik göstermektedir. Dünya genelinde 2006 yılında %5,4 olarak tahmin edilen büyüme 2007 yılında %5,2'e düşmüştür. Benzer bir şekilde büyüme oranı, gelişmiş yedi batılı ülkedeki %2,6'dan 2007 yılında %2,1'e gerilemiştir.

2008 yılında uluslararası büyüme eğilimlerinde daha keskin daralmalar beklenmektedir. Bu çerçevede dünya büyüme hızının %4,1'e, G-7 ülkelerindeki büyüme hızının %1,9'a, Avro Bölgesindeki büyüme hızının %1,6 ve gelişen piyasa ekonomilerindeki büyüme hızının %6,9'lara gerileyeceği tahmin edilmektedir. Bu bağlamda dünya ekonomisinin daralma evrelerinden birine doğru yöneldiği yorumları yapılmaktadır.

Şekil 1.2. GSYH'nın üçer aylık dönemler itibarıyla gelişimi (2006-2007).

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

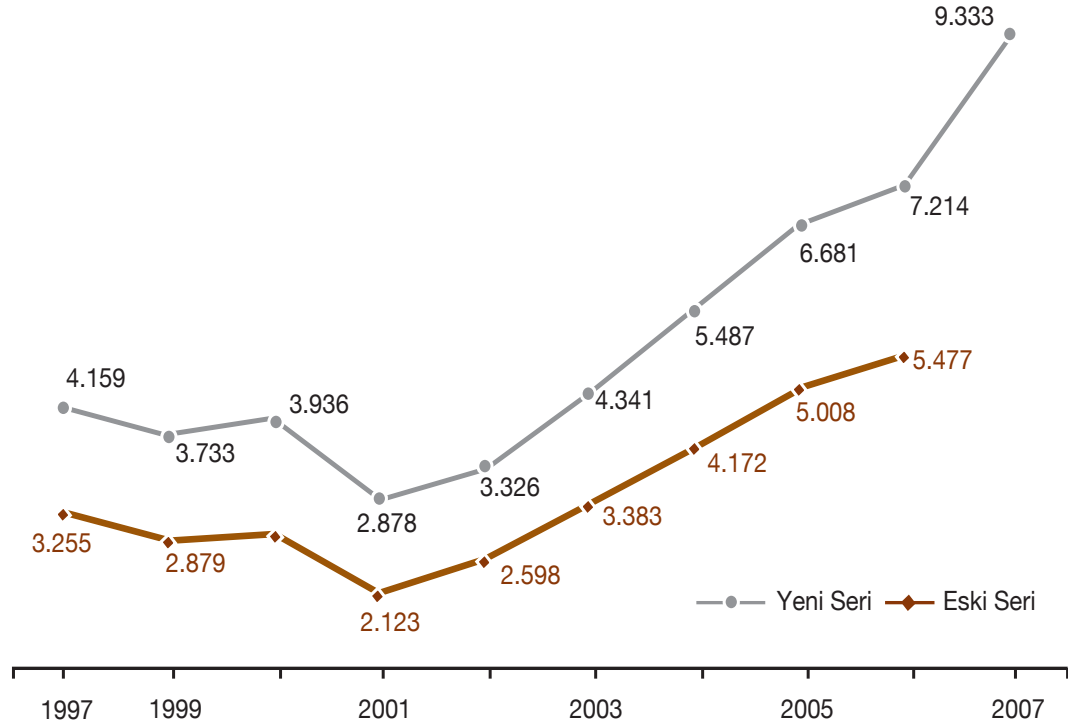
Üçer aylık dönemler itibarıyla GSYH'nın gelişimine baktığımızda hem 2007 Temmuz-Eylül hem de Ekim-Aralık dönemlerinde ekonominin sadece %3,4 oranında büyüdüğü görülmektedir (*bk.*, Şekil 1.2). Ayrıca son dokuz aylık dönemdeki büyümenin, 2002'den bugüne, ilk defa yıllık büyüme hızının altında kaldığı görülmektedir. Bilhassa 2007 yılının ikinci yarısında başlayan ve 2008 yılının başında da devam eden imalat sanayi verilerine bakıldığında, ekonomideki yavaşlama sürecinin 2008 yılında devam edeceğini göstermektedir. Eğer iktidar partisi kapatılmaz, dış konjonktürdeki kriz derinleşmez ise, Türkiye'nin 2008 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren %5'lik büyüme trendinin tekrar üzerine çıkması

söz konusu olacaktır. Ancak mevcut verilere göre 2008 yılının ilk yarısının göreceli olarak Türkiye'nin kayıp hanesine yazılacağı tahmin edilebilir.

Gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde, uluslararası karşılaştırmalarda genelde GSYH değil Kişi Başına GSYH kullanılır. Aksi halde Hindistan İsveç'e göre ekonomik olarak daha gelişmiş gibi gözükecektir. Bilindiği üzere kişi başına GSYH hesaplaması cari fiyatlarla tahmin edilen GSYH büyüklüğünün, yıl ortası nüfus tahminine bölünmesi ile elde edilir. Hesaplanan bu değer ithalat ağırlıklı dolar kuruna bölünmesi ile dolar bazla Kişi Başına GSYH değerine ulaşılır.

Buna göre Türkiye'de yeni GSYH serileri ile oluşturulan Kişi Başına GSYH 2007 yılı sonu itibarıyla 9333 Amerikan dolarına (veya 12.132 YTL'ye) ulaşmıştır (*bk.*, Şekil 1.3). Bu değer daha iyi anlaşılması için 2001 yılı rakamlarıyla karşılaştırmak daha anlamlı olacaktır. 2001 yılında 2878 Amerikan doları olan Kişi Başına GSYH altı yılda yaklaşık %350 artarak bugünkü düzeyine ulaşmıştır.

Böyle bir artış görülmesinin ekonomik büyümeden kaynaklanan gerçek nedenleri olabilir. Dolar kurunun altı yıl öncesine göre daha düşük bir seviyede seyretmesi ve adrese dayalı nüfus sayımı sonucu ülkemizdeki nüfusun yaklaşık 2 milyon kişi daha az olduğunun tespit edilmesi gibi faktörler de bu sonucu doğurmuş olabilir.

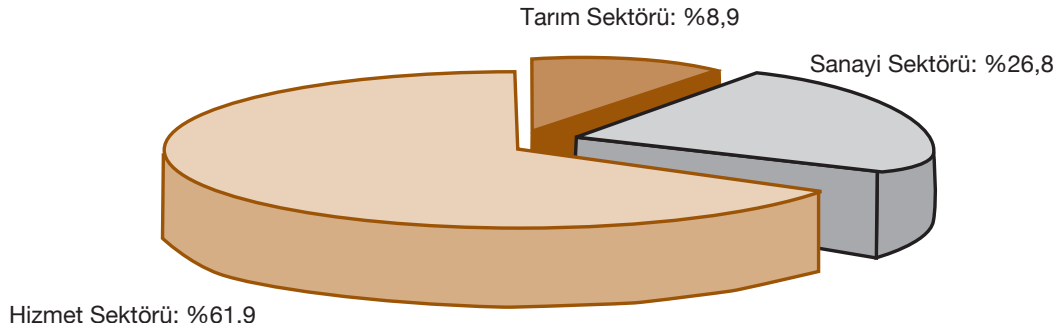

Şekil 1.3. Kişi başına düşen GSYH'nın yeni ve eski milli gelir serilerine göre gelişimi.

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

1.2. ÜRETİM VE SEKTÖREL BÜYÜME EĞİLİMLERİ

Üretim yönüyle GSYH hasıla temelde tarım, sanayi ve hizmetler olarak üç ana kısımdan oluşur ve bu ana kısımlar daha sonra alt kategorilere ayrılır. Sektörlerin GSYH içerisindeki payları ise bu sektörlerdeki büyüme oranlarına göre değişebilmektedir.

Şekil 1.4. 2007 yılında sektörlerin GSYH içindeki payları.

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

2007 yılında tarım sektörünün GSYH içindeki payı oransal olarak gerilemiş ve %8,9'a düşmüştür. Sanayi sektörünün payı %26,8 hizmetlerin payı ise %61,9 oranında gerçekleşmiştir (*bk.*, Şekil 1.4). Böyle bir sonuca erişilmesinde, tarım sektörünün küçülmesi, sanayi sektörünün beklenen oranda büyümemesi, buna karşılık hizmet sektörünün itici güç olarak ortaya çıkması etkili olmuştur.

Tablo 1.3. Sabit Fiyatlarla GSYH İçindeki Sektörel Payların Gelişimi

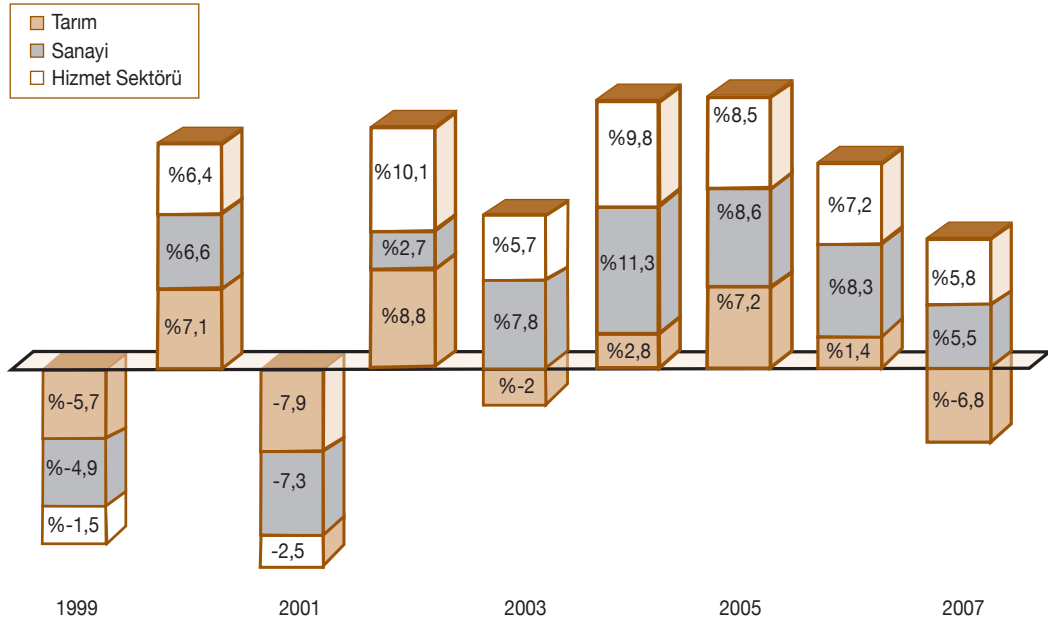
	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Tarım	12,4	12,2	12,2	11,4	10,7	10,5	10,0	8,9
Sanayi	26,8	26,3	25,1	25,7	26,1	26,2	26,5	26,8
Hizmetler	57,6	58,5	60,1	59,6	60,0	60,2	61,0	61,9

Not: Alıcı fiyatları ile GSYH'da %100 oranına ulaşabilmek için vergi ve sübvansiyon paylarının sektörlerle dağıtılması gerekir.

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

Sektörlerin GSYH içerisindeki paylarının 1998'den günümüze kadar değişimine bakıldığında, tarım sektörünün payı azalırken sanayi sektörünün payı, yıllara göre dalgalanma gösterse bile %25-26 arasında istikrar kazandığı görülmüştür (*bk.*, Tablo 1.3). Buna karşılık hizmet sektörünün ağırlığı artmaktadır. 1998 yılında bu oran %57,6'larda iken 2007 yılında %61,9'u aşmıştır. Yukarıdaki yapı esasen ekonomik gelişmenin bir göstergesi olarak da algılanmalıdır. Bu tarihsel süreç batı ülkelerinde de benzer şekilde gerçekleşmiştir.

Sektörlerin üretim yoluyla GSYH'ya yaptığı katkılar, yıllar itibarıyla Şekil 1. 4'te gösterilmiştir. Bu değerler, alt sektörleri üretim içindeki payları ile çarpılarak net GSYH'ye değerlerine ulaşılır. 2007 yılda %4,5'lik büyüme oranının %3,8'i hizmet sektöründen, %1,3'ü sanayi sektöründen gelmektedir. Tarımdaki daralma nedeniyle ise, GSYH'da 0.6'lık bir azalma meydana gelmiştir. Tarımda bir önceki yıla göre daralma olmasa idi 2007 yılı için GSYH'deki büyüme oranı yaklaşık %5,1'e ulaşabilecekti.

Şekil 1.5. Sabit fiyatlarla sektörel büyüme hızları (1998-2007).

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

Tablo 1.4 Sektörel Büyüme Hızlarının Üçer Aylık Gelişimi

	2006-I	II	III	IV	2007-I	II	III	IV
Tarım	-2,7	0,5	0,2	6,2	-6,6	-2,2	-8,2	-7,8
Sanayi	6,4	12,2	9,0	5,7	10,0	4,3	4,7	3,6
Madencilik	3,6	12,6	11,3	-5,6	9,3	9,4	10,9	2,7
İmalat	6,1	12,4	9,0	6,0	10,2	3,9	4,3	3,6
Enerji	12,1	9,4	8,9	5,8	7,0	7,8	7,0	3,9
Ulaştırma	7,0	10,4	6,2	3,8	8,4	5,5	7,2	6,7
Mali Aracı Kur. Faaliyetleri	13,6	18,3	13,9	11,2	12,7	7,8	10,7	7,8
Konut Sahipliği	2,5	2,8	2,2	3,3	2,6	2,2	2,2	1,0
Vergi-Sübvansiyonlar	4,3	10,1	6,2	5,9	9,7	3,1	5,1	4,7
GSYH	5,9	9,7	6,3	5,7	7,6	4,0	3,4	3,4

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

Üçer aylık dönemlerde sektörel büyüme hızlarına bakıldığında, tarım sektöründeki daralma, sanayi sektöründe artışın yavaşlaması ve inşaat sektöründeki sert düşüşler olduğu gözlenmektedir (*bk.*, Tablo 1.4).

1.2.1. TARIM SEKTÖRÜ

Tarım sektörü kendine has özellikleri nedeniyle diğer sektörlerden kesin çizgiler ile ayrılır. Öncelikle tarım sektörü dışsal değişkenlerin belirleyici olduğu bir yapı arz eder. Tabiat koşulları, yağış, kuraklık, haşere ve don gibi olgular nedeniyle üretim düzeyinde ciddi dalgalanmalar görülür. Ayrıca tarım sektöründe belli ölçülerde dönemsellik etkili olur. Diğer bir ifade ile tarım sektöründe “var” ve “yok yıllarından” söz etmek mümkündür (*bk.*, Tablo 1.5).

Tablo 1.5 Tarım Üretiminin Miktar Olarak Gelişimi

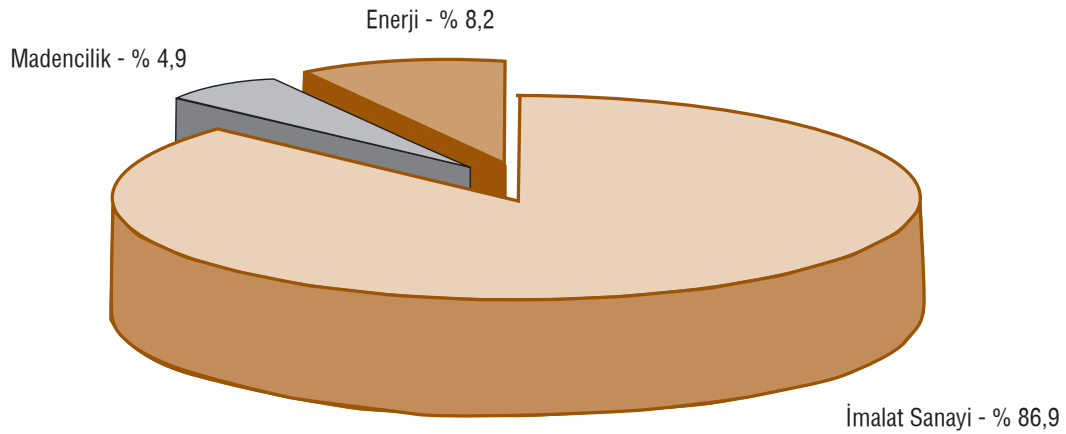
Ürün	Miktar (Bin Ton)				% Değişme		
	2004	2005	2006	2007(a)	2005	2006	2007
Hububat							
Buğday	21.000	21.500	20.010	17.340	2,4	-6,9	-13,3
Arpa	9.000	9.500	9.551	7.415	5,6	0,5	-22,4
Mısır	3.000	4.200	3.811	3.689	40,0	-9,3	-3,2
Baklagiller							
Mercimek	480	520	580	527	8,3	11,5	-9,1
Nohut	620	600	552	512	-3,2	-8,0	-7,2
Kuru Fasulye	250	210	196	160	-16,0	-6,7	-18,4
Sanayi Bitkileri							
Şeker Pancarı	13.517	15.181	14.452	12.875	12,3	-4,8	-10,9
Pamuk	945	862	982	879	-8,8	13,8	-10,5
Tütün	134	135	118	118	0,8	-12,9	0,3
Yağlı Tohumlar							
Pamuk Tohumu	1.510	1.378	1.568	1.403	-8,8	13,8	-10,5
Ayçiçeği	900	975	1.118	863	8,3	14,7	-22,8
Yerfıstığı	80	85	78	88	6,3	-8,2	12,8
Yumru Bitkiler							
Patates	4.800	4.090	4.397	4.151	-14,8	7,5	-5,6
Soğan (Kuru)	2.040	2.070	1.765	1.825	1,5	-14,7	3,4
Meyvesi Yenen Sebzeler							
Karpuz-Kavun	5.575	5.795	5.570	5.279	3,9	-3,9	-5,2
Domates	9.440	10.050	9.854	9.842	6,5	-2,0	-0,1

Not: (a) Milyon YTL.

Kaynak. www.dpt.gov.tr.

1.2.2. SANAYİ SEKTÖRÜ

Sanayi üretimi GSYH'nin dörtte birinden biraz fazlasını oluşturmaktadır. Sanayi üretimi verileri üç ana kısma ayrılarak analiz edilir. Bunlar; (a) madencilik-taşocakçılığı, (b) imalat sanayi ve (c) enerji üretimi ve dağıtımıdır. (bk., Tablo 1.6) İmalat sanayi toplam sanayi üretiminin %86,9'unu oluşturmaktadır. Bunun dışında madencilik %4,9, elektrik, gaz, buhar su üretimi ve dağıtımı %8,2 ağırlıktadır.

Şekil 1.6. 2007 yılı sanayi üretiminin alt sektörler itibariyle yüzde dağılımı.

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

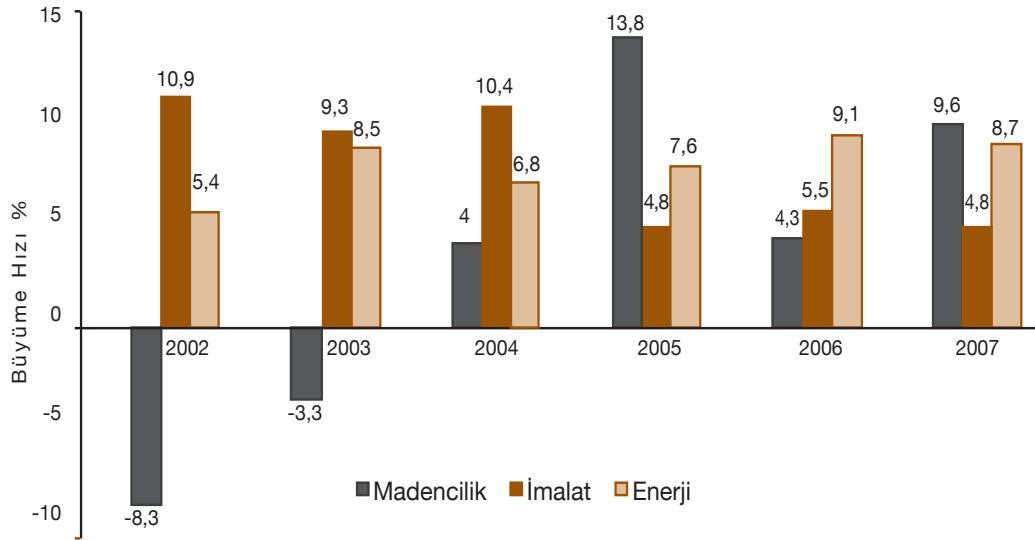
Tablo 1.6 Sanayi Üretiminin Alt Sektörler İtibariyle Büyüme Hızları

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Sanayi	9,4	8,7	9,8	5,4	5,8	5,4
Madencilik	-8,3	-3,3	4,0	13,8	4,3	9,6
İmalat	10,9	9,3	10,4	4,8	5,5	4,8
Gıda-İçecek	2,8	7,7	-0,5	6,2	6,0	2,4
Tekstil	12,5	2,1	-1,5	-11,8	-1,0	2,3
Giyim	3,3	1,8	3,5	-12,4	-4,8	1,8
Rafine Edilmiş. Petrol Ürünleri	9,1	3,1	-4,7	-0,1	2,3	2,1
Kimya	14,2	8,8	16,1	6,3	6,3	9,6
Metalik Olmayan Diğ. Min. Maddeler	10,8	10,1	9,1	10,2	4,4	-0,1
Ana Metal	10,0	11,9	11,6	3,4	10,7	11,7
Makine ve Teçhizat	21,3	22,4	31,0	1,2	22,0	4,6
Taşıt Araçları	27,1	47,7	53,3	9,6	9,7	10,3
Enerji	5,4	8,5	6,8	7,6	9,1	8,7

Kaynak. www.dpt.gov.tr.

İmalat sanayinde 2007 yılında kaydedilen %4,8'lik büyüme, 2003 yılından bugüne en düşük büyüme hızına karşılık gelmektedir. Yurtiçi talepteki daralma gerek imalat gerekse toplam sanayi üretimi üzerinde olumsuz etki meydana getirmektedir. Bu olumsuz etki bir ölçüde ihracat ile giderilmeye çalışılsa bile bunun bütün alt sektörler bazında başarıldığını söylemek zordur.

Benzer şekilde enerji üretimi ise imalat sanayindeki gelişmeye girdi sağlama özelliği nedeniyle belli ölçüde bu sektörlerle paralel bir gelişme göstermektedir.

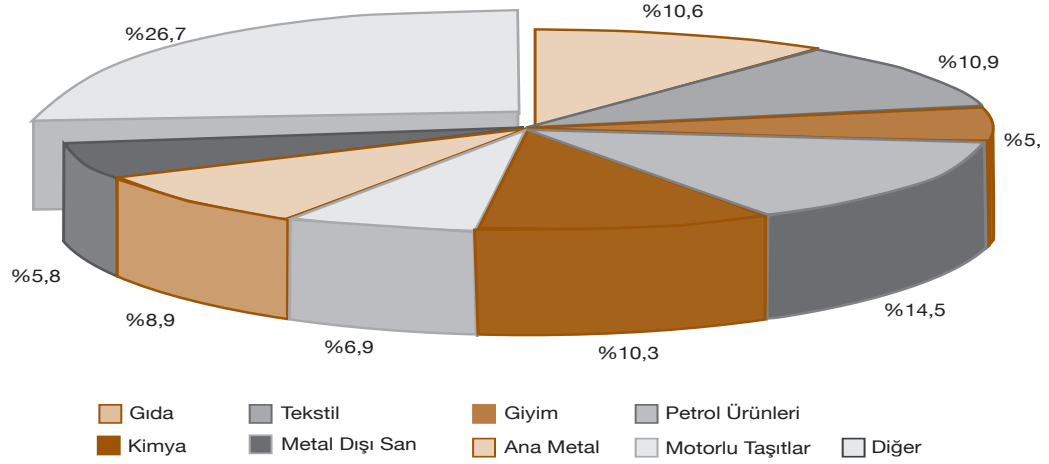

Şekil 1.7. Sanayi üretiminin alt sektörler itibariyle on iki aylık büyüme hızları.

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

Madencilik sektörü 2004 yılından bugüne kadar ihracata yönelik yatırımlar ile reel artış trendi izlemeye devam etmektedir. Madencilik sektörünün %42'sini kömür madenciliği, %18'ini ham petrol ve doğal gaz, %14'ünü demir cevheri, kalan kısmını ise diğer madencilik kolları oluşturmaktadır.

İmalat sanayi grubunda 2007 yılındaki en hızlı büyüme metal eşya, ana metal, taşıt araçları ve kimya sanayi sektörlerinde görülmüştür. En düşük büyüme ise %2 civarındaki oranla petrol ürünleri, giyim, tekstil ve gıdada karşımıza çıkmaktadır. Toprak ürünleri sanayinde ise hiç büyüme görülmemiştir.

Şekil 1.8. 2007 yılı imalat sanayi üretiminin alt sektörler itibariyle yüzde dağılımı.

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

İmalat sanayi ile GSYH artış hızları arasında korelasyon yüksektir. Bunun haricinde imalat sanayindeki firmaların kapasite kullanım oranları ile yatırım harcamaları arasında da ilişki kurulabilmektedir. Kapasite kullanım oranları arttıkça geleceğe yönelik beklentiler artmaktadır. Bu nedenle imalat sanayinde kapasite kullanım oranları ekonominin gelişmesi açısından önem taşımaktadır.

Tablo 1.7. İmalat Sanayi Aylık Kapasite Kullanım Oranlarının Gelişimi

Yıl/Ay	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Yıllık Ort
2005	76,6	77,1	80,5	79,8	81,3	81,4	80,6	79,8	82,7	82,3	80,9	80,7	80,3
2006	75,4	77,2	80,7	82,3	82,6	83,1	81,8	79,4	82,7	82,4	82,8	81,7	81,0
2007	78,3	80,1	82,0	81,7	83,3	83,5	81,9	80,3	83,2	83,1	82,6	81,1	81,8

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

Tablo 1.7’da gösterildiği üzere, ortalama imalat sanayi kapasite kullanım oranları 2005 yılından bugüne istikrarlı bir artış trendi izlemektedir. Bu oran 2005 yılında %80.3 iken 2006 yılında %81’e, 2007 yılında ise, %81.8’e ulaşmıştır. Bu gelişmeler yeni kapasite inşasını tetikleyecek bir düzeye doğru ilerlemektedir.

Kapasite kullanım oranlarının özel ve kamu sektörü arasındaki dağılımına baktığımızda, kamudaki kapasite kullanım oranının %88 düzeyinde olduğu, buna karşılık özel sektörde %80’ler düzeyine düştüğü gözlenmektedir (*bk.*, Tablo 1.8). İmalat sanayi üretimi içerisinde özel sektörün ağırlığı nedeniyle bu yapı ortalama oranı aşağıya çekmektedir.

Tablo 1.8. Özel ve Kamu İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranlarının Gelişimi

Toplam			Kamu			Özel		
2005	2006	2007	2005	2006	2007	2005	2006	2007
80,3	81,0	81,8	86,2	89,4	88,4	79,0	79,7	80,8

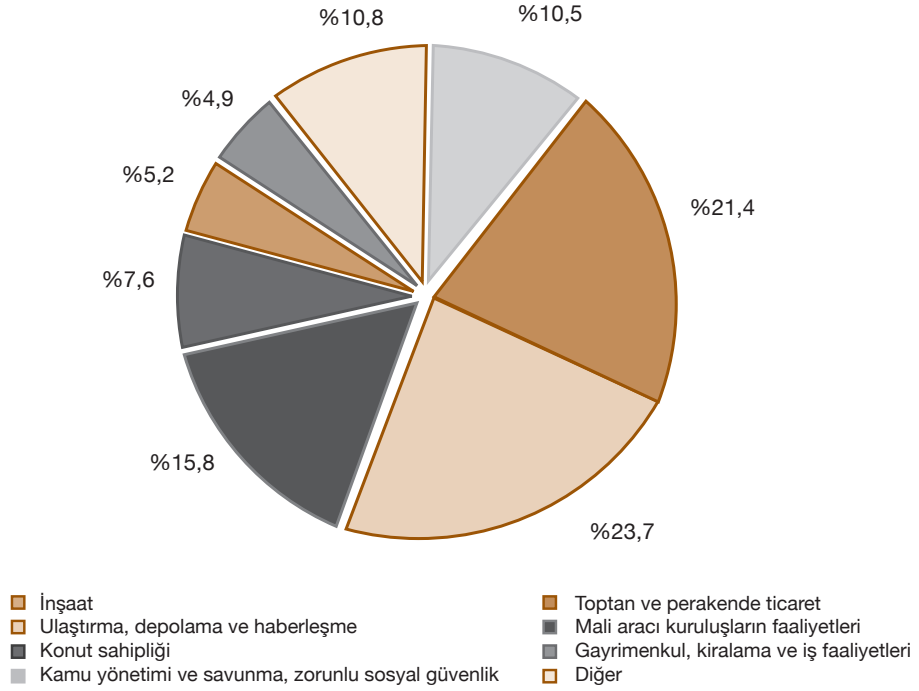
Kaynak. www.tuik.gov.tr.

2007 yılı aralık ayında imalat sanayinde eksik kapasite ile çalışma nedenleri arasında talep yetersizliği ilk sıradadır. Hammadde yetersizliği, mali imkânsızlıklar, işçilerle ilgili meseleler ve enerji yetersizliği ise diğer nedenlerdir. İç pazarda talep yetersizliği %48 oranında ve dış pazarda talep yetersizliği %18 oranında etkili olmuştur. Mali imkansızlıklar %3,8, yerli mallarda hammadde yetersizliği %4,1 ve ithal mallarda hammadde yetersizliği %2,5, işçilerle ilgili meseleler %1,9 oranında etki göstermiştir. Ekonomideki büyümenin yavaşlamasına bağlı olarak üretim sektöründe, sanayiciler rahatsızlıklarını dile getirmeyi başlamışlardır. Yurtiçi talepteki daralma ihracat ile dengelenemez ise üretimde daha fazla azalma ortaya çıkabilir.

1.2.3. HİZMET SEKTÖRÜ

2007 yılında hizmet sektörü GSYH'nin yaklaşık üçte ikiye yakın bir bölümünü (%62) oluşturmaktadır. Hizmet sektörünün büyüklüğü gelişmişliğin göstergesi olarak değerlendirilir. Ayrıca emek yoğun yapısı nedeniyle yüksek istihdam yaratma kapasitesine de sahiptir.

Hizmet sektöründe temel alt sektörler şunlardır; (a) ulaştırma, (b) depolama, (c) haberleşme, (d) toptan ve perakende ticaret mali aracı kuruluş faaliyetleri ve inşaatdır. Bundan başka konut sahipliği, gayri menkul kiralama faaliyetleri, kamu yönetimi, savunma ve sosyal güvenlik alt sektörleri sayılabilir. Ayrıca “diğer” başlığı altında sınıflandırılan oteller ve lokantalar (hizmet sektörünün yaklaşık %3 oluşturmaktadır), eğitim (%3), sağlık işleri ve sosyal işler (%2) diğer sosyal, toplumsal ve kişisel faaliyetlerden (%3) ve ev içi personel hizmetlerinden (%002) söz edilebilir (*bk.*, Şekil 1.9).

Şekil 1.9. 2007 yılı hizmet alt sektörlerinin yüzde dağılımı.

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

Hizmet sektörünün katma değer artışı 2007 yılında %5,8 olarak gerçekleşmiştir. Sektörün GSYH artışına net katkısı ise %3,7'dir. Alt sektörler itibarıyla baktığımızda ise (*bk.*, Tablo 1.9), en yüksek artış %13,7 ile gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetlerinde ve %11,8 ile eviçi personel hizmetlerinde gözlenmiştir. Bu alt sektörlerin hizmet sektörü ana grubu içindeki nispi ağırlığı düşük olduğundan milli gelir artışına katkıları da ihmal edilebilecek düzeydedir.

Hizmet sektörünün büyümesi üzerindeki hissedilir etki ulaştırma, ticaret, mali aracı kurumlar ve inşaatın gelmektedir. GSYH içerisinde cari fiyatlar ile %14'lük bir paya sahip olan ulaştırma sektöründe 2007 yılının bütünü için büyüme hızı %6,9 düzeyindedir. Son çeyrekte ulaştırma sektörü yıllık büyüme oranının altında (%6,7) bir artış göstermiştir. Bu sektörün toplam büyüme düzeyine katkısı ise, binde 9 olarak gerçekleşmiştir.

Toptan ve perakende ticaret, büyüme rakamlarına gözle görülür katkı yapan diğer bir hizmet koludur. Burada yıllık büyüme hızı %5,5 düzeyindedir. Son çeyrekte katkısı ise yıllık ortalamanın üzerine çıkmış ve %6,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu değer, yurtiçi talep artışından yüksektir. Ticaretteki artışın nedeni, ithalattaki artış ve bu malların yurtiçi dağıtımını gerçekleştirme faaliyetidir.

Tablo 1.9. Hizmet Sektörünün Alt Sektörler İtibariyle Büyüme Hızları

Yıllar	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
İnşaat	-17,4	13,9	7,8	14,1	9,3	18,5	5,0
Toptan ve perakende ticaret	-16,1	6,9	11,4	13,8	9,5	6,3	5,5
Oteller ve Lokantalar	5,7	1,5	-6,2	6,8	0,4	2,5	3,6
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	-3,7	12,1	8,9	10,7	11,7	6,8	6,9
Mali araç kuruluşların faaliyetleri	16,0	-6,0	-5,1	14,0	13,6	14,0	9,6
Konut Sahipliği	3,8	3,5	3,2	3,8	3,6	2,7	2,0
Gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri	3,1	11,8	4,9	13,2	10,2	12,6	13,7
Kamu yönetimi ve savunma, sosyal güvenlik	5,6	0,5	-0,7	3,1	-5,0	0,1	1,0
Eğitim	4,5	4,6	0,2	1,1	4,3	5,2	4,0
Sağlık işleri ve sosyal hizmetler	4,2	8,0	0,8	-1,1	17,8	3,9	3,1
Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmet faal.	2,7	7,0	-0,3	4,7	5,3	9,1	4,9
Eviçi personel çalıştıran hanehalkları	2,6	12,2	3,1	12,7	10,8	13,5	11,8

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

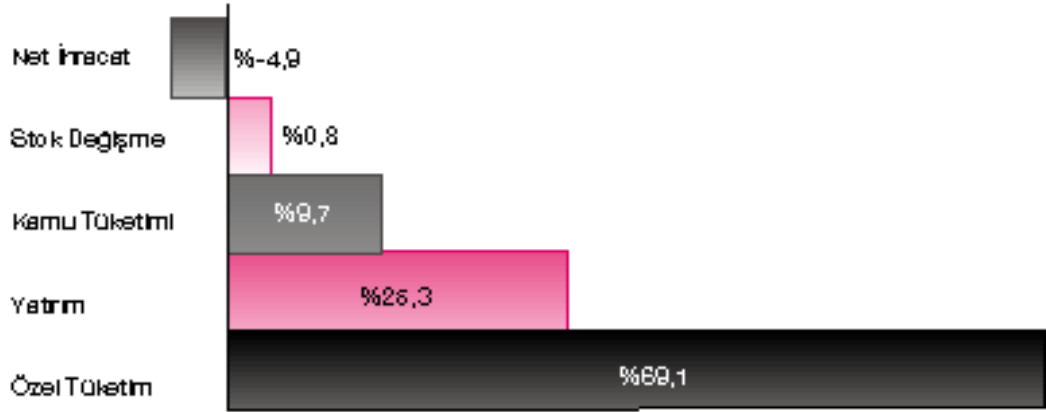
Mali aracılık faaliyetleri hem hizmet sektörü içerisindeki ağırlığı, hem de toplam milli gelire katkısı yönüyle üçüncü derece önem taşımaktadır. Sektör GSYH'nin sabit fiyatlar ile yaklaşık %10'unu oluşturmaktadır. Yıllık büyüme hızı %9,6 düzeyindedir. Son üç aylık dönemde ise %7,8 oranında katma değer yaratmıştır. GSYH'ye yıllık katkısı yaklaşık %1 civarındadır.

Son olarak inşaat sektöründen söz edilebilir. Sektörün büyüme üzerindeki etkisi 2004 yılından bu yana %10 ve üzerinde gerçekleşmesine rağmen, 2008'de bu oran %5'e düşmüştür. Yıllık GSYH'ye katkısı binde 3 düzeyindedir. Yılın son çeyreğinde büyüme hızı ise sıfıra yakındır. Bu, son dört yılda inşaat sektöründeki hem üretim hem de talep patlamasının sona erdiğini göstermektedir. Sektörün çoğunlukla personel çalıştırıyor olması 2008 yılında GSYH'ye ciddi katkı sağlaması beklenmemektedir.

1.3. TALEP UNSURUNDAKİ GELİŞMELER

Talep yönüyle GSYH'nin ana bileşenleri özel tüketim harcamaları, sabit sermaye yatırımları, kamu tüketim harcamaları, stok değişimleri ile, ihracat ve ithalat arasındaki farktan oluşmaktadır. Bu bileşenlerin 2007 yılında GSYH içerisindeki paylarına bakıldığında; özel tüketim harcamaları %69,1, sabit sermaye yatırımları %25,3, kamu tüketim harcamaları %9,7, stok değişimleri binde 8, ihracat %24,9, ithalat %29,7 oranında gerçekleştiği görülür. İthalatın ihracattan fazla olması nedeniyle dış ekonomik ilişkilerin talep yönlü büyümeye katkısı olmamış, hatta GSYH'nin %4,9'u oranında azalmasına neden olmuştur (*bk.*, Şekil1.10).

2007 yılında özel tüketim harcamalarındaki büyüme 2006 yılının düzeyinde, %4,6 oranında gerçekleşmiştir. Bu oran son beş yıllık dönemin en düşük tüketim artışına tekabül etmektedir. Özel tüketim harcamalarında istenilen düzeyde bir büyümenin sağlanamaması birçok etken ile ilişkilendirilebilir. Özellikle 2007 yılının bütününe yayılan siyasi istikrarsızlık tüketicilerin gelirlerini harcama konusunda daha temkinli olmalarına yol açmıştır. Geleceğe yönelik beklentilerin bozulması da bunda belli ölçülerde etkili olmuştur. 2007 yılının son üç aylık döneminde özel tüketimdeki büyüme, %2,9 düzeyindedir. Bu kalemin GSYH içerisindeki ağırlığına rağmen, düşük düzeyde artması toplam büyüme hızını aşağıya çekmiştir.

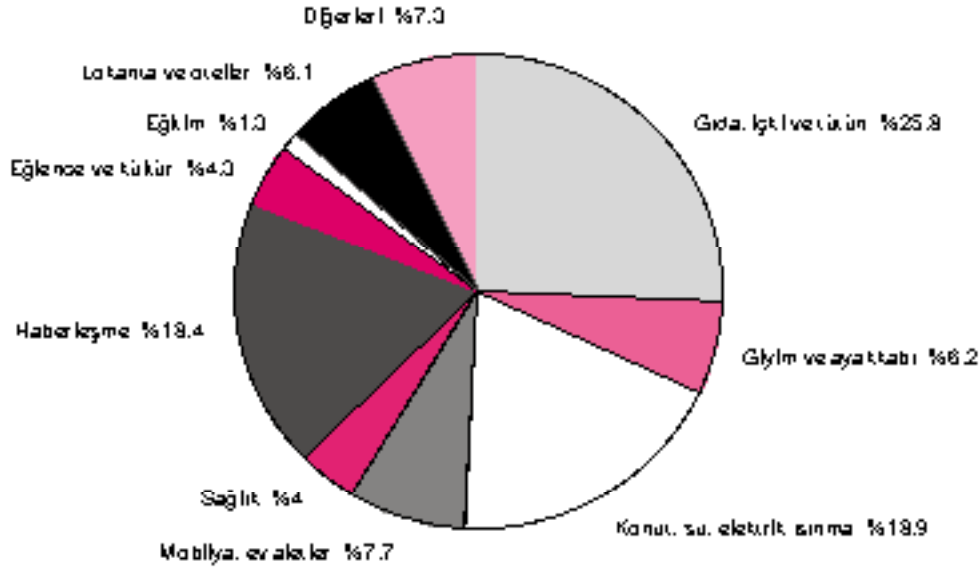
Şekil 1.10. 2007 yılında sabit fiyatlarla harcama türlerinin GSYH içerisindeki yüzde payları.

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

Özel tüketim harcamalarının %25,8'ini gıda, içki ve tütün için yapılan harcamalar oluşturmuştur. Konut, su, elektrik ve ısınma %18,9 ile ikinci büyük kalemdir. Bunu az bir farkla (%18,4) ulaştırma ve haberleşme giderleri takip etmektedir. Payı %10'nun altında olan sektörler ise; mobilya ve ev aletleri, lokanta ve oteller, eğlence, kültür ve sağlık alt sektörleridir. Eğitim harcamaları ise %1,3'lük oran ile en düşük payı oluşturmaktadır.

Son dönemde konut, ısınma ve ulaştırma alanlarına yapılan harcamaların arttığı görülmektedir. Bunun nedeni petrol ve türevi olan ürünler de görülen fiyat artışlarıdır. Ayrıca eğitim ve sağlık harcamaları da yaklaşık %12 oranına yükselmiştir. Gıda harcamalarına bakıldığında bu kaleminde çok değişmediği ifade edilebilir. Azalışlar ise lokanta, otel ve eğlence harcamalarında gözlenmektedir.

2007 yılında kamu tüketim harcamalarındaki artış hızı %2,8 düzeyinde kalmıştır. 2007 yılında genel seçimler yapılmasına rağmen kamu tüketim harcamalarından ziyade olarak kamu yatırım harcamaları artış göstermiştir. Kamu tüketim harcamaları iki ana başlık altında kategorize edilir. Bunlardan birincisi (yaklaşık %52'si) maaş ve ücret ödemeleri, ikincisi mal ve hizmet alımlarıdır (yaklaşık %48'i). 2007 yılı içerisinde maaş ve ücret ödemeleri aynı düzeyde kalırken, mal ve hizmet alımlarında son dokuz aylık dönemde yükseliş meydana gelmiştir (bk., Şekil 1.11).

Şekil 1.11. 2007 yılında özel tüketim harcamalarının GSYH içindeki payları.

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

Sabit sermaye yatırımları 2007 yılında büyüme oranının altında sadece %3,3 kadar bir artış göstermiştir. Bu yatırımlar GSYH'nin yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır. Hem özel sektörün hem de kamunun sabit sermaye yatırımlarından söz edilebilir. Burada aslan payı özel sektöre aittir. Devlet sabit sermaye yatırımlarının %13'ünü, özel kesim %87'sini gerçekleştirmektedir (*bk.*, Tablo 1.10).

Tablo 1.10 Sabit Fiyatlarla Talep Yönlü GSYH'nın Gelişimi

Yıllar	2001	2002	2003	2004	2005
1. Özel Tüketim	-6,6	4,7	10,2	11,0	7,9
2. Kamu Tüketimi	-1,1	5,8	-2,6	6,0	2,5
3. Sabit Sermaye Yat.	-30,0	14,7	14,2	28,4	17,4
4. Toplam Yurtiçi Talep	-12,0	8,8	8,8	11,7	9,5
5. Mal ve Hizmet İhracatı	3,9	6,9	6,9	11,2	7,9
6. Mal ve Hizmet İthalatı	-24,8	20,9	23,5	20,8	12,2
GSYİH	-5,7	6,2	5,3	9,4	8,4

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

Kamu yatırımlarının yaklaşık %77'si inşaat harcamaları iken %23'ü makine teçhizat alımlarından oluşmaktadır. Özel sektör yatırımlarında ise durum tersinedir. Makine teçhizat yatırımları %63'ü oluştururken, inşaat harcamaları %37 düzeyinde kalmaktadır. Bu bağlamda özel sektör yatırımlarının büyümeye ve üretime yansımalarının daha yüksek düzeyde olacağı ifade edilebilir.

2006 yılı ile karşılaştırıldığında sabit sermaye yatırımlarının artış hızında ciddi bir azalma görülmektedir. Bu azalmanın temel nedeni özel sektör yatırımlarıdır. Yoksa kamu yatırımlarındaki büyüme 2006 yılında %2,6'dan %7,6'ya çıkmıştır. Özel sektörde ise, yatırım büyüme hızı %15'lerden %2,7'ye düşmüştür. Buradaki büyümenin makine teçhizat yatırımlarından kaynaklanmadığı ifade edilebilir. Özel yatırım büyümesi %90'a yakın oranda inşaat harcamalarından kaynaklanmaktadır. Kamu yatırımlarında, makine teçhizat harcamalarındaki artış dikkat çekicidir. Ama gerek toplam, gerekse kamu yatırımları içerisindeki ağırlığının düşük olması, kamu yatırımlarının GSYH'ye katkısını sınırlamaktadır. 2007 yılındaki kamu inşaat harcamalarındaki artış hızı 2006 yılına nazaran neredeyse %50 azalmış ve %5,2 olarak gerçekleşmiştir.

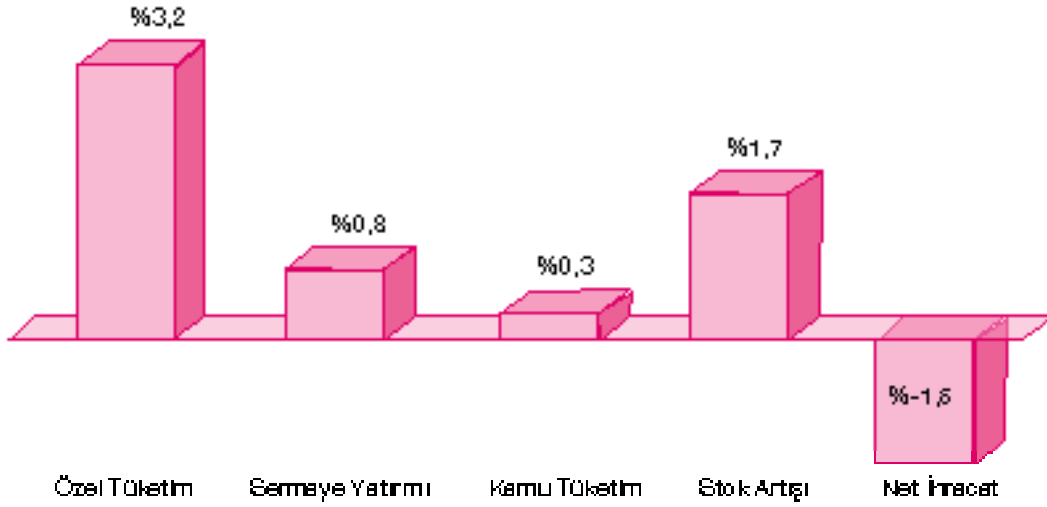
Tablo 1.11. Sabit Fiyatlarla Üçer Aylık Dönemlerde Talep Yönlü GSYH'nın Gelişimi

Yıllar	2006					2007				
Dönemler	I.	II.	III.	IV.	Yıllık	I.	II.	III.	IV.	Yıllık
1. Özel Tüketim	6,6	9,0	2,9	0,6	4,6	5,6	1,6	8,2	2,9	4,6
2. Kamu Tüketimi	8,6	14,5	11,2	2,0	8,4	4,7	2,1	3,3	1,6	2,8
3. Sabit Sermaye Yat.	19,3	14,4	12,6	8,2	13,3	2,8	1,2	2,1	7,2	3,3
4. Toplam Yurtiçi Talep	7,3	10,8	6,1	4,1	7,0	6,8	3,2	5,9	7,0	5,7
5. Mal ve Hizmet İhracatı	6,5	8,5	4,1	7,9	6,6	12,5	9,3	4,2	2,5	6,7
6. Mal ve Hizmet İthalatı	11,5	12,4	3,3	1,6	6,9	8,6	5,6	14,4	15,7	11,1
GSYH	5,9	9,7	6,3	5,7	6,9	7,6	4,0	3,4	3,4	4,5

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

2007 yılında sabit sermaye yatırımlarının istenilen seviyede artmamasının birçok nedeni vardır. Yavaşlamanın, siyasi istikrarsızlık ve seçim gibi iç, uluslararası finansal dalgalanma gibi dış nedenleri söz konusudur. Yatırım harcamaları gibi orta ve uzun vadeli işlemlerin beklentiler ile olan duyarlılığı unutulmamalıdır. Geleceğin öngörülebilirliği azaldığı ölçüde, yatırımlara yansıyan olumsuz yön artmaktadır.

Kamu yatırım harcamalarının 2007 yılında hızlanması seçim yatırımları ile ilişkilendirilebilir. Her siyasi iktidar, özellikle seçim dönemlerinde seçmenlerin beklentilerini dikkate almak zorundadır. Seçim kararının alınması ile birlikte üçer aylık dönemlerdeki verilerden de izlenebileceği gibi (bk., Tablo 1.11.) kamu yatırım harcamalarında hareketlenme olmuştur. Bu artış, üçüncü üç aylık dönemde %15,9 ile zirveye ulaşmıştır. Seçim ertesindeki son üç aylık dönemde ise aynı artış hızı %2,2'ye gerilemiştir. Kamu yatırımlarının zirve yaptığı dönemde özel yatırımların artış hızı sıfırken, son dönemde güçlü tek parti iktidarı sonucu ile uyumlu olarak yılın en yüksek değerine (%8,1'e) yükselmiştir. Kamu yatırımları içerisinde ulaştırma, eğitim ve enerji sektörlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Özel yatırımlar içerisindeki ağırlık ise imalat sanayi, konut ve ulaştırma üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Şekil 1.12. 2007 yılında talep unsurlarının büyüme oranına katkıları.

Kaynak. www.dpt.gov.tr.

2007 yılındaki %4,5'lik büyümenin 3,2'si özel tüketim harcamalarından, 0,8'i sabit sermaye yatırımlarından, 0,3'ü kamu tüketim harcamalarından ve 1,7'si de stok değişimlerinden kaynaklanmıştır. Mal ve hizmet ithalatının, mal ve hizmet ihracatından fazla olması toplam yurtiçi talebin bir kısmının yurtdışına kanallize olması sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle net ihracat eksi olarak gerçekleşmiş ve büyüme oranını %1,5 puan aşağıya çekmiştir. Eğer net ihracatın olumsuz etkisi söz konusu olmasa idi, büyüme oranı %6'lara çıkabilirdi.

1.4. İSTİHDAM VE GELİR DAĞILIMINDAKİ GELİŞMELER

1.4.1. İŞGÜCÜ VE EMEK PİYASASININ GELİŞİMİ

2007 yılında kurumsal olmayan sivil nüfus bir önceki yıla göre 764 bin kişilik bir artış ile 68 milyon 897 bin kişiye, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus ise, 730 bin kişi artarak 49 milyon 215 bin kişiye ulaşmıştır. 2007 yılında istihdam edilenlerin sayısı, bir önceki yıla göre 235 bin kişi artarak, 21 milyon 189 bin kişiye ulaşmıştır. Bu yıl tarım sektöründe çalışan sayısı 112 bin kişi azalırken, tarım dışı sektörlerde çalışanlarını sayısı 347 bin kişi artmıştır.

2007 yılında istihdam edilenlerin %26,4'ü tarım, %19,8'i sanayi, %5,8'i inşaat, %48'i ise hizmet sektöründedir. Bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında, tarım sektöründe istihdam payının 0,9 puan azaldığı, buna karşılık sanayi sektörü ile inşaat sektörünün paylarının 0,1 puan, hizmet sektörün payının ise 0,7 puan arttığı görülmektedir.

Tablo 1.12. İşgücü ve İstihdamın Durumu

	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007
Kurumsal olmayan sivil nüfus (000)	68.133	68.897	42.587	43.481	25.546	25.416
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)	48.485	49.215	30.703	31.476	17.783	17.739
İşgücü (000)	23.250	23.523	13.965	14.292	9.285	9.230
İstihdam (000)	20.954	21.189	12.275	12.593	8.679	8.596
İşsiz (000)	2.295	2.333	1.691	1.699	605	634
İşgücüne katılma oranı (%)	48,0	47,8	45,5	45,4	52,2	52,0
İstihdam oranı (%)	43,2	43,1	40,0	40,0	48,8	48,5
İşsizlik oranı (%)	9,9	9,9	12,1	11,9	6,5	6,9
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	12,6	12,6	12,5	12,2	13,2	13,8
Genç nüfusta(15-24) işsizlik oranı(%)	18,7	19,6	21,5	21,8	14,1	15,8

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

Türkiye genelinde işsiz sayısı bir önceki yıla göre 38 bin kişi artarak 2 milyon 333 bin kişiye yükselmiştir. İşsizlik oranı ise değişmeyerek %9,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kentsel yerlerde işsizlik oranı 0,2 puanlık azalışla %11,9, kırsal yerlerde ise 0,4 puanlık artışla %6,9 olmuştur (*bk.*, Tablo 1.12.).

Türkiye’de tarım dışı işsizlik oranı bir önceki yıla göre değişmeyerek %12,6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Öte yandan yaptığı işten ötürü herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışanların oranı, bir önceki yıla göre 1,6 puanlık azalışla %46,9 olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında, bir önceki yıla göre tarım dışı sektörlerde sosyal güvenlikten yoksun çalışanların oranı %33,9’dan %32,2’ye düşmüştür. Bu, istihdam alanında kayıt dışılığın dikkat çekici ölçülerde azaldığını göstermektedir.

İstihdam rakamlarında istenilen seviyenin yakalanamamasının bir nedeni de büyük ölçüdeki verimlilik artışlarıdır. Bu nedenle ekonomik büyüme aynı ölçülerde istihdam rakamlarına yansımamaktadır.

1.4.2. GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK

Yaklaşık 24 çeyrektir büyüyen bir ekonomide gelir dağılımı ve yoksulluk düzeyinin azaltılması yönünde beklentilerin doğması normaldir. Bu beklenti, gelir dağılımı ve yoksulluk istatistikleri ile de doğrulanmaktadır. En son gelir dağılımı verileri 2005 yılında yapılan araştırma verilerine dayanmaktadır. Bu çalışmada %20’lik, %10’luk ve %5’lik gruplar halinde en fakirden en zengine milli gelirin nasıl dağıldığı gösterilmiş ve bu veriler Haziran 2007 tarihli MÜSİAD raporunda

ayrıntılı işlenmiştir. 2006 ve 2007 yılına ait herhangi bir yeni gelir dağılımı verisi henüz yayınlanmamıştır. Ancak yoksulluk konusunda 2006 yılına ait yeni bilgiler mevcuttur.

Tablo 1.13. Yoksulluk Düzeyinin Gelişimi

Yöntemler	Fert yoksulluk oranı (%)				
	2002	2003	2004	2005	2006
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74
Yoksulluk (gıda + gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81
Kişi başı günlük 1 doların'ın altı	0,20	0,01	0,02	0,01	0,00
Kişi başı günlük 2.15 doların'ın altı	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41
Kişi başı günlük 4.3 doların'ın altı	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33
Harcama esaslı göreceli yoksulluk	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50

Kaynak. www.tuik.gov.tr.

Tablo 1.13 görüldüğü gibi 2006 yılında Türkiye’de fertlerin yaklaşık %0,74’ü sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, %17,81’i ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Buna karşın kişi başı günlük harcaması, satın alma gücü paritesine göre 1 doların altında kalan fert bulunmamaktadır. 2006 yılında, dört kişilik hanenin aylık açlık sınırı 205 YTL, aylık yoksulluk sınırı ise 549 YTL olarak gerçekleşmiştir. Yoksulluk verilerini iki yıl öncesine dayanması nedeniyle yakın zamanlara ilişkin daha sağlıklı bir değerlendirme yapılamamaktadır.

Bununla birlikte 2002 yılından 2006 yılına kadar geçen süre içinde fakirlik çeken hane halkı ve yoksul fert sayısında ciddi düşüşler gerçekleşmiştir. Bu trendin devam etmesi halinde önümüzdeki 5 yıl içerisinde yoksulluk sorunu Türkiye gündeminde daha arka sıralara düşecektir.

Yoksulluktaki azalış iki boyutta açıklanabilir. Bunlardan birincisi yoksullar içerisinde çalışan ve asgari ücret düzeyinde geliri olanların durumudur. Bu kesimin 2002 yılından bugüne yoksulluk düzeyinden çıkmaya başladığı gözlenmektedir. Çalışan yoksulluğundaki azalış son altı yılda asgari ücret düzeyinde görülen reel artışlar ile açıklanabilir. İkinci boyut ise, çalışamayan ve herhangi bir geliri olmayan vatandaşlarımızla ilgilidir. Yine 2002 yılından günümüze bu kesime gerek merkezi yönetim gerekse yerel yönetim bütçelerinden ciddi transfer harcamaları yapılmıştır. Muhalefet partileri tarafından eleştirilen bu transferler (kömür, ekmek, gıda, giyim, eğitim gören çocuk başına nakdi yardım, yaşlılık aylığı v.b.) en yoksul kesimin durumunu iyileştiren ana unsurlar haline gelmiştir. Ayrıca yoksulluğu azaltmakta sivil toplum kuruluşlarının çabaları da burada belirtilmelidir. Özellikle Deniz Feneri, Kimse Yok mu Derneği ve İHH gibi toplumun duyarlı kesimlerinin gösterdiği çabalar, kamu politikaları ile rekabet edecek düzeydedir.

İkinci Bölüm

KAMU MALİYESİ

2.1. MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE HARCAMALARI

Merkezi yönetim bütçe¹ harcamaları, 2007 yılında 203.5 milyar YTL olarak gerçekleşmiştir². Bu durum 2006 yılına göre merkezi hükümet harcamalarında %14'lük bir artışa karşılık gelmektedir. 2006 yılında kamu harcamalarının Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payı %30,9 iken bu oran 2007 yılında %31,5'e yükselmiştir (*bk.*, Tablo 2.1). Kamu harcamalarındaki söz konusu artışın en önemli nedeni şüphesiz 2007'de gerçekleşen genel seçimlerdir.

1 2006 yılından itibaren konsolide bütçe tanımı yerine merkezi yönetim bütçesi tanımı kullanılmaya başlanmıştır.

2 Bu kısımda kamu harcamaları ve vergi gelirleri ile ilişkili olarak hazırladığımız tabloların verileri, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol ve Muhasebat Genel Müdürlükleri ile Gelir İdaresi Başkanlığı'nın internet sitelerinden derlenmiştir.

Tablo 2.1. Faiz Dışı Bütçe ve Faiz Harcamalarının GSYH'ye Oranı

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Faiz Dışı Bütçe Harcamaları / GSYH	24,7	23,2	22,3	23,4	23,0	23,9
Faiz Harcamaları / GSYH	14,8	12,9	10,1	7,0	6,1	5,7
Merkezi Yönetim Bütçe Harc. / GSYH	43,5	39,6	35,5	32,8	30,9	31,5

Not: Yeni milli gelir serisine göre.

Merkezi yönetim harcamalarının 2002-2007 dönemindeki gelişimine bakıldığında, merkezi hükümet harcamalarının GSYH'ye oranının %43,5'den %31,5'e düştüğü görülmektedir. Merkezi hükümet harcamalarındaki bu düşüşe katkıda bulunan kalem, faiz harcamalarındaki azalıştır. 2002 yılında %18,8 olan faiz harcamalarının GSYH'ye oranı, 2007 yılında %7,5'e düşmüştür. Faiz dışı harcamalar ile faiz harcamaları arasındaki fark 2002 yılında 6,1 iken, 2007'de 16,4'e yükselmiştir (*bk.*, Tablo 2.1). Faiz harcamalarının merkezi yönetim bütçe harcamaları içindeki payının azalması şüphesiz, Türkiye ekonomisi açısından oldukça olumlu bir gelişmedir. Faiz dışı bütçe harcamalarının azalması, eğitim ve sağlık gibi beşeri sermaye harcamaları ile altyapı yatırımlarına daha fazla kaynak aktarılabilceği anlamına gelmektedir ki, bu durum ekonominin uzun dönemli büyüme performansını olumlu yönde etkileyecektir.

2002-2007 döneminde merkezi yönetim harcamalarındaki bu derin azalmayı, Türkiye'de uzun yıllardır konuşulan ancak bir türlü gerçekleştirilemeyen devletin ekonomideki rolünün azaltılmasına yönelik bir harcama politikasının izlendiğinin bir işareti olarak algılamak ve devletin küçülmesi yönünde atılmış bir adım olarak yorumlamak mümkündür.

Kamu harcamaları ekonomik sınıflandırma yöntemine göre faiz dışı harcamalar, cari ve yatırım harcamaları olarak ikiye ayrılmaktadır. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrolü Kanunu çerçevesinde hazırlanan bütçelerde, yatırım harcamaları kavramı yerini sermaye harcamaları kavramına bırakmıştır. 2002-2007 döneminde sermaye harcamaları, %6-6,5 bandı içinde seyretmiştir. Sermaye harcamalarının bu denli düşük olması, Türkiye'de uzun dönemde ekonominin performansını olumsuz yönde etkileyebilecektir. Bu dönem içinde faiz harcamalarında meydana gelen azalmadan kaynaklanan fazlalığın yatırım harcamalarına kanalize edilmesi beklenebilirdi. Ne var ki bu fazlalık, Tablo 2.2'nin de teyit ettiği gibi, büyük ölçüde sosyal güvenlik kurumlarına aktarılan transferlerin finansmanında kullanılmıştır.

Dönem içinde diğer önemli bir artış da sosyal güvenlik kurumları devlet primi harcamaları kaleminde gerçekleşmiştir. Sosyal güvenlik kurumlarının açıkları bütçe üzerinde önemli bir yük olmaya devam etmektedir. Faiz harcamalarının yanısıra sosyal güvenlik kurumları açıklarının kapatılması için aktarılan transfer-

ler, ideal bir cari-yatırım- transfer harcama dağılımına ulaşılmasına engel olmaktadır. Uzun dönemde bu sorunu çözmek, 2008 yılının başında başarılan sosyal güvenlik yasası sayesinde mümkün olabilecektir.

Tablo 2.2. Merkezi Yönetim Bütçe Harcamalarının Yüzde Dağılımı

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Faiz Hariç Bütçe Harcamaları	56,8	58,6	62,9	71,4	74,2	76,1
I. Personel ve Sosyal Güvenlik Kurumları Devlet Primi Harc.	18,4	20,4	22,1	23,4	24,1	24,3
II. Mal ve Hizmet Alım Harc.	8,9	8,4	8,9	9,5	10,7	10,9
III. Cari Transferler	21,2	22,3	23,9	28,7	28,0	31,1
- KİT Görev Zararı	0,6	0,7	0,3	0,4	0,4	0,3
- Sosyal Güvenlik Kurumlarına Transferler	9,4	11,3	12,7	14,9	13,2	16,2
- Tarımsal Destekleme Ödemeleri	1,6	2,0	2,0	2,3	2,7	2,7
- Mahalli İdare ve Fon Payları	6,6	5,0	6,9	8,0	7,9	8,4
- Diğer Cari Transferler	3,0	3,2	2,0	3,1	3,8	3,3
IV. Sermaye Harcamaları	6,5	5,6	5,4	6,5	6,8	6,3
V. Sermaye Transferleri	0,0	0,1	0,3	0,9	1,5	1,7
VI. Borç Verme	1,6	1,8	2,2	2,4	3,2	1,7
Faiz Harcamaları	43,2	41,4	37,1	28,6	25,8	23,9

Uzun soluklu çalışmalar sonucunda Türk bütçe sisteminin uluslararası standartlara göre yeniden dizayn edilmesi, genel yönetim kapsamında yer alan kamu kuruluşlarında hem bütçe hem de muhasebe birliğinin sağlanması, Avrupa Birliği uygulamaları ile uyumlu bir mali yönetim ve kontrol sisteminin tesisi amacıyla hazırlanan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, TBMM tarafından 10 Aralık 2003 tarihinde kabul edilmiştir.

5018 sayılı KMYK Kanunu, kamu harcamalarında ekonomik sınıflandırmanın yanı sıra fonksiyonel sınıflandırmanın kullanılmasını da zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk sayesinde kamu harcamalarını fonksiyonlarına göre analiz edebilme ve değerlendirme yapabilme olanağı doğmuştur. Tablo 2.3’de fonksiyonel sınıflandırmaya göre kamu harcamaları sunulmuştur. Söz konusu tablodan görüldüğü gibi, bir önceki yıla göre 2007 yılında genel kamu hizmetleri, savunma ve ekonomik işler ve hizmetler harcamaları azalırken; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve imar harcamaları önemli artış göstermiştir. Özellikle kalkınma carileri olarak bilinen eğitim ve sağlık harcamalarının artması ve bu artışın izleyen yıllarda da devam etmesinin uzun dönemde ülke refahına olumlu katkıda bulunacağı açıktır.

Tablo 2.3. Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Kamu Harcamaları

	Bütçe İçindeki Payı (%)	
	2006	2007
Genel Kamu Hizmetleri	43,7	42,0
Savunma Hizmetleri	6,6	5,9
Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri	5,6	5,7
Ekonomik İşler ve Hizmetler	11,7	10,7
Çevre Koruma Hizmetleri	0,1	0,1
İskan ve Toplum Refahı Hizmetleri	2,2	2,3
Sağlık Hizmetleri	4,9	5,3
Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri	1,1	1,2
Eğitim Hizmetleri	9,2	9,4
Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri	14,9	17,4

5018 sayılı KMYK Kanunu ayrıca kamu mali sisteminde hesap verme sorumluluğu, saydamlık gibi kavramları ön plana çıkarmaktadır. Bilindiği üzere kamunun sahip olduğu bilgileri kamuoyu ile paylaşması saydamlık veya şeffaflık olarak adlandırılmaktadır. Saydamlık, kamu ile kamuoyu arasındaki eşit olmayan bilginin azaltılmasını amaçlamaktadır. Asimetrik bilginin tamamen ortadan kalkması veya en azından asgari düzeye indirilmesi durumunda vatandaşlar ödedikleri verginin nasıl harcandığını bilebilecek, buna karşılık kamu görevlileri de kendilerine emanet edilen kaynağın hesabının sorulacağını bildiğinden dolayı daha dikkatli, verimli ve etkin davranacaktır.

5018 sayılı KMYK Kanunu'nun hesap verme sorumluluğu ve saydamlık üzerinde ne gibi etkilerinin olduğunu Türkiye için hazırlanmış karnelere bakarak değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki Dünya Bankası tarafından hazırlanan ve Temmuz 2007'de de yayınlanan Dünya Yönetişim Göstergeleri'dir (bk. Tablo 2.4). Bütün ülkeleri kapsayan bu göstergelerde Türkiye'ye ait altı yönetim göstergesi bulunmaktadır. Bu göstergeler arasında yer alan hesap verme sorumluluğu, saydamlıkla yakından ilişkili bir kavramdır. Göstergenin küçülmesi³ iyi yönetim açısından olumsuz olduğu gerçeğiyle, hesap verme sorumluluğunun 2004 ve 2005 yıllarında olumlu bir seyir izlediğini ancak 2006 yılında 2003 yılı değerinden de daha olumsuz bir sonuca ulaştığı gözlemlenmiştir. Dünya Bankası'nın yönetim kriter ve göstergelerine göre, KMYK Kanunu'nun uygulamaya geçtiği ilk yıllarda hesap verme sorumluluğu yönünden ülkeye olumlu katkıda bulunduğunu belirtmek mümkündür.

³ Dünya Bankası yönetim göstergeleri, -2.5 ile 2.5 arasında değişmektedir. Gösterge, 2.5'e doğru yaklaştıkça yönetim açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 2.4. Türkiye İçin Yönetişim Göstergeleri

	2003	2004	2005	2006
Hesap verme sorumluluğu ve ifade özgürlüğü	-0,14	-0,09	-0,06	-0,19
Politik istikrar	-0,80	-0,87	-0,57	-0,65
Hükümetin etkinliği	0,11	0,07	0,21	0,23
Düzenlemelerin kalitesi	0,12	0,08	0,16	0,23
Hukukun üstünlüğü	0,00	0,09	0,08	0,08
Yolsuzluğun kontrolü	-0,24	-0,20	-0,05	0,06

Kaynak. Daniel Kaufmann, Aart Kraay And Massimo Mastruzzi (2007) Governance Matters VI: Aggregate and Individual Governance Indicators 1996–2006 World Bank Policy Research Working Paper 4280, July 2007, pp.76-93.

2.2. MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ

Merkezi yönetim, 2007 yılı içinde yaklaşık olarak 153 milyar YTL vergi toplamıştır. Buna göre 158 Milyar YTL olan 2007 bütçe hedefi, %97 oranında tutturulmuştur. Vergi gelirlerinde hedefe tam olarak ulaşılamasa da, vergi gelirleri 2007 yılında 2006 yılına göre %11 oranında bir artış kaydetmiştir. Tüm bu olumlu gelişmelere karşın, 2006 yılında %23,9 olan vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı 2007 yılında %23,6'ya düşmüştür (*bk.* Tablo 2.5). Milli gelir içinde vergi gelirlerinin azalmasında, söz konusu yıl içinde yaşanan ekonomik durgunluk ve bunun toplam vergi gelirleri içinde oldukça yüksek bir paya sahip dolaylı vergi gelirlerini olumsuz yönde etkilemesi, vergi iadesi uygulamasına son verilmesi gibi bir dizi faktör etkili olmuştur.

AK Parti Hükümeti'nin işbaşına geldiği 2002 yılı ve sonrası süreç bir bütün olarak ele alındığında, 2002-2007 döneminde vergi gelirlerinin GSYH'ya oranı %22'den %24'e yükseldiği; buna karşın, vergi dışı gelirlerin %7'den %5,7'ye düştüğü görülmektedir.

Tablo 2.5. Vergi ve Vergi Dışı Gelirlerin GSYH'ye Oranı

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Vergi Gelirleri / GSYH	21.9	23.1	23.4	24.6	23.9	23.6
Vergi Dışı Gelirler/GSYH	7.0	5.2	5.3	6.8	6.2	5.7
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri / GSYH	28.9	28.3	28.7	31.4	30.1	29.3

Bilindiği üzere gelir, kurumlar, katma değer ve özel tüketim vergileri, Türk vergi sisteminin dört temel ayağını oluşturmaktadır. Bu vergilerle ilgili olarak 2007 yılı özelinde şu çarpıcı tespitleri yapmak mümkündür.

Gelir üzerinden alınan vergiler olan gelir ve kurumlar vergisinde hedeflerin üzerine çıkılmıştır. Özellikle kurumlar vergisinde hedeflenenin oldukça üzerinde bir performansa ulaşılmıştır. Hedefin gerçekleşme oranı, %115,3'tür. Ancak benzer performansı harcamalar üzerinden alınan vergilerde görmek mümkün olmamıştır. Katma değer vergisi (KDV) ve özel tüketim vergisi'nde (ÖTV) hedefin gerçekleştirme oranı düşük düzeylerde kalmıştır. Özellikle dâhilde alınan KDV'de hedeflenenin ancak %83'ü kadar vergi toplanabilmiştir (*bk.* Tablo 2.6). 2007'de ücretlilerin yararlandığı vergi iadesi uygulamasının sona ermesiyle birlikte vatandaşların fiş-fatura almada isteksiz davranışları ve fiş-fatura alıp almamanın pazarlık aracı olarak kullanılması dâhilde alınan KDV hâsılâtının azalmasında etkili olmuştur.

Harcamalar üzerinden alınan bir diğer önemli vergi de ÖTV'dir. 1 Ağustos 2002'de uygulamaya konulan ÖTV, kısa bir zaman zarfında Türk vergi sistemi içinde önemli bir yere sahip bir vergi haline gelmiştir. Bu vergi 1985 yılından bu yana uygulamada olan KDV'den bile daha fazla hâsılât sağlayan en önemli harcama vergisidir. ÖTV hâsılâtının yavaşlamasında bu verginin en önemli kaynaklarından birini oluşturan birinci el motorlu taşıt satışlarının azalması etkili olmuştur. Öte yandan 2007'de yaşanan Cumhurbaşkanlığı seçimi krizi, genel seçimlerin olması gibi siyasi olaylar, özel harcamaları etkilemiştir. Turizm harcamaları ve yeni araç alımı gibi harcamaların siyasi istikrarsızlığa duyarlı olması nedeniyle bu tür harcamaların azalması da hem KDV'de hem de ÖTV'de meydana gelen hâsılât azalmasının nedeni olarak gösterilebilir.

2007 yılında KDV hâsılâtındaki azalma, etkisini gelir vergisi üzerinde de gösterecektir. 2007 yılında KDV'de yaşanan düşüşün gelir vergisi üzerindeki yansımaları, kendini 2008 yılı içinde gösterecektir. Vatandaşın daha az fiş istemesi nedeniyle daha az fiş ve fatura düzenleyen iş çevrelerinin, 2008'de daha az gelir beyan etmeleri beklenebilir. Vergi idaresi fiş toplama konusunda oluşan bu problemi azaltmak için fahri vergi denetmenliği veya ilkökul öğrencileri arasında fiş toplama yarışması düzenlemek gibi çözüm arayışlarına girmiştir.

Tablo 2.6. 2007 Yıllık Vergi Gelirleri Hedef ve Gerçekleşmeleri

	Hedef (1000 YTL)	Gerçekleşen (1000 YTL)	Gerçekleşme Oranı (Gerçekleşen/Hedeflenen)
Toplam Vergi Gelirleri	158.152	152.831	%96,6
Gelir Vergisi	33.417	34.446	%103,1
Kurumlar Vergisi	11.924	13.750	%115,3
Dahilde Alınan KDV	20.200	16.792	%83,1
ÖTV	41.070	39.110	%95,2
İthalde Alınan KDV	29.583	26.492	%89,5

Tablo 2.7, gelir ve harcama üzerinden alınan temel vergilerin, toplam vergi gelirleri içindeki paylarını göstermektedir. Gelir üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirlerine oranı %30'larda seyrederken, harcamalar üzerinden alınan temel vergilerde bu oran %60 düzeylerindedir. Kişisel gelir vergisi artan oranlı tarifeye tabi iken, harcamalar üzerinden alınan vergiler sabit oranlı ve/veya tersine artan oranlı tarifeye göre alınmaktadır. Kişisel gelir vergisi hem artan oranlı olma hem de gelir üzerinden alınma özellikleri nedeniyle, gelire karşı esnek bir vergidir. KDV ise gerek harcamalar üzerinden alınması, gerekse sabit oranlı olması nedeniyle, esnekliği düşük bir vergidir. Gelir vergisi ve KDV için geçerli olan teorik kuralları, vergi esneklik değerlerinin gösterildiği Tablo 2. 9'da hesaplanmış rakamlar da bunu teyit etmektedir.

Tablo 2.7. Çeşitli Vergilerin Toplam Vergi Hâsılatı İçindeki Payı, 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
Gelir Vergisi	20.2	21.2	20.5	21.1	22.5
Kurumlar Vergisi	10.3	10.5	10.1	8.1	9.0
Gelir Üzerinden Alınan Vergiler	31	32	31	29	32
Dahilde Alınan KDV	18.3	13.1	11.8	11.6	11.0
İthalde Alınan KDV	13.8	17.4	16.9	18.5	17.3
ÖTV	26.4	26.5	27.9	26.9	25.6
Harc. Üzerinden Alınan Vergiler	59	57	57	57	54

Devletin hiçbir müdahalesi olmamasına karşın, ekonomik dalgalanmaların aksi yönünde hareket ederek ekonomik dalgalanmaların negatif etkisini azaltan ekonomik araçlar otomatik stabilizatör olarak adlandırılmaktadır. Örneğin artan oranlı kişisel gelir vergisi bir otomatik stabilizatördür. Türkiye'de kişisel gelir vergisi artan oranlı vergi tarifesine tabi olduğundan, bu tarife vergi esnekliğine sahiptir. Dolayısıyla otomatik dengeleyici olma özelliği mevcuttur. Artan oranlı kişisel gelir vergisi gibi vergilerin toplam vergi hâsılatı içindeki payının azalması, bu tür vergilerin otomatik dengeleyici olma özelliğinden kaynaklanan faydalarının azalmasına neden olur. Gelir ve mülkiyet üzerinden alınan vergiler, dolaysız vergiler; harcamalar üzerinden alınan vergiler ise dolaylı vergiler olarak bilinirler. KDV, ÖTV gibi dolaylı vergilerin otomatik dengeleyici olma özelliği, gelir üzerinden alınan dolaysız vergilere göre daha düşüktür.

Gelir vergilerinin en önemli avantajı vergi eşitliği açısından. Zira farklı kişilere ve/veya farklı gelir seviyelerine, farklı oranlarda vergi oranları uygulanabilmesine imkân vermektedir. Ekonomik etkinlik açısından ise harcamalar üzerinden alınan vergiler daha avantajlıdır. Çünkü harcamalar üzerinden alınan vergiler artan oranlı olmadığı ve üretim üzerine değil de tüketim üzerine konuldukları için, tasarrufları negatif yönde etkilemezler ve hatta sermaye birikimine olumlu katkıda bulunurlar. Ayrıca aynı alanda yapılacak yatırım kararları üzerinde harcamalar

üzerinden alınan vergilerin etkisi, objektif ve tarafsızdır. Türk vergi sisteminin giderek gelir vergilerinden daha ziyade harcamalar üzerinden alınan vergilere dayalı bir yapıya dönüşmesi, etkinliğin adalete tercih edildiği sonucunu doğurmaktadır.

Tablo 2.8, 2004-2008 döneminde gelir vergisi tarifesindeki değişiklikleri göstermektedir. Bir tarifiedeki en yüksek oran ile en düşük oran arasındaki fark, yükseklik farkını, tarife içindeki en yüksek dilim ile en düşük dilim arasındaki fark ise uzunluk farkını ifade eder. Yükseklik farkı sabitken, uzunluk farkı arttıkça yumuşak artan oranlılık artar. Bu kural ışığında 2006, 2007 ve 2008 yılı gelir vergisi tarifelerine bakıldığında, yumuşak artan oranlılığın arttığı gözlenmektedir. 2004 yılında altı basamaklı olan kişisel gelir vergisi tarifesini, 2006 yılından itibaren 4 basamağa düşürülmüş ve dört basamaklı tarife halen devam etmektedir. Basamak sayısının azaltılması, uzunluk ve yükseklik farklarının düşürülmesi, vergi yükünün azaltılması açısından oldukça önemli sayılabilecek olumlu gelişmelerdir. Gelir vergisi esnekliğinin de 2007’de yüksek çıkması, bu gelişmelere mükelleflerin olumlu tepki verdiğinin göstergesidir.

Tablo 2.8. Gelir Vergisi Tarifesi Yapısı

Yıl	En Yüksek Matrah	En Düşük Matrah	Uzunluk Farkı	En Yüksek Oran	En Düşük Oran	Yükseklik Farkı
2004 ^a	140.000	6000	134000	45	20	25
2005 ^a	78.000	6600	71400	40	20	20
2006	40.000	7000	33000	35	15	20
2007	43.000	7500	35500	35	15	20
2008	44.700	7800	36900	35	15	20

^a 2004 ve 2005 yıllarında ücret gelirleri için, 5 puan düşük vergi uygulanmıştır.

2.2.1. ÇEŞİTLİ VERGİLERİN ESNEKLİKLERİ

Vergideki nispi değişikliğin gelirdeki nispi değişikliğe oranı, vergi esnekliği olarak ifade edilir. Kişisel, bölgesel, sektörel bazda veya milli gelir bazında vergi esnekliği hesaplanabilir. Genellikle verginin gelire karşı esnekliği hesaplandığı için, verginin gelir esnekliği kısaca vergi esnekliği olarak adlandırılır.

2004-2007 dönemi için vergi esneklikleri Tablo 2.9’da görüldüğü gibidir. 2007’de toplam vergi gelirlerinin esnekliği 1,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu değer, vergilerin gelirden daha fazla arttığına işaret etmektedir. Teorik beklentilere uygun olarak gelir üzerinden alınan vergiler 1’den büyük, harcamalar üzerinden alınan vergiler ise 1’den küçük bulunmuştur. Kurumlar vergisi hâsılatının bir önceki yıla göre azalması nedeniyle, 2006’da esneklik değeri negatif çıkmıştır. 2006 yılı başında

yatırım indirimi istisnasının kaldırılması, ortaya çıkan bu durumun bir nedeni olarak gösterilebilir. Kurumlar vergisi oranı, 2005’de %30, 2006 ve 2007’de %20 olarak uygulanmıştır. Kurumlar vergisi oranındaki oldukça yüksek sayılabilecek bu düşüğe karşın, bu vergiden elde edilen hasılatın artması ve sonuçta 2007 yılı esnekliğinin 2,4 olması ilginç olduğu kadar, vergi politikasının dizaynında da izleyen dönemler için de yol gösterici niteliktedir. Bu durum her zaman vergi oranlarında indirimle gidilmesinin, vergi hâsılatında düşüş ile sonuçlanmayacağına ortaya koymakta ve ‘vergi oranlarının azaltılması vergi hâsılatını artırır’ iddiasında bulunan arz yanlı iktisat yaklaşımını destekleyici delil sunmaktadır. Kurumlar vergisi oranının düşürülmesi, kurumların vergi yükünü hafifletmiştir. Buna ilaveten, izleyen yıllarda da özel kesimin rekabet gücüne olumlu katkıda bulunacağı daha net olarak görülebilecektir.

Tablo 2.9. Çeşitli Vergilerin Esneklikleri

	2004	2005	2006	2007
Toplam Vergi Gelirleri	0,9	1,4	0,8	1,2
Gelir Vergisi	1,2	1,1	1,0	2,0
Kurumlar Vergisi	1,1	1,1	-0,4	2,4
Dahilde Alınan KDV	-0,7	0,5	0,7	0,6
İthalde Alınan KDV	1,0	1,8	0,6	0,6
ÖTV	2,5	1,2	1,4	0,4

2.2.2. VERGİLER VE KAMU HARCAMALARI

Vergilerin gelir esnekliğinin 2006 yılı hariç diğer yıllarda 1’den büyük olduğu gözlenmektedir. Burada önemle belirtelim ki kurumlar vergisi hâsılatındaki azalma, 2006 yılında vergilerin esnekliğini 1’in altına düşürmüştür. Vergi gelirlerindeki artış, GSYH’daki artıştan daha fazladır. Kamu harcamalarının esnekliğinin 2005 ve 2006 yıllarında 1’den küçük, 2007 yılında da 1’den büyük olduğu görülmektedir. Sıkı harcama politikalarının genel seçimler nedeniyle 2007’de gevşetilmesi, harcamalardaki artışın GSYH’deki artıştan daha fazla olması ile sonuçlanmıştır.

Tablo 2.10. Vergi Gelirleri ile Kamu Harcamalarının Esneklikleri

	2005	2006	2007
Vergi Gelirleri	1,4	0,8	1,2
Kamu Harcamaları	0,33	0,6	1,46

2.3. MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE DENGESİ

2007 yılına gelinceye değin sürekli olarak gerileyen merkezi hükümet bütçe açığı, 2007 yılında ciddi olmasa da, geçmişe nazaran bir artış göstermiştir. Nitekim açık bir önceki yıla göre yaklaşık üç katlık bir artışla 13.884 milyon YTL olarak gerçekleşmiştir. Bunun başlıca nedeni, vergi gelirleri cephesinde iç talepte yaşanan durgunluk, vergi iadesi uygulamasına son verilmemesi, motorlu taşıtlar üzerinden alınan ÖTV’de istenilen artışın sağlanamaması gibi gelişmelerin olumsuz etkisi nedeniyle vergi gelirlerinin düşmesi iken; kamu harcamaları cephesinde ise 22 Temmuz 2007’de yapılan genel seçimlerin ortaya çıkardığı harcama artırıcı politikalarlardır. Seçimlerin etkisi ile merkezi hükümet kamu harcamalarındaki artış, kamu gelirlerinin oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. 2006 yılında 178.126 milyon YTL olan merkezi yönetim toplam harcamaları, %14,2 oranındaki bir artışla 2007 yılında 203.501 YTL’ye ulaşmıştır. Oysaki kamu gelirlerindeki artış %9,3 gibi bir oranla sınırlı kalmıştır. Sonuçta da 2004, 2005 ve 2006 yıllarında sürekli olarak ve çok ciddi düşüş gösteren merkezi yönetim bütçe dengesi, 2007 yılında göreceli olarak bozulmuştur (*bk.*, Tablo 2.11).

Tablo 2.11. Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi ve Finansmanı

Milyon YTL	2004	2005	2006	2007
Toplam Gelirler (A)	110.721	137.981	173.483	189.617
Vergi Gelirleri	%81,3	%77,5	%79,2	%80,6
Toplam Harcamalar (B)	141,021	146,098	178,126	203,501
Faiz Harcamaları ^a	%40,0	%31,3	%25,8	%23,9
İç Borç Faizi ^b	%88,6	%86,0	%84,1	%85,2
Faiz Dışı Harcamaları	%60,0	%68,7	%74,2	%76,1
Bütçe Dengesi (A-B)	-30.300	-8.117	-4.643	-13.884
Bütçe Avans ve Emanet Bakiyesi	-1.324	-2.228	-898	-233
Nakit Dengesi	-31.624	-10.345	-5.541	-13.651
Finansman				
Dış borçlanma, Net	3.505	-1.228	-1.668	-3.351
İç Borçlanma, Net	30.712	21.318	4.461	12.775
Devirli ve Garantili Borç Geri Dönüşleri	943	666	518	720
Özelleştirme Gelirleri	-	1.773	7.159	2.994
TMSF Geri Ödemeleri	-	1.215	84	98
Diğer	-3.536	-11.537	-5.015	415

Kaynak. www.hazine.gov.tr (16.03.2008).

2004 yılında GSYH'nin %7.4'ü düzeyinde olan nakit açığı, 2005 ve 2006 yıllarında hızlı bir düşüş trendi sergilemiş ve söz konusu yıllarda sırasıyla %2.1 ve %1 olarak gerçekleşmiştir. Ancak Temmuz 2007'de yapılan genel seçim nedeniyle ister istemez bir önceki yıla göre daha gevşek bir harcama politikası izlenmiş ve buna bir de harcamalar üzerinden alınan vergilerdeki düşüş eklenince nakit açığı hızla artmıştır. Nitekim 2006 yılında 5.015 milyon YTL olan nakit açığı, 2007 yılında 13.651 milyon YTL'ye ulaşmıştır.

Nakit açığının finansmanı yıllara göre dalgalanma gösterse de iç borçlanmanın önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Daha önceki yıllarda olduğu gibi 2007 yılında da nakit açığının oldukça önemli bir kısmı iç borçla finanse edilmiştir. Ancak burada vurgulanması gereken önemli bir gelişme, Hazine'nin 2004 yılı sonrasında net dış borç ödeyicisi durumuna gelmiş olmasıdır. Bu ödemenin büyüklüğü 2007 yılında 3.351 milyon YTL'ye ulaşmıştır. Nakit açığının finansmanında dikkat çekici bir başka husus ise 2005 yılından itibaren özelleştirmeden elde edilen gelirlerin, açık finansmanında önemli bir yere sahip olmasıdır. 2005, 2006 ve 2007 yılları özelleştirmenin altın yılları olmuştur. Türkiye'de özelleştirme uygulamalarının geçmişi 1980'lerin ortalarına kadar uzanmakla beraber, özelleştirmede kaydadeğer gelişme 2003 yılı ve sonrasında yapısal reformlar sonucu ortaya çıkmış ve meyvelerini 2005 yılından itibaren vermeye başlamıştır. Özetle belirtmek mümkündür ki, nakit açığının finansmanında, iç borçlanmaya alternatif olabilecek kaynak bulunduğu yıllarda açık finansmanında iç borçlanmaya bağımlılık azalmış; aksi durumlarda ise artmıştır. Bir önceki yıla karşılaştırıldığında 2007 yılında nakit açığı ciddi ölçüde büyümüş ve açığı büyütmeye bağlı olarak iç borçlanma da artmıştır (*bk.*, Tablo 2.11.).

2003 yılında kabul edilen ve 2006 yılından itibaren de tatbik edilmeye başlanılan 5018 sayılı KMYK Kanunu doğrultusunda benimsenen mali saydamlık ve hesap verebilirlik uygulamaları, kendini kamu borç yönetiminde de göstermiştir ve Hazine Müsteşarlığı borçlanma konusunda bazı stratejik ölçütler benimsemiş ve bu bağlamda 2006-2008 dönemine ilişkin olarak şu üç stratejik ölçütü ön plana çıkarmıştır: İç borçlanmanın ağırlıklı olarak YTL cinsinden sabit getirili devlet iç borçlanma senetleri ile yapılması, iç borç çevirme oranının maksimum %80 olması ve borçlanmada bir yıldan daha kısa olmamak üzere mümkün mertebe vadenin uzatılmasıdır.

Nitekim Tablo 2.12'de görüldüğü gibi, 2007 yılı içinde iç borçlanmanın ağırlıklı olarak iskontolu ve YTL cinsi devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) aracılığı ile gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir. Bunu büyüklük sırasına göre %14,1'lik bir oranla sabit kuponlu YTL cinsi devlet iç borçlanma senetleri ve %13,6'lık bir payla, değişken faizli YTL cinsi devlet iç borçlanma senetleri izlemiştir. Hazine'nin değişken faizli devlet iç borçlanma senedi ihracına gitmesinde, borçların vadesini uzatma gereksinimi etkili olmuştur.

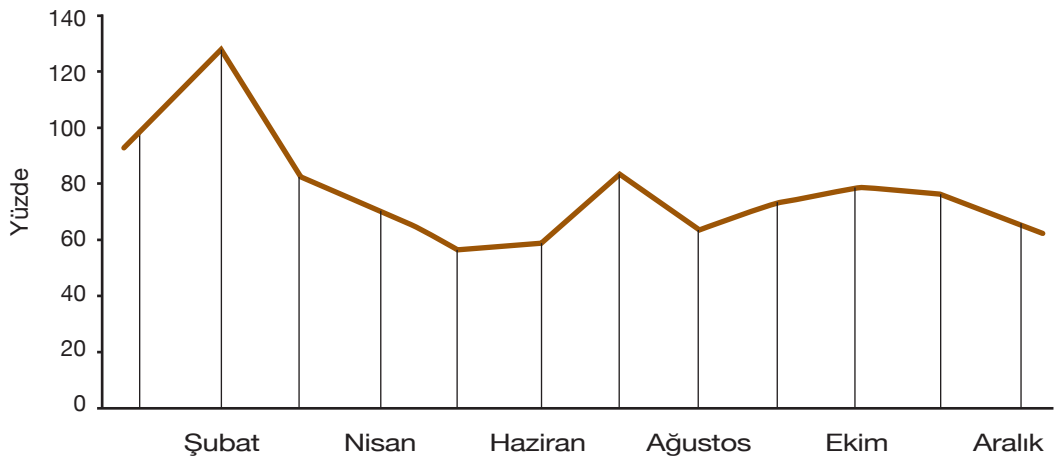
Tablo 2.12. İç Borçlanmanın Borçlanma Araçlarına Göre Dağılımı

İç Borçlanma Aracı	2007 yılı Payı (%)
TÜFE'ye Endeksli YTL DİBS	6,4
İskontolu YTL DİBS	58,2
Döviz Cinsi Sabit Faizli DİBS	5,6
Değişken Faizli YTL Cinsi DİBS	13,6
Sabit Kuponlu YTL DİBS	14,1
Döviz Cinsi İskontolu DİBS	2,1

Kaynak. www.hazine.gov.tr (18.03.2008).

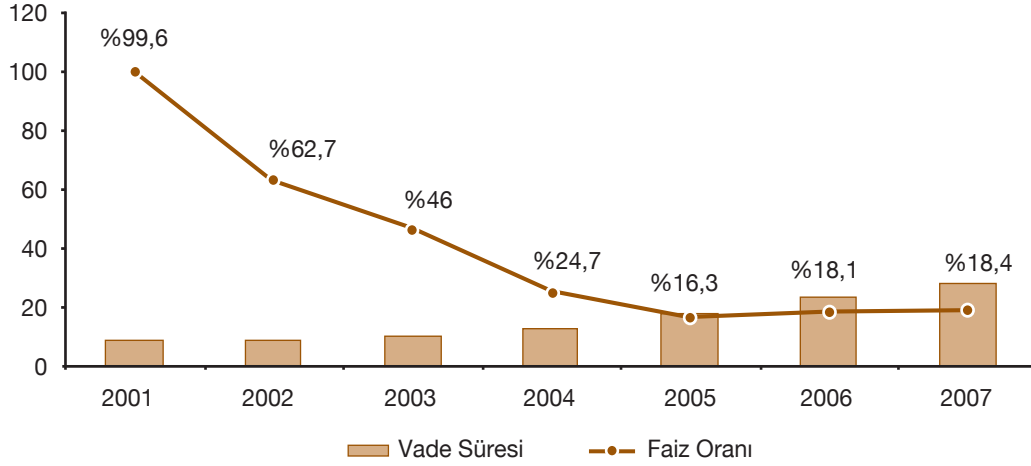
Özetle, 2006 yılından itibaren Hazine, iç borçlanmada hem sabit faizli, hem de değişken faizli ancak YTL cinsinden aylık devlet iç borçlanma senetleri ihracına dayalı bir borçlanma stratejisi izlemektedir.

Türkiye gibi, azalmakta olsa da hala yüksek borç baskısı altında olan bir ülkede kuşkusuz borçların çevrilebilirliği, borçlanma stratejisinin odağında bulunan bir konudur. İç borç çevirme oranı, iç borç geri ödemelerinin ne ölçüde yeni borçlanmaya bağlı olduğunu göstermektedir. Ocak-Aralık 2007 döneminde iç borç çevirme oranı ciddi ölçüde düşmüş ve Türkiye ekonomisi 2008 yılına %65 gibi oldukça parlak sayılacak bir borç çevirme oranı ile girmiştir (bk., Şekil 2.1).

Şekil 2.1. İç borç çevirme oranı. (Ocak-Aralık 2007).

Kaynak. www.hazine.gov.tr (19.03.2008).

Türkiye’de borç stokunun yüksekliği kadar belki de ondan çok daha önemli olan konu, iç borçlanma faiz oranının yüksekliği ve iç borçlanma vadesinin kısa olmasıdır. Şekil 2.2, iç borçlanmanın faiz oranı ile iç borçlanmanın vade süresi göstermektedir.

Şekil 2.2. İç borçlanma faiz oranı ve vade süresi.

Not: Hazine İskontolu İhaleleri Yıllık Bileşik Faiz Oranı (Ay içerisinde gerçekleştirilen YTL cinsinden yapılan ihalelerin yıllık bileşik faizi miktar ile ağırlıklandırılmıştır).

Kaynak. www.hazine.gov.tr (18.03.2008)

Söz konusu şekilde görüldüğü gibi, 2001- 2007 yılları arasında iç borçlanma faiz oranı, sürekli ve önemli ölçüde gerilerken, ortalama aylık vade yapısı da uzamıştır. 2001 yılında %99,6 düzeyinde olan iç borçlanma faiz oranı, 2004 yılında %24,7’ye, 2005 yılında da %16,3’e düşmüştür.

2006 ve 2007 yıllarında iç borçlanma faiz oranının hafif de olsa bir yükseliş eğilimine girdiği görülmektedir. 2006 yılının Mayıs ve Haziran aylarında, uluslararası finansal piyasalarda yaşanan dalgalanmanın etkisiyle iç borçlanma faiz oranı biraz artmıştır. 2005 yılında %16,3 olan iç borçlanma faiz oranı, 2006 yılında %18,1 olarak gerçekleşmiş ve bu düzeyini aşağı yukarı 2007 yılında da korumuştur. 2006 yılında iç borçlanma faiz oranında görülen bu hafif yükseliş önemsiz görülebilir. Ancak hemen burada belirtelim ki, iç borçlanma faiz oranında meydana gelebilecek 1 puanlık artış bile, borç stokunun aşırı yüksek olması nedeniyle iç borç stok maliyetinde ciddi artışa neden olmaktadır. Bu yüzden iç borç faiz oranında meydana gelebilecek düşüşün, Türkiye ekonomisi açısından nedenli önemli olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Yine şekil 2.2’de görüleceği üzere, iç borçların vadesinde de ciddi bir iyileşmenin olduğu görülmektedir. Aylık bazda iç borçlanmanın ortalama vadesi, 2001 yılında yalnızca 8,3 ay iken, ortalama vade izleyen yıllarda sürekli bir artış kaydetmiş ve 2004 yılında 12,6 aya, 2006 yılında 23,3 aya ve nitekim 2007 yılında da 34 aya çıkmıştır. Hiç şüphesiz iç borçlanmada bir taraftan faiz oranının düşmesi, diğer taraftan vadenin uzaması, Hazine’nin iç borçlanma maliyetini düşürdüğü gibi, iç

borçların çevrilebilirliğine olumlu katkıda bulunmuştur ve bulunmaya da devam etmektedir. Ancak bu konuda katedilecek hala uzun bir yol bulunmaktadır. Hala iç borçlanma faizleri çok yüksektir ve vade kısadır. Bu nedenle iç borçlanma faiz oranını %4-5 gibi bir düzeye çekebilecek ve iç borçlanmada vadeyi daha da uzatacak ekonomik, mali altyapı hazırlanmalıdır.

2.4. TÜRKİYE’NİN BORÇ STOKU

2002 yılından itibaren YTL bazında Kamu Kesimi Brüt Borç Stoku 2006 yılına kadar sürekli bir artış göstermiş ancak 2006 yılından sonra düşüş yaşanmıştır. Toplam Kamu Net Borç Stoku ise 2002 - 2004 yılları arasında yükselmiş olmasına rağmen 2004 yılından sonra düşüş trendi göstermiştir.

Buna karşılık 2002 yılı ve sonrası süreçte özel kesimin dış borçlarında da oldukça ciddi artışlar yaşanmıştır. Özel kesimin borçlarında hızlı bir artış sergilemesinde düşük kur-yüksek yurtiçi faiz politikasının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Düşük kur-yüksek faiz ortamında, Türkiye ekonomisinde 2002 yılı sonrası süreçte tek parti hükümetinin iktidara gelmesiyle yakalanan istikrar ve güven ile uluslararası piyasalardaki likidite bolluğunun etkisiyle dış borçlanma, özel kesim açısından daha cazip hale gelmiştir. Bunun bir sonucu olarak da özel kesimin dış borçları oldukça ciddi bir artış trendi sergilemiştir. Ancak özel kesimin uzun vadeli olarak borçlanma stratejilerinin ve kalitesinin de bilinmesi gerekmektedir. Yatırımların finansmanı ve teknoloji transferi açısından uygun maliyet ve vadeli finansmanın gelecek açısından bir fırsat olarak görülmesi mümkündür.

Tablo 2.13. Kamu Kesimi Borç Stoku

(Milyar YTL)	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Toplam Kamu Brüt Borç Stoku	256.8	296.6	331.8	349.9	364.9	354.1
Merkezi Yönetim	242.7	282.8	316.5	331.5	345.0	333.5
Diğer Kamu	14.2	14.1	15.3	18.4	19.9	20.6
Varlıklar ve Kamu Mevduatı	41.1	46.1	57.4	79.8	105.4	105.1
Merkez Bankası Net Varlıkları	25.4	24.7	27.9	30.8	45.7	41.8
Kamu Mevduatı (%)	10.8	12.4	16.1	30.5	36.0	32.6
İşsizlik Sigortası (%)	5.0	8.9	13.3	18.0	23.7	30.7
Toplam Kamu Net Borç Stoku	215.7	250.8	274.5	270.6	259.5	249.0
Top. Ka. Net Borç Stoku / GSYH (%)	78,4	55,2	49,1	41,7	34,2	29,1
AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku / GSYH	93,0	67,4	59,2	52,3	46,1	38,8

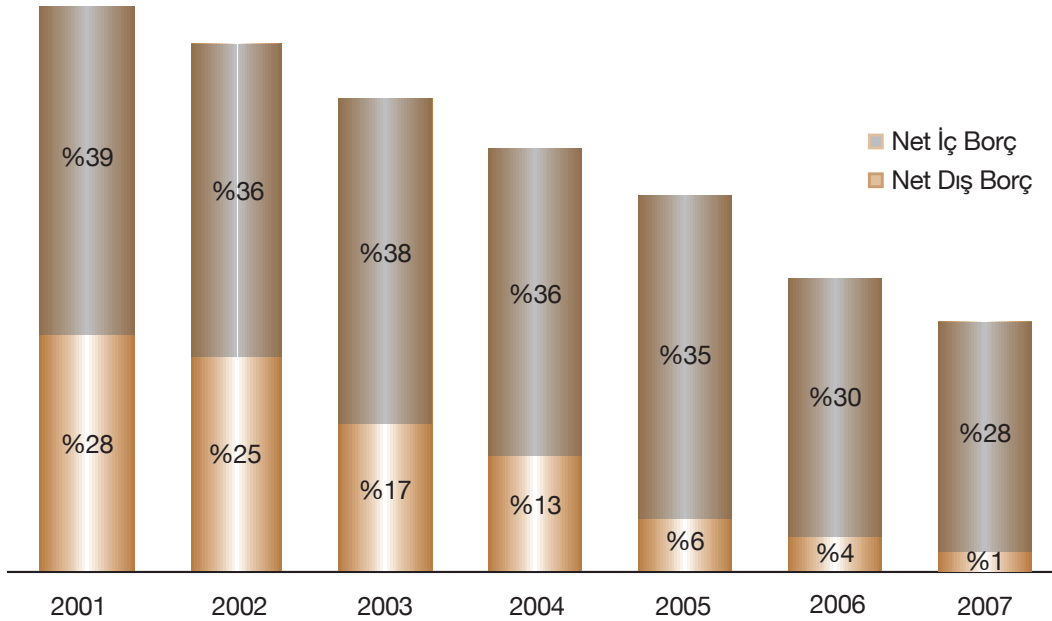
Kaynak. www.hazine.gov.tr (19.03.2008).

Kamu borç stokuna borçlanılan para cinsinden bakıldığında, döviz üzerinden borçlanmanın azaldığını; buna karşın YTL üzerinden borçlanmanın arttığı görülmektedir. Bunun başlıca nedenleri, kamu borç stoku içinde iç borçlanmanın payının 2002 yılı

ve sonrasında sürekli artması ve iç borçlanmanın da ağırlıklı olarak YTL üzerinden yapılmış olmasıdır. 2002 yılında kamu borç stokunun %42,5'i YTL üzerinden yapılırken, bu oran 2007 yılında %81,1'e çıkmıştır. Bu durum 2002 yılı ve sonrasında yakalanan siyasi istikrar ve bunun ekonomiye yansımalarının bir sonucu olarak YTL'ye güvenin artmasıdır. Döviz üzerinden yapılan borçlanmanın payının gerilemesi, Türkiye ekonomisi açısından oldukça önemli sayılabilecek bir gelişmedir. Bu durum borç stokunun ani kur ve faiz değişimlerine karşı duyarlılığının azalmasına katkı sağlayacağı aşikârdır. Üstelik bu konudaki beklentileri de olumlu yönde etkileyecektir.

Bilindiği üzere brüt kamu kesimi borç stoku, kamu kesimini oluşturan ve borçlanma yetkisi bulunan organların o güne kadar yapmış oldukları ancak henüz geri ödenmemiş iç ve dış borçların anaparası ile bu borçların o gün itibarıyla tahakkuk etmiş faizlerin toplamını ifade eder. Bu stoktan TCMB'nin net varlıkları, kamu mevduatı ile İşsizlik Fonu net varlıkları toplamının düşülmesi sonucunda da kamu kesimi net borç stokuna ulaşılır. AB tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYH'ye oranı yeni milli gelir serisine göre 2006 itibarıyla %46,1 seviyesindedir. 2006 itibarıyla yakalanan bu oran, AB'nin Maastricht Kriterleri çerçevesinde üye ve aday ülkelerden tutturulması istenilen %60 hedefinin yakalandığını ortaya koymaktadır. Kamu net borç stokunun GSYH içindeki payına bakıldığında ise Türkiye'nin %60 olan Kamu Kesimi Brüt Borç Stoku/ GSYH oranını çoktan yakaladığı ve onun oldukça altına düştüğü görülmektedir (*bk.*, Tablo 2.13.).

Şekil 2.3'de görüldüğü gibi, 2001-2007 arasındaki dönemde GSYH'nin bir payı olarak kamu kesimi net dış borç stoku, oldukça belirgin bir azalış trendi göstermiştir. Ancak aynı şeyi kamu kesimi net iç borç stoku için söylemek zordur.

Şekil 2.3. Kamu Kesimi Net İç Borç Stokunun GSYH içindeki payı.

Kaynak. TCMB.

Bununla birlikte net iç borç stokunun GSYH içindeki payı, 2005 yılından itibaren azalmaya başlamış ve bu azalış trendini 2007'nin üçüncü çeyreği itibariyle sürdürmektedir. GSYH'nin bir payı olarak iç ve dış borç stoku bir bütün olarak ele alındığında ise kamu kesimi net borç stokunun 2001-2007- üçüncü çeyreği arasındaki dönemde sürekli olarak azaldığını görülmektedir.

Tablo.2.14, ABD Doları bazında yıllar itibariyle Türkiye'nin brüt dış borç stokunu ve bu stokun vade yapısını yansıtmaktadır. Tablodan açıkça görüldüğü gibi, 2002 yılında 129,6 milyar dolar olan brüt borç stoku, izleyen yıllarda da artışını sürdürmüş ve 2007 yılında 247,2 milyar dolar'a ulaşmıştır. Söz konusu borç stokunun %83'ten daha fazlasını orta ve uzun vadeli borçlar oluşturmaktadır. Bu durumu en azından yakın gelecekte dış borçların bir vade riski taşımadığı şeklinde yorumlamak mümkündür.

Tablo 2.14. Türkiye'nin Toplam Brüt Dış Borç Stoku

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU (Milyon \$)	129.671	144.266	160.760	168.716	205.548	247.200
KISA VADE	16.424	23.013	31.880	37.103	40.354	41.803
Kamu	915	1.341	1.840	2.133	1.750	2.164
TCMB	1.655	2.860	3.287	2.763	2.563	2.282
Özel	13.854	18.812	26.753	32.207	36.041	37.357
UZUN VADE	113.247	121.253	128.880	131.613	165.194	205.397
Kamu	63.619	69.503	73.828	68.280	69.840	71.195
TCMB	20.348	21.513	18.123	12.662	13.115	13.519
Özel	29.281	30.237	36.929	50.670	82.239	120.682
KAMU SEKTÖRÜ	64.534	70.844	75.668	70.414	71.590	73.359
Kısa Vade	915	1.341	1.840	2.133	1.750	2.164
Uzun Vade	63.619	69.503	73.828	68.280	69.840	71.195
TCMB	22.003	24.373	21.410	15.425	15.678	15.801
Kısa Vade	1.655	2.860	3.287	2.763	2.563	2.282
Uzun Vade	20.348	21.513	18.123	12.662	13.115	13.519
ÖZEL SEKTÖR	43.135	49.049	63.682	82.877	118.280	158.039
Kısa Vade	13.854	18.812	26.753	32.207	36.041	37.357
Uzun Vade	29.281	30.237	36.929	50.670	82.239	120.682

Kaynak. www.hazine.gov.tr (02.06.2008).

Özel sektörün dış borcu ise 2002 yılındaki 43 milyar dolar düzeyinden, 2007 yılı sonunda 158 milyar dolara kadar çıkmıştır. Özel kesimin borçlarının yaklaşık 3,7 kat artmasının arkasında içerideki büyüme-yatırım ivmesi, içerideki olumsuz finansman ortamından farklı olarak yurt dışındaki finansman maliyet ve vadesinin uygun oluşu, güçlenen ekonomi ve itibarı artan yerli para nedeniyle kur-faiz ya-

pısının bir hayli olumlu yönde gelişmiş olmasının etkisi vardır. Öte yandan özel sektörün borcunun yaklaşık % 26,7'si kısa vadeli, büyük bir ağırlığının ise orta-uzun vadeli borçlardan oluştuğu görülmektedir. Buna göre gerek kamu kesimi ve TCMB, gerekse özel kesimin dış borçlarının büyük oranda orta ve uzun vadeli borçlardan oluştuğu ve kontrollü bir risk alındığı görülmektedir.

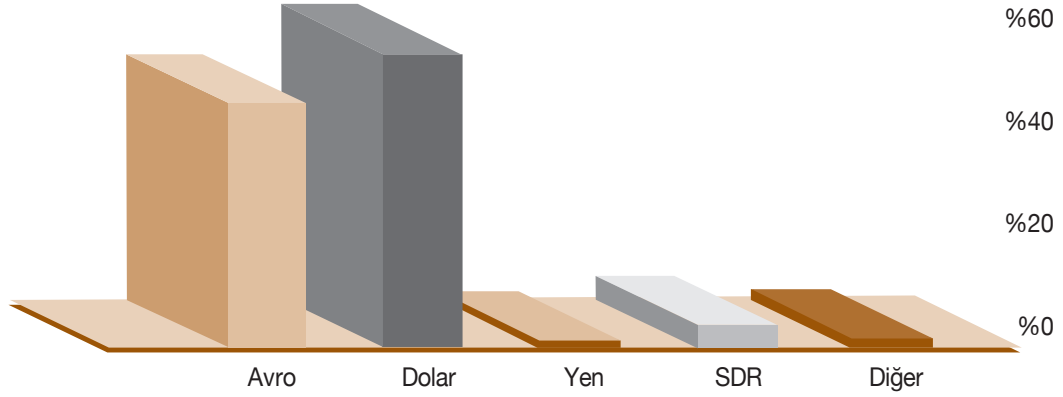
Bütün bu gelişmelerden sonra Türkiye'nin kamu kesiminde Avrupa'nın en düşük borç soğuna sahip ülkesi olduğu görülmektedir (*bk.*, Tablo-2.15). Gerçekten de 2006 yılı itibariyle Türkiye'de AB tanımı (önceki hesaba göre Brüt borç stoku) borç stoku GSYH'nın % 38,8'ine gerilemiş iken, bu oranın AB-27'de %62 ve üzerinde seyrettiği, yani AB ülkelerinin Maastricht Kriterlerini tutturamadığı görülmektedir. Bu gelişme, Türkiye'nin küresel ekonomi içerisindeki kırılganlığını düşüren önemli bir başarıdır.

Tablo.2.15. AB ve Türkiye'de Borçluluk

	GSYH'ye Oran(%)	
	2005	2006
Avrupa Birliği (27)	62,7	61,4
Avrupa Birliği (25)	63,1	61,9
Avrupa Birliği (15)	64,2	63,0
Türkiye	46,1	38,8

Kaynak. Eurostat ve Hazine.

Öte yandan Türkiye'nin dış borç servisi Dolar ve Avro ağırlıklı bir yapı sergilemektedir. Şekil 2.4'te görüldüğü gibi Ocak 2008 itibariyle Türkiye'nin dış borç servisinde en büyük payı %52,70 oranıyla ABD Doları almakta; bunu %43,77'lik oranla AB ortak para birimi Avro izlemektedir. Söz konusu para birimleri cinsinden yapılan dış borç servisi, toplam dış borç servisinin %96,47'sini oluştururken; kalanını ise Japon Yeni (%0,42), IMF'in özel çekme hakları (%2,77) ve diğer para birimleri (%0,34) cinsinden yapılan borç servisi oluşturmaktadır.

Şekil 2.4. Dış borç servisinin döviz kompozisyonu, Ocak 2008.

Not: Nakit çıkış tarihleri itibariyle oluşan çapraz kurlara göre.

Kaynak. Hazine Müsteşarlığı Kamu Borç Yönetimi Raporu, Şubat 2008.

2.5. TOPLAM KAMU KESİMİ

Toplam kamu kesimi, merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kurum ve kuruluşlar, KİT'ler, mahalli idareler, döner sermayeli işletmeler, sosyal güvenlik kuruluşları, işsizlik sigortası fonu ve fonlardan oluşmaktadır.

Toplam kamu kesimi içinde merkezi yönetim bütçesi ile sosyal güvenlik kurumları açık verirken, diğerleri fazla vermektedir. Borçlanma gereğinin negatif bir değer alması, borç geri ödemesi adını almaktadır. Tablo 2.14'de görüldüğü gibi, kamu kesimi borçlanma gereğinin tamamına yakını merkezi yönetimin borçlanma gereği oluşturmaktadır. Bunu 2006 yılı hariç olmak üzere sosyal güvenlik kurumlarının borçlanma gereği izlemektedir. Tabloda dikkat çeken bir diğer husus, 2007 yılında KİT'lerin dengesinin bozulmuş olmasıdır.

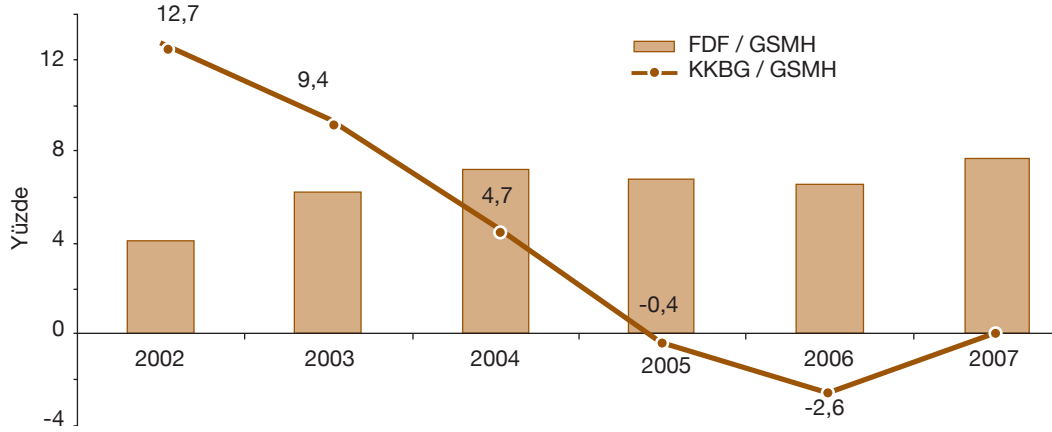
Tablo 2.16. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

Cari Fiyatlarla, Milyon YTL	2004	2005	2006	2007
Merkezi Yönetim Bütçesi Borçlanma Gereği	30.300	8.117	4.643	14.884
KİT Borçlanma Gereği	-2.451	-872	-3.725	5
Mahalli İdareler Borçlanma Gereği	-295	-449	1.204	-92
Döner Sermaye Borçlanma Gereği	-1.076	-1.226	-1.263	-1.317
Sosyal Güvenlik Kurumları Borçlanma Gereği	203	138	-889	472
İşsizlik Sigortası Fonu Borçlanma Gereği	-4.379	-4.713	-5.717	-7.087
Fonlar Borçlanma Gereği	-1.935	-3.087	-9.202	-7.129
Toplam KKBG	20.367	-2.092	-14.949	-264

Not: Negatif değerler borç geri ödemesi olarak ifade edilmektedir.

Kaynak. www.hazine.gov.tr (10.03.2008).

Türkiye, 10 Aralık 2003 tarih ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu doğrultusunda 2006 yılından itibaren merkezi yönetim bütçesi üzerinde odaklanmıştır. Tablo 2.1'nin de teyit ettiği gibi, merkezi yönetim bütçesi, kamu kesimi borçlanma gereğinin neredeyse tamamına yakınına oluşturmaktadır. Ancak son yıllarda sosyal güvenlik kurumlarının temelde merkezi yönetim kaynaklı olan kamu kesimi borçlanma gereğini daha da artırdığı görülmektedir.

Şekil 2.5. Kamu kesimi borçlanma gereği ve faiz dışı fazla.

Kaynak. Hazine Müsteşarlığı ve DPT Web Siteleri (20.03.2008).

2002-2007 yılları arasında GSYH'nin bir oranı olarak Kamu Kesimi Borçlanma Gereği sürekli bir düşüş trendi sergilemiştir. 2002 yılında GSYH'nin %12,7'sine karşılık gelen KKBG oranı, ilk defa 2005 yılında fazla vermiştir. Bu fazlalık 2006 yılında da artarak devam etmiş ve %-2,6 olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında ise KKBG/GSYH oranı, sıfır olarak gerçekleşmiştir. Bunun ortaya çıkmasında 2001 yılından bu yana mali disipline sıkı sıkıya bağlı kalınması ve faiz harcamalarında görülen azalma etkili olmuştur. Tabi buna söz konusu yıldan itibaren özelleştirme gelirlerindeki artışı da ilave etmek gerekir. Öte yandan faiz dışı fazlanın GSYH içindeki payı da, 2002 yılı ve sonrasında genel olarak bir artış trendi izlemektedir (bk., Şekil 2.5).

Üçüncü Bölüm

PARA PİYASALARINDAKİ GELİŞMELER

3.1 PARA PİYASALARINDAKİ GENEL EĞİLİMLER

2007'nin başında ABD, Avro alanı ve Japonya ile ilgili bazı makro ekonomik göstergeler olumlu seyretmiştir. Bunların başında da büyüme rakamları gelmektedir. Bu olumlu hava sayesinde yurtdışı piyasalarda risk algılaması, Şubat ayının son günlerine kadar düşük düzeylerde kalmıştır. Japonya Merkez Bankası'nın faiz kararı öncesinde gelişmekte olan ülkelere para girişinin devam etmesiyle beraber, İMKB-100 endeksi 19 Şubat'ta Mayıs 2006'dan itibaren en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Bu arada yılın başında doların uluslararası piyasada değer kaybetmesi neticesinde, yurtiçi piyasalarda YTL güçlenirken, gösterge tahvilin getirisi spot işlemlerde %19'un altına gerilemiştir.

Ancak daha sonra ABD ekonomisinin yıl sonunda resesyona girebileceği yönündeki beklentiler, Çin'de hükümetin borsalarda elde edilen sermaye kazançlarının vergilendirilmesine yönelik önlemler alacağı yönündeki bir takım haberler

ve Japonya Merkez Bankası'nın faiz artırımının ardından Yen'in değer kazanma eğilimine girmesiyle birlikte ortaya çıkan "al sat" işlemlerinin gelişimine ilişkin endişeler 27 Şubat 2008 tarihinden itibaren, dünya genelinde borsalarda yüksek düzeyli kayıplar ortaya çıkarmıştır. Uluslararası finansal piyasalardaki bu dalgalanmalar, Türkiye'de de para ve sermaye piyasalarında önemli kayıplara sebebiyet vermiştir.

Yıl içinde ilerleyen aylarda dış piyasalardaki gelişmelerin yanı sıra, ülke içinde yaşanan özellikle 22 Temmuz Genel Seçimleri öncesindeki siyasî gelişmeler ile Kuzey Irak Operasyonu doğrultusunda yaşanan askerî gelişmeler, piyasalardaki volatilitenin artmasına neden olmuştur. Yabancı sermaye girişleri, bütün bu gelişmeler ve ardından alınan seçim sonuçlarına bağlı olarak hız kazanmıştır.

Bununla birlikte, ABD'de gerek açıklanan ekonomik veriler ve gerekse ipotekli konut sektörü bağlantılı kredi türev piyasalarıyla ilgili gelişmeler küresel riski yeniden artırarak, piyasalarda dalgalanmalara neden olmuştur. Doğal olarak Türkiye Ekonomisi de, seçim sonrasının getirmiş olduğu iyimserliğe rağmen, bu dalgalanmadan olumsuz etkilenen ülkelerden biri olmuştur.

3.2. MERKEZ BANKASI ANALİTİK BİLANÇOSU

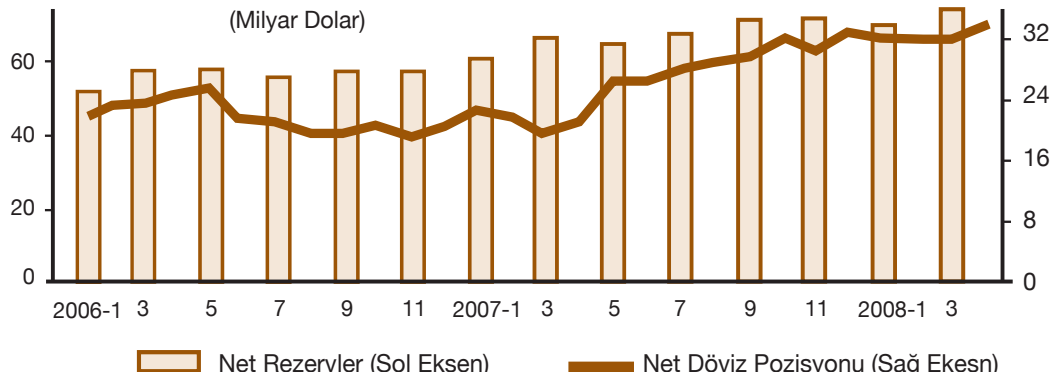
2007 yılının sonu itibarıyla Merkez Bankası'nın performans göstergelerinden biri olan net dış varlıkları, 2006 yılının sonuna göre 2,1 milyar dolar artarak 50,7 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Aynı dönemde iç döviz yükümlülüklerinin de 21,3 milyar dolardan 27 milyar dolara çıkması neticesinde, bu iki gösterge arasındaki farkı açıklayan TCMB'nin net döviz pozisyonu, 2005 sonundaki 15,5 milyar dolardan 20,5 milyar dolara kadar yükselmiştir. Öte yandan bu artış daha çok ihaleler yoluyla piyasadan gerçekleştirilen döviz alımından kaynaklanmıştır.

Tablo 3.1. Merkez Bankası Bilançosu Büyüklükleri

	PARA TA-BANI	NET DİŞ VARLIKLAR	NET ULUSLARARASI REZERVLER (NUR)			NET İÇ VARLIKLAR (NİV)				
			Brüt Döviz Rezervi	Brüt Uluslararası Yükümlülükler	Net Rezervler	Hazine Borçları	Kamu Mevduatı YTL	Döviz Olarak Takip Olunan Mevduat	API	Net İç Varlıklar
2002	11.147	4.958	37.991	22.554	15.436	29.368	1.132	4.229	-8.452	6.189
2003	15.330	9.173	41.871	21.969	19.902	26.895	722	6.771	-7.902	6.157
2004	20.189	10.528	41.215	19.362	21.853	22.756	793	5.606	-3.622	9.660
2005	32.511	38.675	79.533	23.342	56.191	19.430	868	15.664	-4.983	6.165
2006	41.235	48.563	89.771	25.064	64.707	18.778	1.616	19.044	1.098	-7.328
2007	44.691	50.736	86.456	21.620	64.836	16.759	5.472	12.211	4.368	6.045
2008-1	45.887	52.194	88.561	22.212	66.349	16.836	1.449	14.071	5.963	6.306
2	41.180	52.824	91.617	24.303	67.314	16.889	7.847	14.982	3.071	11.643
3	45.100	57.639	98.108	24.553	73.555	16.882	3.476	17.520	3.739	12.538

Kaynak. TCMB.

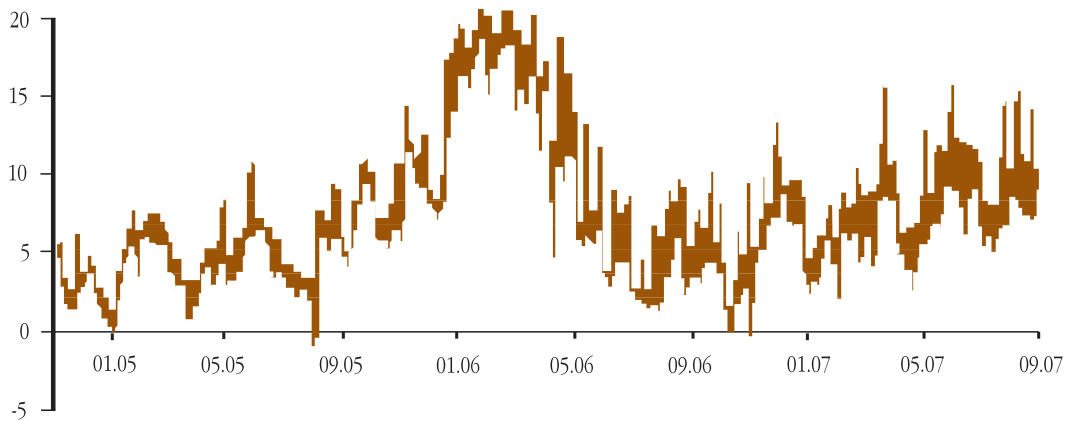
Görüldüğü gibi TCMB rezervlerinin büyük bir bölümü yabancı varlıklardan oluşmaktadır. Bu durum TCMB'ye ilave müdahale imkanı vermektedir (*bk.*, Tablo 3.1). Bu gelişmelerden sonra Net Döviz Pozisyonu ile Net Rezervler arasındaki ilişki Şekil 3.1'deki gibi gerçekleşmiştir. Buna göre 2005 yılını 40 milyar dolar civarında bir net rezerv birikimiyle kapatan TCMB, 2006 yılı sonu itibariyle net rezervleri 60 milyar dolar bandına çıkartmış oldu. 2007 yılının başından beri devam eden süreçte bu rakamın 65 milyar doları aştığı görülmektedir.

Şekil 3.1. Merkez Bankası net rezerv ve net döviz pozisyonu ilişkisi.

Kaynak. DPT, Mali Piyasalarda Gelişmeler, Şubat, 2008.

Bilindiği üzere, piyasalardaki likidite düzeyini TCMB'nin döviz alım ihaleleri ile Hazine'nin nakit bakiyesindeki gelişmeler belirlemektedir. Yıl boyunca piyasalarda kaydedilen likidite genel düzeyi Şekil 3.2'de gösterilmektedir.

Şekil 3.2. 2006 yılı boyunca ekonomide likidite eğilimleri (milyar YTL).

Kaynak. TCMB.

Daha önce de belirtildiği gibi, 2007 yılının ikinci yarısında uluslararası kredi piyasalarında risk algılamalarında bozulma eğilimi görülmüş; ABD, İngiltere ve Avro Bölgesinde bankacılık sisteminde likidite sıkışıklığı ortaya çıkmıştır. Bu gelişmede

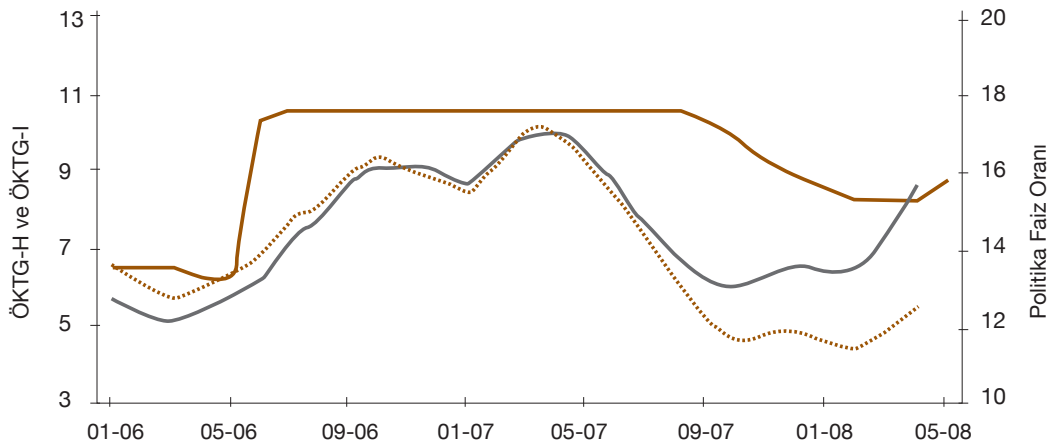
ABD’de tutsat bir başka deyişle, düşük dereceli ipoteğe dayalı konut finansmanı kredilerinde gerçekleşen kayıplar etkili olmuştur. Bu çerçevede dönem içinde açıklanan ekonomik ve finansal veriler, kredi piyasaları ve bankacılık sistemindeki olumsuzlukların, ekonominin geneline yayılabileceği izlenimini yaratmıştır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerin merkez bankaları, para politikalarını gevşeterek küresel büyüme hızındaki keskin bir düşme yaşanması endişelerini gidermeye çalışmış ve neticede yılın son çeyreğine girildiğinde uluslararası likidite koşullarında ve küresel riskte bazı toparlanma işaretleri gözlenmiştir.

Uluslararası piyasalardaki bu gelişmeler bağlamında, Türkiye’de 2008 yılı Ocak ayında, Net Dış Varlıklar 0,7 milyar dolar, iç döviz yükümlülükleri ise 1,6 milyar dolar artmıştır. Yükümlülükteki artışın varlıktaki artıştan daha fazla olması sonucu TCMB Net Döviz Pozisyonu 0,9 milyar dolar azalarak 32 milyar dolara gerilemiştir. Söz konusu dönemde düzenli ihaleler yapılması suretiyle, piyasadan 1,2 milyar dolarlık döviz alımı yapılmıştır. Ocak ayında TCMB Net Rezervleri ise 0,1 milyar dolar artmıştır.

2008 Ocak ayında TCMB’nin Net İç Varlıkları 0,8 milyar YTL azalmıştır. NİV’i oluşturan kalemlerden toplam iç krediler 1,6 milyar YTL azalmış, diğer iç varlıklar ise 0,8 milyar YTL artmıştır. Toplam iç krediler kalemindeki düşme, hazinenin borçları kaleminin 0,1 milyar YTL artmasına rağmen, değerlendirme hesabının 1,7 milyar YTL azalmasından kaynaklanmıştır.

3.3. FAİZ ORANLARINDAKİ GELİŞMELER

TCMB’nin enflasyonla mücadelede kullandığı en temel politika aracı, kısa vadeli faiz oranlarıdır. 2001 yılının sonunda %93 düzeyinde bulunan MB gecelik faiz oranları tedricen ve hızla düşerek 2005 yılının sonunda %14,8 olarak gerçekleştikten sonra, 2006 yılının başında da düzenli olarak düşmeye devam etmiştir (bk., Şekil 3.3).

Şekil 3.3 Politika faiz oranları ve çekirdek enflasyon göstergeleri

Kaynak. TCMB, İMKB.

2006 yılının beşinci ayı itibariyle %13,30'a kadar gerileyen TCMB faiz oranları, enflasyon hedefindeki sapma ve para piyasalarındaki birtakım istikrarsızlık unsurlarının baş göstermesinin ardından MB Para Kurulu tarafından önce %17,3 ardından da %17,5 düzeyine kadar yükseltilmiş, yıl boyunca faiz oranı bu düzeyde sabit tutulmuştur.

Para Politikası Kurulu, 15 Mart 2007 tarihli toplantısında, faiz oranlarının sabit kalmasına karar vermiştir. Buna göre, TCMB'nin gecelik borçlanma faiz oranı %17,50, borç verme faiz oranı %22,50'de kalmıştır. Geç likidite penceresi faiz oranları da, Bankalararası Para Piyasası'nda saat 16.00–16.30 arası gecelik vadede uygulanan TCMB borçlanma faiz oranı %13,50, borç verme faiz oranı %25,50 olarak belirlenmiştir. Son olarak APİ yoluyla piyasa yapıcısı bankalara repo işlemleri yoluyla gecelik ve bir haftalık vadelerde tanınan borçlanma imkânı faiz oranı da %21,50 olarak sabit tutulmuştur.

TCMB'nin 2007 yılının üçüncü çeyreğinde para politikasının uygulanmasındaki sıkı duruşunu devam ettirmiştir. Böylece enflasyon beklentilerinin ve enflasyon belirsizliğinin azalmasını ve uzun vadeli faizlerin düşmesini sağlamıştır. Enflasyonda hedeflenen patika doğrultusunda gelişmelerin kaydedilmesine paralel olarak MB Para Politikası Kurulu Eylül 2007 tarihinde çeyrek puanlık bir indirimle yeni bir süreç başlatmış, Ekim-Kasım-Aralık tarihlerinde ardı ardına yarımşar puanlık faiz indirimlerine devam etmiş, içeride ve dışarıdaki değişimlere paralel olarak daha temkinli olarak Ocak ve Şubat 2008 tarihlerinde de çeyrek puanlık indirimlerine devam etmiştir. Böylece Eylül 2007-Şubat 2008 tarihleri arasında MB toplamda kısa vadeli politika faiz oranlarını 2,25 oranında düşürerek 17,50 bandından 15,25 bandına çekmiştir.

Para Politikası Kurulu'nun piyasanın beklentisinden daha erken faiz indirimine başlaması, orta ve uzun vadeli faizlerdeki düşüş eğilimini hızlandırmıştır. 22 Ekim 2007 tarihinde oluşan getiriler, her vadede 29 Haziran 2007 tarihinde oluşan getirilerin altında gerçekleşmiştir. Bu durum, faiz indirimiyle ilgili kararların, beklentileri olumlu etkilediğini göstermektedir. İMKB Tahvil ve Bono Piyasası'nda oluşan gösterge niteliğindeki Devlet İç Borçlanma Senedi faiz oranı yıl boyunca düşmeye devam etmiştir. Enflasyon oranının, TCMB'nin öngörülleri doğrultusunda azalma eğilimine devam etmesi ve politika faizlerinde kademeli indirim beklentisi tahvil faizlerinde ortaya çıkan düşüşün temel belirleyicileri olmuştur.

Ancak uluslararası piyasalardaki ve içerideki gelişmelerin kötüleşmesine ve bilhassa içeride çekirdek enflasyon göstergelerindeki hızlı artışa paralel olarak (bk., Şekil 3.3.) paralel olarak MB, Mart ve Nisan aylarında faiz oranında bir değişikliğe gitmemiş, gelişmelerin daha da olumsuzlaşmasına paralel olarak Mayıs ayında faiz oranını yarım puan artırmak suretiyle arz yönlü olarak derinleşen enflasyonist baskıların ikincil etkilerini kontrol altına almak istemiştir.

3.4. PARA ARZINDAKİ GELİŞMELER

Emisyon hacmi 2007 yılı başında yaklaşık 27 milyar YTL düzeyinden yıl sonunda 27,9 milyar dolar düzeyine çıkmıştır. Dolaşımdaki para ise Aralık 2006 tarihinde 24,6 milyar YTL'den 2007 yılının sonunda 26,1 milyar YTL'ye yükselmiştir.

2007 yılının başı itibariyle, AB ile müktesebat uyumu gereği muvacehesinde M2Y kategorisi kaldırılmıştır. Para arzının bu kategorisi içerisinde gösterilen yabancı para mevduatları vadelerine göre M1 ve M2'ye aktarılmış ve bu nedenle söz konusu bu iki kategori genişlemiştir.

En dar para arzı tanımı olan M1, 47,4 milyar YTL'den, 52,8 milyar YTL'ye kadar yükselmiştir. Aynı şekilde M2 de artmış ve 223,6 milyar YTL'yi bulmuştur. Son olarak M2Y para çarpanı ise 320 milyar YTL'yi aşmıştır.

Tablo 3.2. Başlıca Parasal Göstergeler

	Yıl sonu				Ocak Sonu		% Değişme			
(Milyar YTL)	2004	2005	2006	2007	2007	2008	2004	2005	2006	2007
Emisyon Hacmi	13,4	19,6	26,8	27,9	22	26,8	24,2	45,6	42,5	4,2
Rezerv Para	20,3	32,6	41,3	44,8	37,8	46,1	31,6	60,8	37,2	8,3
Para Arzı(M1)	29,4	41,7	47,4	52,8	40,4	48,9	36,7	41,7	26,5	11,2
Dolaşımdaki Para	12,4	18,2	24,6	26,1	20,7	25,2	22,9	46,8	43,2	6,0
Para Arzı(M2)	109,3	153,1	185,1	223,8	185,1	225,3	35,1	40,1	46,2	20,9
Para Arzı(M2Y)	185,4	229,5	286,5	328,0	288,5	330,4	23,7	23,8	14,5	14,5

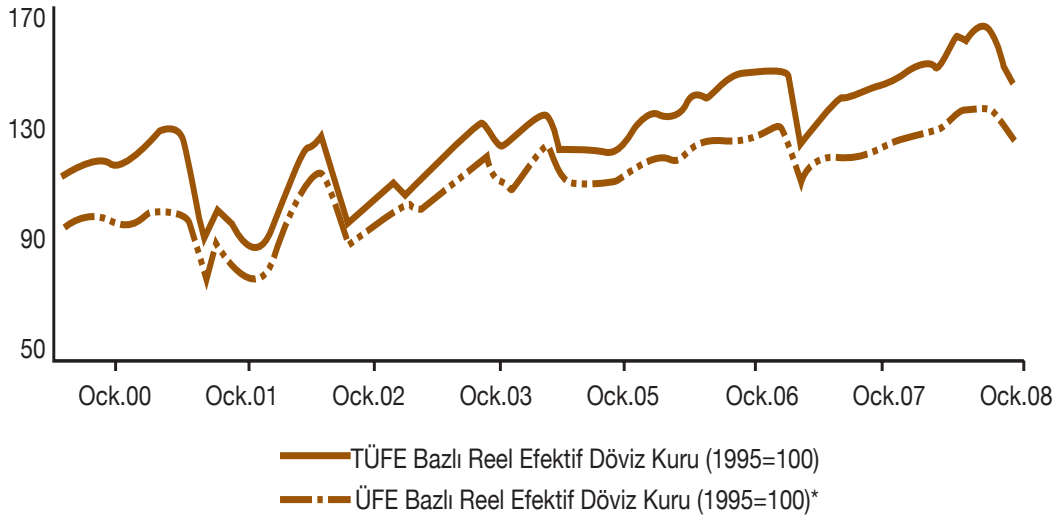
Kaynak. TCMB.

2007 yılı başında açıklanmaya başlanan bu yeni para arzı tanımları dikkate alındığında; Ocak ayında M1 para arzının bir önceki aya göre %6,7 oranında azalarak 72,5 milyar YTL'ye gerilediği, M2 para arzının %0,8 oranında artarak 347,9 milyar YTL'ye, M3 para arzı %1 oranında artarak 373,7 milyar YTL'ye yükseldiği söylenebilir. Bu dönemde TÜFE'nin %0,8 oranında arttığı göz önüne alındığında, reel olarak M1'in azalmış, M2'nin değişmemiş ve M3'ün de artmış olduğu söylenebilir.

2008 yılının ilk ayında reel olarak M1 para arzı bir önceki aya göre %7,3 oranında azalmıştır. M2 ve M2Y para arzlarındaki sırasıyla %0,6 ve %0,7 oranında nominal artışlar yaşanırken, reel olarak küçük de olsa bir gerileme görülmüştür. M1 para arzındaki gerilemede, bir önceki ay önemli ölçüde artan vadesiz ticari mevduatların Ocak ayında gerilemesinin etkili olduğu söylenebilir.

Para çarpanının Ocak 2008 ayındaki seyrine bakıldığında; rezerv paranın bir önceki aya göre %2,8 oranında arttığı, ancak M2 para arzındaki artışın %0,8 oranında kalması neticesinde M2RP para çarpanının 7,5 puan seviyesine indiği görülmektedir.

Döviz Piyasalarındaki gelişmelere gelince, bilindiği üzere, TCMB tarafında dalgalı kur rejiminin temel ilkeleri ve işleyiş biçimi ile çelişmeyecek şekilde döviz rezerv seviyesini artırmak amacıyla döviz alım ihaleleri düzenlenmektedir. 25 Temmuz 2007 tarihinden itibaren genel seçim sürecinin sona ermesi ve makroekonomik politikalara ilişkin olumlu beklentilerle, ülkemize yönelik sermaye girişlerinin güçlü olmaya devam etmesi öngörülmüş ve bu bağlamda da rezerv birikimini hızlandırmak amacıyla günlük döviz alım ihalelerinin miktarı 40 milyon ABD dolarına, ihalelerde kullanılan opsiyon tutarı ise 80 milyon ABD dolarına yükseltilmiştir. Ancak daha sonra ABD konut ve kredi piyasalarındaki olumsuz gelişmelerin etkisiyle diğer gelişmekte olan ülke piyasalarında olduğu gibi ülkemiz piyasalarında da oynaklık artmıştır. Bu gelişme nedeniyle, 15 Ağustos 2007 tarihinden itibaren günlük döviz alım ihalelerinde alım tutarı 15 milyon ABD doları ihale ve 30 milyon ABD doları opsiyon olmak üzere 45 milyon ABD dolarına düşürülmüştür.

Şekil 3.4. Reel kur endeksinde yıllara göre gelişmeler.

Kaynak. DPT, Ekonomik Gelişmeler, Şubat, 2008.

Global piyasalarda merkez bankaları tarafından konut ve kredi piyasalarında yaşanan sorunların azaltılması amacıyla hayata geçirilen önlemler, bu piyasalarda dalgalanmanın azalmasını ve ülkemize yönelik sermaye girişlerinin güçlenmesini sağlamış ve 9 Ekim 2007 tarihinde başlamak üzere ihalelerde alımı yapılacak tutarın günlük 30 milyon ABD doları ihale ve 60 milyon ABD doları opsiyon olmak üzere en fazla 90 milyon ABD doları olarak artırılmasına karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda, 2008 yılı Ocak ayında yapılan 21 adet ihalede, 630 milyon doları ihale, 603 milyon doları opsiyon olmak üzere toplam 1233 milyon dolar tutarında döviz alımı yapılmıştır. Faiz ve döviz piyasalarındaki gelişmelere paralel olarak reel kur endeksindeki gelişmeler Şekil 3.4'te gösterilmiştir. Görüldüğü gibi 2006 yılının ortasındaki gelişmeler sonucunda kısa vadeli olarak YTL'de görülen hızlı değer kaybı, alınan tedbirler ve dış piyasadaki olumlu gelişmelere paralel olarak yerini yeniden artışa bırakmıştır. Yine 2008 yılı başında YTL'de kısa süreli göreceli bir değer kaybı yaşanmış ancak reel kur endeksi sonradan yerini bir artışa bırakmıştır.

14 Aralık 2007 tarihi itibarıyla, 2007 yılı içinde ihaleler yoluyla alımı yapılan toplam döviz tutarı 9,5 milyar ABD doları olmuştur. TCMB tarafından, 2007 yılında, döviz piyasasına doğrudan bir müdahalede bulunulmamıştır (bk., Tablo 3.3).

Tablo 3.3. Merkez Bankası Müdahaleleri

	Günlük Ort. Teklif (Milyon Dolar)	Teklifin Karş. Oranı(%)	Döviz Alım/ Satım Miktarı	Döviz Doğrudan Müd.	Toplam
2007-Ocak	64.9	46,4	582	0	582
Şubat	65.7	46,8	585	0	585
Mart	55.3	53,1	645	0	645
Nisan	52.5	59,9	628	0	628
Mayıs	50.4	64,0	710	0	710
Haziran	53.0	68,3	760	0	760
Temmuz	78.7	59,6	986	0	986
Ağustos	77.9	66,8	1.145	0	1.145
Eylül	52.9	61,1	614	0	614
Ekim	79.7	72,3	1.095	0	1.095
Kasım	105.7	61,2	1.229	0	1.229
Aralık	100.5	59,6	928	0	928
2008-Ocak	91.6	63,3	1.232	0	1.232

Kaynak. TCMB.

Ancak TCMB'nin aldığı kararlar çerçevesinde, döviz arzına ilişkin gelişmelerle ilgili olarak, öngörülenin dışında gelişmeler olması durumunda günlük ihale ve/veya opsiyon tutarlarında önceden duyurularak her iki yönde de değişiklik yapılabilmekte ve gerek duyulursa ihalelere kısa ya da uzun süreli olarak ara verilebilmektedir. Bunun için, son dönemde gelişmiş ülke ekonomilerinde artan durgunluk beklentilerine dayanarak, ülkemiz döviz piyasalarında oynaklığın arttığı gözlenmektedir. Nitekim, 10 Mart 2008 tarihinden itibaren günlük döviz alım ihalelerinde alımı yapılacak tutar, 15 milyon ABD doları ihale ve 30 milyon ABD doları opsiyon olmak üzere en fazla 45 milyon ABD dolarına düşürülmüştür.

3.5. BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER

2007 sonunda bankacılık sektörünün toplam aktif büyüklüğü, bir önceki yıl sonuna göre %15,6 oranında artışla 562 milyar YTL'ye ulaşmıştır. Şube sayısı ise yine bir önceki yıla göre %11,2 oranında artarken, personel sayısındaki artış %10,8 düzeyinde kaydedilmiştir.

Bankacılık sisteminin 2007 yılı sonu vergi öncesi kârında 2006 yılına göre %26 oranında artış olmuş ve 18.3 milyar YTL olarak gerçekleşmiştir. Vergi sonrası kârlılık ise %31 oranında artışla 14.9 milyar YTL olmuştur.

İktisadî faaliyetlerin canlanması, büyümenin yüksek hızda ve istikrarda seyretmesi, kamunun kaynak ihtiyacının GSMH'ya oranının gerilemesi, yurtdışı finansman olanaklarının iyileşmesi ve reel faiz oranlarının düşmesi gibi gelişmeler neticesinde, bankacılık sistemi yeniden yapılanmış, bilânço yapısı önemli ölçüde değişmiş, gerek kurumsal gerekse bireysel kredilerin toplam aktifler içindeki payı yükselmiş, finansal hizmetlere olan talepte artış meydana gelmiştir. Bu sayede bankalar hem ekonomik faaliyetin finansmanında daha fazla risk alarak aktif sağlamışlar, hem de portföylerini çeşitlendirmek suretiyle daha sağlıklı bir gelir yapısına kavuşmuşlardır.

Tablo 3.4. Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler

	2005	2006	2007
Banka Sayısı	47	46	46
Şube Sayısı	6.247	6.849	7.618
Personel Sayısı	132.258	143.143	158.559
Toplam Aktifler (Milyar YTL)	397	486	562
Kredi Hacmi(Milyar YTL)	149	209.7	289
Menkul Kıymetler (milyar YTL)	143	158.9	164.3
Mevduat ve Fonlar (Milyar YTL)	252.1	319.6	369.6
Kredi Hacmi/ Toplam Aktifler(%)	37,8	43,1	48,3
Takipteki Krediler/Toplam Krediler (%)	4,8	3,8	3,5
Menkul Kıymetler/Toplam Aktifler(%)	36,0	32,7	29,3
Mevduat/Toplam Pasifler (%)	61,2	61,0	60,9

Kaynak. BDDK.

Nitekim, bu dönemde, reel faiz oranları da düşmüştür. 2002-2006 döneminde TÜFE'ye göre gerçekleşen reel faiz oranları 2007 yılına göre daha yüksek bir seyir izlemiştir. Buna rağmen söz konusu yıllarda bankaların kârlılıkları daha düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Şu da var ki, bankacılığın kârlılık göstergesi yıllık kâr artışı değil, özkaynak kârlılığıdır. Bu oran riski düşük yatırım araçlarıyla karşılaştırıldığında, bankaların kârlılıklarının sanıldığı gibi yüksek olmadığı anlaşılabacaktır. Net kâr/özkaynak rasyosuna göre kârlılık 2003 yılında %15,8, 2004 yılında %14, 2005 yılında %10,6, 2006 yılında %19,1 olarak gerçekleşmiştir. Devlet İç Borçlanma Senedi faiz oranı ise 2003 yılında %44, 2004 yılında %26, 2006 yılında %18 ve 2007 yılında %17 olmuştur. Bir başka deyişle bankalar, geçmiş yıllara oranla, daha düşük bir reel faiz ortamında, son iki yılda devlet iç borçlanma senetlerinin faiz oranının üzerinde özkaynak kârlılığını yakalayabilmişlerdir.

3.5.1 KREDİLER

2007 yılı üçüncü çeyreğinde bankacılık sektörünün toplam kredi hacmi önceki çeyreğe göre %5,6 oranında artışla 261,4 milyar YTL düzeyine ulaşmıştır. Reel kesim ve hane halkının finansman ihtiyacının artmasına paralel olarak, kredilerin toplam aktifler içindeki payı hızla artmaktadır. Bu oran Aralık 2005 yılında %38,4 iken, Eylül 2007 tarihinde %48,1'e yükselmiştir. Bu yükselişte, özellikle mevduat bankalarına ait payın 1,7 puanlık artışı etkili olmuştur. Bu kapsamda mevduatın krediye dönüşüm oranı, 2007 yılının üçüncü çeyreğinde artışını sürdürerek %78 civarına ulaşmıştır.

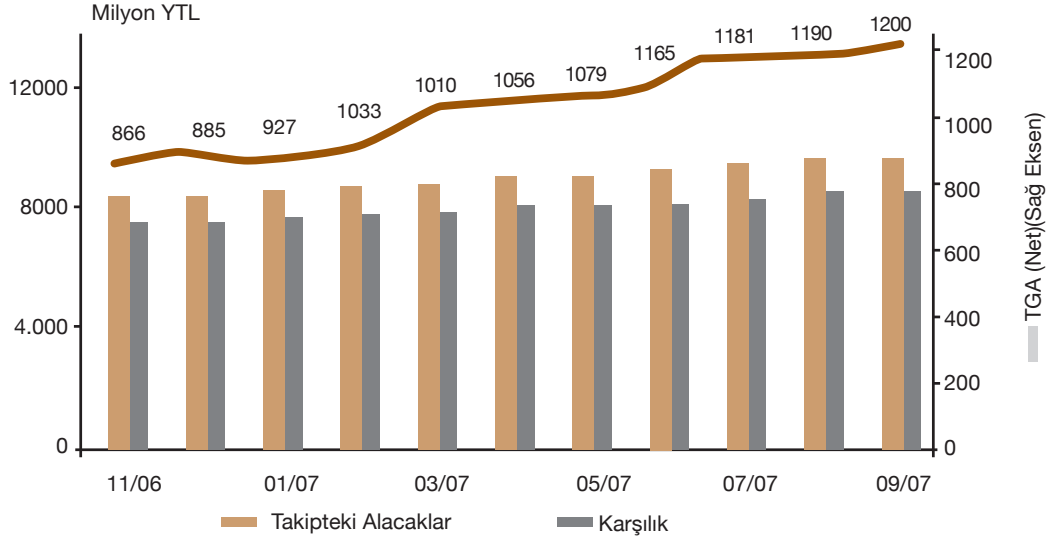
Türleri açısından bakıldığında, Eylül 2007 itibarıyla, bireysel kredilerin içinde, kredi kartlarının payının düşerken, tüketici kredilerinin payında küçük bir artışın olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla bir önceki yılın aynı ayına göre önemli herhangi bir değişimin olmadığı söylenebilir.

Kredi hacmindeki artış, yılın ilk yarısında geçen yılın aynı dönemine göre yavaşlamış, ancak seçimlerin ardından ivme kazanmıştır. 2007 yılında tüketici kredileri ile spot krediler hızlı bir artış kaydetmiş ve bankacılık sektörünün kredi hacmi nominal bazda %29,5 oranında genişleyerek toplam aktifler içerisinde kredilerin payı son yıllardaki artış trendini sürdürmüştür.

2007 yılında bankalar yurtdışından 5,3 milyar dolar net kaynak sağlarken, 2008 yılında bankaların kredi hacmindeki artışın yurtdışı borçlanma olanaklarına paralel hareket etmesi beklenmektedir. Toplam kredi hacmi 15 Şubat 2008 itibarıyla, 2007 yılı sonuna göre %4,5 artarak 273,6 milyar YTL'ye yükselmiştir. Bu gelişmede, özellikle büyük montanlı diğer kredilerdeki artış etkili olmuştur.

3.5.2. MENKUL DEĞERLER

Aktifler içindeki payı incelendiğinde, bu oranın düşüş trendini devam ettirdiği görülmektedir. Bankaların en büyük fon kaynağı olan mevduatın pasifler içerisindeki payında çok küçük bir gerileme kaydedilmiştir. 15 Şubat 2008 itibarıyla toplam mevduat hacmi, 2007 yıl sonuna göre %2,3, menkul kıymetler portföyü 2007 yılı sonuna göre %2 artışla 167,4 milyar YTL'ye yükselmiştir. 2007 yılı sonuna göre, Türk Parası mevduat hacmi %3,2 , dolar bazında Yabancı Para mevduat hacmi de %0,3 gerilemiştir.

Şekil 3.5. Kredilerdeki gelişmeler.

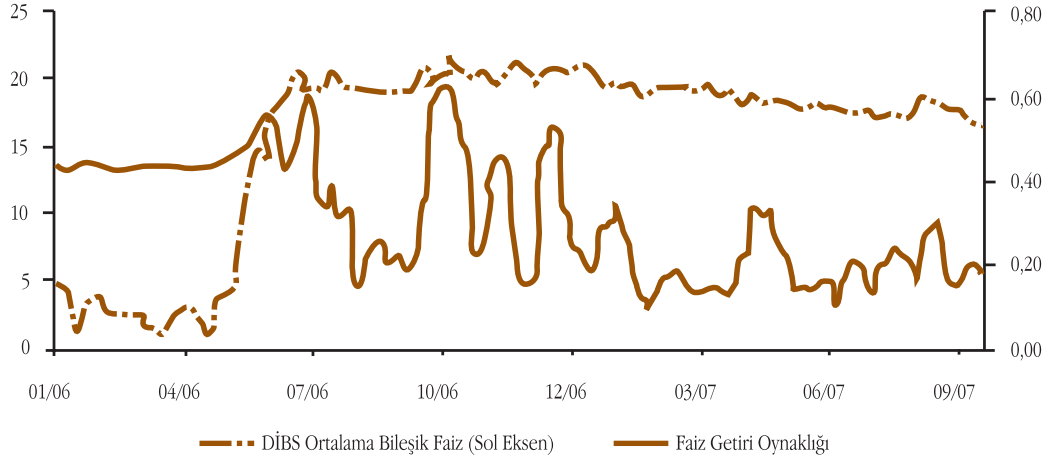
15 Şubat 2008 itibarıyla bankalar emanetindeki menkul kıymetler hacmi bir önceki ayın aynı haftasına göre %1,2, 2007 yılsonuna göre %2,5 artarak 106,4 milyar YTL düzeyinde gerçekleşmiştir. 2007 yılında özellikle Temmuz ayından itibaren önemli ölçüde azalan yurtdışı yerleşiklere ait emanet menkul kıymetler portföyü 2008 yılında tekrar artış eğilimine girmiştir.

Brüt ve net Tahsili Gecikmiş Alacaklar tutarları, 2007 yılı süresince sürekli bir artış eğilimi izlemiş ve Eylül 2007’de en yüksek değerlerine ulaşmıştır. 2007 yılı üçüncü çeyreğinde ise; brüt Tahsili Gecikmiş Alacaklar tutarı %4 oranında artışla 9,8 milyar YTL olurken, Net Tahsili Gecikmiş Alacaklar tutarı %4,7 oranında artışla 1,2 milyar YTL olarak gerçekleşmiştir (*bk.*, Şekil 3.5).

3.5.3. RİSK DÜZEYİ

Piyasa faiz oranı riski açısından risk faktörlerine duyarlılığın değerlendirilmesinde, menkul kıymetlerin türleri esas alınmalıdır. Bu açıdan ticari portföyün menkul kıymet türleri itibarıyla dağılımında önemli ölçüde bir değişiklik içermediği belirtilebilir. Portföy içerisinde değişken faizli menkul kıymetlerin payı artarken, sabit faizli menkul kıymetlerin payının azalması olumlu olarak değerlendirilebilir.

Devlet İç Borçlanma Senedi faiz oranları, bankaların faiz oranı riskine maruz kalemlerinin değerini etkileyen en önemli risk faktörü durumundadır. Devlet İç Borçlanma Senedi ikincil piyasada gerçekleşen ortalama bileşik faiz oranları, dünya piyasalarındaki türbülans nedeniyle Temmuz ve Ağustos aylarında yükselmiş, ancak daha sonra Haziran–Eylül döneminde %16,99 seviyesine gerilemiştir. Esasen faiz getiri oynaklığı verisi, Devlet İç Borçlanma Senedi faizlerindeki değişimin menkul kıymetlere etkisini daha iyi yansıtan bir göstergedir. Bu nedenle söz konusu göstergeye bakıldığında, 2007 yılı boyunca faiz getiri oynaklığının %0,4’ü aşmamış olması, sektörün maruz kaldığı piyasa faiz oranı riski açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir (*bk.*, Şekil 3.6).

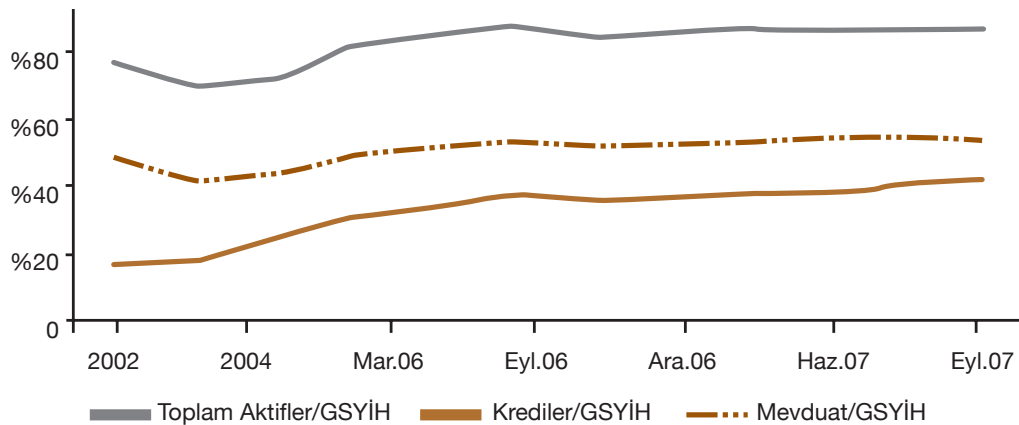

Şekil 3.6. İkinci el DİBS piyasasında ortalama bileşik faiz ve faiz getirisi oynaklığı.

Haziran 2007 dönemi sonuçları ile karşılaştırıldığı takdirde, sabit faizli Devlet İç Borçlanma Senedi ve Eurobond tutarlarının azalması ve özkaynaklarda meydana gelen artış piyasalarda olumlu karşılanmıştır. Portföylerinde bulundurdıkları sabit faizli Devlet İç Borçlanma Senedi ve Eurobond toplamının özkaynaklarına oranı yüksek olan mevduat bankaları, Devlet İç Borçlanma Senedi ve Eurobond fiyatlarında meydana gelecek değişimlerden en fazla etkilenen bankalar olmuştur.

3.5.4. FİNANSAL DERİNLEŞME

Finansal derinleşme kavramı, bankacılık sektörünün temel göstergelerinin milli gelire oranlanmasını ifade etmektedir. 2002–2005 yılları arasında finansal derinleşmedeki yüksek artış eğilimi, 2006 yılından itibaren yavaşlamıştır. Eylül 2007 itibarıyla bakıldığında finansal derinleşme göstergelerinde önceki döneme göre önemli bir değişimden bahsetmek mümkün değildir. Bu dönemde toplam aktifler/GSYİH oranı % 87,0 düzeyinde gerçekleşmiştir (bk., Şekil 3.7).

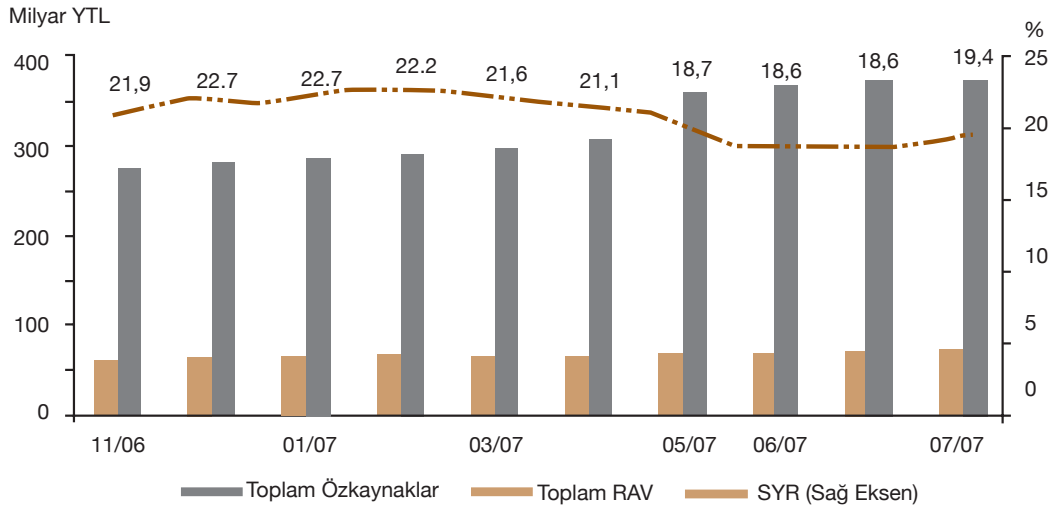

Şekil 3.7. Finansal derinleşme.

3.5.5. SERMAYE YETERLİLİK ORANI

Bankacılık sektörünün muhtemel kırılanlıklarını ve güçlü yanlarını değerlendirmeyi sağlayan finansal sağlamlık göstergelerinin gelişimine bakıldığında, bankacılık sektörünün yüksek seviyede Sermaye Yeterlilik Oranına sahip olduğu ve yasal limitlerin oldukça üzerinde bir Sermaye Yeterlilik Oranına ile çalıştığı görülmektedir.

Bu çerçevede sermaye yeterlilik rasyosu, Şekil 3.8’de de görülebileceği gibi Haziran 2007 tarihi itibarıyla %18,7, Eylül 2007 itibarıyla da %19,4 olarak gerçekleşmiştir. Haziran 2007 döneminde %18,7’ye düşmesinin sebebi, operasyonel riske esas tutarın sermaye yeterliliği hesaplamalarında dikkate alınmasında yatmaktadır. Bankacılık sektörü toplam öz kaynakları, Haziran-Eylül 2007 döneminde 4,7 milyar YTL artmış ve 72,3 milyar YTL olmuştur.

Şekil 3.8. Öz kaynak, risk ağırlıklı varlıklar ve sermaye yeterlilik oranı.

Nitekim Eylül 2007 itibarıyla incelendiğinde sektörün Sermaye Yeterlilik Oranı %19,4 ile uluslararası kabul gören asgari %8 oranının üzerinde gerçekleşmiştir. 2008 yılının ilk üç ayı sonunda Sermaye Yeterlilik Oranı hala %17 seviyesinin üzerinde seyrettiği yani küresel bozulma ve içerideki sıkışmanın Sermaye Yeterlilik Oranı üzerindeki tahribatının düşük kaldığı görülmektedir. Öte yandan, 2007 yılının ilk yarısında ekonomik büyüme hızının yavaşlamasına rağmen, aktif kalitesinin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilecek Tahsili Gecikmiş Alacaklar’ın brüt kredilere oranı, son çeyrekte azalmıştır. Bu orandaki azalış, sektörün risk yönetimi kalitesine ilişkin önemli bir göstergedir. Buna ilaveten, kârlılık göstergelerindeki olumlu seyir 2007 yılının sonraki aylarında da devam ederek, kâr eden 45 bankanın toplam aktifler içindeki payı %99,6’lık seviyesini korumuştur.

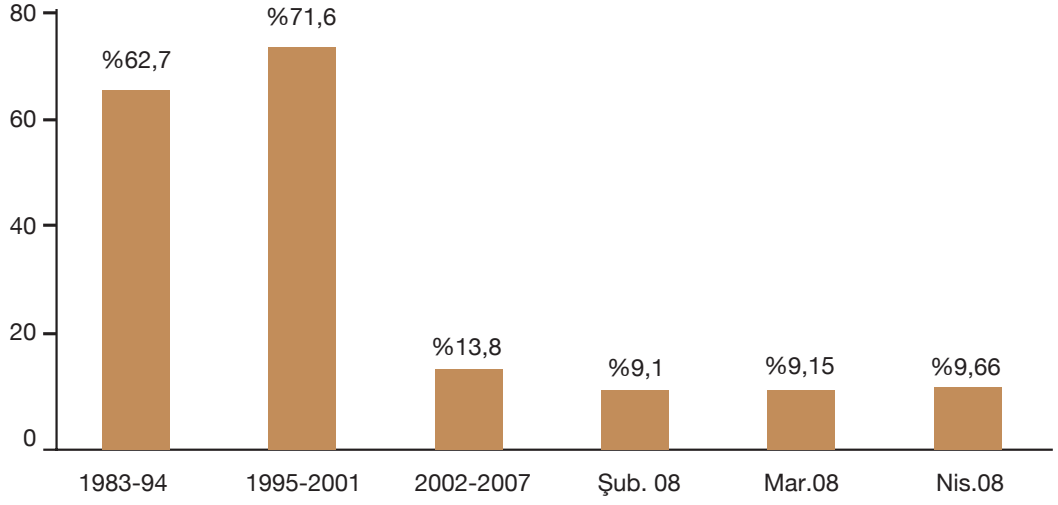

Dördüncü Bölüm

FİYATLARDAKİ GELİŞMELER

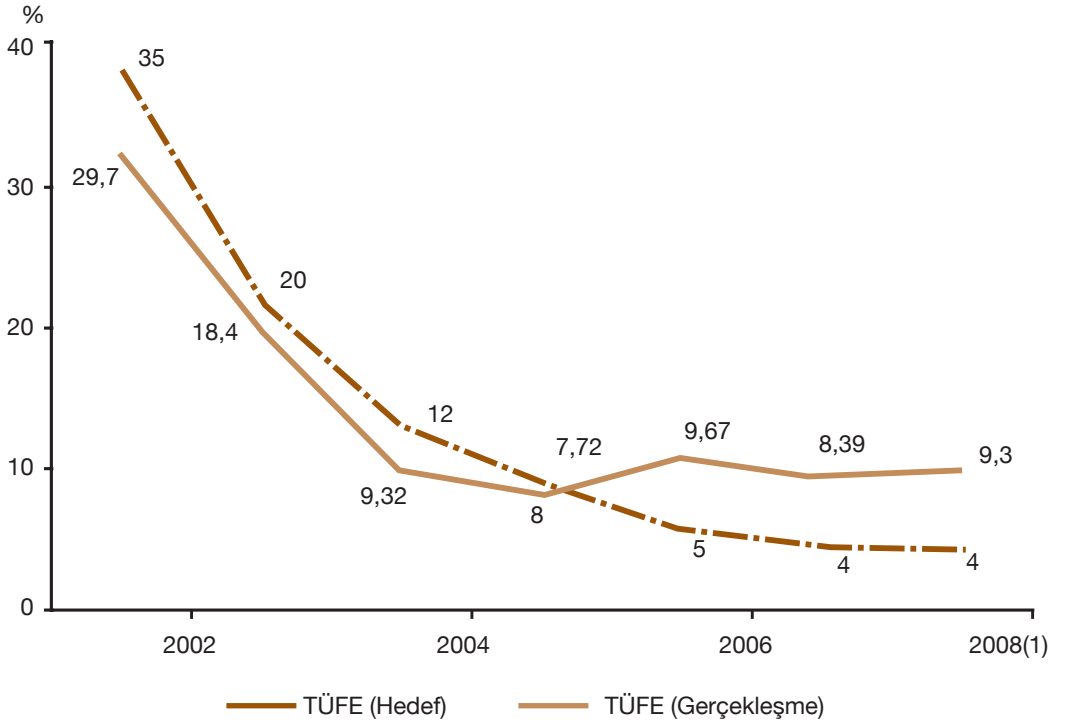
4.1. TÜRKİYE’DE ENFLASYONU DÜŞÜRME MÜCADELESİ

Türkiye 1980’li yılların başından itibaren yüksek enflasyon tecrübesi yaşamış, süreç 2001 yılında büyük bir ekonomik çöküntü ile noktalanmıştır. Türkiye’de TÜFE enflasyonu 1983-1994 aralığında %63 bandında, 1995-2001 aralığında ise on yıl boyunca %72 bandında dalgalanmıştır (*bk.*, Şekil 4.1). Böylece Türkiye yaklaşık 20 yıl yüksek düzeyde kronik ve yapışkan bir enflasyon yaşamış, yüksek enflasyondan neşet eden bütün çarpıklıklar ekonominin tüm temel göstergelerine yansımıştır.

Şekil 4.1. Türkiye’de enflasyon eğilimleri (%).

Kaynak. TÜİK, TCMB

Şekil 4.2. Kriz sonrasında TüFE enflasyonundaki gelişmeler.

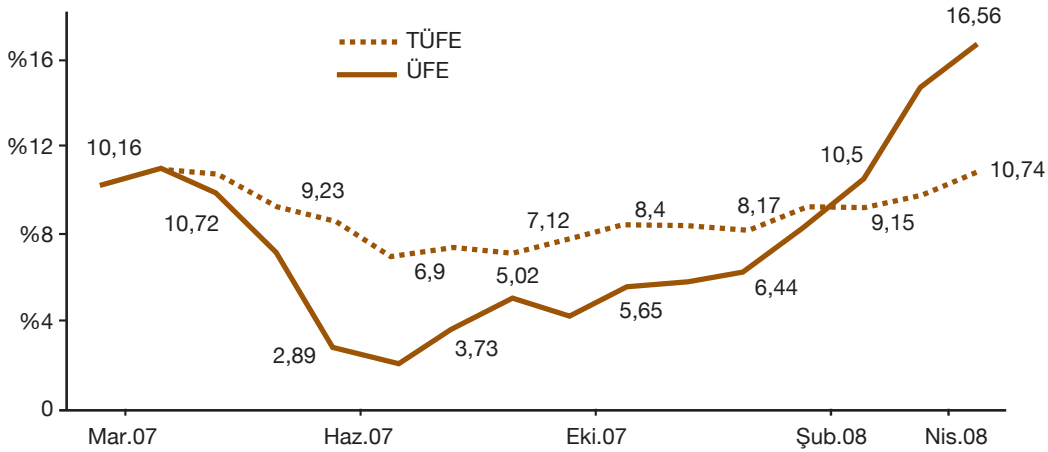
2001 yılındaki krizden sonra girilen enflasyonla mücadele süreci ise büyük bir başarı hikayesi olarak belirginleşmiş, 2002-2005 yıllarında gerçekleşen enflasyon, hedeflerin altında kalmıştır (*bk.*, Şekil 4.2). Bu başarıda dış dünyadaki gelişmelerin umumi manada destekleyici yönde gelişmesi, verimlilikteki büyük artış, kur katkısı ve toplam talep unsurlarının kriz baz yılı etkisi nedeniyle destekleyici ma-

hiyette gelişmesi etkili olmuştur. 2006 yılı ve sonrasında ise burada sözü edilen süreçlerin neredeyse ya tersine dönmesi, yada doğal sınırına gelinmesi nedeniyle enflasyonda bir direnç başlamış, böylece dezenflasyon sürecinde nispi bir başarısızlık görüntüsü ortaya çıkmıştır.

4.2. FİYATLARDAKİ GENEL GÖRÜNÜM

Türkiye Ekonomisi'nde 2007 yılında TÜFE %8,39, Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) ise %5,94 oranında artmıştır. Buna göre yıllık enflasyon, 2006 Aralık ayına göre TÜFE'de %1,26 puan, ÜFE'de ise %5,64 puan altında kalmıştır.

Yıl içindeki gelişmelere dönmek gerekirse, 2007 yılında ÜFE ve TÜFE Mart ayına kadar birlikte artmış, Temmuz ayına kadar bir önceki yılın aynı ayına göre yine birlikte ve sürekli olarak düşmüştür, sonrasında TÜFE oldukça uzun bir süre ÜFE'nin üzerinde devam etmiş, nihayet her iki endeks de Temmuz ayından itibaren tekrar artmaya başlamıştır. 2008 yılının ilk ayları itibariyle ise ÜFE uzun süre sonra TÜFE'nin üzerine çıkarak enflasyonun arz yönlü şoklara dayandığını teyit etmiştir (*bk.*, Şekil 4.3).

Şekil 4.3. TÜFE ve ÜFE'deki gelişmeler.

Kaynak. TÜİK.

Bilindiği üzere 2006 yılı başından itibaren Türkiye'de açık enflasyon hedeflemesine geçilmiştir. 2006 yılında %5 olarak konulan enflasyon hedefi ve bunun %7 olan üst sınırı tutturulamayarak yıl sonunda enflasyon %9,6 olarak gerçekleşmişti. Hatırlanacağı üzere 2006 yılı ortasında yaşanan enflasyondaki artış sürecine karşı Haziran ayından itibaren uygulanan parasal sıkılaştırma belli bir gecikme ile kısmen de olsa etkisini göstermiştir. Esasen tedbirler 2006 yılında

enflasyonun hedefe doğru düşmesine katkıda bulunmadığı gibi, 2005 yılına göre enflasyon daha da artmıştır. Yıl sonunda tüketici fiyat endeksinde (TÜFE) hedef %5 olarak belirlendiği halde, yıl sonu gerçekleşmesi %9,6 olmuştur. Böylece 2005 yılında ulaşılan %7,7 düzeyindeki enflasyonun da üzerine çıkmıştır.

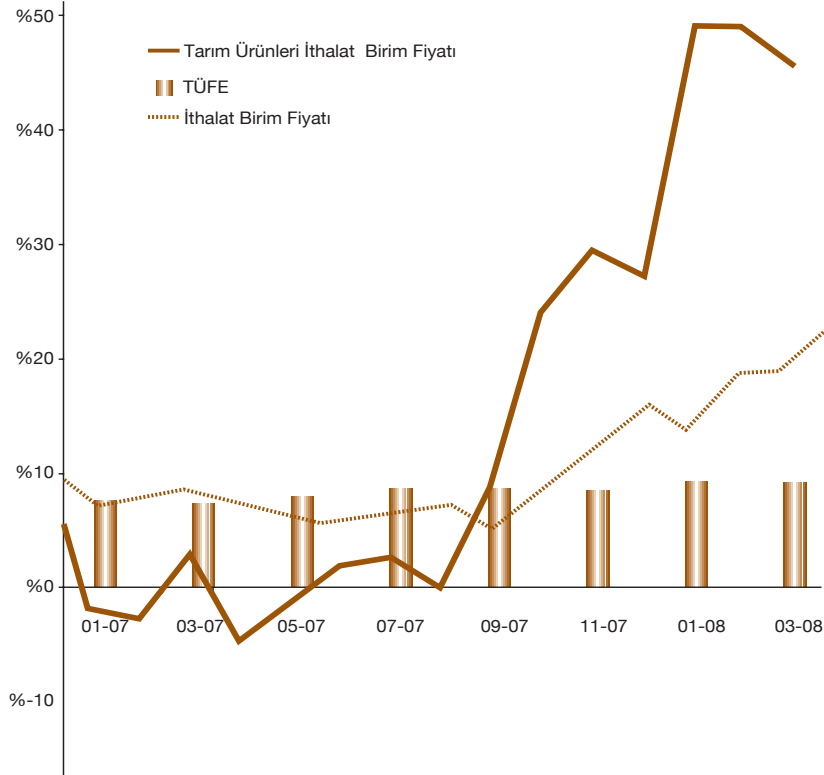
2007 yılı için de hedef %4 olarak tespit edilmiş, ancak bu hedef yine tutturulamamış ve %8,39 oranında gerçekleşen yıllık enflasyon %6 olan üst belirsizlik aralığını da bir hayli aşmıştır. Ancak alınan tedbirlerin gecikmeli etkileri 2007 yılında ortaya çıkmış, temel enflasyon göstergelerinde belirgin bir düşüş sağlanmıştır. Merkez Bankasının 2008/1 Enflasyon raporuna göre, özellikle hizmet sektörü fiyatlarının yıllık artış oranının 2007 yılı boyunca 3,6 puan gerilemesi enflasyondaki belirgin yavaşlamayı teyit etmiştir. Buradan yola çıkarak ekonomideki yapısal tedbirlerin çekirdek enflasyon unsurları üzerinde olumlu etkisin göstermeye başladığına bir işaret olarak alınabilir.

2002-2005 arasında yıl sonunda gerçekleştirilen enflasyon oranı, daima hedefin altına kalarak ekonomi idaresine büyük bir güven kazandırırken, nokta enflasyon hedeflemesine geçilen 2006 yılında ve 2007’de hedeflerden büyük oranda sapma yaşanmıştır.

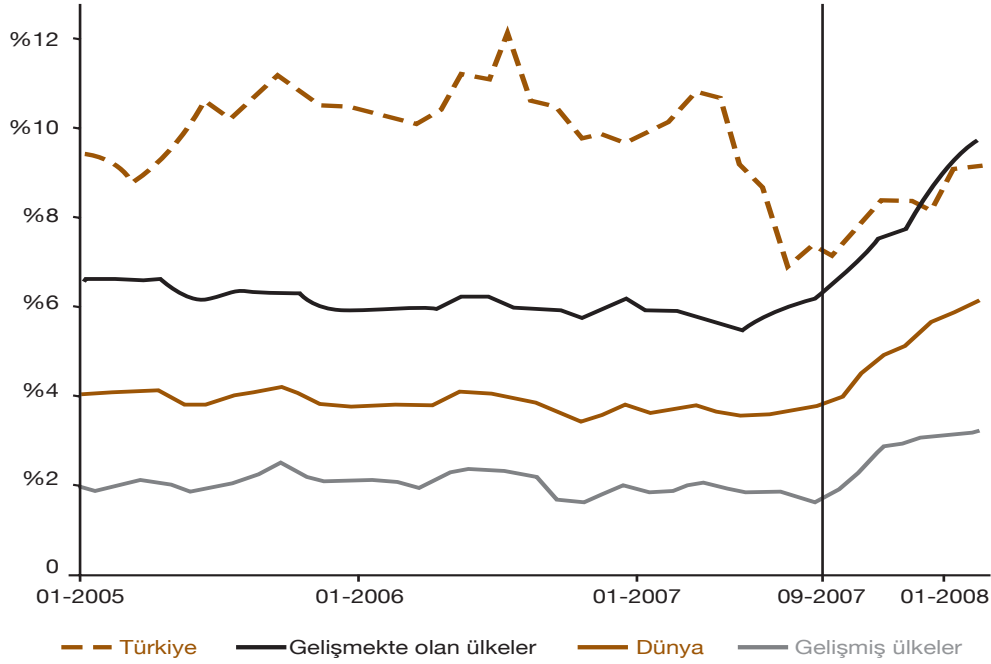
Enflasyonla mücadelede 2007 yılının 2006 yılından temel farkı, 2006’da enflasyonun yılı artarak, 2007 yılında ise hedef tutmasa da yılı düşerek kapatmış olması ve Türkiye’nin 2007 yılında enflasyonu düşürmeyi başaran az sayıdaki ülkeden biri olmasıdır. Bunlara rağmen Enflasyon hedeflemesi rejiminin temel gereklerinden olan şeffaflık ve kamuoyu iletişim stratejisinin bir gereği olarak da MB başkanı, aynısı IMF’ye de sunulmak üzere, Hazine’den Devlet Bakanı’na Nisan ayında bir mektup yazmış ve enflasyon hedefindeki bu sapmanın nedenlerini, bundan sonraki süreci ve alınması gereken muhtemel tedbirleri sıralamıştır.

Bütün bu gelişmelere rağmen, Türkiye’nin 2007 yılındaki enflasyon mücadelesi kendi içinde göreceli bir başarı olarak kabul edilmelidir. Zira gelişmekte ve orta büyüklükte bir ekonomi olan Türkiye’nin dünyadaki ekonomik gelişmelerden etkilenmesi kaçınılmazdır. Gıda, petrol ve diğer emtia fiyatlarındaki gelişmeler bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de enflasyon üzerinde baskı oluşturmakta ve enflasyon tahminlerinin yukarı yönlü güncellenmesine neden olmaktadır. Nitekim 2007 yılının ilk çeyreğinden itibaren dünyanın birçok ülkesinde fiyat artış hızlarında yukarı yönlü belirgin bir ivmelenme meydana gelmiş, Türkiye’nin ithalat fiyatları da hızla artmıştır (*bk.*, Şekil 4.4). Buna rağmen Türkiye 2007 yılında enflasyonu düşürebilen nadir ülkelerin başında gelmiştir.

Gerçekten de MB’nın 60 ülke arasında yaptığı bir çalışmaya göre, 2007 yılında dünyada enflasyon ortalama 2 puan artış kaydederken, Türkiye 1,3 puanlık bir düşüşle 2007 yılında enflasyonu en çok düşüren ülke olmuştur. Hatta, 1997-2003 arasında Türkiye en yüksek enflasyonu olan ülkeler arasında ilk on ülke arasında yer alırken, 2007 yılı sonunda 57. sıraya kadar çıkarak, enflasyon liginin şampiyonları arasından uzaklaşmıştır. Bu sayede Türkiye’nin enflasyon düzeyi gelişmekte olan ülkelerin seviyesine yakınsayarak tek başına bir kırılma göstergesi olmaktan çıkmıştır (*bk.*, Şekil 4.5).

Şekil 4.4. TÜFE'de İthalat Etikisi (Ocak 2007 - Mart 2008, yıllık yüzde değişim)

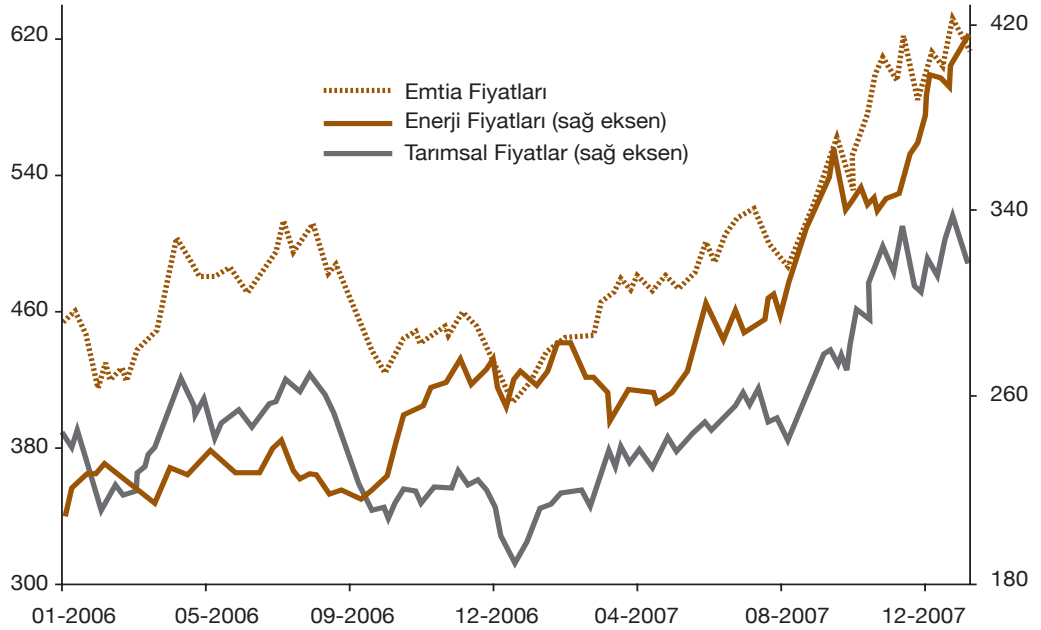
Şekil 4.5. Dünyada Enflasyon Eğilimleri (2006-2008) (Ocak 2005 - Mart 2008, TÜFE, yıllık %değişim)

Kaynak. TCMB Başkanı Bakanlar Kurulu Sunum, 12 Mayıs 2008.

4.3. ENFLASYONUN HEDEFTEN SAPMASININ NEDENLERİ

Dünyada son yıllara kadar genel olarak bütün temel emtia ve özellikle enerji-petrol fiyatları yükselirken, aynı eğilimin nihai ürünlere tam yansımadağı bir dönem yaşandı. Bu gelişmede bilhassa Çin kaynaklı düşük maliyetli üretim ve yoğunlaşan küresel rekabet etkili olmuştur.

Benzer bir şekil de son iki senedir belirginleşen enflasyonist sürecin arkasındaki temel dinamik de yine ağırlıklı olarak dış piyasalardan kaynaklanmaktadır. Türkiye diğer gelişmekte olan ülkeler gibi küresel enflasyon baskısından nasibini almakta, yüksek girdi bağımlılığı nedeniyle büyük bir enflasyon ithal etmektedir. Bunun iki temel ayağı vardır; biri enerji, diğeri ise gıda. Gerçekten de yaz aylarında başlayan Amerika'daki konut kredisi kriziyle birlikte gelişmiş ülke ekonomilerinin de olumsuz sinyaller vermeye başlaması nedeniyle, yatırımcılar riskli aktiflerden kaçarak emtia piyasalarına yönelmeye başlamış, bu durum emtia fiyatlarında yeni bir artış sürecini tetiklemiştir (bk., Şekil 4.6). Daha somut olarak ifade etmek gerekirse, ham petrol fiyatları 2007 yılında yaklaşık %50 civarında bir artış göstermiştir. Böylece 1998 yılında varil fiyatı 12 dolar olan petrol fiyatı 2007 yılı sonunda 100 doları, 2008 yılının ilk yarısına doğru 140 dolar sınırını zorlamaya başlamıştır.

Şekil 4.6. 2006-2007 yıllarında küresel enflasyonun kaynakları.

Kaynak. TCMB, Enflasyon Raporu 2008/1.

İkinci olarak dünyada artan gıda talebi, küresel ısınmaya paralel olarak yaşanan gıda arzındaki daralma ve bu piyasalara yönelik spekülasyon hareketleri nedeniyle tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki artış eğilimi de dış ticaret kanalıyla yurt içi gıda fiyatlarını olumsuz etkilemiştir. Bu meyanda gıda fiyatlarını etkileyen söz konusu unsurların işlenmiş gıda fiyatları üzerindeki yansımalarının özellikle son dönemde belirgin hale geldiği gözlenmektedir.

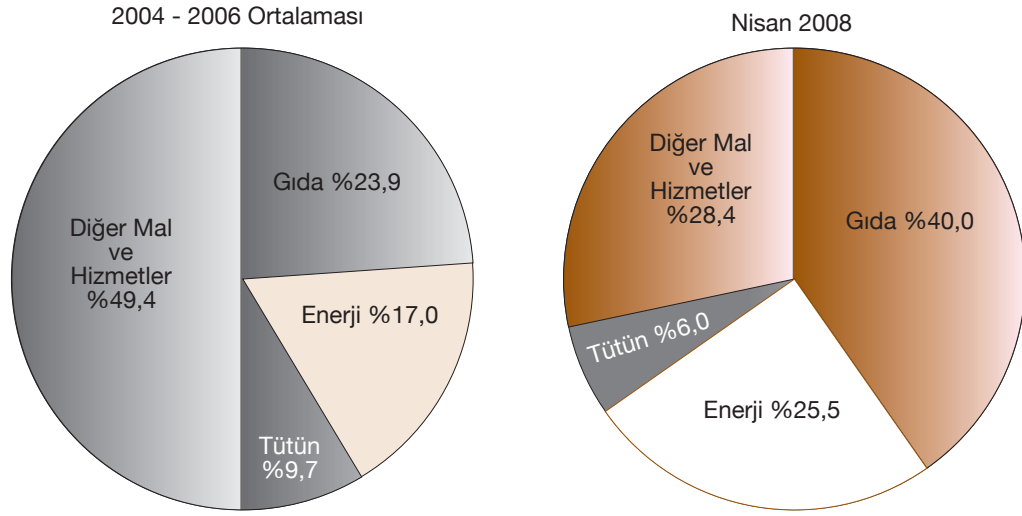
Dolayısı ile 2007 yılı bütün dünyada enflasyonun ciddi bir sorun olarak geri döndüğü bir zaman dilimine denk gelmiştir (*bk.*, Tablo 4.1.). 2008 yılı başlarında da gıda ve enerji fiyatlarındaki artış artarak devam etmektedir. Ham petrolün fiyatının 200 dolara ulaşabileceği endişe ve beklentisi bizzat yetkili makamlarca açıklanmıştır. Bu endişe nedeniyledir ki, ABD’de ipotekli konut sektöründen başlayarak ekonominin geri kalanına da sirayet eden sürecin kontrol altına alınabilmesi ve ekonomiyi genel bir durgunluğa girmekten korunmak için ABD Merkez Bankası sürekli ve hızlı bir şekilde faiz oranlarını düşürme sürecine girmiştir. Buna ilaveten kamu kesimi piyasaya likidite sürmek ve kamu harcamalarını artırmak eğilime girmiştir.

Tablo 4.1. Başlıca Bölgelerde Tüketici Fiyatları ve İşsizlik

	TÜFE (%)		İşsizlik (%)
	2007	2008 (Mart-Nisan)	
ABD	3,8	3,9	5
Japonya	0,7	1,2	3,8
Avro Alanı	3,3	3,3	7,1
Çin	3,3	8,5	4
Rusya	12	14,2	4,2
Türkiye	8,4	9,66	11,3

Kaynak. IMF.

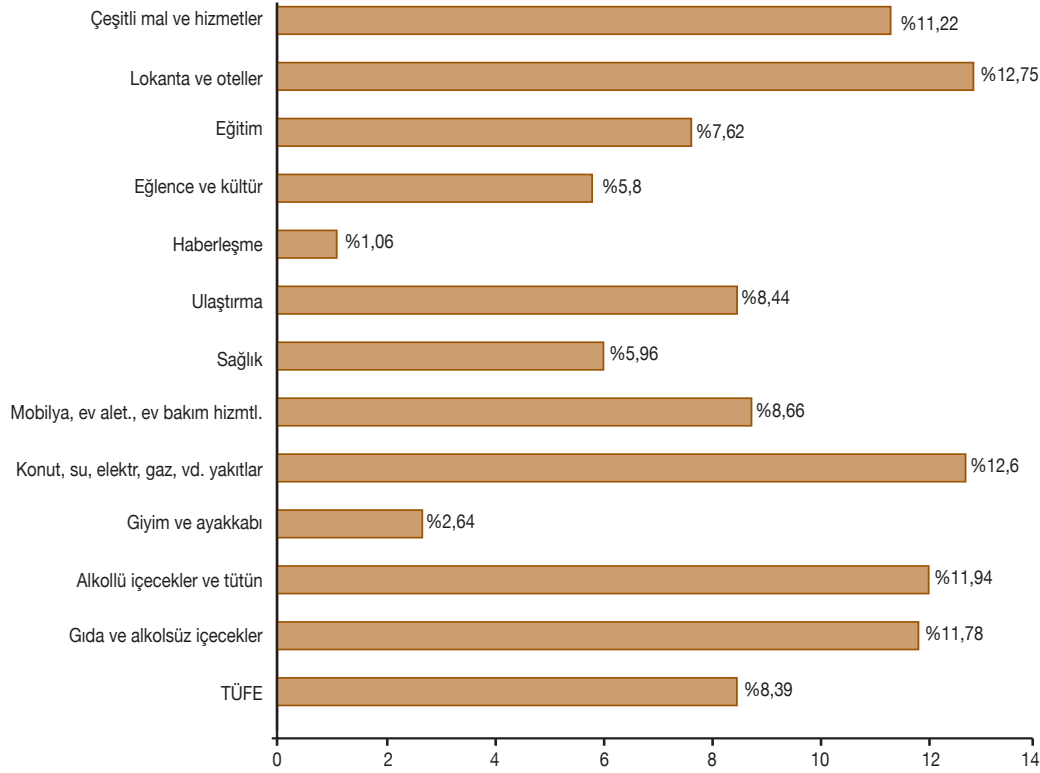
Şekil 4.7’de görüldüğü gibi, Türkiye’de 2004-2006 yıllarında gıdanın TÜFE enflasyonuna katkısı %24 bandından 2007 yılında %40’a fırlamıştır. Aynı yıllar için enerjinin katkısı %17’den %25,5’e çıkmıştır. Görüldüğü üzere petrol, gıda ve yönetilen/yönlendirilen mal fiyatlarındaki gelişmeler para politikasının etki alanı dışında kalan unsurlar olup, bu kalemlerdeki fiyat gelişmeleri enflasyondaki düşüşü sınırlamıştır. Nitekim para politikasının etki alanı dışında kalan kalemlerin yıl sonu enflasyonuna katkısı 2004-2006 döneminde %51 iken 2008 Nisan ayında %71’e kadar yükselmiştir. Bunun da %66’sı sadece gıda ve enerjiden, %6’sı da bütün mamullerinden kaynaklanmaktadır.

Şekil 4.7. Türkiye’de TÜFE’ye katkıda bulunan kalemler.

Dışarıdaki bu gelişmelere paralel olarak içeride de işlenmiş ve işlenmemiş gıda fiyatlarındaki hızlı artış enflasyonun artmasına neden olan faktörlerin başında gelmiştir. Merkez Bankasının enflasyon raporuna göre son dönemde gıda fiyatlarındaki artışın en önemli nedeni işlenmiş gıda fiyatlarındaki artıştır. Mal grubunda 2007 yılı enflasyonunun en önemli alt kalemlerinden olan işlenmemiş gıda ürünleri %10,99, enerji %11,25, gıda ve alkolsüz içecekler %11,78, alkollü içecekler ve tütün %11,94, konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar %12,6 ve nihayet lokanta ve oteller %12,75 düzeyinde katkıda bulunmuştur. Hizmet fiyatları ise genel olarak düşmüştür. Bununla beraber hizmet grubunda gerçekleşen en yüksek enflasyon oranı %16,01 ile kira kategorisinde olmuştur (*bk.*, Şekil 4.8).

Böylece 2007 yılında TÜFE’deki artışın altındaki en önemli iki kalem gıda ve enerji fiyatları olmuştur. İkinci bir gelişme olarak ise yıllardan beri büyük bir katılık gösteren hizmet sektörü fiyatlarının kırılmış olması ve geçen yıllara göre daha düşük bir tempoda artmış olmasıdır. Aynı şekil de dayanıklı tüketim malları fiyatları hem ÜFE’de, hem de TÜFE’de 2007 yılı boyunca azalmıştır. Özellikle 2007 yılı son çeyrekte bu gerileme oldukça belirginleşmiştir. 2008 yılı ilk enflasyon raporuna göre bu gelişmede, gerek parasal sıkılaştırmanın gecikmeli etkileri, gerekse YTL’nin güçlü konumunu sürdürmesiyle dayanıklı tüketim malı üretici fiyatlarındaki olumlu seyrin etkisi hissedilmiştir.

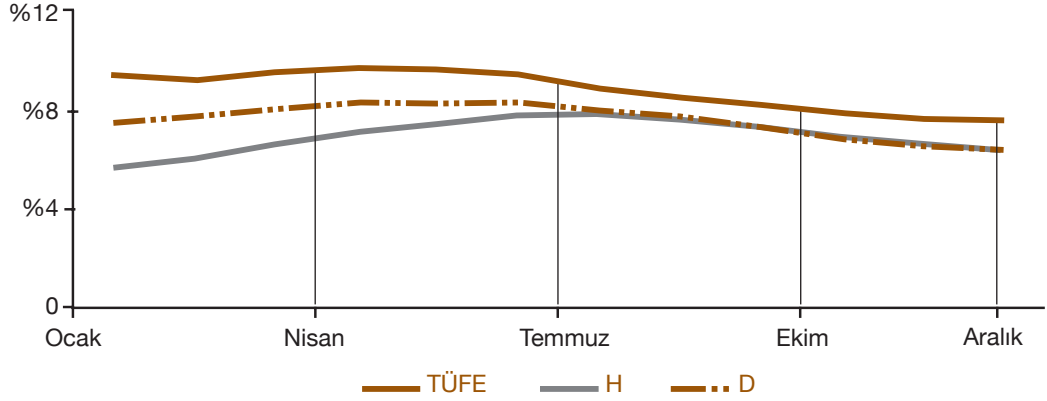

Şekil 4.8. 2007 Yılında TÜFE Enflasyonunun Üzerinde ve Altında Kalan Kalemler

Kaynak. TÜİK.

4.4. ÖZEL KAPSAMLI TÜFE GÖSTERGELER

Çekirdek enflasyon olarak da değerlendirilen özel kapsamlı TÜFE göstergeleri, enflasyon üzerindeki dışsal etkileri açıkça göstermektedir. Nitekim, enerji ve işlenmemiş gıda fiyatlarının dahil edilmediği (D-endeksi) yıllık enflasyonun, genel TÜFE artışının altında kaldığı görülmektedir (*bk.*, Şekil 4.9). Buradan çıkarılacak sonuç, dahil edilmeyen grupların, yıllık enflasyon artışına olumsuz katkıda bulunduğudır. Burada göze çarpan bir başka husus ise, en düşük yıllık enflasyon oranına enerji, alkollü içecekler ve tütün ürünlerinin hariç bırakıldığı (H-endeksi) durumda ulaşılmış olmasıdır. Bu veriler bize enflasyonun para politikasının kontrolü dışındaki kalemlerden yüksek düzeyde etkilendiğini göstermektedir.

Şekil 4.9. 2007 yılında özel kapsamlı TÜFE göstergeleri.(Çekirdek Enflasyondaki Gelişmeler)

H Endeksi: Enerji, işlenmemiş gıda ürünleri ve alkollü içkiler, tütün ürünleri ile altın hariç.

D Endeksi: Enerji ve işlenmemiş gıda ürünleri hariç.

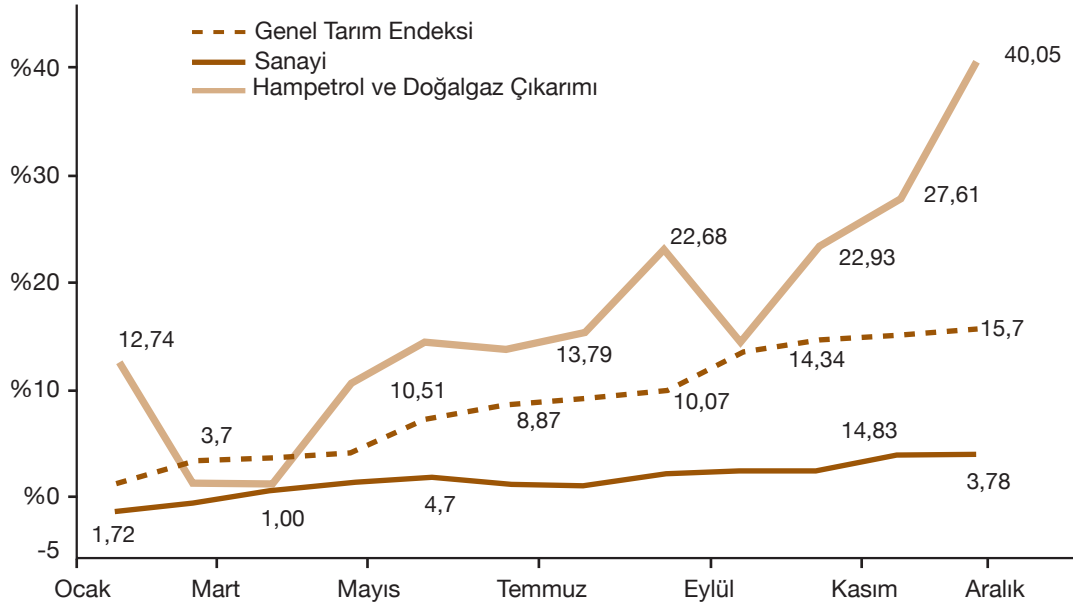
Kaynak. TCMB, Enflasyon Raporu 2008/1.

Merkez Bankası'nın raporuna göre enerji fiyatlarının son çeyrekte yüksek oranda artmasında Kasım ayında su fiyatlarında görülen yüksek artış ile akaryakıt ürünlerinden alınan Özel Tüketim Vergisi oranının arttırılması en önemli belirleyici olmuştur. Rapora göre son çeyrekte petrol fiyatlarının ivmelenmesi akaryakıt fiyatlarını yükseltse de, genel enerji fiyatlarının yükselmesinde konut grubuna yönelik enerji kalemlerinin yaptığı katkı daha belirleyici olmuştur.

4.5. ÜRETİCİ FİYATLARINDAKİ GELİŞMELER

Tüketici enflasyonu üzerindeki maliyet yönlü etkilerin değerlendirilmesi açısından, 2007'de %5,94 oranında bir artış gösteren Üretici Fiyat Endeksi'ndeki gelişmeler önem taşımaktadır. Buna göre yıllık Üretici Fiyat Endeksi enflasyonu geçen yılın 2006 yılının Aralık ayının 5,64 puan altında kalmıştır.

Alt kategorilere gelince, Üretici Fiyat Endeksi tarım sektörü endeksinde 2007 yılında bir önceki yılın Aralık ayına göre %15,70 (*bk.*, Şekil 4.10) ve on iki aylık ortalamalara göre %7,58 artış gerçekleşmiştir. Sanayi sektörü endeksinde ise Aralık ayına göre %3,78 ve on iki aylık ortalamalara göre %6,02 artış gerçekleşmiştir. 2006 yılının Aralık ayı ile kıyaslandığında 2007 yılında artışın en yüksek olduğu sanayi alt sektörleri; %40,05 ile ham petrol ve doğalgaz çıkarımı, %20,60 ile kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri, %14,45 ile maden kömürü ve linyit, %14,42 ile suyun toplanması, arıtımı ve dağıtımı ve %12,73 ile gıda ürünleri ve içecek imalatı olmuştur. İmalat sanayindeki artış genel olarak sanayi endeksindeki artışı takip etmektedir. Burada göze çarpan en önemli artış da petrol ve doğalgaz fiyatlarında görülmektedir.

Şekil 4.10. Üretici Fiyat Endeksi Yıllık, % değişim.
Kaynak. TÜİK.

Tablo 4.2'den izlenebileceği gibi ara malları fiyatları, dayanıksız tüketim malları ve enerji fiyatları da 2007 yılında artmıştır. Bununla birlikte, gıda ürünleri imalatı ve tarım fiyatlarının yukarı yönlü seyrini sürdürmesi Tüketici Fiyat Endeksi içindeki gıda fiyatlarına ilişkin risklerin devam ettiğine işaret etmektedir.

Tablo 4.2. Ana Endüstri Grubu Mallarına Göre ÜFE Gelişmeleri

	2006					2007				
	I	II	III	IV	Yıllık	I	II	III	IV	Yıllık
Petrol ve Gıda Ürünleri Hariç İmalat Sanayii	1,08	9,71	2,35	-0,24	13,22	0,91	-0,18	-0,04	-0,38	-0,30
Ara Malları Fiyatları	1,16	14,03	1,71	-0,54	16,69	1,29	0,58	0,15	-1,25	0,75
Sermaye Malları Fiyatları	0,73	7,21	-0,03	1,86	9,96	0,03	-1,80	-0,06	-0,48	-2,32
Dayanıklı Tüketim Malları	-1,22	10,34	5,68	2,37	17,91	0,96	-0,51	-0,80	-3,06	-3,41
Dayanıksız Tüketim Malları	0,93	0,62	2,72	0,82	5,18	1,54	1,10	2,40	2,88	8,15
Enerji Fiyatları	10,14	25,03	-8,91	-2,62	22,15	2,64	0,19	4,22	2,65	10,02

Kaynak. TÜİK, TCMB.

4.6. TÜFE VE ÜFE'DEKİ GELİŞMELER

2008 yılı Nisan ayı itibariyle Tüketici Fiyat Endeksi'ndeki gelişmeler Tablo 4.3'te, bu karşın yıl boyunca Tüketici Fiyat Endeksi'ndeki hedef patika ve sapma aralıkları ise Şekil 4.11'de verilmiştir. Görüldüğü üzere yılın ilk dört aylık enflasyonunu %4,82 olarak yıllık hedefi daha yılın başında anlamsız durumda bırakmıştır. Yıllık bazda TÜFE nisan ayı itibariyle enflasyon %9,66 oranında gerçekleşmiştir. Ana harcama grupları bazında yılın ilk dört ayında en yüksek aylık artış %2,19 ile çeşitli mal ve hizmet gruplarında gerçekleşmiştir. Yıllık bazda ise Tüketici Fiyat Endeksi'nin en çok arttığı alan %14,71 ile konut grubunda olmuştur. Gıda ve alkolsüz içecekler %13,40, lokanta ve oteller %11,44, çeşitli mal ve hizmetler %9,35 ile artışın yüksek olduğu diğer harcama gruplarıdır. Öte yandan mevcut şartlar altında Mayıs ayı itibariyle Tüketici Fiyat Endeksi'nin çift haneye çıkması kesinleşmiş gibidir. Mevcut gelişmelere göre enflasyonun Mayıs ayı itibariyle çift haneye çıktıktan sonra en iyi ihtimalle yılın son çeyreğine kadar tek haneye geri gelmeyeceği, büyük bir ihtimalle ise yol sonunda çift hanenin üzerinde kalacağı öngörülebilir.

Tablo 4.3. TÜFE ve ÜFE' deki Gelişmeler

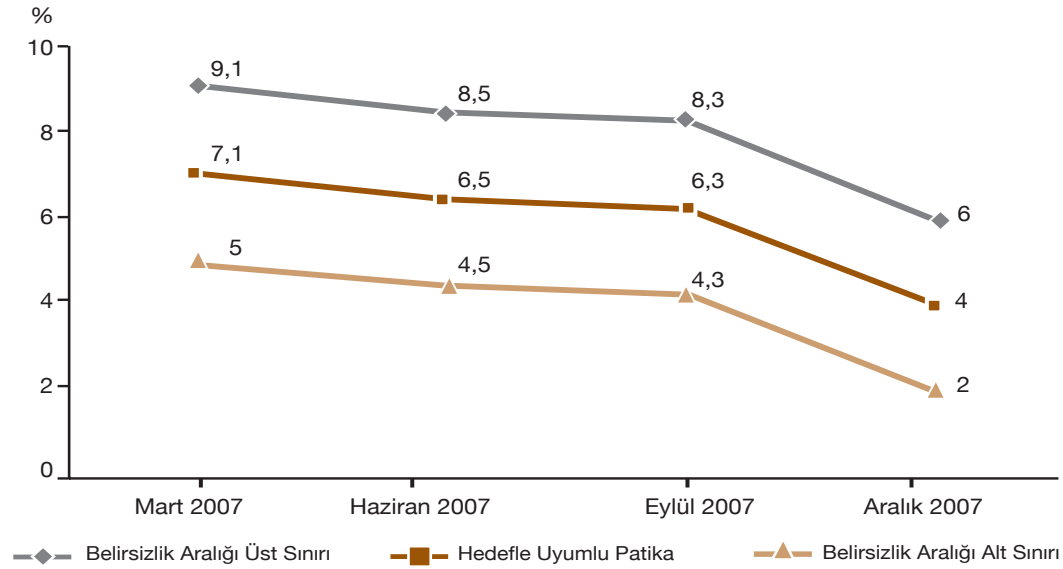
(%)	TÜFE		ÜFE	
	2007	2008	2007	2008
Aylık	1,21	1,68	0,80	4,50
Yıl Sonuna Göre	3,60	4,82	2,69	11,04
Yıllık	10,72	9,66	9,68	14,56
Yıllık Ortalama	10,30	8,33	11,01	6,39

Kaynak. TÜİK.

Şekil 4.11'de gösterildiği üzere, bu gelişmeler üzerine, Mart ayı itibariyle yıllık bazda %9,1 üst belirsizlik aralığını aşarak, %9,15 olarak gerçekleşen enflasyon nedeniyle Merkez Bankası kamuoyu ile olan iletişim stratejisi gereği Hazine'den sorumlu Devlet Bakanına bir mektup yazarak sapmanın nedenlerini izah etmiş, alınacak tedbirleri sıralamıştır.

Her ne kadar Merkez Bankası Haziran ayı itibariyle Tüketici Fiyat Endeksi enflasyonunda belirgin bir gerileme beklentisine sahip olsa da, yıl sonu enflasyon tahmininde yapılan büyük çaplı revizyon, bu öngörü ile tam tutarlılık arz etmemektedir. Bilindiği üzere Merkez Bankası göre 2008 yılı sonunda enflasyon %70 ihtimalle %9,3 civarında gerçekleşebilir.

Esasen Merkez Bankası bu revizyonu yapması haklı gerekçelere dayanmaktadır. Zira 2008 yılının ilk çeyreğinin sonunda enflasyonun %4 düzeyine yakın gerçekleşeceğini tahmin eden Merkez Bankası, söz konusu tahmin üretilirken, o günkü koşullar dikkate alınarak petrol fiyatlarının 60 ABD doları civarında seyretmeye devam edeceğini, gıda fiyatlarının ise kademeli bir düzeltme yaparak orta vadede genel enflasyon eğilimine yaklaşacağını varsaymıştır. Ancak, geçen süre zarfında petrol fiyatları hızla artmaya devam ederek 2008 yılının ilk çeyreği sonunda 120 dolar sınırını aşmıştır. Benzer şekil de gıda fiyatlarının yıllık artış oranı da Mart ayında %13,4 düzeyine ulaşmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, 2008 yılının ilk çeyreğinin sonunda yıllık %9,15 olarak gerçekleşen enflasyonun 6,13 puanı enerji ve gıda kalemlerindeki fiyat artışlarından, ilk üç aydaki %3,1'lik artışın ise 2,3 puanı gıda, 0,9 puanı da enerji fiyatlarındaki artıştan kaynaklanmıştır.

Şekil 4.11 TÜFE’deki gelişmeler: Hedef patika ve belirsizlik aralıkları.

Kaynak. TÜİK, TCMB.

Buna göre arz şoklarının beklenenden daha uzun sürmesi ve ikincil etkilerinin görülmeye başlaması, tahminlerin belirgin olarak yukarı yönlü güncellenmesine neden olmakta, bu doğrultuda para politikasındaki temkinli duruş gereği devam etmektedir. Merkez Bankası verilerine göre, enflasyonun orta vadede %4 olan hedefe doğru yaklaşması iki yıldan daha uzun bir süre alabilecektir.

Merkez Bankası açıklanan ikinci enflasyon raporuna göre, önümüzdeki dönemde talep ve kapasite koşullarının enflasyondaki düşüş sürecine katkıda bulunmaya devam etmesi beklenmektedir. Dolayısıyla, arz şoklarının kademeli olarak etkisini kaybettiği bir senaryo altında, enflasyonun aşağı doğru eğilimini sürdüreceği tahmin edilmektedir. Merkez Bankası enflasyonun kısa vadede yüksek seyrini koruyacağını, yılın son çeyreğinden itibaren de düşüş eğilimine girmesini beklediğini vurgulamıştır.

Merkez Bankası raporuna göre, hedeflerin üzerinde gerçekleşen enflasyon rakamlarında, döviz kuru hareketlerinin gecikmeli etkilerinin ortaya çıkması ve gıda ve petrol fiyatlarındaki artışların devam etmesi belirleyici olmaktadır. Yine gıda fiyatlarındaki artışta en belirleyici alt grubun işlenmiş gıda fiyatlarındaki artış eğilimi olduğu ve bu artışın 'hızlanarak' sürdüğü vurgulanmakta, bu da kısa vadeli enflasyon beklentilerinin yüksek tutulmasına neden olmaktadır.

Bütün bu gelişmelerden sonra, Eylül 2007 tarihinde başladığı kademeli faiz indirimine Mart 2008 itibariyle son veren Merkez Bankası, en son Mayıs ayında yapılan Para Politikası Kurulu toplantısında kısa vadeli faiz oranını yarım puan artırmak yönünde karar alarak gelişmelere tepki vermeyi tercih etmiştir. Buradan maksat, arz şoklarına dayalı enflasyonun ikincil etkilerini kontrol altına almak ve beklenti yönetimine etkin tepki vererek güven kaybının önüne geçmektir. Ancak talep unsurlarında henüz tehdit edici bir gelişme yok iken, hatta öncü göstergelere göre büyümede büyük bir yavaşlama gözlemlenirken yapılan bu tercihin maksada ne ölçüde hizmet edeceği kuşkuludur.

Beşinci Bölüm

ÖDEMELER DENGESİ

5.1. DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

Dünya ekonomisinde 2000’li yılların başından beri süregelen güçlü büyüme, 2007 yılında kesintiye uğramış ve büyüme %4,9 seviyesinde kalmıştır. Bu kesintide, ABD kaynaklı ipotekli konut krizi, petrol fiyatlarında ve küresel ısınmaya bağlı olarak gıda fiyatlarında meydana gelen artışlar belirleyici olmuştur.

Gerçekten de 2007 yılında dünya ekonomisinde yaşanan yavaşlamanın en önemli sebebi, uluslararası piyasalardaki dalgalanma olarak belirtilmektedir. Söz konusu finansal dalgalanma ABD ekonomisinde başlayıp, kısmen de Batı Avrupa’ya sıçramıştır. Birçok uluslararası finans kuruluşu bu dalgalanmadan olumsuz etkilenmiştir. Uğranılan kayıplar, finansal piyasalara ilişkin beklentilerin daha da kötüleşmesine neden olmuş ve güvensizlik ortamı yaratmıştır. Bu durum ise kredi daralmasına ve dolayısıyla, küresel çapta likidite sıkıntısına yol açmıştır. Finansal piyasalardaki çalkantı, başta ABD ekonomisi olmak üzere, gelişmiş ülke ekonomilerinin büyümesini olumsuz yönde etkilemiştir. Enflasyon riskinin arttığı AB ülkelerinde, büyümedeki yavaşlamanın 2008’de de devam etmesi beklenmektedir. Japonya ise, yüksek tasarruf oranları ve artan ihracatı sayesinde bu yıl da büyümesini sürdürmüştür.

Gelişmiş ülkelerin aksine, gelişmekte olan ülkeler finansal dalgalanmanın etkisini 2007’de çok derin hissetmemiş ve genel olarak %7,5 oranında büyüme sağlamışlardır. Güneydoğu Asya ülkeleri, Güney Amerika ve Orta Doğu ülkeleri 2007 yılında büyüyen ekonomiler arasındadır (*bk.*, Tablo 5.1).

5.1.1. ABD EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

Son yıllarda artan oranda cari açık vererek oldukça yüksek bir büyüme kaydeden ABD ekonomisinde, 2006’nın ikinci ve üçüncü çeyreğinde başlayan yavaşlama 2007 yılında da sürmüştür. 2007’nin ilk çeyreğinde %0,6 büyüyen ekonomi, yılın ikinci çeyreğinde patlayan ipotekli konut piyasası kaynaklı kredi krizine rağmen %3,8 ve üçüncü çeyrekte %4,9 büyümüştür. Son olarak dördüncü çeyrekte %0,6 büyüyen ABD ekonomisi yıl genelinde %2,2 büyüme kaydetmiştir. Bu oran, 2006’nın %3,3’lük büyüme oranının oldukça altındadır (*bk.*, Tablo 5.1).

Tablo 5.1. Küresel Büyüme Görünümü

	2005	2006	2007*	2008*
DÜNYA REEL GSYH BÜYÜMESİ	4,9	5,4	4,9	4,9
Gelişmiş Ülkeler	2,5	3,1	2,5	2,7
ABD	3,2	3,3	2,2	2,8
Avro Bölgesi	1,4	2,6	2,3	2,3
Japonya	1,9	2,2	2,3	1,9
Gelişmekte Olan Ülkeler	7,5	7,9	7,5	7,1
Afrika	5,6	5,5	6,2	5,8
Orta ve Doğu Avrupa	5,5	6	5,5	5,3
Bağımsız Devletler Topluluğu	6,6	7,7	7	6,4
Asya	9,2	9,4	8,8	8,4
Çin	10,4	10,7	10	9,5
Orta Doğu	5,4	5,7	5,5	5,5
Güney Amerika	4,6	5,5	4,9	4,2

Not: Tahmini değerler

Kaynak. “Dünya Ekonomik Görünüm Raporu”, IMF, Nisan 2008 Güncellemesi.

Konut piyasasında başlayan çalkantı, yılın ikinci çeyreğinde ABD tahvillerinin getirisinin %5’i aşması ve Amerikan Merkez Bankası’nın faiz artıracacağı beklentisi sonucu, uluslararası piyasalara yayılmıştır. Krizin daha geniş bir alanı etkilemesini önlemek için piyasalara, Avrupa, ABD, Japonya ve Avustralya Merkez Bankaları’ndan likidite enjeksiyonu yapılmıştır. Ancak, oluşan güvensizlik ortamında, likidite sıkıntısının, alınan tedbirlerle aşılamaması, Amerikan Merkez Bankası’nın faiz indirimleri yoluna itmiştir. 2006 yılında enflasyon riskinin önüne geçmek için, para politikası aracı olarak kısa vadeli faiz oranlarında artışa başvuran Amerikan Merkez Bankası, 2007’de tersi yönde bir uygulamaya giderek, eko-

nomideki yavaşlamaya karşı faiz indirimlerine başvurmak durumunda kalmıştır. İlk adımı Eylül ayında atan FED, faiz oranlarını yarım puan indirerek önce %4,75 düzeyine çekmiştir. Takip eden süreçte faiz indirimleri devam etmiş, 2008'in ilk aylarında da indirimler sürmüştür. Uygulamanın toplamında faiz oranı %5,25'ten %2 seviyesine kadar gerilemiştir. Diğer yandan, 2006'da yüksek faiz oranıyla baskı altına alınan enflasyon, 2007'de %4,1 oranında gerçekleşmiştir. 2008'in ilk aylarında da yükselmeye devam eden enflasyon için, yıl sonu beklenti %4,5 olarak açıklanmıştır.

Bir başka önemli makroekonomik gösterge ise, 2002'den bu yana düşüş gösteren işsizliktir. 2006'da %4,4 olarak gerçekleşen işsizlik oranı, 2007'de yükselerek %5'e çıkmıştır. 2008'in ilk üç ayında ise, işsizlik oranı %4,8 olarak hesaplanmıştır. Hem işsizlik oranı, hem de enflasyon düzeyi ABD'de son yıllardaki en yüksek düzeyini yakalamış ve durgunluk içinde enflasyon tedirginliğine neden olmuştur.

Faiz indirimlerinin bir sonucu da doların değer kaybetmesi olmuştur. Buna bağlı olarak, 2001 yılından beri ABD'de kontrolsüz biçimde artan cari açık, ilk kez 2007'de daralma eğilimi göstermiştir. 2006'da GSYH'nin %7'si civarında gerçekleşen cari açık, 2007'de %6 seviyesinde kalmıştır. 2008'in ilk iki ayında ise, 58 milyar dolarlık bir cari açık söz konusudur. Bu noktada, ABD'nin cari açığıyla ilgili olumlu beklentilerin, doların değer kaybının sürmesiyle ve dışsal bir faktör olarak petrol fiyatlarıyla yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Öte yandan, cari açığın kapanması önündeki önemli bir engel yetersiz tasarruf oranlarıdır. Amerikan toplumu giderek daha fazla tüketici bir topluma dönüşmekte, çok az tasarrufla çok fazla borçlanarak harcama yapmaktadır. Amerikan hükümeti son yıllarda bu eksiğini yoğun olarak yabancı tasarruflarla, ve özellikle Asya'dan aktarılan fonlarla karşılamaktadır. Ancak, 2007 yılında patlayan kredi krizi, bu durumun sürdürülebilir olmadığını göstermiştir. Düşülen likidite sıkıntısı karşısında tasarruf oranı bir önceki seneye göre %0,4 puan düşerek, milli gelirin %13,4 seviyesine gerilemiştir. Bu oran, kuşkusuz, Asya'nın %30'ları aşan tasarrufları karşısında çok düşüktür.

Yüksek oranda harcamalar kamu maliyesinde de kendini göstermektedir. Yetersiz vergi gelirlerine rağmen, yüksek oranlarda yapılan kamu harcaması, bütçe açığının artmasına yol açmaktadır. ABD ekonomisi 2007 yılında 333 milyar dolar bütçe açığı vermiştir. Bu oran milli gelirin %2,4'ü kadardır. Ancak, 2008 yılı için 410 milyar dolar bütçe açığı öngörülmektedir. Bütçede en büyük pay askeri harcamalara ayrılmış durumdadır. 2008 yılının ilk ayında, yaşanan likidite sıkıntısını aşmak için, bir kereye mahsus olmak üzere orta ve düşük gelirli vergi mükelleflerine vergi iadesi sağlanacağı ve firmalara yönelik vergi teşvikleri uygulanacağı konusunda uzlaşmıştır. Bu açıklama ile devlet kamu gelirlerinin önemli bir bölümünden feragat etmiş bulunmaktadır. Buna karşılık askeri harcamaların ve iç güvenlik harcamalarının artırılması ABD hükümetinin önümüzdeki yıllarda da açık bütçe politikası uygulamaya devam edeceğini göstermektedir.

5.1.2. AB EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

ABD kaynaklı finansal dalgalanma ilk olarak İngiltere ve Fransa'nın, ardından Almanya'nın güçlü finans kuruluşlarını etkilemiştir. Ancak Amerikan Merkez Bankası'nın aksine, Avrupa Merkez Bankası, faiz indirimlerinin, enflasyon oranı yüksek olan AB ülkelerinde iç talebi daha da artırarak, enflasyonist baskıya neden olabileceği ve genel olarak büyümeyi olumsuz etkileyebileceğini belirterek, 2007 yılı boyunca temkinli bir para politikası uygulamayı seçmiştir. 2008'in ilk aylarında da %4 seviyesindeki faiz oranında değişiklik yapmayan Avrupa Merkez Bankası, bu politikasını sürdüreceğinin işaretlerini vermiştir. Ancak, 2007'nin son çeyreğinden bu yana doların avro karşısında yüksek oranlarda değer kaybetmesi ise, kaygı uyandırıcı bir gelişmedir.

Kredi hacmindeki daralmanın Avrupa'nın diğer bölgelerindeki etkisi, 2007 yılında sınırlı düzeyde kalmış ve Avro Bölgesi'nin gelişmekte olan ülkeleri büyümeye devam etmiştir. Genel olarak AB'de yıllık %2,3 oranında büyüme sağlanmıştır. 2008 yılında gelişmiş AB ülkelerinde büyümenin %1,6'ya düşmesi beklenmektedir. 10 yeni üyenin ise, ABD'deki durgunluktan daha az etkileneceği ve bu ülkelerin %2'yi aşan oranda büyümeye devam edeceği öngörülmektedir.

Yıllık enflasyonun 2007'de artarak %3,1 seviyesinde gerçekleşmesi, enflasyonist baskının sürdüğünü kanıtlamaktadır. İş gücü piyasasında uzun süredir devam etmekte olan durgunluğun ise, 2006 itibarıyla çözülmeye başladığı, 2007'de de bu çözülmenin sürdüğü belirtilmektedir. 2007 yılı sonunda, işsizlik %7,2 olarak açıklanmıştır.

Yaşanan çalkantılara rağmen AB ekonomisinin büyümeye devam etmesi, yapılan ekonomik reformların ve teknoloji yatırımlarının meyvelerini vermeye başlaması, başka bir deyişle 'verimlilik artışı' ile açıklanmaktadır. Nüfusun giderek yaşlanması ise, yapısal bir sorun olarak önemini korumaktadır.

5.1.3. JAPON EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

2006'da %2,2 oranında büyüyen Japon ekonomisi, 2007'de de beklenen oranda büyümeyi sürdürmüştür. Yıllık %2,3'ü bulan büyümenin en önemli kaynağı ihracattaki artıştır. İhracattaki artış, ABD kaynaklı ekonomik sorunların etkisinin sınırlı kalmasını sağlamıştır. Bu sayede, 2007'nin başında faizleri artırmış olan Japonya Merkez Bankası yıl sonuna kadar faiz oranlarına müdahale etmemiş ve %0,5'te tutmuştur. Büyümenin beklenenin üzerinde gerçekleşmesi Yen'in uluslararası piyasalarda değer kazanmasını sağlamıştır.

Doksanlı yılların başından bu yana durgunluk içerisinde olan ve sürekli artan tasarruf oranları nedeniyle durgunluğun kronik bir hal aldığı Japon ekonomisinde, 2007 yılında gerçekleşen %0,7 oranındaki enflasyon ümit vericidir. Son yıllarda düşme trendi izleyen ve 2007'de %3,8 oranında gerçekleşen işsizlik oranı da bunu destekler niteliktedir. Ancak, özellikle 2004 ve 2005 yıllarında canlanmaya

başlayan iç talep, 2007’de uluslararası piyasalarda baş gösteren dalgalanma ile birlikte yavaşlamıştır. Bu durum piyasalardaki belirsizliğin, Japon halkının, zaten yüksek olan tasarruf eğilimini tekrar harekete geçirmiş olmasıyla açıklanabilir. Ancak, yıl sonunda açıklanan büyüme rakamının iç piyasayı rahatlatıp, tüketimi tekrar canlandıracağı düşünülmektedir. Ayrıca, yaşlanan nüfusun tasarruflarını hızla nakite çevireceği beklentisi ve yeni neslin farklı tüketim eğilimlerinin, kişisel tasarrufları aşağı çekmesi beklenmektedir. Azalan tasarruflar ve artan yatırımlar sayesinde Japon ekonomisinin son yirmi yıldır içinde bulunduğu durgunluktan çıkması öngörülmektedir.

5.1.4. ÇİN EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

Uluslararası kredi krizi 2007’de tüm dünyada büyümenin yavaşlamasına sebep olurken, Çin ekonomisi yine yüksek oranda büyümeye devam etmiştir. Durgunluğun iyice hissedilmeye başlandığı yılın son çeyreğinde Çin %11,2 büyümüştür. Yıl genelinde ise büyüme oranı %10,9 olarak gerçekleşmiştir. Büyümenin temel kaynağı yine ihracat olmuştur. ABD ekonomisindeki yavaşlama Çin’in ihracatını olumsuz etkilemiş, ancak, AB’ye yönelik ihracat rakamlarındaki artış sayesinde büyüme sürmüştür. Diğer yandan, Çin, son yıllarda ihracat pazarını Afrika ve Avustralya’ya doğru genişletmektedir. Bu durum, ekonominin merkezi kabul edilen ABD ve AB’ye bağımlılığını azaltarak, bu bölgelerdeki olumsuz gelişmelerden daha az etkilenmesini sağlamaktadır.

2007 ile birlikte son beş yıldır %10’un üzerinde büyüyen Çin ekonomisinin aşırı ısınmakta olduğu görüşü yaygınlaşmaktadır. Soğumanın gerçekleşmesi ise, mevcut şartlar altında zor gözükmemektedir. Zira Çin, düşük maliyet avantajıyla girdiği uluslararası pazarlarda, artan oranda dış ticaret fazlası vermektedir. Öte yandan yoğun yabancı yatırım çeken Çin’in bu şekilde istikrarlı bir büyüme sağlayamayacağı ve 2008’de büyümesinin yavaşlayacağı öngörülmektedir. Ancak bu durumda bile büyümenin en az %9,5 olması beklenmektedir. Bu nedenle, 2008’de görece sıkı makro politikalar uygulanması, doğru zamanda faiz ve döviz konusunda düzenlemelere gidilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Nitekim 2008 yılı başında %8,5 olarak kaydedilen enflasyon rakamı, aşırı büyüme ve maliyet artışlarının olumsuz etkisinin somutlaştığını göstermektedir.

5.2. TÜRKİYE’NİN ÖDEMELER DENGESİNDEKİ GELİŞMELER

5.2.1. DIŞ TİCARETTEKİ GELİŞMELER

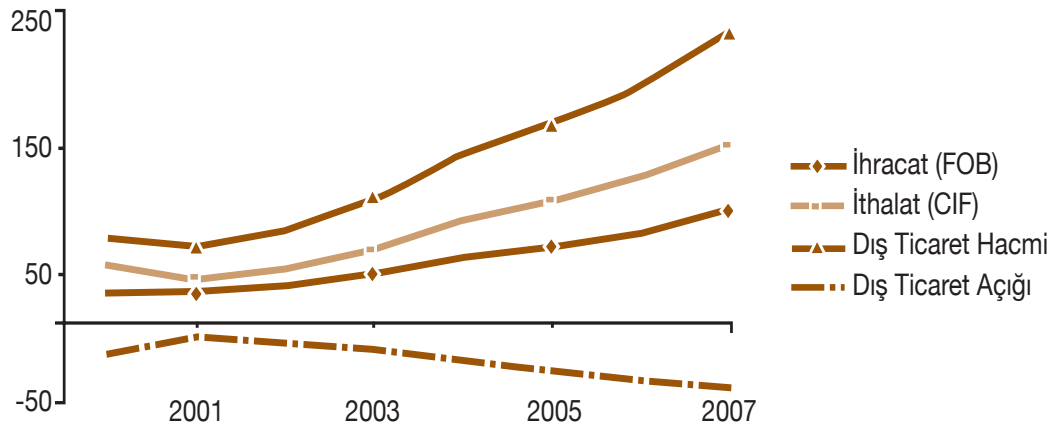
2007 yılında toplam ihracat 107 milyar dolar, toplam ithalat ise 170 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve yıl sonunda dış ticaret açığı 63 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu arada ihracattaki artış 2000 yılından bu yana kesintisiz sürmektedir. Toplam ithalat rakamı ise, 2001 krizinde bir önceki yıla göre yaklaşık %25’lik düşüştüğü sonra kesintisiz bir büyüme izlemiştir, ancak, kriz öncesi seviyeyi aşması 2003 yılını bulmuştur (*bk.*, Tablo.5.2).

Tablo 5.2. Başlıca Dış Ticaret Göstergeleri

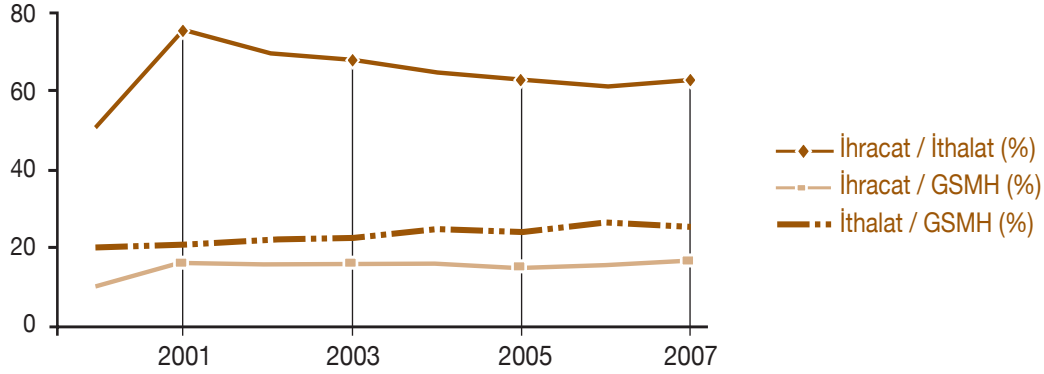
	YILLIK						OCAK		
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2007	2008	DEĞ. %
İhracat (FOB)	36.059	47.253	63.167	73.476	85.535	107.184	14.221	21.643	52.2
İthalat (CIF)	51.554	69.340	97.540	116.774	139.576	170.048	21.975	32.279	46.9
Dış Ticaret Hacmi	87.613	116.593	160.707	190.251	225.111	277.233	36.196	53.921	49.0
Dış Ticaret Açığı	-15.495	-22.087	-34.373	-43.298	-54.041	-62.864	-7.754	-10.636	37.2
İhracat / İthalat (%)	69,9	68,1	64,8	62,9	61,3	63,0	64,7	67,0	
İhracat / GSYH (%)	15,6	15,9	16,1	15,2	16,2	16,3			
İthalat / GSYH (%)	22,3	22,7	24,9	24,2	26,5	25,8			

Kaynak. Dış Ticaret Müsteşarlığı (10.04.2008).

2001 yılında ekonomide meydana gelen şiddetli daralma, dış ticaret açığında da bir daralmaya sebep olmuştur. 2002 yılından bu yana ise gerek dış ticaret hacminde gerekse cari açıkta sürekli bir artış gözlenmektedir. Son olarak 2007 yılında dış ticaret hacmi 277 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır (*bk.*, Şekil 5.1 ve 5.2). Bu arada 2001 yılından bu yana ihracatın ithalatı karşılama oranı düşmektedir. 2007’de ise yükselerek, %63 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Şekil 5.1. Başlıca dış ticaret göstergeleri (Milyon \$).

Kaynak. DTM.

Şekil 5.2. Dış ticaretteki başlıca gelişmeler.

Kaynak. DTM.

Revize edilen GSYH rakamları baz alındığında, ihracatın milli gelire oranının 2007’de %16,3, ithalatın ise %25,8 olarak gerçekleştiği gözlenmektedir. İhracat/GSYH oranının 2006 yılı rakamlarına göre neredeyse hiç değişmemiş olması, ithalat/GSYH oranının ise düşüş göstermesi, 2006 yılı ortalarında ABD’de başlayan kredi krizinin olumlu etkileri olarak yorumlanabilir (*bk.*, Şekil.5.2). Ancak, 2007’de etkileri derinden hissedilen finansal çalkantının 2008’de de sürmesi beklenmesine rağmen Ocak – Mayıs dönemindeki ticaret rakamlarına bakıldığında, hem ihracat hem de ithalat artış eğiliminin devam ettiği görülmektedir.

Türk Lirası’nın değerlendirildiği bir ortamda ihracatta kaydedilen artışın ithalat artış oranının üzerindeki performansı, büyük ölçüde, enflasyonla mücadele kapsamında bastırılan iç talep neticesinde üreticilerin dış pazarlara yönelmesine bağlanabilir. Bu meyanda mevcut gelişmenin, ekonomide kalıcı bir iyileşmeye veya sanayide rekabetçi üstünlüklere dayalı bir üretim artışına işaret ettiğini ifade etmenin henüz erken olduğu ifade edilebilir.

5.2.2. DIŞ TİCARETİN YAPISI

İhracatın ekonomik faaliyetlere göre sınıflandırılmasında en önemli kalem imalat sanayi olmuştur. 2006 yılında 80,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen sanayi ürünleri ihracatı, 2007’de 100,9 milyar dolara ulaşmıştır (*bk.*, Tablo 5.3). Bu haliyle imalat sanayi, 2007 yılı ihracatında %94’lük oranla en büyük payı almıştır. Diğer kalemlerin paylarında önemli değişiklikler olmamış, tarım ve ormancılık %3, maden ve taşocakçılığı %2, diğer ekonomik faaliyetler %1’lik oranlarla yerlerini korumuşlardır.

Tablo 5.3. Ekonomik Faaliyetlere Göre Dış Ticaret

İHRACAT	YILLIK						OCAK		
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2007	2008	%DEĞ
Tarım ve Ormancılık	1.754	2.121	2.542	3.329	3.481	3.724	324	382	17,8
Balıkçılık	51	81	103	140	131	158	27	69	152,6
Madencilik ve Taşocakçılığı	387	469	649	810	1.146	1.661	100	137	37,1
İmalat Sanayii	33.702	44.378	59.579	68.813	80.996	100.996	6.068	9.962	64,2
Diğerleri	165	204	294	384	531	646	48	47	-1,7
GENEL TOPLAM	36.059	47.253	63.167	73.476	85.535	107.184	6.567	10.596	61,4
İTHALAT	YILLIK						OCAK		
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2007	2008	%DEĞ
Tarım, Ormancılık	1.703	2.535	2.757	2.801	2.902	4.641	297	505	70,0
Balıkçılık	1	2	8	24	33	31	2	3	32,3
Madencilik ve Taşocakçılığı	7.192	9.021	10.981	16.321	22.034	25.314	1.751	2.950	68,5
İmalat Sanayii	41.383	55.690	80.448	94.208	110.379	133.926	8.093	12.152	50,02
Diğerleri	1.275	2.092	3.346	3.419	4.229	6.136	452	697	54,2
GENEL TOPLAM	51.554	69.340	97.540	116.774	139.576	170.048	10.594	16.306	53,9

Kaynak. DTM (20.03.2008).

İthalatın yapısı incelendiğinde, benzer şekilde, imalat sanayinin %78'lik oranla ithalat-taki en önemli kalem olduğu görülmektedir. Genel ithalat rakamları içerisinde ma-dencilik ve taşocakçılığı %15, tarım ve ormancılık %3'lük oranlarla ikinci ve üçüncü sırada gelmektedir. 'Diğerleri' kalemi ise, 2005 yılından bu yana %2, %3 ve son olarak 2007'de %4 şeklinde artan, düzenli bir büyüme payına sahiptir.

Dış ticaretin yapısı geniş ekonomik sınıfların yapısına göre ele alındığında Türkiye'nin 2007 yılında toplam ihracatının çok daha üstünde ara malı ithala-tı gerçekleştirdiği görülmektedir. Ara malı ithalatının 2007'de toplam ithalatın %72,7'si kadar olduğu Tablo 5.4'ten gözlenmektedir. Bu oranın bir önceki se-neye göre 1 puan artış göstermiş olması Türkiye'nin genel bir ara malı ithalatçısı olduğunu destekler niteliktedir. Ara malı ithalatı içerisinde enerjinin payı ise ne-redeyse hiç değişmemiştir. Dolayısıyla, Türkiye'nin yıllık enerji ihtiyacının yıldan yıla değişmediği ve bu sabit oranın da dış kaynaklarla karşılandığı söylenebilir.

Tablo 5.4. Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre Dış Ticaret

(Milyon \$)	2006	%Pay	2007	%Pay	%Değişim
TOPLAM İHRACAT	85.535	100.0	107.184	100.0	25,3
1-Sermaye Malı	9.423	11,0	13.694	12,8	45,3
2-Ara Malı	37.788	44,2	49.334	46,0	30,6
3-Tüketim Malı	37.790	44,2	43.707	40,8	15,7
4-Diğer	532	0,6	418	0,4	21,4
TOPLAM İTHALAT	139.576	100,0	170.048	100,0	22,0
1-Sermaye Malı	23.348	16,8	27.062	15,9	15,8
2-Ara Malı	99.605	71,3	123.605	72,7	24,1
i. Enerji	27.775	19,9	32.693	19,2	17,7
ii. Enerji Hariç Ara Malları	71.829	51,4	90.916	53,5	26,5
3-Tüketim Malı	16.116	11,5	18.702	11,0	16,0
4-Diğer	507	0,4675	675	0,432,9	32,9

Kaynak. DTM verilerinden derlenerek hazırlanmıştır (20.03.2008).

Ara malı ithalatı içerisinde büyük payı ise, enerji dışındaki ara mallar oluşturmaktadır. Bunlar sanayide girdi olarak kullanılan mallardır. Bu rakamdaki artış, son yıllarda tarımsal üretimden sanayi üretimine doğru bir kayma olduğunu göstermektedir. Sermaye malı ve tüketim malları ithali ise 2006'ya göre küçük düşüşlerle, toplam ithalatın %15,9'u ve %11'i kadar gerçekleşmiştir.

Yüksek ithalat oranı yanında Türkiye, en fazla ihracatını da ara malı üzerine yapmıştır. Ara malı ihracı artarak toplam ihracatın %46'sına ulaşmış, tüketim malı ihracatı ise %40,8'de kalmıştır. Türkiye 2007 yılında toplam ihracatının %12,8'ini sermaye malları üzerine yapmıştır.

5.2.3. BAŞLICA FASILLARA GÖRE İHRACAT VE İTHALAT EĞİLİMLERİ

Türkiye'nin 2007 yılındaki 63 milyar dolarlık dış ticaret açığının yaklaşık 42 milyar dolarlık kısmı Tablo 5.5' te gösterilen 20 fasıldaki kalemlerde ortaya çıkmıştır. Açık verilen kalemler içinde, nükleer reaktörler ve aksamaları; demir çelik; elektrikli makine ve aksamaları; mineral yakıtlar ve yağlar; plastik mamuller; inciler; alüminyum ve pamuk başta gelmektedir. Bu kalemleri aşağıdaki gibi daha yakından ele alabiliriz.

Dış ticarete en büyük açık enerji, akaryakıt ve petrole dayalı plastik mamullerde verilmiştir. Bu kalemlerde verilen 32 milyar dolarlık açık, toplam açığın yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bu durum Türkiye'nin enerji alanında dışa bağımlı

lılığının bir göstergesidir. Petrol ve doğalgazı ithal etmek zorunda olan Türkiye, uluslararası dalgalanmalardan ve özellikle son yıllarda petrol fiyatlarındaki yükselişten doğrudan etkilenmektedir. 2002 baz yılı alındığında, 2007 yılında fiyat farkından dolayı enerjiye ödenen faturanın 22 milyar dolar olduğu görülmektedir. Bu etkiyi en aza indirmek için, ülke içinde kaynak aramalarına hız verilmiş, Bu çalışmalar için toplamda 500 milyon dolarlık harcama yapılmıştır. Rüzgar, güneş, termal, termik, hidrolik enerji alanlarına ilave olarak nükleer enerji alanlarında kaydedilecek atılımlar ile bu bağımlılığın anlamlı ölçülerde geriletilmesi mümkün olacaktır. Bu bağlamda söz konusu sektör ve sahaların özel sektör yatırımları için uygun bir alt yapıya kavuşturulduğu ve yatırımcı çekebilir hale getirildiği görülmektedir.

Tablo 5.5. Başlıca İhracat ve Karşılık Gelen İthalat Fasılları

	İHRACAT		İTHALAT		DENGİ		DEĞİŞİM (%)	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007	İhr.	İth.
Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	11.8	15.9	11.4	12.3	0.4	3.5	33,8	8,7
Nükleer reaktörler, kazan, makine ve cihazlar, aletler, parçaları	6.56	8.7	18.9	22.5	-12.4	-13.8	34,2	18,9
Demir ve çelik	6.2	8.3	11.5	16.1	-5.2	-7.8	33,1	40,3
Örme giyim eşyası ve aksesuarları	6.9	8	0.3	0.5	6.5	7.4	15,6	43,8
Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	6.3	7.4	10.8	13.2	-4.5	-5.8	17,3	22,1
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	4.7	5.4	0.5	0.8	4.1	4.5	15,6	47,9
Demir veya çelikten eşya	3.3	4.1	1.4	1.8	1.8	2.2	23,9	23,2
Plastik ve plastikten mamul eşya	2.26	2.8	6.9	8.6	-4.7	-5.8	27,4	25,5
Yenilen meyvalar, kabuklu yemişler, turuncgil ve kavun kabuğu	2.3	2.6	0.2	0.2	2.1	2.4	11,8	32,6
İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar	1.8	2.6	4.4	5.9	-2.5	-3.2	43,8	34,0
Mensucattan mamul diğer eşya, kullanılmış eşya, paçavralar	1.9	2.1	0.08	0.1	1.8	1.9	9,8	43,8
Gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar	1.3	1.8	0.3	0.7	1	1.1	30,0	124,2
Alüminyum ve alüminyum eşya	1.2	1.6	1.7	2.3	-0.5	-0.7	31,0	30,9
Pamuk	1.3	1.6	2	2.8	-0.7	-1.2	20,4	35,4
Kauçuk ve kauçuktan eşya	1.2	1.5	1.5	1.8	-0.3	-0.2	33,2	20,4
Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento	1.1	1.4	0.3	0.3	0.7	1	25,7	1,3
Sebze, meyve, bitki parçaları, sert kabuklu yemiş konserveleri	1.1	1.3	0.05	0.07	1	1.2	17,3	35
Toplam	67.4	85.5	103.8	127.3	-36.3	-41.7	26,7	22,6
Genel	85.5	107.1	139.5	169.9	-54	-62.8	25,3	21,8
Genel içindeki payı (%)	78,9	79,8	74,4	74,9				

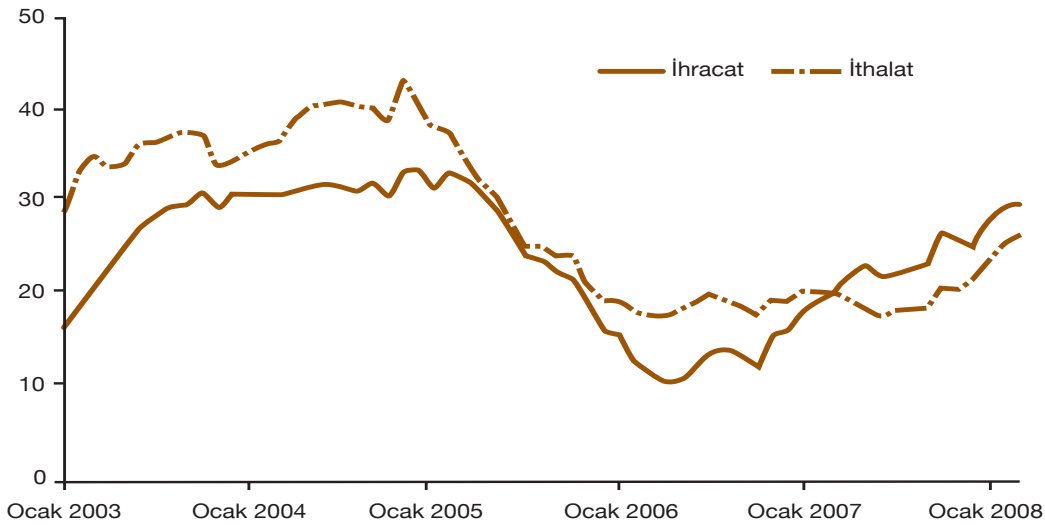
Kaynak. DTM verilerinden derlenerek hazırlanmıştır (20.03.2008).

Başlıca dış ticaret kalemlerinden olan otomotiv sektöründe Türkiye artık döviz kazanır bir düzeye gelmiştir. Bu alanda ihracat 2006 yılına göre %33,8 artmış, ithalattaki artış ise %8,7'de kalmıştır. Böylece yıl sonunda 3,5 milyar dolarlık bir dış ticaret fazlası verilmiştir. Bu fazlanın oluşturulmasında, son yıllarda sektöre yönelik olarak sürdürülen yatırım hamlesi ve yan sanayinin örgütlenmesi ile beraber, üretime iç piyasanın yaptığı katkıdaki artışın payı büyüktür. Otomotiv sektörü bugün net döviz kazandıran sayılı sektörlerdendir.

Net döviz kazancının sağlandığı bir diğer sektör tekstil sektörüdür. 2005 yılında kotaların kaldırılmasıyla birlikte Çin bu alanda önemli bir güç kazanmıştır. Düşük üretim maliyetlerini fiyatlarına yansıtarak dünya pazarının yaklaşık 2/3 Çin'in ele geçirmesi, Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektörlerinde ihracat hacmini fiziksel olarak azaltmış bulunmaktadır. Üretiminde kalitenin ön plana çıkmasının ise Çin'in bu alandaki gücünü sınırlamasıyla Türkiye bir avantaj daha yakalamış ve kaliteyi artırarak ihracat miktarını artırmıştır. Sektörün daha yüksek katma değer elde edilmesi yönünde yeniden yapılandırma çabaları sürmektedir. Türkiye bu sektörlerde küresel bir aktör olma konumunu halen muhafaza etmektedir.

Dış ticaret açığının yüksek olduğu diğer kalemler nükleer reaktörler ve aksam-ları; demir-çelik ile elektrikli makine ve aksam ve parçalarıdır. Bu açık daha çok, tarımdan sanayiye kayan üretim politikasından ve nükleer enerji konusunda yapılmaya çalışılan alt yapıdan kaynaklanmaktadır. Öte yandan, makine sektörünün çok parçalı ve dağınık olması, ölçek ekonomilerinden faydalanılması önünde bir engel niteliğindedir. Yetişmiş iş gücünün açığının yüksekliği, bilinç düzeyinin çok düşük oluşu ve sektörün dış piyasalar ile yeni teknolojilerden kopuk oluşu, yapısal sorunlar olarak varlığını sürdürmektedir.

Bütün bu aleyhteki gelişmelere rağmen Türkiye'de ihracatın artış hızının, 2007 yılının ikinci ayından itibaren ithalat artış hızının üzerine çıktığı görülmektedir. (bk., Şekil 5.3).

Şekil 5.3. İthalat-ihracat eğilimleri

Kaynak. TÜİK.

5.2.4. DIŞ TİCARETİN YÖNÜ

AB-27 grubu, 2007 yılı itibariyle de Türkiye'nin dış ticaretinde ilk sırada yer almayaya devam etmektedir. 2000 yılından bu yana ortalama %56 civarında seyreden ihracat payı, 2007'de de %56,4 olarak gerçekleşmiştir. AB-27 ülkelerinin bu geniş payı yanında Diğer Avrupa ülkeleriyle yapılan ihracat, toplam ihracatın %10'u olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında %6,7 olan bu oran, 2005 yılından bu yana yavaş olmakla birlikte sürekli bir artış göstermektedir (*bk.*, Tablo 5.6). Diğer ülke grupları arasında %14'lük payla Yakın ve Orta Doğu ülkeleri de Türkiye'nin ihracat pazarında önemli bir yere sahiptir. Tablo 5.6'dan, 2006 yılında 11,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen bu rakamın, 2007'de 15 milyar dolara ulaştığı gözlenmektedir. Bu durum Türkiye'nin farklı politik alternatifler araması ve buna bağlı olarak Yakın ve Orta Doğu ülkeleri ile yoğunlaştırılan siyasi ve ticari ilişkilerin bir sonucu olarak görülebilir. İhracat pazarında 2007 yılında %40,9 oranında paya sahip Diğer Ülkeler başlığı altındaki öteki grupların ihracat payında ise önemli bir değişim bulunmamaktadır.

Tablo 5.6. Ülke Gruplarına Göre İhracat

	2003	%Pay	2004	%Pay	2005	%Pay	2006	%Pay	2007	%Pay
A- AVRUPA BİRLİĞİ (AB-27 ÜLKELERİ)	27.394	58,0	36.581	57,9	41.365	56,3	47.935	56,1	60.413	56,4
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	1.928	4,1	2.564	4,1	2.973	4,0	2.967	3,5	2.943	2,7
C-DİĞER ÜLKELER	17.931	37,9	24.022	38,0	29.137	39,7	34.633	40,4	43.829	40,9
1- Diğer Avrupa	3.362	7,1	4.507	7,1	5.855	8,0	7.962	9,2	10.843	10,0
2- Kuzey Afrika	1.577	3,3	2.203	3,5	2.544	3,5	3.097	3,6	4.030	3,5
3- Diğer Afrika	554	1,2	765	1,2	1.087	1,5	1.469	1,7	1.947	1,8
4- Kuzey Amerika	3.973	8,4	5.207	8,2	5.276	7,2	5.439	6,3	4.519	4,2
5- Orta Amerika ve Karayipler	166	0,4	334	0,5	411	0,6	548	0,6	549	0,5
6-Güney Amerika	131	0,3	193	0,3	274	0,4	341	0,4	514	0,5
7-Yakın ve Orta Doğu	5.465	11,6	7.921	12,5	10.184	13,9	11.316	13,3	15.000	14,0
8- Diğer Asya	2.348	5,0	2.544	4,0	3.029	4,1	3.942	4,6	5.228	4,8
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	158	0,3	264	0,4	271	0,4	327	0,4	343	0,3
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	197	0,4	84	0,1	208	0,3	192	0,2	856	0,8
SEÇİLMİŞ ÜLKE GRUPLARI										
OECD Ülkeleri	30.425	64,4	40.518	64,1	44.355	60,4	54.481	63,7	65.668	61,0
EFTA Ülkeleri	538	1,1	667	1,1	821	1,1	1.189	1,4	1.328	1,2
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	5.044	10,7	6.779	10,7	8.619	11,7	11.584	13,7	16.792	15,6
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	1.569	3,3	2.206	3,5	2.670	3,6	3.341	3,9	4.646	4,3
Bağımsız Devletler Topluluğu	2.963	6,3	3.962	6,3	5.057	6,9	6.993	8,2	10.089	9,4
Türk Cumhuriyetleri	899	1,9	1.194	1,9	1.409	1,9	1.982	2,3	2.874	2,7
İslam Konferansı Teşkilatı	7.205	15,2	10.214	16,2	13.061	17,8	15.007	17,6	20.230	18,9
TOPLAM	47.253	100,0	63.167	100,0	73.476	100,0	85.309	100,0	107.184	100,0

Not: Yıllık Milyon \$

Kaynak. DTM.

Seçilmiş ülke grupları incelendiğinde, ihracatın büyük kısmının OECD ülkeleriyle yapıldığı anlaşılmaktadır. 2000 yılında %68,4 olan bu oran, yıllar itibarıyla düzenli olarak azalmıştır. Buna rağmen 2007’de de %61’le Türkiye ihracat pazarında ilk sırada yer almıştır. İslam Konferansı Teşkilatı ülkeleriyle yapılan ihracat ise, 2000 yılından bu yana düzenli olarak artan bir trend izlemektedir. 2007 yılında da %18,9’luk payla OECD ülkelerinin ardından en çok ihracat yapılan grup olmuştur. Karadeniz Ekonomik İşbirliği ülkeleri de %15,6 oranıyla, ihracat yapılan ülkeler arasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Türkî Cumhuriyetler’in, genellikle çok düşük seviyelerde seyreden ve ilk kez 2006 senesinde %2’nin üstüne çıkan ihracat payı, 2007’de küçük bir artış göstererek %2,7’ye çıkmıştır.

Tablo 5.7: Ülke Gruplarına Göre İthalat

	2003	%Pay	2004	%Pay	2005	%Pay	2006	%Pay	2007	%Pay
A- AB (27)	35.140	50,7	48.103	49,3	52.696	45,1	59.401	42,5	68.609	40,4
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	589	0,8	811	0,8	760	0,7	944	0,7	1.222	0,7
C-DİĞER ÜLKELER	33.611	48,5	48.626	49,9	63.318	54,2	79.231	56,8	100.217	58,9
1- Diğer Avrupa	10.342	14,9	15.757	16,2	20.386	17,4	25.695	18,4	34.251	20,1
2- Kuzey Afrika	2.519	3,6	3.231	3,3	4.212	3,6	4.878	3,5	3.615	2,1
3- Diğer Afrika	820	1,2	1.589	1,6	1.835	1,6	2.526	1,9	3.168	1,9
4- Kuzey Amerika	3.741	5,4	5.114	5,2	5.823	5,0	6.936	5,0	9.027	5,3
5- Orta Amerika ve Karayipler	169	0,2	209	0,2	287	0,2	335	0,2	448	0,3
6- Güney Amerika	1.012	1,5	1.271	1,3	1.747	1,5	2.131	1,5	2.671	1,6
7- Yakın ve Orta Doğu	4.455	6,4	5.585	5,7	7.967	6,9	10.568	7,5	12.640	7,4
8- Diğer Asya	9.644	13,9	15.500	15,9	20.581	17,7	25.658	18,4	33.660	19,8
9- Avustralya ve Yeni Zelanda	247	0,4	302	0,3	321	0,3	399	0,3	672	0,4
10- Diğer Ülke ve Bölgeler	662	1,0	67	0,1	158	0,01	105	0,08	66	0,03
SEÇİLMİŞ ÜLKE GRUPLARI										
OECD Ülkeleri	43.899	63,3	59.650	61,2	66.107	56,6	77.813	55,7	91.849	54,0
Avrupa Serbest Ticaret İşbirliği (EFTA)	3.396	4,9	3.911	4,0	4.440	3,8	4.522	3,2	5.775	3,4
Karadeniz Ekonomik İşb. Teşkilatı (KEİ)	9.298	13,4	15.368	15,8	20.480	17,5	27.021	19,3	34.807	20,4
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)	2.736	3,9	3.218	3,3	5.108	4,3	8.102	5,8	9.971	5,8
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	7.777	11,2	12.927	13,3	17.252	14,7	23.373	16,7	31.261	18,3
Türk Cumhuriyetleri	623	0,9	754	0,8	1.267	1,1	1.967	1,4	2.670	1,6
İslam Konferansı Teşkilatı (İKT)	8.195	11,8	10.631	10,9	14.459	12,4	19.111	13,7	21.522	12,6
GENEL İTHALAT TOPLAMI	69.340	100	97.540	100	116.774	100	139.576	100	170.048	100

Not: Yıllık Milyon \$

Kaynak. DTM (20.03.2008).

Ülkelere göre ithalat rakamlarına bakıldığında da yine AB-27 Ülkelerinin bu kategoride de ilk sırayı aldığı görülmektedir. 2003 yılından bu yana sürekli olarak düşmekte olan bu oran, 2007’de de %2 kadar düşerek %40,4’e gerilemiştir. Bu durumun sebebi olarak, başta Çin olmak üzere, Asya’nın Yükselen Ekonomilerinin ve bazı Eski Doğu Bloğu ülkelerinin, sanayileşmiş ülkelerin ithal mallarıyla rekabet edebilecek duruma gelmiş olmaları gösterilebilir. Tablo 5.7’de ve Şekil 5.7’de yer alan ‘Diğer Avrupa’ ve ‘Diğer Asya’ gruplarının ithalatta giderek artan paylara ulaşması bu düşüncüyü doğrular niteliktedir. ‘Diğer Asya’ grubunun %19,8 ‘lik payının ardından %7,4’le Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri gelmektedir. Onu takip eden Kuzey Amerika, Kuzey Afrika, Diğer Afrika ve Güney Amerika’nın paylarında ise yıllar itibariyle önemli değişiklikler olmamıştır.

Seçilmiş ülke grupları içerisinde, OECD ülkeleri ithalatta da ilk sırada yer almaktadır. Ancak, tıpkı ihracatta olduğu gibi ithalat pazarında da bu grubun payı 2000 yılından bu yana düşüş göstermektedir. OECD grubunun 2007’de toplam ithalattaki payı %54 olarak gerçekleşmiştir. İkinci sırada yer alan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkeleri ile toplam ithalatın %20,4’ü gerçekleştirilmiştir. Bağımsız Devletler Topluluğu ile İslam Konferansı Teşkilatı ülkeleri de ithalat pazarında önemli paylara sahiptirler. Bu üç grubun ithalat pazarında sürekli artan payları özellikle göze çarpmaktadır (*bk.*, Tablo 5.7).

5.2.5. CARİ AÇIKTAKİ GELİŞMELER

Türkiye’nin 2001 krizi sonrasındaki büyüme hamlesi, kendi tarihinde emsali görülmemiş bir dış açığa neden olmaktadır. 2006 yılı sonunda GSYH’nın %6,1’ine çıktıktan sonra, 2007 yılında %18 oranında artarak 38 milyar dolar olan cari açık, biraz gerileyerek GSYH’nın %5,9’u seviyesinde gerçekleşmiştir (*bk.*, Tablo 5,8.). Cari açık dengesi esas olarak şu dört dengeden oluşmaktadır:

- Mal ticareti dengesi (dış ticaret dengesi).
- Hizmet ticareti dengesi.
- Yatırım gelirleri dengesi.
- Cari transferler dengesi.

Cari açığı artıran kalemlerin başında gelen dış ticaret açığı 2007’de 63 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Önceki bölümlerde detaylı olarak ele alınan dış ticaret açığını artıran temel faktörler, petrol fiyatlarındaki artışa bağlı olarak enerji ithalat maliyetlerinin yükselmesi ile düşük katma değerli tarımdan sanayiye yönelen imalat sektörü neticesinde ara malı ithalatının artmasıdır. Ayrıca, 2001 krizinde aniden daralan özel kesim yatırım talebinin, krizin hemen ertesinde canlanarak ithal yatırım mallarına yönelmesi de dış ticaret açığının yükselmesinde rol oynamıştır

Tablo 5.8. Cari Açık ve Dış Ticaret Açığının Değişim Yönü

	2003	2004	2005	2006	2007
Cari Açık (Milyar Dolar)	-8,0	-15,5	-22,6	-32,1	-37,9
Cari Açık /GSYH (%)	-2,9	4	-4,7	-6,1	-5,9
Artış oranı (%)	430	94,1	44,9	42,4	18
Ticaret açığı artış oranı(%)	43	46	26	25	16

Kaynak. TCMB.

Mal ticareti dengesinde sürekli ve artan oranlarda açık verilmesine karşılık hizmet sektöründe pozitif bir denge görülmektedir. Hizmetler 15 milyar dolarlık turizm geliri cari açığı azaltıcı yönde etkiye sahip en önemli kalemlerdendir.

Cari açığı oluşturan bir diğer kalem olan yatırım gelirleri dengesinde ise, 6,8 milyar dolarlık açık görülmektedir. Bu veri yabancı sermayenin Türkiye'deki çeşitli yatırım araçlarından elde ettiği kazançların giderek arttığına işaret etmektedir. Buradan, Türkiye'nin yabancılar için cazip bir yatırım merkezi haline geldiği sonucu çıkarılabilir. Ayrıca, içerdeki yatırım-tasarruf açıklarının dış kaynaklarla finanse edildiği şeklinde bir sonuca ulaşmak da mümkündür

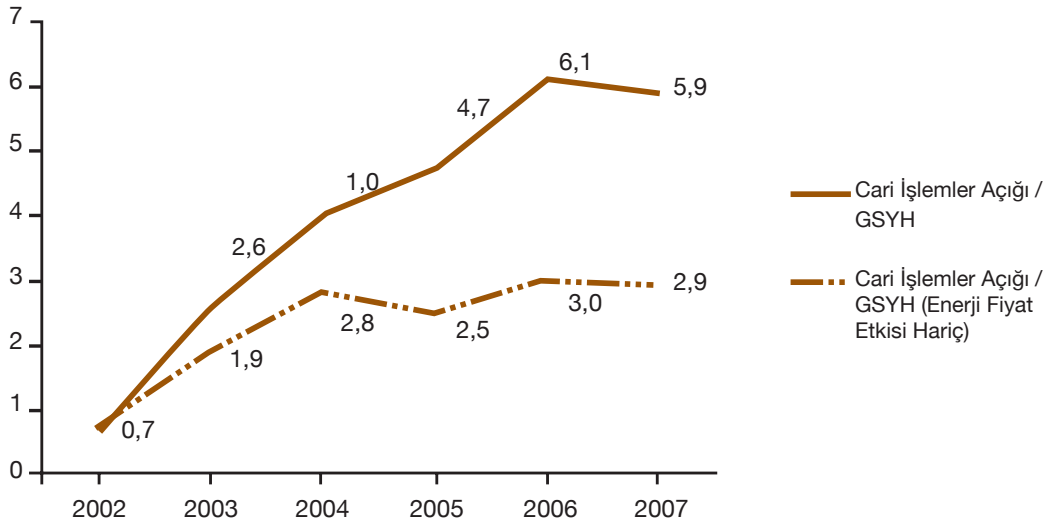
Tablo 5.9'dan takip edilebilecek tüm bu gelişmelerden sonuncusu cari transferlerle ilgilidir. Bu kalemin de 2004 yılından bu yana sürekli artarak 2007'de 2,2 milyar dolara çıktığı gözlenmektedir. Bu rakam 2004'tekinin yaklaşık 2 katıdır.

Türkiye'nin giderek artan ve büyük tartışmalara yol açan cari açığının milli gelire oranını Şekil 5.4'ten gözlemek mümkündür. Daha önce bahsedildiği gibi, son yıllarda uluslararası alanda yaşanan gerilimler, finansal dalgalanma nedeniyle artan spekülasyonlar ve dünya çapında kaydedilen hızlı büyümenin yarattığı yoğun talep, enerji fiyatlarının oldukça yüksek oranlarda artmasına sebep olmuştur. Enerji alanında dışa bağımlı bir yapıya sahip olan Türkiye için bu artış, cari denge üzerinde kaçınılmaz olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında şekil incelendiğinde durum daha iyi anlaşılmaktadır. Hiçbir ayarlama yapılmadığında 2007 yılında GSYH'nin %5,9 seviyesine çıkan cari açığın, enerji fiyat etkisi çıkarıldığında, %2,9 oranında kaldığı görülmektedir. İlk haliyle önlemez bir artış gösteren cari açığın, enerji fiyatlarındaki aşırı artış olmadığında %2-3 arasında kontrol altına alınabileceği de ortadadır.

Tablo 5.9. Yıllara Göre Cari İşlemler Dengesi ve Bunun Finansmanı

(Milyon \$)	2004	2005	2006	2007	Yıllık %Değişim
1. CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-15.604	22.603	-32.193	-37.996	18
A. Mal ve Hizmet Dengesi	-11.094	-18.258	-27.494	-33.428	22
Mallar	-23.878	-33.530	-41.324	-47.498	15
Hizmetler	12.784	15.272	13.830	14.070	2
Turizm	13.364	15.280	14.110	15.227	2
B. Gelir Dengesi	-5.637	-5.799	-6.607	-6.794	3
C. Cari Transferler	1.127	1.454	1.908	2.226	17
2. NET HATA VE NOKSAN	2.267	2.116	-149	-415	179
I. Toplam Finansman İhtiyacı (1+2)	-13.337	-20.487	-32.342	-38.411	19
II. Toplam Finansman (A+B+C)	13.337	20.487	32.342	38.411	19
A. Sermaye Hareketleri (Net)	23.644	44.029	53.260	53.900	1
Doğrudan Yatırımlar	1.988	8.723	18.984	19.766	4
Portföy Yatırımları	8.023	13.437	7.373	717	-90
Hükümetin Yurtdışı Tahvil İhracı	1.959	3.417	3.334	923	-72
Yabancıların Hisse Senedi Alımı	1.427	5.669	1.939	5.138	165
Yabancıların DİBS Alımı	6.025	5.934	6.129	-3.281	-154
Krediler (IMF Kredileri Hariç)	13.818	20.466	25.143	37.017	47
Genel Hükümet	-1.163	-2.165	-712	82	-112
Bankalar	5.708	9.248	5.814	5.340	-8
Diğer Sektörler	9.273	13.383	20.041	31.595	58
Mevduat ve Diğ.	0	1.403	1.760	-3.600	-305
B. IMF Kredileri	-3.518	-5.353	-4.511	-3.983	-12
Merkez Bankası	-4.414	-2.881	0	0	a.d
Genel Hükümet	896	-2.472	-4.511	-3.983	-12
C. Rezerv Değişimi (artış)	-6.789	-18.189	-16.407	-11.506	-30
Bankaların Döviz Varlıkları	-5.965	-342	-10.293	-3.474	-66
Resmi Rezervler	-824	-17.847	-6.114	-8.032	31

Kaynak. TCMB.

Şekil 5.4. Cari açık ve enerji ithalatının etkisi (2002-2007).

Not: Enerji fiyat artışlarının 2003-2007 döneminde cari işlemler üzerindeki etkisi, enerji fiyatları 2002 seviyesinde tutularak hesaplanmıştır. GSYH değeri 2008 Program varsayımları baz alınarak hesaplanmıştır.

Kaynak. TCMB.

5.2.6. CARİ AÇIĞIN FİNANSMANI

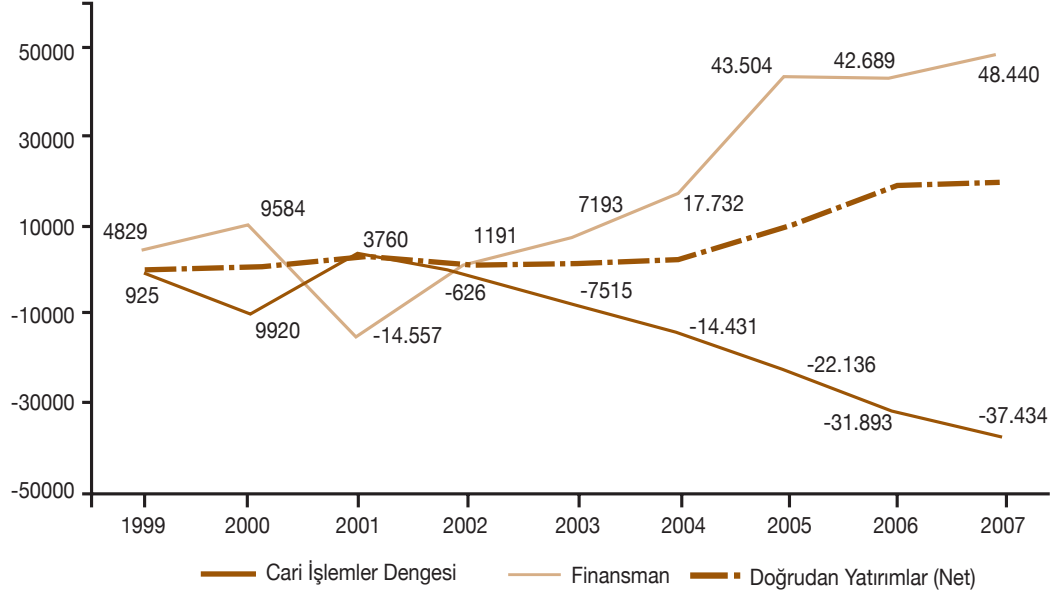
Cari açığı dengeleyici bir unsur olarak ödemeler bilançosunda yer alan net hata ve noksan kaleminin 2007 yılında açık verdiği Tablo 5.9'dan gözlenmektedir. 415 milyon dolarlık bu açık, kaynağı tespit edilemeyen bir dövizin yurt dışına çıkarıldığına işaret etmektedir. Bu rakamı da ekleyince, finansman ihtiyacı 2007 yılında 38,4 milyar dolara ulaşmaktadır.

Finansman kaleminin asıl kaynağını oluşturan net sermaye hareketleri toplamı, 2007 yılında 53,9 milyar doları bulmuştur. Bunun;

- 19 milyar doları doğrudan yatırımlardan,
- 717 milyon doları portföy yatırımlarından ve
- 37 milyar doları kredi kullanımlarından sağlanmıştır.

Burada iki nokta göze çarpmaktadır; birincisi, portföy yatırımlarındaki %90'lık azalma, ikincisi ise kredi kullanımlarındaki %47'lik yükselmedir. Bu gözleme dayanarak, 2007 yılında cari açığın finansmanında, sıcak para yorumlarına neden olan ve bu yüzden şiddetli tartışmalara konu olan portföy yatırımlarından çok, IMF kredileri hariç kredilerden faydalandığı söylenebilir. IMF kredileri ise ödemeler bilançosunda ayrı bir finansman kalemi olarak yer almaktadır. Tablo 5.9'dan, 2007'de IMF'ye, yaklaşık 4 milyar dolarlık borç ödemesi gerçekleştirildiği gözlenmektedir.

Finansman kaleminin son unsuru olan rezerv hareketlerinde ise, 2007 yılında 11,5 milyar dolarlık bir artış gözlenmektedir. Bunun 3,4 milyar doları bankaların döviz varlıklarında, 8 milyar doları ise resmi rezervlerde meydana gelmiştir.

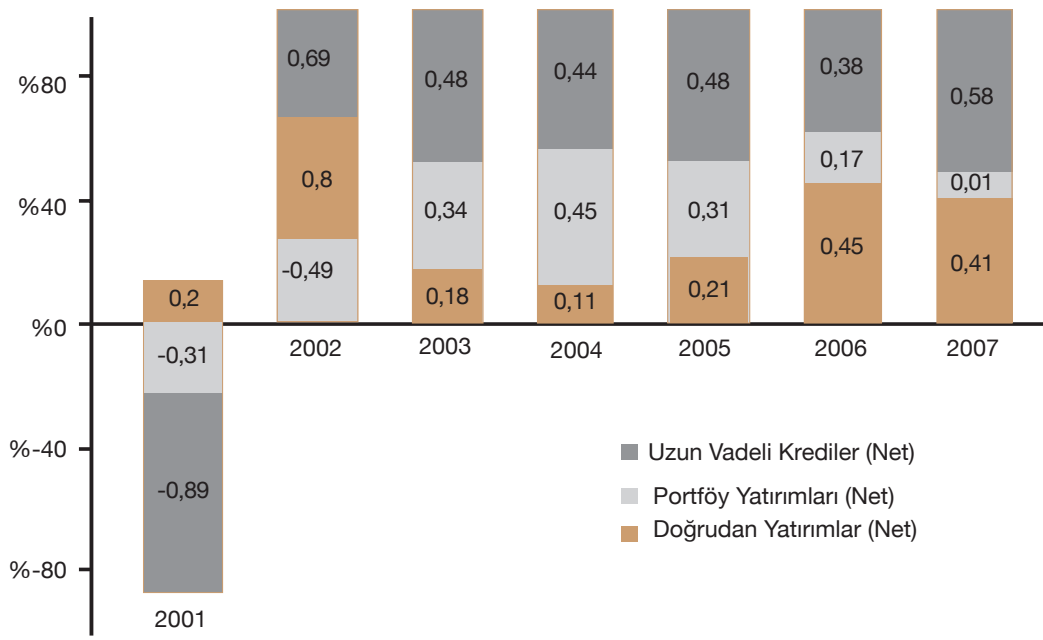
Şekil 5.5. Cari açık ve finansmanındaki gelişmeler (1999-2007).

Kaynak. TCMB, Ödemeler dengesi verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 5.5’de cari açık ile bunun finansmanında kullanılan kaynakların gelişimi gözlenmektedir. Yıllar itibariyle, bir yandan cari açık büyürken, bir yandan da sermaye girişleri hızlanmıştır. Başka bir deyişle, cari açık hızını kaybederek de olsa artmaya devam ederken, finansman kaleminde ifade edilen toplam sermaye girişi miktarı bundan çok daha fazla artmaktadır. Bu miktar 2006 yılında yaklaşık 43 milyar dolarken, 2007 yılında 53,9 milyar dolara ulaşmıştır.

Finansman kalemlerinin niteliğindeki değişim, cari açığın sürdürülebilirliği ve kırılabilirliği açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda, portföy yatırımlarındaki şiddetli düşüş oldukça önemli bir gelişmedir, çünkü kısa vadeli sermaye anlamına gelen portföy yatırımları uzun vadede borç yükü oluşturan sermayedir. 2007’de bu kalemtaki azalmayla birlikte, gözlenen gelişme ülke içine giren sermayenin, yaklaşık yarıdan fazlasının borç oluşturmayan, diğerinin ise borç oluşturan cinsten olduğudur. Örneğin 2007 yılındaki 38 milyar dolarlık cari açığın yaklaşık 20 milyar doları doğrudan yabancı sermaye yatırımları tarafından finanse edilmiştir. Böylece, cari açığın %52,6 gibi muazzam bir kısmı borç oluşturmayan kalıcı sermaye girişleriyle finanse edilmiştir. Ulaşılan bu sonuçtan hareketle, cari açığın sıcak paranın etkisinden çıktığı yorumu yapılabilir.

Kısa vadeli yatırımlardaki bu azalmayla beraber, 2007 yılında sermaye hareketlerinin esas kaynağı, özel sektörün uzun vadeli borçlanması ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları haline gelmiştir. Sermaye girişinin 27,8 milyar dolarlık kısmı özel sektörün kullandığı kredilerle sağlanmıştır. Özel sektörün kullandığı uzun vadeli kredilerin payı 1999 yılında %26 iken, 2001 krizinde yabancı portföyler hızla ülkeyi terk etmiş, bankalar düşükleri likidite darboğazını yurtdışındaki finansal kuruluşlardan temin etmiştir. Böylece özel sektörün kullandığı uzun vadeli kredilerin toplam finansman içerisindeki payı %69'a yükselmiştir. (bk., Şekil 5.6)

Şekil 5.6. Yabancı sermayenin bileşenleri.

Kaynak. TCMB.

2002 yılında 622 milyon dolarla en düşük seviyeyi bulan doğrudan yabancı sermaye yatırımları sektörler bazında ele alındığında en yüksek miktarda Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları'nın mali aracı kuruluşlara girdiği gözlenmektedir. Finansal sektöre giren sermaye miktarı 2005 yılında artmış ve 2006 ve 2007 yıllarında zirveye çıkmıştır. Söz konusu yıllarda sırasıyla 4 milyar, 6,9 milyar ve 11,4 milyar dolar sermaye girişi gerçekleşmiştir.

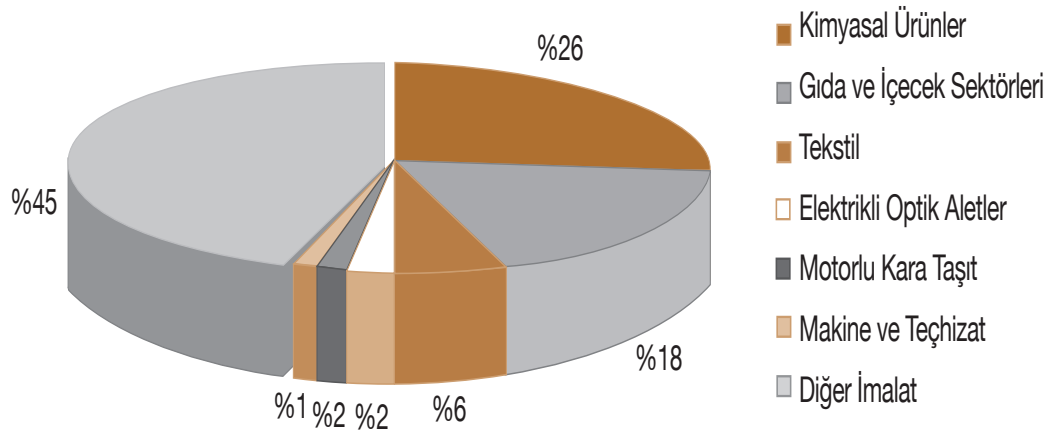
İmalat sanayinde ise sermaye girişleri daha çok kimya ve gıda sektöründe gerçekleşmiştir. 2007 yılında kimya sektörüne giren Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları imalat sanayi toplamının %26'sı, gıda sektöründe ise toplamın %18'i kadardır. Son olarak gayrimenkul ve ulaşım-haberleşme sektörlerine olan sermaye girişlerinin de yükselme eğiliminde olduğu görülmektedir (bk., Tablo 5.10). Bundan sonraki dönemlerde ise Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları enerji, ulaşım, sağlık, turizm alanlarına yönelmesi beklenebilir.

Tablo 5.10. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımının Sektörel Dağılımı

Sektörler	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Tarım	--	1	4	5	5	2
Balıkçılık	--	--	2	2	1	3
Madencilik	2	14	75	40	122	341
İmalat Sanayii	110	448	214	788	1.868	4.199
Gıda ve İçecek sektörü	14	249	78	68	609	758
Tekstil	10	8	14	183	26	233
Kimyasal Ürünler	9	9	39	174	602	1.103
Makine ve Teçhizat	13	17	8	13	54	47
Elektrikli Optik Aletler	2	4	2	13	53	98
Motorlu Kara Taşıtı	33	145	35	106	63	65
Diğer İmalat	19	14	38	227	461	1.895
Elektrik, Gaz ve Su	68	86	69	4	112	555
İnşaat	3	8	23	80	222	260
Toptan ve Perakende Ticaret,	89	92	103	68	1.167	181
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	1	2	639	3.285	6.7	1.119
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	260	51	69	4.018	6.956	11.409
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	0	6	3	29	99	905
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	5	23	53	74	265	178
TOPLAM	622	745	1.291	8.538	17.645	19.19

Nok: Milyon \$

Kaynak. TCMB.

Şekil 5.7. İmalat sanayinin alt sektörlerinde DYSY girişlerinin payı.

Kaynak. TCMB verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Son olarak iki noktaya temas etmek önemlidir. İlk olarak, 2003-2007 yılları arasında oldukça uygun olan uluslararası ortamın gelecekte nasıl ve ne yönde değişeceği çok belli olmadığından, cari açığın finansmanı için yabancı sermayeye bu denli bağlı bir yapı, şimdilik bağımlı bir büyüme etkisi oluşturmuş gözükmektedir. Bu nedenle Türkiye'ye yabancı sermaye girişi devam ederken, bir yandan da kuşku-cu yaklaşımlar derinleşmektedir (*bk.*, Şekil 5.7).

İkincisi, Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermayenin ağırlıklı olarak satınalma ve birleşmeler şeklinde olduğu dikkat çekmektedir. Bir başka ifadeyle içeri giren sermayenin yeni yatırımlara yönelmediği görülmektedir. Bu girişler ise, son yıllarda yavaş da olsa imalat sanayine doğru bir kayış gözlenmekle birlikte, daha çok hizmet sektöründe gerçekleşmiştir.

Yabancı sermayenin ülkeye girişi, bir takım olumsuzluklara ve yoğun tartışmalara sebep olmasına rağmen, Türkiye'nin iç tasarruflarının son derece düşük olduğu ve bu seviyedeki tasarruflarla hedeflenen büyüme hamlesinin gerçekleştirilemeyeceği ortada olduğuna göre, kısa vadede cari açığı azaltmanın mümkün olmadığı gözükmektedir.

5.3. 2008 YILI BAŞINDAKİ GELİŞMELER

2008'in ilk çeyreğinde; 2007 yılının aynı dönemine göre, ihracat %42.9 artarak 33,1 milyar dolar, ithalat ise %39,5 artarak 49,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2007'nin ilk üç ayında 12 milyar dolar olan dış ticaret açığı, 2008 yılı Ocak-Mart döneminde %33.1 oranında artarak 16 milyar dolara yükselmiştir. Bu dönemde karşılama oranı da %65,8'den, %67,4 düzeyine kadar çıkmıştır (*bk.*, Tablo 5.11).

Tablo 5.11. Yıllara Göre Dış Ticaret

Yıl	İhracat (FOB)		İthalat (CIF)		Dış Ticaret Dengesi		Karşılama Oranı
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değ. (%)	Değer	Değ. (%)	%
2000	27.774.906	4,5	54.502.821	34	-26.727.914	89,8	51
2005	73.476.408	16,3	116.774.151	19,7	-43.297.743	26	62,9
2007	107.213.692	25,3	170.057.214	21,8	-62.843.523	16,3	63
2007 (OCAK-MART)	23.177.905		35.209.256		-12.031.351		65,8
2008 (OCAK-MART)	33.112.867	42,9	49.124.336	39,5	-16.011.469	33,1	67,4

Not: Milyon \$

Kaynak. DTM.

2008 yılı Ocak-Mart döneminde ihracatın ekonomik faaliyetlere göre sınıflandırılmasında en önemli kalem imalat sanayi olmuştur. 2007 yılının aynı döneminde %93,9'luk oranla ihracat içerisinde yine en büyük payı alan sanayi ürünleri ihracatının payı, 2008'in aynı döneminde %95,1'e yükselmiştir. Tarım ve ormancılık grubunda %1 puanlık azalma gerçekleşirken, diğer kalemlerin paylarında önemli değişiklikler olmamıştır.

Tablo 5.12. Başlıca Fasıllara Göre İhracat ve İthalat

(Milyon \$)	Ocak-Mart			
	İHRACAT		İTHALAT	
	2007	2008	2007	2008
Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	3.437.751	5.259.171	2.259.680	3.253.058
Makinalar, mekanik cihazlar, kazanlar ve aksam, parçalar	1.904.212	2.531.293	45.522.463	5.858.421
Demir ve çelik	1.664.109	2.741.828	3.758.049	5.357.114
Örme giyim eşyası ve aksesuarları	1.836.167	2.132.470	116.134	186.388
Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	1.542.959	1.945.439	2.715.224	3.824.646
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	1.278.855	1.500.105	195.045	316.116
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	849.464	1.622.033	6.991.082	10.932.207
Demir veya çelikten eşya	876.581	1.215.525	361.800	525.483
Plastik ve plastikten mamul eşya	600.828	773.704	1.892.604	2.363.900
Yenilen meyvalar, kabuklu yemişler, turuncgil ve kavun kabuğu	566.008	648.605	60.071	92.516
İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar	557.840	2.522.613	957.815	1.129.862
Mensucattan mamul diğer eşya, kullanılmış eşya, paçavralar	476.827	545.140	24.111	31.781
Gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar	420.628	647.523	64.208	150.754
Aluminyum ve aluminyum eşya	366.131	423.883	531.447	627.002
Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	383.689	481.014	670.172	637.995
Kauçuk ve kauçuktan eşya	369.756	486.941	397.550	551.279
Mobilyalar, aydınlatma, reklam lambaları, prefabrik yapılar	319.475	471.991	198.659	272.289
Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento	258.679	399.068	79.801	117.291
Sebze, meyva, bitki parçaları, sert kabuklu yemiş konserveleri	260.811	360.074	16.054	22.401
Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler	295.912	362.489	342.888	373.583

Kaynak. TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Tablo 5.12’de verildiği üzere, 2008 Ocak-Mart döneminde fasıllar bazında en büyük ihracat kalemi kara taşıtları bunların aksam ve parçaları olurken; bu fasılı demir ve çelik, makinalar, mekanik cihazlar, kazanlar, aksam ve parçalar, altın ve diğer kıymetli metaller ve örme giyim eşyası izlemiştir.

Aynı dönemde; ithalatta ise en büyük kalem mineral yakıtlar, mineral yağlar olmuştur. Bu fasılı makinalar, mekanik cihazlar, kazanlar, aksam ve parçaları ile demir ve çelik izlemiştir.

Altıncı Bölüm

KÜRESEL KRİZ, TÜRKİYE’DE BÜYÜME, İSTİHDAM VE ENFLASYON

6.1. İSTİKRAR PROGRAMI SONRASINDA KALKINMA ARAYIŞLARI

1999 Aralık ayında başlatılan, ancak 2001 Şubat krizi sonrasında kısmen yeni bir mimari ve uygulama farkıyla sürdürülen, bu arada süresi bitse de bir çok kez yenilenen, ancak sonuncusunun süresi de 11 Mayıs 2008’de biten IMF destekli 19. Stand by istikrar programının üç esas hedefi vardı. Bunlar; sürdürülebilir büyümenin yolunu açmak, kamu ve finansal kesimde mali istikrarı sağlamak ve fiyat istikrarını yakalamaktı.

Kriz sonrasında uygulanan programın gerektirdiği yapısal reformlar sonrasında Türkiye ekonomisinin dışa açılma süreci hızlanıp derinleşmiş ve daha çok özel sektör faaliyetlerine bağımlı bir büyüme patikasına girilmiştir. Uluslararası piyasaların müsait, yerli ve yabancı özel sektörün de nispeten başarılı olduğu son yıllarda ekonomide büyük atılımlar kaydedilmiştir.

Amacı “Güçlü Ekonomiye Geçiş” olan ve esaslı olarak 2001 krizinden beri uygulanmakta olan IMF İstikrar Programı temel hedeflerde başarıyı yakalamıştır. 2007 yılın-

dan beri de bir yandan bu programın derinleşen yan etkileri, öte yandan finansal, enerji ve gıda fiyatlarındaki sıkıntılar nedeniyle olumsuz bir ortama giren uluslararası piyasalar nedeniyle bilhassa 2008 yılını ikinci yarısında belirginleşecek bir durgunluk ve sıkışma hali yaşanmaktadır.

6.2. SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜMEYE DOĞRU

Türkiye’de 2001 krizi sonrasında uygulanan istikrar programı sayesinde 2002 – 2007 arasındaki altı senede aralıksız ve yüksek sayılabilecek düzeyde bir büyüme sağlanmış, sürdürülebilir büyüme yolunda önemli adımlar atılmıştır. Revize edilen GSYH rakamlarına göre milli gelir 2006 yılı sonunda 526,4 milyar doları, 2007 yılı sonu itibarıyla de 660 milyar doları aşmıştır. Yine kişi başı başına düşen milli gelir de 2007 yılında 9333 dolara ulaşmıştır (*bk.*, Tablo 6.1).

Tablo 6.1. Makro Ekonomik İstikrar Göstergeleri

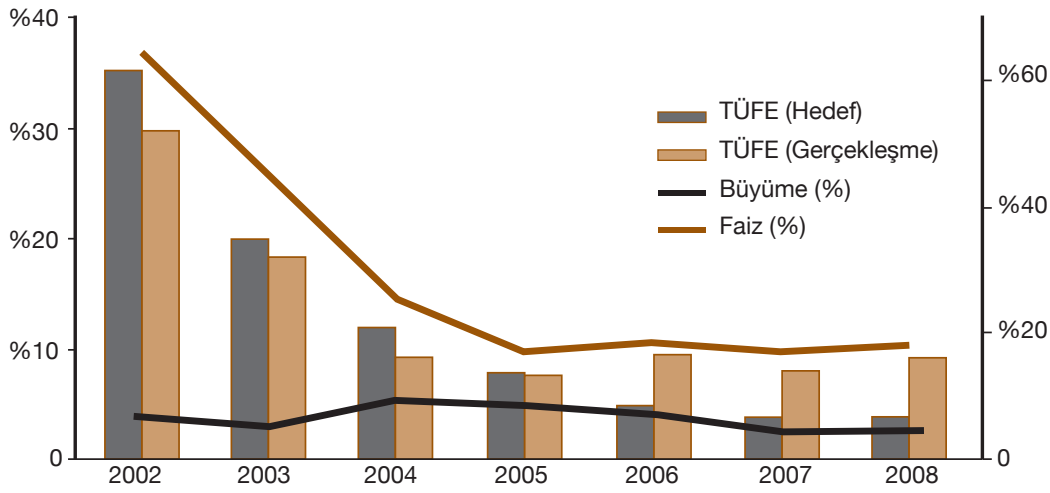
	2003	2004	2005	2006	2007
BÜYÜME VE MİLLİ GELİRDE İSTİKRAR GÖSTERGELERİ					
GSYH (Milyar YTL)	454,7	559	648,9	758,3	856,3
GSYH (Milyar Dolar)	304,9	390,3	481,4	526,4	660
Kişi Başı Gelir (Dolar)	3383	4172	4964	7200	9333
Büyüme Oranı	5,3	9,4	8,4	6,9	4,5
KAMU MALİYESİNDE İSTİKRAR GÖSTERGELERİ (%)					
KKBG/GSYH	7,3	3,6	-0,3	-2	0
FDF/GSYH	4,9	5,5	5,1	4,6	3,5
Bütçe Açığı/GSYH	8,8	5,2	1,1	0,6	1,6
AB tanımlı borç stoku /GSYH	67,4	59,2	52,3	46,1	38,8
Net Kamu Borç Stoku/GSYH	55,2	49,1	41,7	34,2	29,1
İç Borç Faizi	45	25,7	16,9	18,2	16,5
İç Borç Reel Faizi	11,9	9,5	7,9	7,7	9,8
Faiz Harcamaları/Vergi Gelirleri	71	56,3	38,2	33,4	31,9
Faiz Harcamaları/GSYH	12,9	10,1	7,0	6,1	5,7
Toplam Dış Borç/ GSYH	47,3	42,1	35,1	39,4	36,4
RİSK ALANLARI					
Cari açık/GSYH	-2,6	-4	-4,7	-6,1	-5,8
Enflasyon (TÜFE, Yıl sonu)	18,4	9,32	7,72	9,64	8,39

KKBG. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği: Borcun, yeniden borçlanılarak ödenmekte olan %si

Şekil 6.1’de yüksek büyümeye rağmen, hemen her kategoride faizlerin ve yüksek düzeydeki enflasyonun büyük bir hızla gerilediği gösterilmektedir. Gerçek-

ten de 2002-2005 yılları arasında gerçekleşen tüketici enflasyonu daima hedefin altında gerçekleşmiştir. Büyümeye rağmen, enflasyondaki bu düşüş (i) kamu kesimindeki büyük mali disiplin, (ii) verimlilikteki artış, (iii) rekabet ve döviz kuru katkısı ve (iv) içerideki uygun talep şartları sayesinde başarılmıştır.

Öte yandan, içeride fon kıtlığının yaşandığı bir dönemde, yüksek yatırım ve büyümeye rağmen faizlerdeki azalma ise; (i) beklentilerin iyi idare edilmesine, (ii) enflasyondaki gerilemeye, (iii) kamu sektörü borçlanma gereği ve borç çevirme oranının düşmesine, (iv) bütün bunların sonunda Türkiye'nin risk priminin gerilemesine, ve son olarak da (v) dış alemdeki fon fazlalığının çeşitli sermaye bileşenleri halinde içeriye çekilebilmesi sayesinde başarılmıştır.

Şekil 6.1. Büyüme, enflasyon ve faiz eğilimleri.

Not: Hazine borçlanma faiz oranı, bileşik, yıllık.

6.2.1. BÜYÜMENİN AKTÖRLERİ VE FAKTÖRLERİ DEĞİŞİRKEN

Büyümenin son yıllardaki kaynakları daha fazla faktör girdisi ve bu girdi bileşenlerinde meydana gelen verimliliğe dayanmaktadır. İster özel, isterse kamu sektörü kaynaklı olsun, kaydedilen büyüme daha çok yatırımlara dayanmıştır (*bk.*, Şekil 6.2). Yatırımlar ve sanayinin büyüme oranı ile kapasite kullanım oranlarındaki artış, 1990-2001 ve 2002-2007 arası için mukayeseli olarak Tablo 6.2'de verilmiştir. Bu üç değişkenden yatırım artış oranı yaklaşık 4,5 kat, sanayi üretim artışı yaklaşık 2 kat olurken, kapasite kullanım oranları da %75 bandından %80 bandına yaklaşmıştır.

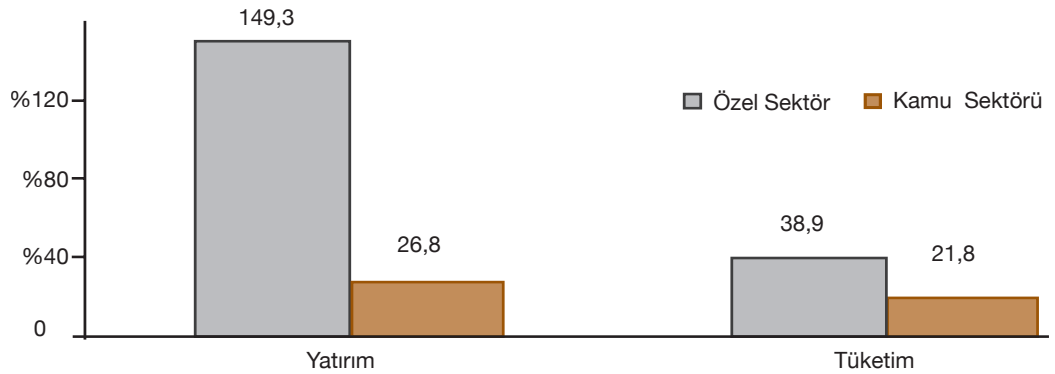
Tablo 6.2. Ekonomide Uzun Vadeli Eğilimler

(% Artış)	1990-2001	2002-2007
Enflasyon(TÜFE)	74,0	13,6
GSYH Büyümesi	3,3	6,8
Sermaye Yatırımları Artışı	3,1	14,2
Sanayi Üretim artışı	3,6	7,4
Kapasite Kullanım Oranı	75,8	80,0
Tarım dışı İstihdam Artışı	2,6	3,8
İhracat (ABD Doları)	9,5	22,0
İhracat (Miktar Endeksi)	9,2	14,0

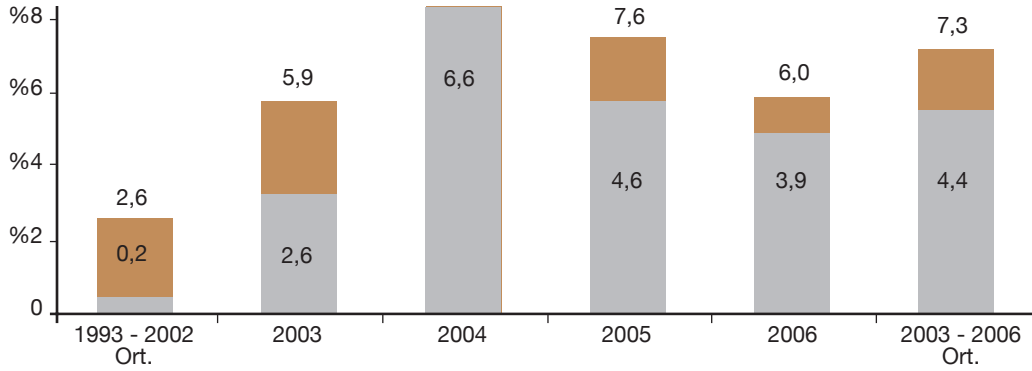
Kaynak. TCMB, 7007 3. Çeyrek.

Biraz daha detaylı olarak bakıldığında; Merkez Bankası verilerine göre, 2001-2007 arasında özel sektör yatırımları reel bazda %150, kamu yatırımları ise %27 oranında artış gösterirken, aynı dönemde tüketimdeki artış oranının reel bazda özel kesimde %39, kamu kesiminde ise %22 düzeyinde kaldığı görülmektedir. (bk., Şekil 6.2) Buna göre, son yıllarda tüketim harcamalarının, yatırım harcamalarının bir hayli gerisinde kaldığı ve büyümenin yatırım eksenli olarak geliştiği görülmektedir.

Sektörel bazda ele alındığında ise dış ticaretin ve tarım sektörünün büyüme üzerindeki etkisinin henüz istenen seviyeden çok uzak olduğu, hatta 2007 yılı itibariyle büyüme-ye negatif katkıda bulunduğu görülmektedir. Öte yandan, inşaat, ulaştırma, iletişim, hizmet ve sanayi sektörlerinin büyümenin motor gücünü teşkil ettiği görülmektedir.

Şekil 6.2. Yatırım ve tüketim harcamaları (% Artış)

Kaynak. Merkez Bankası.

Şekil 6.3. Büyümede özel ve kamu katkısı (puan) (Reel, %değişim, 2001-2007 3. Çeyrek)

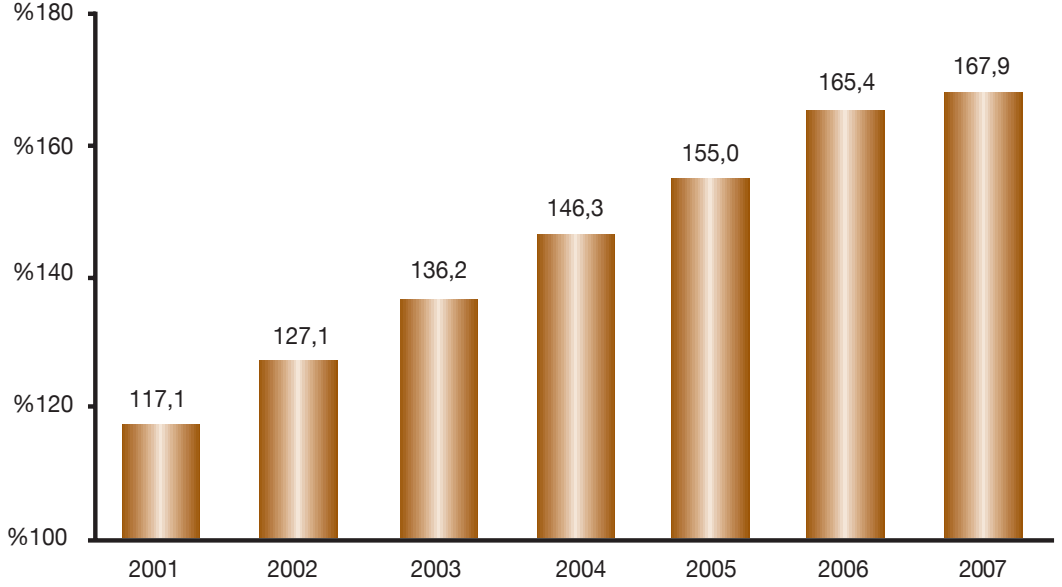
Kaynak. Hazine Müsteşarlığı.

Son yıllarda kaydedilen büyümenin üçüncü bir nitelik değişimi de, özel sektör lehine kaydedilen değişimdir. Kamu kesimi 2002 sonrasında bütün ağırlığını mali disiplini ikame ederek, istikrarı ve girişimciliğin alt yapısını onarmaya hasrettiğinden dolayı, özellikle tüketim, genel olarak da üretim ve yatırım alanından nispi olarak çekilmiştir. Böylece kamu kesimi kaynakları elden geldiği ölçüde piyasada özel kesimin kullanımına terk etmiş, dışlama etkisini en az düzeye indirmiş, piyasa bozucu davranışlardan uzaklaşmıştır. Nitekim, Türkiye'nin "kayıp on yılı" olarak gösterilen 1990'lı yıllarda büyüme sadece çok düşük değil, aynı zamanda bu büyümede özel sektörün katkısı ihmal edilebilir düzeyde kalmıştır. Oysa 2002 ve sonrasındaki büyüme hamlesinde ağırlık büyük oranda özel sektöre geçmiştir (*bk.*, Şekil 6.3).

Nitekim özel kesimin sabit sermaye yatırım performansı 2002 yılından sonra hızla iyileşmiştir. 2002 yılında 31,3 milyar YTL düzeyindeki özel kesim yatırımları, 2006 yılı sonunda 100 milyar YTL'ye yaklaşmıştır. Örneğin 2002-2006 arasında özel sektörün sabit sermaye yatırımları makine- teçhizat sektöründe reel bazda %224, bina inşaatında %68 ve genel ortalama olarak %154 oranında artış kaydetmiştir.

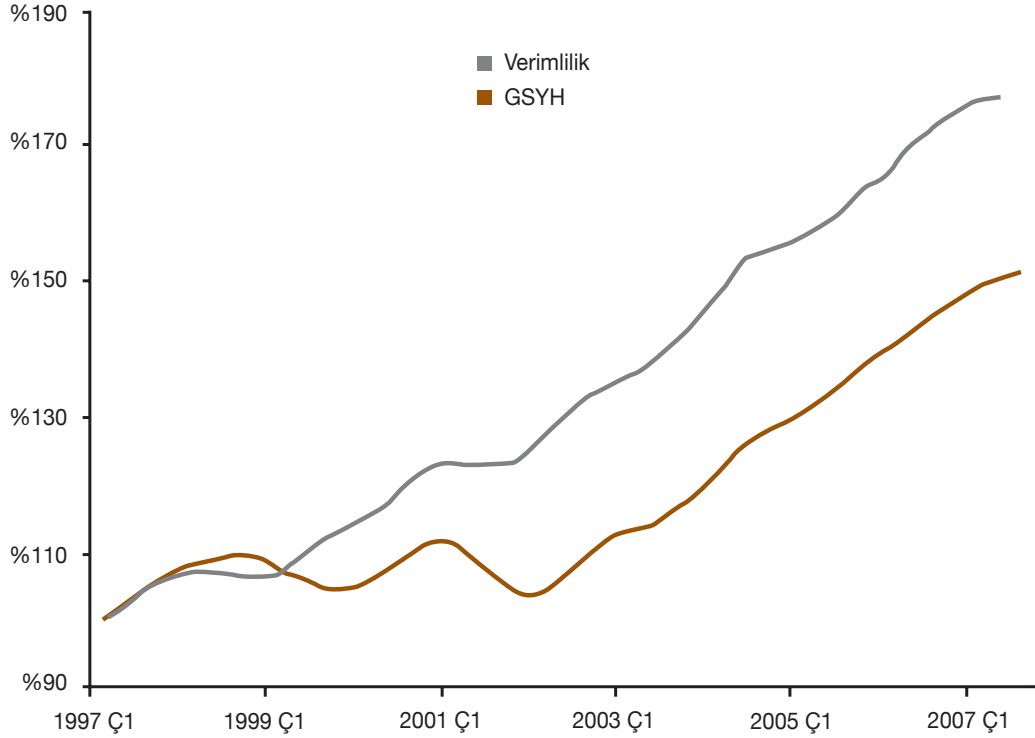
Uzun süreli olarak ve istikrar içinde sürdürülen kaliteli yatırımların zaman içinde uzun vadeli sürdürülebilir büyüme haddini ve verimliliği artırması beklenir. Gerçekten de Şekil 6.4'de büyümenin artan oranlarda verimlilik artışına dayandığını açıkça görülmektedir. 1997 yılını baz alan çalışmada, 2001 yılında 117 düzeyinde olan imalat sanayindeki verimlilik düzeyinin, 2007 yılının üçüncü çeyreği itibarıyla 168 düzeyine çıktığı görülmektedir. Ancak 2007 yılında verimlilik artışında bir ivme kaybının yaşandığı da açıkça görülmektedir (*bk.*, Şekil 6.5).

2002 yılının başından itibaren verimlilikteki artış nedeniyledir ki GSYH'deki artışın belirgin şekilde üzerine çıkmıştır. Geleceğin refah ve sürdürülebilir büyümesi açısından bu sürecin devam ettirilmesi gereği açıktır.

Şekil 6.4. İmalat sanayinde verimlilik (%) (Çalışılan saat başına, yıllık ortalama, 1997=100)

Kaynak. TÜİK

Şekil 6.5. GSYH ve verimlilik (Çalışılan saat başına, yıllık hareketli ortalama, 1997=100)

Kaynak. TÜİK.

Tablo 6.3’de başlıca OECD ülkelerinde büyüme performansı ve buna üretim faktörlerinin yaptığı katkı gösterilmektedir. 1970-2003 arasındaki dönemde Türkiye’nin büyüme performansının diğer OECD ülkelerinin gerisine kalmadığı, hatta en önde gittiği görülmekle birlikte, Türkiye’nin kalkınma düzeyinin bu ülkelerin çok gerisinde olması ve nüfus artış hızı dikkate alındığında, aradaki farkı kapatabilmesi için bu büyümenin istenen başarı kriterini yakalamaktan uzak olduğu ifade edilmelidir.

Tablo 6.3. Bazı OECD Ülkelerinde Büyümenin Kaynakları

Ülkeler	Dönem Aralığı	Milli Gelir Artışı	Sermaye Birikiminin Katkısı	İstihdamın Katkısı	Toplam Faktör Verimliliğinin Katkısı
ABD	1970-2000	3,06	33,8	40,5	25,1
Kanada	1970-2000	3,21	30,4	49	18,7
Japonya	1970-2000	3,45	62,2	12,2	26
Belçika	1970-2000	2,56	36,8	5,8	57
Danimarka	1970-2000	2,49	23,5	14,4	61,7
Finlandiya	1970-2000	3,1	30	0,4	69,3
Fransa	1970-2000	2,62	44,7	-8	63,2
Almanya	1992-2000	1,71	52,7	-15,9	64,2
İtalya	1980-2000	1,55	55,4	9,5	35,3
İsveç	1979-2000	2,18	29,9	4,9	63,5
Türkiye	1972-2000	4,12	69,2	19,5	11,3
	1972-2003	3,88	68	17,9	14,1

Kaynak. Dr. Şeref SAYGILI, Cengiz CİHAN, Zafer Ali YAVAN, Sunum, “Eğitim Ve Sürdürülebilir Büyüme”, 17 Haziran 2005, İstanbul.

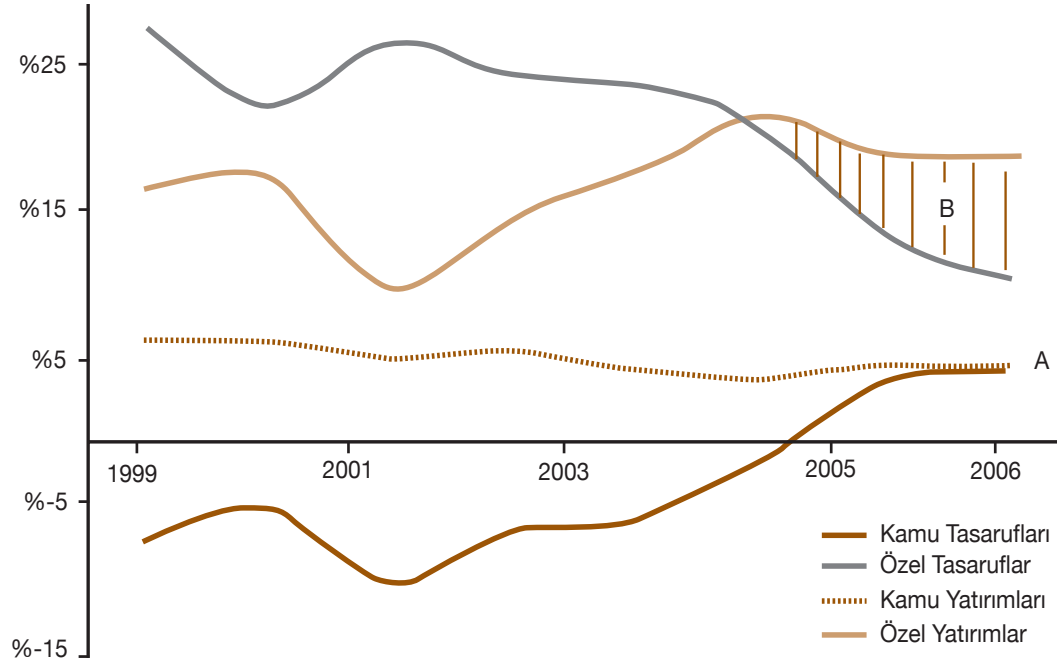
Verimlilik artışındaki “kalite” kendi içinde ayrıştırıldığında, son yıllarda önemli bir iyileşmenin kaydedildiği görülmektedir. 1990’lı yıllarda Türkiye’nin büyümesi daha çok sermaye girişlerine bağlı kalırken, geleceğin zenginliği ve ekonominin artan rekabetçiliği açısından önemli olan Toplam Faktör Verimliliğinin diğer ülkelerden açık ara geri kaldığı görülmektedir. Örneğin, 1990-2001 arasında 100 birimlik üretimde sermayenin payı 73,2; emeğin payı 23,5 iken, Toplam Faktör Verimliliği’nin payı dramatik bir şekilde %3,3 ile yok mesabesinde kalmıştır.

2001-2005 arasında ise sermaye ve emeğin çıktı içindeki payı hızla azalırken, bu azalmaların yerini Toplam Faktör Verimliliği almış ve 100 birimlik üretimdeki payı %42’ye çıkmıştır. Toplam Faktör Verimliliği’nin gelişmiş AB ülkelerindeki düzeyi ise %70’ler mesabesinde. Bu sürecin devamı için, 2007 yılında GSYH’nın %25’i civarında gerçekleşen yatırımların, sağlam finansman kaynaklarına dayalı olarak %30’lar civarına taşınması gerekmektedir. Aksi takdirde Toplam Faktör Verimliliğindeki iyileşme sürdürülemez. Nitekim son iki senedir kaybedilen ivme nedeniyle 2002 - 2007 arasındaki Toplam Faktör Verimliliği’nin katkısı %37’ye gerilemiştir.

6.2.2. BÜYÜMENİN FİNANSMANI

Türkiye'nin kendi tecrübesi de ortaya koyduğu üzere, büyümenin enflasyonist olmayan, sürdürülebilir büyüme ve borçlanma ilkeleriyle uyumlu olarak finansmanının sağlanması önem arz etmektedir. Türkiye'de son yıllarda ulusal tasarruflar, yeni milli gelir serisine göre ortalama olarak %14-17 aralığında dalgalanırken, yatırımlar %22-24 aralığında dalgalanmaktadır. Kamu maliyesinde kaydedilen büyük iyileşmelere ve kamu açıklarındaki gerilemelere rağmen, 2002 ve sonrasında kaydedilen büyüme performansının motor gücü olan özel sektör tasarrufları hızla gerilediğinden, GSYH'nın yaklaşık %6-7'si civarında bir tasarruf-yatırım açığı verilmektedir. Şekil 6.6'dan takip edileceği üzere, 2006 yılı itibarıyla kamu yatırım ve tasarrufları nihayet baş başa bir noktaya gelirken (A noktası), özel tasarruflar düşmeye, yatırımlar ise artmaya devam etmiş, geçmişin tersine ekonomide özel kesim odaklı bir tasarruf-yatırım açığı oluşmuştur (B bölgesi). Oysa 2001 yılında kamuda tasarruf-yatırım açığı had safhada iken, tersine özel sektörde fazla en üst düzeye çıkmıştı. Bunun nedeni de fon piyasalarından dışlanan özel sektörün, yatırım ve üretim ortamının kaybaldığı bir ortamda tasarrufa yönelerek kısa vadeci davranışlar ile kamuyu fonlayıp, bu suretle kar elde etme sürecine sokulmuş olması idi. Bu durum, İstanbul Sanayi Odası'nın ilk 500 şirket sıralamasında "faaliyet dışı gelir" kalemindeki payın artması ve bankaların Menkul Değerler Cüzdanı'nın varlık kalemleri içindeki payının hızla artarak %50'leri geçmesi şeklinde kendini göstermiştir.

Bu nedenle, 2002 yılından sonra özel sektör odaklı olarak gerçekleşen ve yukarıda açıklanan yatırım ve üretim hamlesinin daha uygun vade ve maliyetle ülke dışı kaynaklardan finanse edilmesi gerekmiş ve bu amaç büyük oranda başarılmıştır. Netice itibarıyla karşımızda bulunan cari açık, yapısal nedenlerden ötürü karşımıza çıkmış olup, bunun kur politikalarıyla veya alışılmış ifadesiyle devalüasyonlarla ortadan kaldırılması imkanı yoktur.

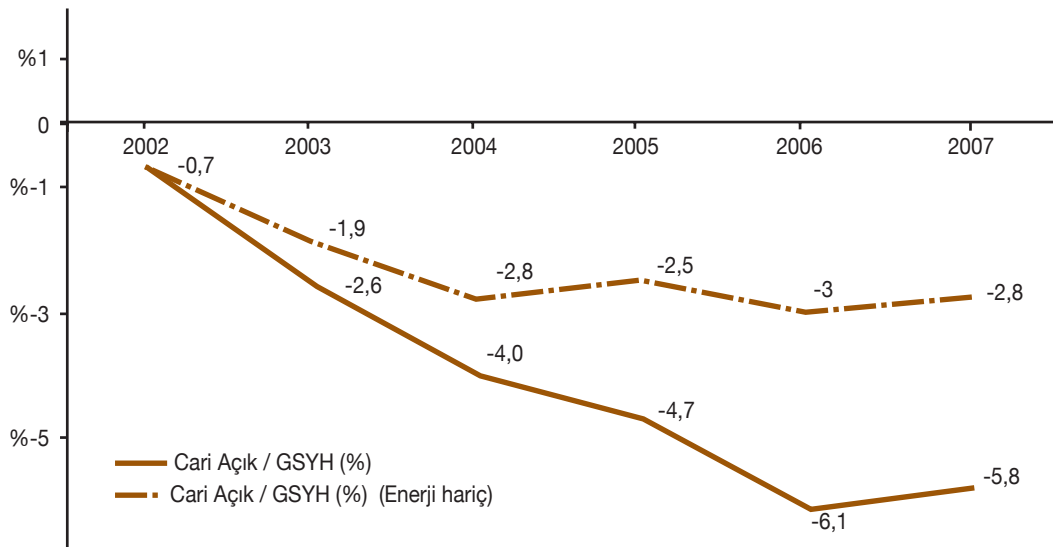
Şekil 6.6. Tasarruf - yatırım dengesindeki gelişmeler (1999-2006).

Ancak oluşan cari açığın finansman kalitesi bu sürecin uzun vadede nasıl gelişeceği önem arz etmektedir. Şöyle ki, örneğin revize edilen milli gelir rakamlarına göre 2007 yılında GSYH'nın %5,8'i oranında gerçekleşen ve 38 milyar dolarlık bir büyüklüğe ulaşan cari açık, artan oranlarda uzun vadeli ve borç oluşturmaya kalemlerle kapatılmıştır (*bk.*, Şekil 6.7). Türkiye cari açık kavramıyla ağırlıklı olarak 1988 yılındaki sermaye hareketleri serbestisi sonrasında tanışmış, büyük oranda da yüksek faize dayalı sıcak para girişleri ile kapatılmıştır. Oysa 2002 yılından sonra ortaya çıkan cari açık, çok daha sağlıklı kalemlerle finanse edilir hale gelmiştir. Örneğin 2007 yılındaki cari açığın 19 milyar doları aşan bir kısmı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından karşılanmıştır. Portföy yatırımı olarak bilinen sıcak paranın ise 2007 yılında bir milyar doların altına sarktığı görülmektedir. Buradan yola çıkarak son yıllardaki tasarruf-yatırım açığının arttığı, ancak ortaya çıkan bu açığın artan oranlarda kalıcı olarak park eden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından karşılandığı, ayrıca sıcak paranın oranının da büyük bir hızla gerilediği ifade edilmelidir.

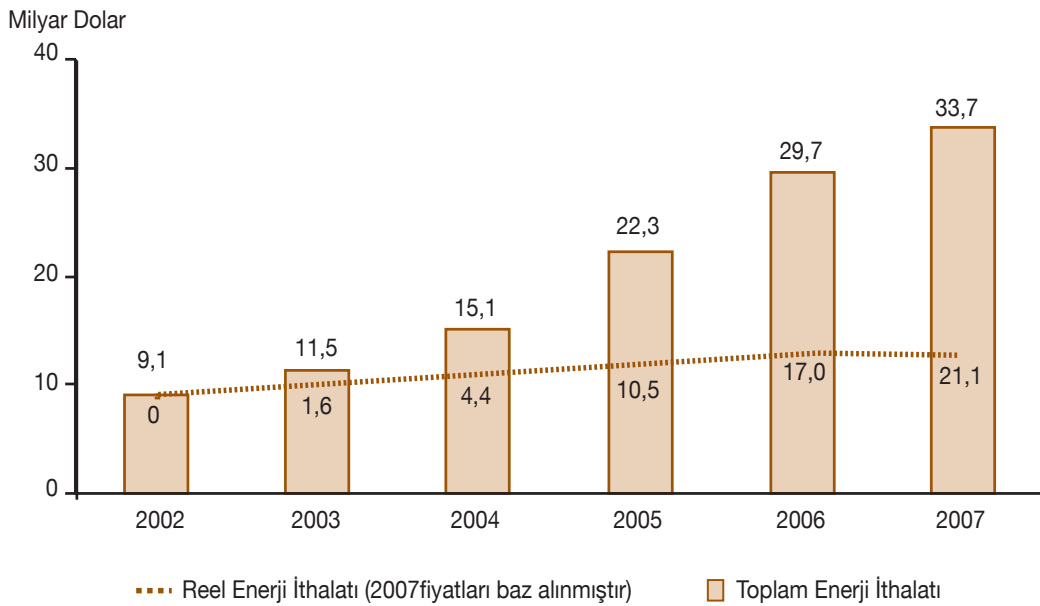
6.2.3. DIŞ AÇIĞIN FİNANSMANI

Türkiye'nin cari açığının kapatılması temelde bir yandan dış ticaret açığının düşürülmesi, diğer yandan ise başta turizm gelirleri olmak üzere, hizmet ihracatının artırılmasıyla mümkün olacaktır. Dış ticaret açığının kapatılması ise bir yandan genel manada yatırım ortamının kalitesinin artırılmasına bağlıyken, öte yandan sektörler bazında açık verilen alanlara yönelik olarak uzun soluklu bir dönüşüm stratejisinin geliştirilmesi gerekmektedir. Son yıllarda gemi sanayinde kaydedilen gelişmeler bu alanda güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Bilindiği üzere, günümüzdeki açığın büyük bir kısmı enerji ve diğer emtia ithalatından kaynaklanmaktadır. Nitekim enerji etkisi yalıtıldığında Türkiye'nin endişe verici bir cari açığının kalmadığı görülmektedir. Şekil 6.8'de gösterildiği üzere, 2002 fiyatlarıyla Türkiye'de reel manada enerji ithalatı 10 milyar dolar civarında sabit kalırken, artan fiyatlar nedeniyle toplam enerji maliyetleri büyük oranda artmış ve en son 2007 yılında ödenmesi gereken fark 21 milyar doları aşmıştır. 2008 yılında büyük bir hızla artmaya devam eden emtia-enerji fiyatları nedeniyle, nispi olarak gerileyen büyüme oranına rağmen enerji ithalatının 50 milyar doladı bulması gibi beklentiler dile getirilmektedir.

Şekil 6.7 Cari açıkta enerji etkisi.

Şekil 6.8. Enerji açığında fiyat etkisi.

Gelişmeler karşısında söz konusu mamullerin fiyatlarının düşmesini beklemek, enerji tasarrufuna yönelmek ve çok uzun vadede alternatiflerin geliştirilmesi için çalışmaktan başka çare yoktur. Bu meyanda diğer sektörlerdeki sorunlara daha planlı yaklaşarak, varolan açığı ortadan kaldırmak veya azaltmak mümkündür. Örneğin (i) tekstil, giyim eşyası ve deri işlemede kullanılan makineler, (ii) büro muhasebe ve bilgi işleme makineleri, (iii) radyo ve televizyon vericileri ile telefon, telgraf teçhizatı, (iv) diğer özel ve genel amaçlı makineler, (v) takım tezgâhları, (vi) ölçme, kontrol, test, seyrüsefer vb. amaçlı alet ve cihazlar, (vii) tıbbi ve cerrahi teçhizat, ortopedik araçlar, (viii) başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli teçhizat sektörlerinde son 11 yıllık dönemde verilen toplam dış ticaret açığı yaklaşık 100 milyar civarındadır.

Bu sektörlerin genel olarak sabit sermaye yatırımları ile ilgili olduğu düşünüldüğünde, imalat sanayinin üretim kapasitesini belirlemekte etkili oldukları ifade edilebilir. Bu sektörler genellikle ileri teknoloji içeren mahiyette olduğundan, Türk sanayi sektörü bu aşamada gerekli rekabet gücüne sahip değildir. Bu durum, üretim kapasitesinin artırılması, ürün kalitesinin geliştirilmesi, yüksek teknolojiye sahip makine-ekipman kullanarak verimliliğin artırılması gibi özellikle imalat sanayi malları için rekabet gücü kazandırabilecek konularda, ülke sanayini dışa bağımlı hale getirmektedir. Bu durumun bir neticesi olarak da, Türk sanayi sektörünün büyüme potansiyeli gösterebilmesi için, dış ticaret açığının ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmektedir.

Ancak otomotiv ve gemi inşa sanayi gibi sektörlerde son yıllarda yakalanan olumlu ivmenin hem derinleştirilmesi hem de diğer sektörlerle yayılması gerekmektedir. Bu sektörler arasında demir çelikte yassı demir ve paslanmaz çelik üretimi ile makine ve elektrik-elektronik başta gelmektedir. Bu sürecin başarılı olması için, üretim ekonomisinin önünü tıkayan kamu kaynaklı vergisel ve bürokratik sorunların, alt yapı eksikliklerinin, mesleki eğitim yetersizliklerinin giderilmesi, yabancı sermaye ile stratejik ortaklıklara gidilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin uzun vadede dış açıklarını kapatabilmesinin bir ayağını yüksek katma değerli çağdaş rekabetçi sektörlerle geçebilmek ve bu suretle ulusal tasarrufları artırmak oluşturuyorsa, diğer ayağını da muhakkak surette hizmet ihracatına başlayabilmesi oluşturacaktır. Hizmet ihracatına yönelik sektörlerin başında ise turizm sektörü gelmektedir. Son yıllarda belli bir ivme kazanan sağlık sektörü de Avrupa ülkeleri dahil olmak üzere, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu için cazibe merkezi olabilecek kapasitededir. Yine, Türkiye'nin orta-uzun vadede kendi bölgesinde yüksek eğitim için bir cazibe merkezi olmasının yolları aranmalıdır. Son olarak, lojistik sektörü de jeo-stratejik konumunun bir gereği olarak Türkiye'ye döviz fazlası sağlaması gereken sektörlerden biri olabilir.

6.3. TÜRKİYE FİNANSAL İSTİKRARIN NERESİNDE?

Finansal istikrarı bankacılık, reel ekonomi, kamu sektörü ve hane halkı üzerinden ayrı ayrı takip etmek gerekmektedir.

6.3.1. BANKACILIK KESİMİNDE FİNANSAL İSTİKRAR

2001 krizi sonrasındaki reformlar ve inşa edilen kurumsal ortamın ve denetimin kalitesi sayesinde Türk bankacılık kesiminde büyük bir gelişme kaydedilmiştir. Bankacılıkta rekabet artmış, piyasa çeşitlenmiş ve derinleşmiş, bankaların krizlere karşı dayanıklılığı artmıştır. Bu bağlamda bankacılık sektöründe başlıca verilere değinmek gerekirse, (i) sektörde yabancı para pozisyonu açığı 2001 yılıyla mukayese kabul etmeyecek kadar iyi bir noktadadır. Kriz yılında Yabancı Para net açık pozisyonu yaklaşık 5,5 milyar dolar iken, Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu'nun verilerine göre, alınan tedbirler sayesinde 2008 yılının ilk çeyreğinde Yabancı Para oranı artıya geçmiştir. (ii) Önemli bir kırılganlık göstergesi olan Sermaye Yeterlilik Oranı da son derece yüksektir. Sermaye Yeterlilik Oranı resmi sınır %8 ve AB standartları %12 civarında olmasına rağmen, Türkiye'de 2008 yılının başında bu oran %17'nin üzerinde seyretmektedir. (iii) Bankaların öz kaynak verimliliği 2002 yılında %11 civarından 2008 yılı başında %25 bandına çıkmıştır. (iv) Varlıkların içinde kredilerin oranı %50, menkul değerlerin varlıklar içindeki payı ise 2002 yılında %50'ler civarından 2008 başında %28'ler civarına gerilemiştir. (v) Son olarak bankaların kredi riski de son derece düşüktür. Tahsili Geciken Alacaklar oranı 2001 yılında %18, 2002 yılında %12 düzeyinde iken, 2007 yılında Tahsili Geciken Alacaklar brüt olarak %3,3, net olarak %0,3 düzeyine gerilemiştir.

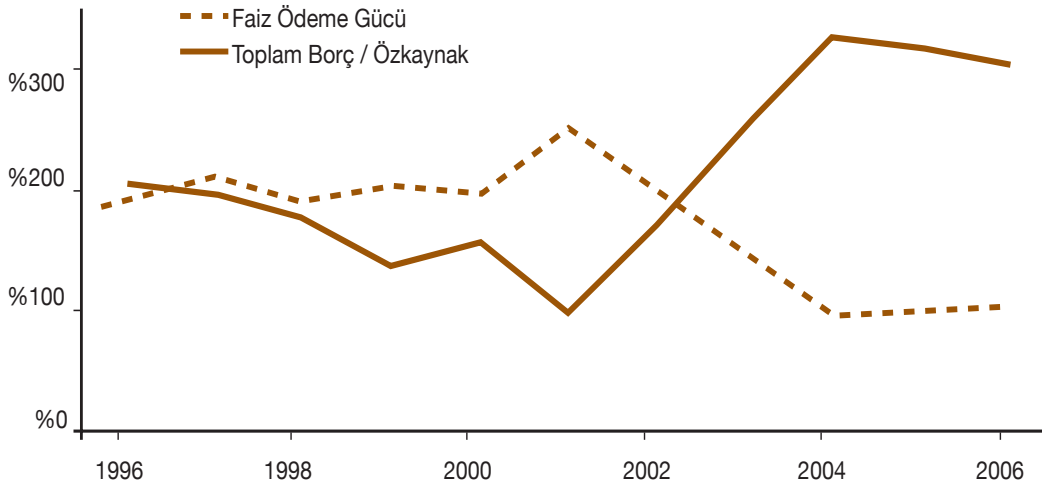
6.3.2. REEL SEKTÖRDE FİNANSAL İSTİKRAR

Reel kesime gelince, kısa vadeli borçların toplam borçlar içindeki payı 2001 yılına nazaran çok daha gerilemiş olmakla beraber, bir hayli yüksek seyretmeye devam etmektedir. Halen kısa vadeli borçların toplam borçlara oranı %65'ler civarında seyretmektedir.

Keza kısa vadeli Yabancı Para cinsi borçların toplam Yabancı Para cinsi borçlar içindeki payı da 2002 yılından beri düzenli olarak artmaktadır. Ancak reel sektörün kısa vadeli borçlarının toplam borçlar içindeki payı 2005 yılından beri düzenli olarak azalmaktadır. Bankacılık sektörü dışındaki sektörlerin Yabancı Para pozisyon açığı 2007 yılının ilk yarısı itibarıyla artarak 50 milyar doları aşmıştır. Borçluluk konusunda imalat sanayinin diğer sektörlerden önde gittiği görülmektedir. Reel sektörün borç dolarizasyonu içinde ihracatçı sektörler ile imalatçı sektörler başta gelirken, imalat dışı sektörler ile iç piyasaya çalışan sektörlerin

çok daha düşük olduğu görülmektedir. Buradan yola çıkarak, döviz cinsi geliri yüksek ihracatçı imalat sanayi şirketlerinin borçluluk oranının daha yüksek olduğu ve beklentileri aşan büyük bir devalüasyonun olmaması halinde bu borçlanmanın aktif pasif-yönetimi açısından son derece dikkatli bir şekilde yapıldığı ifade edilebilir. Sağlıklı borçlanan sektörler arasında otomotiv, ana metal, tekstil ve plastik-kauçuk başta gelmektedir.

Netice itibariyle, reel sektörün toplam borç öz kaynak oranında büyük bir iyileşmenin olduğu görülmektedir. Artan kar ve/veya azalan faiz ödemelerinin sonucunda, faaliyet gelirlerinden borcunu ödeyebilme kapasitesi olarak tanımlanan “faiz ödeme gücü” de bir hayli iyileşmiştir (*bk.*, Şekil 6.9).

Şekil 6.9. Şirketlerin borç ve faiz riskindeki gelişmeler.

Kaynak. TCMB, Başkan'ın Bakanlar Kurulu Sunumu, 22 Mayıs 2008.

Nihayet 2003 yılına göre yapılan bir mukayeseye göre, Tahsili Geciken Alacaklar kategorisinde Türkiye’de 2007 yılı sonu itibariyle reel sektörün oldukça güçlendiği görülmektedir. Türkiye, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler şeklinde sıralandığında, 2003 yılında sırasıyla %11,5, %4,9 ve %3,6 şeklinde aleyhine olan Tahsili Geciken Alacaklar, 2007 sonunda %3,5; %3,7 ve %2,8 şeklinde büyük bir düzelme sürecine girmiştir.

6.3.3. HANE HALKI KESİMİNDE FİNANSAL İSTİKRAR

Hane halkının finansal istikrarına bakıldığında, 2003 yılında döviz endeksli kredilerin toplamdaki payının %8,6’dan 2007 sonunda %4,8’e, Mayıs 2008 gibi de biraz daha düzelterek %4,1’e gerilediği görülmektedir. Krediler içinde Tahsili Geciken Alacaklar Mayıs 2008 itibariyle sadece %1,5 civarındadır. Keza hane halkının yükümlülüklerinin 2006 yılı sonunda GSYH’ye oranı Avrupa’da %63, Doğu Avrupa’da %23, Türkiye’de ise sadece %9 civarında olduğu görülmektedir. Bu-

nun anlamı, Türkiye’de hane halkının büyük bir borç yükü altında yaşamadığı ve buradan kaynaklanacak bir ödeme sıkıntısı nedeniyle sektörlerin ve bankaların büyük bir tahsilat sorunu yaşamayacaklarıdır.

6.3.4. KAMUDA FİNANSAL İSTİKRAR

Son olarak kamu kesiminin finansal istikrarı ele alındığında öncelikli olarak revize milli gelir rakamlarına göre net kamu borç stokunun GSYH’ya oranının %29 ve AB tanımlı olanın da %39 düzeyine gerilediği görülmektedir. Buna göre Türkiye Maastricht Kriterinden olan %3 düzeyindeki AB tanımlı merkezi hükümet bütçe açığı hedefini 2005 yılından beri, %60 olan kamu borç stoku hedefini ise 2004 yılından beri tutturmaktadır.

Yine merkezi hükümetin borç yükünün dövize endekli miktarının 2000 yılındaki %65 bandından gerileyerek 2007 yılı sonunda %30 bandına düştüğü görülmektedir. Mevcut durumda dövize endekli kamu borcunun GSYH’ya oranı %3,5 düzeyinde bulunmaktadır. Hazine’nin borç yönetimi stratejisinin bir parçası olarak döviz, değişken ve sabit faizli borçlar arasında bir dengenin kurularak risklerin asgari düzeyde tutulmaya çalışıldığı görülmektedir. Son olarak 75 milyar dolar bandında dalgalanan döviz rezervlerinin GSYH’ya oranı da %12’ler civarında bulunmakta olup, bu oran gelişmekte olan ülkelerden daha düşük, gelişmiş ülkelerden ise daha yüksek, kısaca yeterli sayılabacak bir düzeydedir.

Netice itibarıyla finansal istikrar konusunda ortaya çıkan sonuç, Türkiye’nin göstergelerinin alarm çalacak ve büyük bir endişe oluşturacak mahiyette olmadığı, ancak tedbirin elden bırakılmadan risk idaresinin kalitesinin daha da artırılması gereğine işaret etmektedir.

Nitekim gerek iç ve gerekse dış nedenlere bağlı olarak meydana gelebilecek olumsuz bazı gelişmelere karşı ekonominin borç dinamiklerinde nasıl bir değişim olacağına dayalı senaryo Tablo 6.4’te verilmiştir. Hazine Müsteşarlığı, 2001 ve 2007 yıllarını baz alarak YTL’nin değeri, faiz, büyüme ve faiz dışı fazlanın borçlanma ihtiyacına etkisini modellemiştir. Buna göre YTL’nin değerindeki değişim, faiz ve büyüme oranlarındaki farklılaşmaların borçlanma ihtiyacına etkisinin bir hayli azaldığı, faiz dışı fazla oranının ise etkisini 2001’deki ölçüde koruduğu görülmektedir.

Daha somut olarak ifade etmek gerekirse, YTL’nin değerinin %5 değişmesi, borç stokunun GSYH’ya oranını 2001’de artı-eksi yönde 2,2 puan etkilerken, etki 2007 sonunda 0,6 puana kadar gerilemiştir. Ancak devalüasyon oranının %20 gibi bir orana varmasıyla bunun borç göstergelerine yansımalarının 1,5 puana yaklaşacağı anlaşılmaktadır. Yine YTL cinsi borcun reel faizinin 5 puanlık değişiminin etkisi, 1,6 puandan 1,3’e, büyümenin iki puanlık değişiminin 1,5 puanlık etkisi ise 0,8’e gerilemiştir. Faiz dışı fazlanın bir puan artıp eksilmesinin etkisi ise 2001’de olduğu gibi 2007 sonunda da bir puan olarak hesaplanmıştır.

Tablo 6.4. Genel Devlet Brüt Borç Stokunun GSYH'ya Oranındaki Değişim

	2001	2007
YTL'nin %5 Değer Kaybı/Kazancı	+ / - 2,2 Puan	+ / - 0,6 Puan
YTL Cinsi Borcun Reel Faizinin 5 Puan Artması/Azalması	+ / - 1,6 Puan	+ / - 1,3 Puan
GSYH Büyümesinin 2 Puan Azalması/Artması	+ / - 1,5 Puan	+ / - 0,8 Puan
Faiz Dışı Fazla/GSYH Oranının 1 Puan Artması/Azalması	+ / - 1,0 Puan	+ / - 1,0 Puan

Kaynak. Hazine Müsteşarlığı, Mayıs 24, 2008.

Kamu borç dinamiklerinin büyüme, reel faiz düzeyi ve faiz dışı fazla ile doğrudan ilişkili olduğundan yola çıkarak, 2008 yılı için bir ön tahmin yapılabilir. Kamu borcunun GSYH'ya oranının gerilemesi için olabildiğince yüksek bir büyüme, yüksek bir faizdışı fazlanın verilmesi ve reel faizlerin de olabildiğince düşük olması gerekmektedir.

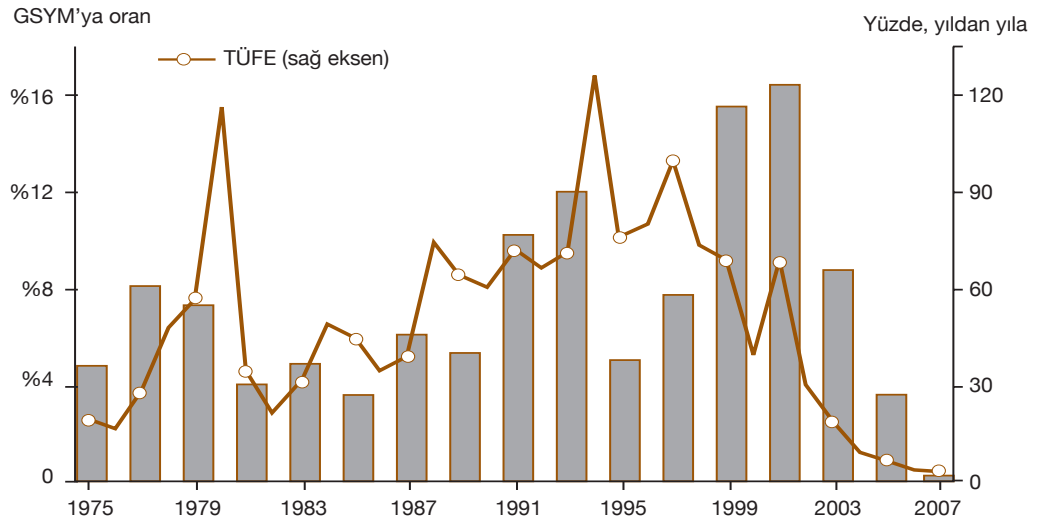
2008 yılı için iç ve dış dinamiklerin olumsuz yöndeki belirsizliğini koruduğu gözlemi altında, Türkiye'de büyümenin %4-5 aralığında, reel faizlerin %10-11 civarında ve Faiz Dışı Fazla'nın GSYH'nın %3,5'i civarında gerçekleşeceği beklentisine göre, 2008 yılında kamu borç stokunun milli gelire oranının yaklaşık 1,5-2 puan kadar azalarak %38,8 civarından %37-37,5 civarına kadar gerileyeceği tahmin edilebilir. Buna göre, Hükümetin IMF ile imzaladığı 19. Stand by Anlaşmasının, 7. Gözden Geçirmesi kapsamında bir ön koşul olan Orta Vadeli Mali Çerçeve'de zikredilen 2008-2012 arasını kapsayan temel makro ekonomik hedeflerin süregelen mali disipline aykırı ve borç dinamiklerini zedeleyici bir mahiyette olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak reel ekonominin, rekabetçilik öncüllerinin ve reform takviminin zorunlu kıldığı maliyetlerin üstlenilebilmesi için sürecin kısmen "rölantiye" alındığı ve harcama bileşenlerindeki dengenin nispi olarak değiştirildiği görülmektedir. Bu politika Türkiye'nin uzun vadeli kalkınma ve rekabetçilik gündemiyle uyumlu bir yaklaşımdır.

6.4. FİYAT İSTİKRARINDA ZOR AŞAMALAR

Bir ülkede gerek büyümenin sürdürülebilirliği ve gerekse iç pazarın derinliğinin artıp yüksek alım gücüne dönüşmesi büyük oranda fiyat istikrarının sağlanmasına ve bunun uzun yıllar sürdürülebilmesine bağlıdır. Fiyat istikrarının sağlanması konusunda Türkiye'de son yıllarda büyük gelişmeler kaydedilmiş, 1990-2001 arasında ortalama olarak %70 bandında seyreden yüksek ve kronik tüketici enflasyonu, 2004 yılından beri tek haneli rakamlarda kontrol altına alınmıştır.

Bilindiği üzere, toplam nihai tüketim talebi Türkiye’de 2000 yılında zirveye çıkmış, dünyadaki ve içerideki diğer çarpıklıklar da devreye girince Türkiye ağır bir ekonomik krize girmişti. 2001 sonrasında ise iç tüketim 2003 yılında, ancak 2000 yılı seviyesini yakalamış, yani nispi olarak zayıf talep, enflasyon mücadelesine katkıda bulunmuştur. Ancak özel nihai tüketim harcamaları 2006 yılında 2000’li seviyeleri aşarak kriz sonrasında ilk kez tekrar zirve yapmıştır. Bu aşamaya kadar para politikaları- istikrarı elden bırakmadan- büyüme eğilimlerini destekler mahiyette gelişmişken, 2006 yılının ortasında talep koşulları enflasyon açısından sıkıntı oluşturunca, Merkez Bankası oldukça sert sayılabilecek daraltıcı para politikalarıyla bunu bastırmak yoluna gitmiştir.

Daha önce ifade edildiği üzere, 2005 yılının sonuna kadar dezenflasyon sürecine olan en büyük iki katkı kamu mali dengelerinde meydana gelen iyileşmeler (*bk.*, Şekil 6.10) ve reel sektörde kaydedilen büyük verimlilik atılımından gelmişti (*bk.*, Şekil 6.4). Böylece 2002 yılından beri emtia fiyatlarında kaydedilen başdöndüren maliyet artışlarının hızlı büyüme döneminde enflasyon üzerinde oluşturacağı olumsuz etki, verimlilik ve kamu mali dengelerindeki bu toparlanma sayesinde bastırılmıştı. Hatta yoğunlaşan küresel rekabet ve Çin faktörü nedeniyle artan girdi maliyetlerinin nihai fiyatlara yeterince yansımamış olması da, Türkiye’nin enflasyon mücadelesini desteklemiştir. Bu bağlamda nispi olarak değeri artan YTL de enflasyonun düşmesine olumlu katkıda bulunmuştur.

Şekil 6.10. Kamu sektörü borçlanma gereği ve TÜFE.

Kaynak. Maliye Bakanlığı.

Bu gelişmelere paralel olarak, 2002-2005 yılları arasında, yıl sonunda ortaya çıkan enflasyon gerçekleştirmeleri her seferinde hedeflerin bir hayli altında kaldığından hem Merkez Bankası’nın hem de hükümetin enflasyonla mücadelede inandırıcılığı ve kredibilitesi artmıştır. Dolayısı ile toplu iş sözleşmelerinde, aktörlerin beklentileri geçmiş

yıllardaki enflasyon katılığını besleyen kötümserlikten, gelecekteki düşük enflasyon hedefini veri alan olumlu bir algılamaya dönüşmüş, beklentilerdeki bu düzelme, enflasyonun düşmesine yardım etmiştir.

Halbuki 2006 ortasında sadece talep şartları bozulmamış, buna ilaveten ekonomide verimlilik artışı yavaşlamış ve kamu mali dengelerindeki düzelmenin bir ölçüde doğal sınırına gelinmiştir. Keza girdi maliyetlerindeki artış, hız kesmediği gibi artarak devam etmiştir. Uluslararası ortam bozulmuş, arz yönlü enflasyon baskısı artık dünyanın bir sorunu haline gelmiştir. Böylece 2002-2005 dönemindeki sürecin tersi yönde bir süreç ortaya çıkmıştır.

Bütün bu gelişmeler nedeniyle daha 2006'nın ortasında Türkiye'nin yıllık enflasyon hedefinin tutmayacağı anlaşılmıştı. Öte yandan, Japonya'nın faiz artırımına gitme kararı "al sat" olarak bilinen yatırım sürecinin tersine dönmesine veya o dönem için bir kesintiye girmesine neden olmuştur. Sürecin daha da derinleşeceği korkusuyla uluslararası piyasalarda küresel sermayenin risk alma iştahının düşeceği yorumları, Türkiye'nin oldukça yüksek oranda seyreden cari açığının finansmanında da bir takım sıkıntıların oluşacağı endişesini doğurmuştur. Bu baskı altında Hazine'nin borçlanma faiz oranı bir çırpıda %14 bandından, %22-23 bandına sıçramış, kur oynaklığı derinleşmiş, Türk Lirasında kısa zamanda anlamlı oranda değer kayıpları yaşanmıştır. Her türlü yorum ve spekülasyona açık olması hasebiyle, bu "belirsizlik" ortamının orta vadeli beklentileri bozması ihtimali vardı. Dolayısı ile cari açık, enflasyon ve oluşan uluslararası belirsizlik, Türkiye'yi tedbir almaya zorlamıştır. Bu meyanda parasal sıkışıklığa ilaveten mali disiplinin önemi daha da artırmıştır. Bu duruşun sonucunda büyüme yavaşlamış, enflasyondaki bozulma sınırlı kalmış ancak işsizlik göstergeleri yeniden kötüleşme sürecine girmiştir.

2006 ve özellikle 2007 yılında meydana gelen daha çok arz yönlü katılıklar nedeniyle, enflasyon hedefi tutturulamamış olsa da, Türkiye 2007 yılında, 2006 yılına göre enflasyonu düşürmeyi başaran ender ülkelerin başında gelmiştir. Gerçekten Merkez Bankası verilerine göre, 60 ülkede 2007 yılında ortalama olarak enflasyon 2 puana yakın artış gösterirken, Türkiye'de 1,3 puan gerilemiştir. Neticede Türkiye 2002 ve öncesinde dünyada enflasyon ligi sıralamasında hep ilk beşe girerken, 2007 yılı sonunda 59. ülke olarak son derece iyi bir noktaya gelmiştir.

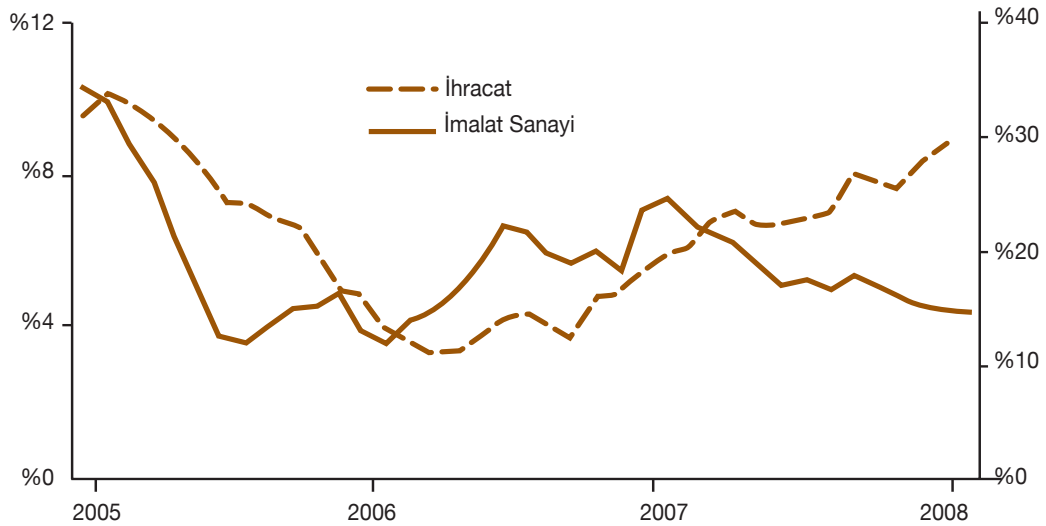
Esasen 2007 yıl sonunda %8,4 olarak gerçekleşen enflasyondaki bu artışın nedeni özel nihai tüketimin yüksekliği olmadığından veya faizler yoluyla Merkez Bankası tarafından pek etkilenemeyecek olan arz unsurlarından kaynaklandığından, Merkez Bankası, eylül sonrasında faiz indirimlerine başlamıştır.

Ancak iş dünyası başta olmak üzere kamuoyu Merkez Bankası'nın bu konudaki tutumunu yetersiz bulmuş, dünyada yaşanan durgunluk tehlikesine karşı bilhas-

sa ABD’de faizlerde meydana gelen büyük düşüslere Türkiye’nin daha yüksek oranlarda faiz indirimi yaparak uyum sağlaması ve böylece reel ekonominin güçlendirilmesi gereği savunulmuştur.

Oysa, 2008 yılı başından itibaren uluslararası ortamdaki maliyetlerin ve belirsizliklerin, içeride ise siyasal risklerin artması nedeniyle enflasyon 2008 yılı başında tekrar yönünü hızlı sayılabacak bir artış eğilimine bırakmıştır. Enflasyonun Şubat 2008’de %9,1’e ulaşmasıyla Merkez Bankası Eylül 2007’de başladığı faiz indirimi sürecine ara vermiş, Mart ayında TÜFE’nin artmaya devam etmesi ve yıllık bazda %9,15 seviyesine çıkarak tanımlanmış üst patikadan sapması nedeniyle Merkez Bankası artık bir mektup yazarak bunun muhasebesini yapmış, kendi durumunu ve alınması gereken tedbirleri ortaya koymuştur.

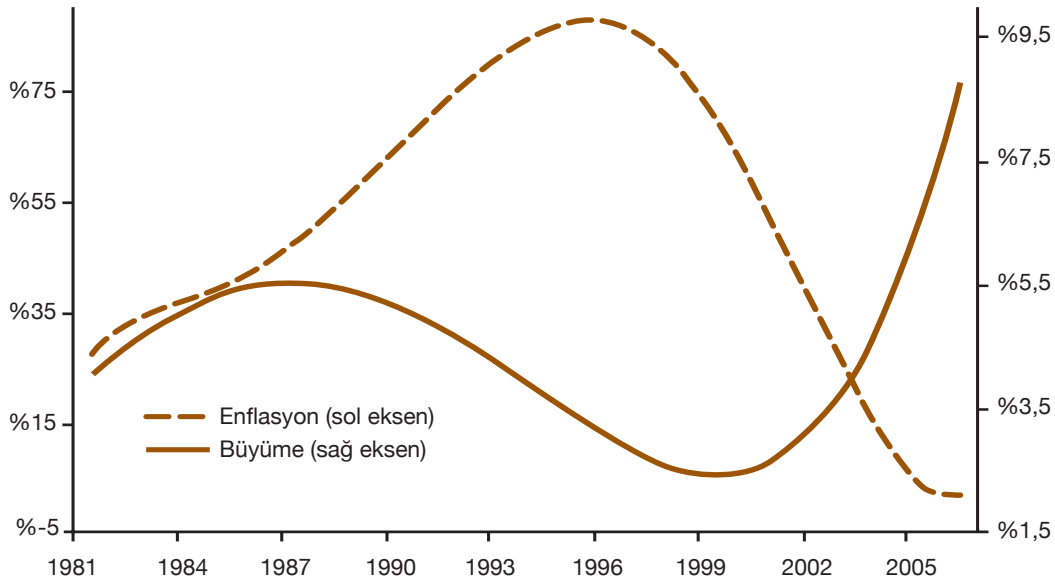
2007 yılında olduğu gibi, 2008 yılı başında da enflasyonu sürükleyen amillerin arz yönlü geliştiği ve petrol-enerji ve gıda sektöründeki gelişmelerden kaynaklandığı görülmüştür. Böyle bir ortamda, “maliyet enflasyonunun ikincil etkilerinin kontrol altına alınması” gerekçesiyle Merkez Bankası Mayıs ve Haziran aylarında kısa vadeli faiz oranlarını toplamda bir puan artırmıştır. 2007 yılının ortasından beri zaten imalat sanayi üretimi azalmakta olduğundan (Şekil 6.11), bunun muhakkak surette ihracata yansıtacağından ve ihracatın büyüme kaybedeceğinden endişe edilmektedir. Özel nihai tüketim harcamalarının da bir hayli zayıf seyrettiği bir ortamda alınan bu kararın enflasyonu düşürmediği gibi ekonomiyi bir durgunluğa sürüklemesi ve bu nedenle toplumsal faturanın artması tehlikesi dile getirilmektedir.

Şekil 6.11. İmalat sanayi üretim ve ihracat (Yıllık artış).

Arz yönlü reformların da tam devreye girmemiş olması nedeniyle, enflasyonla mücadele halen daha çok talep cephesinde sürdürüldüğünden, ekonomide nis-

pi bir yavaşlama yaşanmakta, bu da iç piyasaları olumsuz etkilemektedir. Buna rağmen bu sıkışıklığın geçici olarak görülmesi ve girişimciliği uzun vadede en olumsuz etkileyen enflasyonla mücadelenin sektöre uğratılmaması gerekmektedir. Zira uzun vadede büyüme ile enflasyon ters yönde hareket etmektedir. Bu, Türkiye için de doğrulanarak klasik iktisatçıların uzun vadeli büyüme-enflasyon analizini destekler mahiyette gelişmiştir (*bk.*, Şekil 6.12 ve Tablo 6.5). Gerçekten de 1970'lerden 1990'ların sonuna kadar %70'lere varan enflasyon rakamlarına, azalan ve düşük büyüme rakamları eşlik etmiştir. Ancak 2002–2007 yılları arasında enflasyonun düşmesiyle beraber ekonomi de büyüme sürecine girmiştir.

Şekil 6.12. Enflasyonla büyüme arasındaki uzun vadeli ilişkiler.

Kaynak. TCMB (2008/1 Enflasyon Raporu).

Tablo 6.5 Türkiye’de büyüme ve Enflasyon Arasındaki Uzun Vadeli İlişki

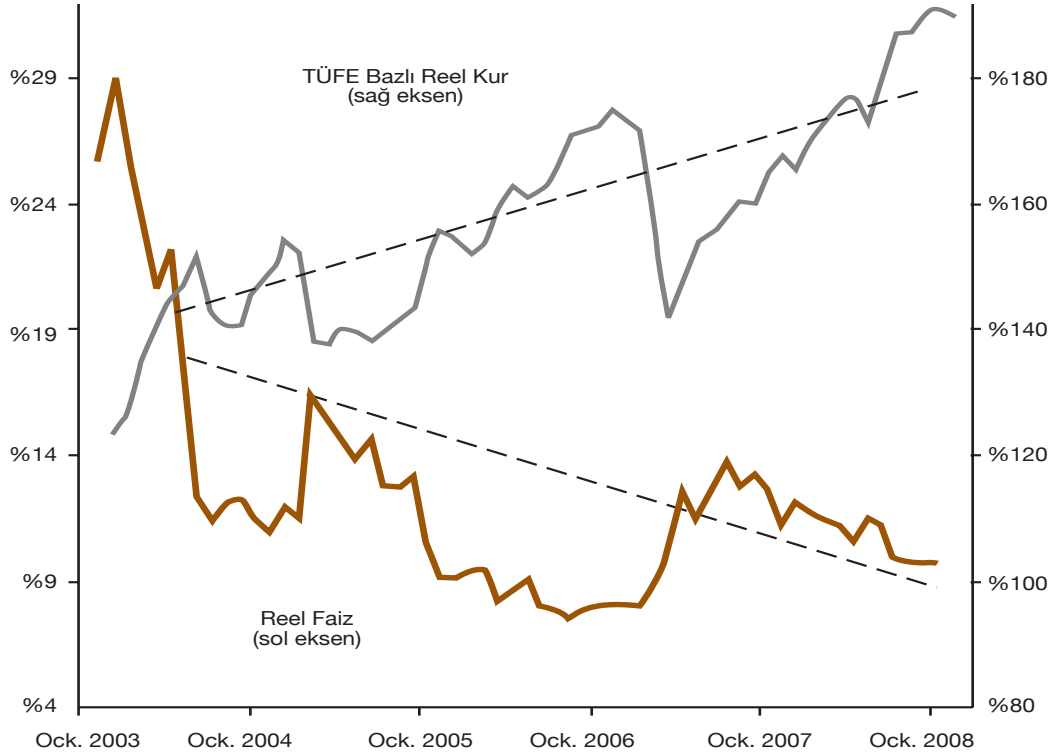
	1970-79	1980-89	1990-01	2002-07
Büyüme (ortalama, %)	4,8	4	3,2	6,7
Enflasyon (ortalama, yıllık, %)	24,1	49,6	74,8	13,9

Bunun nedenleri de iyi bilinmektedir. Enflasyon öngörülebilirliğin, uzun vadeli stratejiler geliştirmenin, sağlıklı ölçme, değerlendirme ve dolayısı ile risk almanın önündeki en büyük mani olduğundan, sağlam girişimciliği ve kıt kaynakların etkin dağılımını da engellemektedir. Böyle ortamlarda uzun vade perspektifi kaybolmakta, ortama kısa vadecilik hakim olmakta, bu da yenilikçiliği ve uzun vadeli risk almaya dayanan girişimcilik ortamını yok etmektedir.¹

¹ Bu konudaki yeni bir çalışma için bkz. İbrahim Öztürk, 2008, İGİAD 2008 Girişimcilik Raporu, İstanbul.

6.4.1. CARİ AÇIK VE ENFLASYONDA KUR-FAİZ TARTIŞMASI

Türkiye’de devam etmekte olan tartışmalardan biri de izlenen faiz politikası ve bunun neden olduğu varsayılan sonuçlarla ilgilidir. Bu bağlamda faizlerin düzeyi ile doğru-
dan ve dolaylı olarak cari açık ve enflasyon arasında bir ilişki kurulmaktadır. Örneğin,
Merkez Bankası’nın para politikasında bir sıkılaştırmaya gitmesi nedeniyle kısa vadeli
politika faiz oranlarını artırmış olması, kamuoyunda “yüksek faiz-düşük kur politikası”
takip edildiği şeklinde değerlendirmelere tabi tutulmaktadır. Şekil 6.13’de gösteril-
diği üzere, böyle bir iddia Türkiye’nin 2003-2007 yılları arasındaki ampirik verileriyle
örtüşmemektedir. Zira bu dönem zarfında reel kurlar sürekli yükselirken, reel faizle-
rin trend değeri sürekli düşme yönünde olmuş, 2003 yılının başında bir ara %30’lar
düzeyine çıktıktan sonra 2008 yılının başları itibarıyla %10’lar seviyesine kadar geri-
lemiştir.

Şekil 6.13. Türkiye’de kur-faiz ilişkisi (2003-2007).

Kaynak. TCMB Finansal İstikrar Raporu, 2008-I.

Burada kur-faiz-enflasyon-dış açık bağlamında sürüp giden kafa karışıklığını gi-
dermek üzere aşağıdaki hususlar not edilebilir: Kurun düzeyi ile bir ülkedeki faiz
oranı arasında muhakkak surette bir ilişki vardır. Ancak bu ilişki her zaman tek
yönlü ve doğrusal değildir.

Bu noktada kurun düzeyini belirleyen faize ilaveten diğer faktörler devreye gir-
mektedir. Bir ülkenin siyasi ve iktisadi istikrarı, yatırım ortamının kalitesi, mül-
kiyet hakları rejimi, ülkenin genel kazanç ve getiri profili, risklilik algılaması vs.

bunlardandır. Türkiye son yıllarda istikrar, yüksek getiri, düşük risk, reform süreci ve yüksek düzeyde büyüyen bir ülke olma gibi bir çok özelliğinden ötürü net sermeye girişini tetikleyen bir güzergaha oturduğundan, reel faizlerin düşmesine rağmen Türk Lirası'nın değeri artmaktadır.

Öte yandan, Türkiye'nin cari açığı ile kurun düzeyi arasında da tek yönlü ve basit bir ilişki yoktur. Bir başka ifadeyle, "değeri düşük tutulmuş bir YTL'nin cari açığı kapatacağı" argümanı otomatik geçerliliği olan bir beklenti değildir. Kur politikaları ile sektörel bazda bazı olumlu neticeler alınırken, makro düzeyde bunun sonuçları pekala beklentilerin tersine olabilir. Açmak gerekirse, Türkiye üretimde ve ihracatta yüksek düzeyde ithalata bağımlıdır. Bunun bir kısmı yapısal nedenlere, bir kısmı da Türkiye'nin faktör donanımına bağlıdır. Türkiye'nin bilhassa ham madde ve enerjide talep esnekliği bir hayli düşük olup ithalattan vazgeçebilecek durumda değildir. Bu nedenle aşırı değer kaybeden bir yerli para büyümeden fedakarlık yapılmayan ortamda, ithalat yoluyla cari açığın daha da artmasına neden olabilir.

Bazı sektörlerde yüksek girdi bağımlılığı, bazılarında ise daha düşük oranda bir girdi bağımlılığı söz konusudur. Hal böyle olunca, kur politikaları sektör bazında simetrik olmayan sonuçlar üretecektir. Değeri düşmüş bir YTL, girdilerini iç piyasadan temin eden sektörler ile, sektörlerle girdi temin eden yan sanayinin lehine bir takım neticeler verip burada rekabetçi üstünlükleri geçici olarak artırabilirken, birçok yüksek katma değerli dışa bağımlı sektörün rekabetçiliği bu politika nedeniyle olumsuz yönde etkilenebilecektir. Bu bağlamda Türkiye'de aranan şey, ne aşırı değerli, ne de aşırı değersiz YTL'dir. Aranan husus; istikrarlı ve optimum düzeyde bir denge kurunun tesis edilmesidir. Bunun için (i) döviz piyasasının derinleşmesi, (ii) bu piyasadaki iktisadi aktörlerin tercihlerinin çeşitlenmesi, (iii) uluslararası piyasaların istikrar içinde olması, (iv) içeride siyasi ve iktisadi istikrarın (fiyat istikrarı ve dış açık) korunarak risklerin en aza indirilmesi, (v) Türkiye'nin finansman açığının içeriden temin edilmesine paralel olarak fon talebinin ve dolayısı ile reel faizlerin düşmesi gibi önemli hususlar gerekmektedir.

Burada döviz kurlarının düzeyi ve enflasyon arasında da zorunlu bir ilişki kurulmalıdır. Türkiye'nin yüksek ithalat bağımlılığı ve burada talebin fiyat esnekliğinin düşük olması hasebiyle kurlarda yaşanacak ani bir sıçrama veya YTL'nin değerindeki bir azalma nedeniyle içeriye büyük bir enflasyon ithal edilmiş olacaktır. 2002 yılından beri enerji ve emtia fiyatlarının artmasına rağmen, nispi olarak değerli olan YTL'nin Türkiye'de enflasyonu düşürücü yönde katkıda bulunduğu, tersine YTL'nin hızlı değer kaybettiği ortamlarda ise ithal enflasyonun artma eğilimine girdiği görülmektedir. Türkiye'nin 2008 yılında bir yandan artan emtia ve gıda fiyatları, diğer yandan değeri düşme ihtimali olan YTL nedeniyle içeriye beklentilerin ötesinde bir enflasyon ithal etmesi riski vardır.

6.4.2 BÜYÜME-ENFLASYON ÇELİŞKİSİ DERİNLEŞİRKEN

Gelinen bu aşamada Türkiye’de fiyat istikrarı hedefine henüz ulaşamamıştır. Ancak bu hedefe ulaşma doğrultusunda önemli kazanımlar sağlanmıştır. Merkez Bankasınca IMF ve hükümete yazılan açık mektuba göre enflasyonun hedeften sapmasının en önemli nedeni gıda ve enerji fiyatlarındaki artışlardır. 2008 yılı Mayıs ayı itibariyle yıllık enflasyon %10,74 düzeyine çıkmış, enflasyonun %66’lara varan kısmı ise enerji ve gıda fiyatlarındaki artıştan kaynaklanmıştır.

Açıktır ki, ekonomik büyümenin devamlılığı için enflasyonla mücadele hem para politikası kanadında hem de diğer cephelerde devam etmelidir. Uygulanan para politikasının yanında maliye politikası ve yapısal reform süreci de önemlidir. İçinden geçilen konjonktürde dünya bir finansal ve enerji krizi ortamından geçmektedir. Türkiye dış aleme ileri düzeyde entegre ve dışa açık orta büyüklükte bir ekonomi olduğundan, dış alemdeki olumsuzlukların Türkiye’yi etkilemesi kaçınılmazdır. Burada esas olan, krizin içeriye sirayet edeceği kanalları tanımlayıp tahkim etmektir. Yine dışarıda yaşanmakta olan sürecin istikrara kavuşmasını beklemek, bunu yaparken içeride olabildiğince siyasi ve iktisadi istikrarı korumak, orta ve uzun vadeli beklentileri bozmamak, yeni hamleler yapmaktan ziyade, krizden uzak kalıcı hareketlere yönelmek gerekmektedir.

6.4.3. ENFLASYON VE CARİ AÇIĞA ARZ YÖNLÜ ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Türkiye ve dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak Türkiye için gelecek döneme yönelik riskler şu şekilde belirginleşmektedir:

- Büyümenin fazlaca yavaşlaması ve uzun sayılacak bir süre bu düzeyde devam etmesi.
- İhracat pazarlarının durağanlaşması.
- Artan işsizlik, azalan istihdam oranları.
- Bozulan gelir dağılımı dengesi.
- Yavaşlayan yabancı sermaye girişleri.
- Artan kur nedeniyle şirketlerin kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirmede yaşanabilecek ödeme sıkıntıları.
- Likidite daralmasının yaşandığı uluslar arası ortamdan taze kaynakları uygun vade ve maliyetle temin etmede yaşanacak zorluklar.
- Bütün bunlara rağmen arz yönlü şoklar nedeniyle (enerji, emtia, tahıl, gıda fiyatlarındaki aşırı yükselmeler) enflasyonun ve faizlerin yukarı yönde harekete devam etmesi.
- Ülke içinde derinleşen “yargı” ve “çeteler” sorunları.

Bütün bu faktörlerin bir kısmı kısmen gerçekleşmiş, bir kısmının gerçekleşme ihtimali ise bundan sonraki iç ve dış siyasi ve iktisadi gelişmelere bağlı olacaktır.

Ancak maliyet şoklarına bağlı gelişmeler nedeniyle, enflasyonun toplam talebin daha fazla bastırılması yoluyla düşürülmesine yönelik politikaların toplumsal maliyeti ağırdır. Ancak Merkez Bankası'nın kendi alanında gelişmeleri bu yönde tefsir etmediği, parasal sıkılaştırmaya devam etme gereği duyduğu anlaşılmaktadır. Bu nedendir ki, son iki Para Politikası Kurulu toplantısında politika faiz oranları toplamda bir puan yukarı çekilmiştir.

O halde böyle bir ortamda Hükümet'in, Merkez Bankası'nın para politikalarının reel ekonomiyi daraltıcı olumsuz etkinliğini dengeleyici, ancak popülist de sayılmayacak genişleyici birtakım mali tedbirler alması son derece yerinde olacaktır. Nitekim hükümet bu doğrultuda bir dizi tedbir almıştır. Öncelikli olarak IMF ile sürdürülen 19. Stand-by anlaşması çerçevesinde 2003-2006 arasında GSYH'nın % 5'i civarında gerçekleşen Faiz Dışı Fazla hedefini düşürmüştür. Zira bu oran mali disiplinin sağlanması ve kamu borç stokunun azaltılması açısından kaçınılmaz olmakla birlikte, Türkiye gibi kalkınma sorunları olan bir ülkede Faiz Dışı Fazla kararı oldukça yüksek bir sosyal maliyet içermektedir. Bu maliyetin gerçek büyüklüğü ise uzun vadeli kalkınma hedeflerinin sekteye kalkması ve halkın fukaralaşması olarak kendini gösterir.

Gelinen bu aşamada "sürdürülebilir borçlanma ve istikrar programından" tedricen çıkılıp, kalkınma odaklı bir mimariye geçme gereği artık ertelenemez bir hal almıştır. Bu aşamada bir yandan mali disiplinden kopmamak, bir yandan da harcamaların bileşimini kalkınma, Türkiye ekonomisinin rekabet gücünü artırma ve bölgesel dengesizlikleri giderme yolunda değiştirmek birbirinin alternatifi olmayan iki öncelik haline gelmiştir.

Birinci öncelikten başlamak gerekirse, Hükümetin GAP ve diğer bir takım önemli bölgesel kalkınma projelerini tekrar başlatmış olması isabetlidir. Yüksek faiz, olumsuz beklentiler ve durgun iç talep nedeniyle zaten büyümenin oldukça yavaşlayacağı ekonomiye yeni bir hayat vermek üzere, enflasyonist olmayan böyle bir göreceli genişleyici maliye politikasının zamanlaması ve mahiyeti son derece isabetlidir. Böylece bölgesel dengesizlik, işsizlik, enerji açığı azalırken, istihdam ve gıda üretimi artacaktır.

Eylem planı kapsamında 2008-2009 yıllarında toplam harcanması planlanan 5,9 milyar YTL'lik kaynak, sonradan tekrar yerine konulmak üzere işsizlik fonundan (ki burada 30 milyar YTL'yi aşan bir kaynak birikmiş durumda) ve azaltılan Faiz Dışı Fazla kaynaklardan temin edilecektir.

Hükümetin ilan ettiği harcama alt kalemlerine bakıldığında bunların kısa vadede tüketimi tetikleyecek kalemlerden ziyade, uzun vadede kalkınmayı ve Türkiye'nin rekabetçi üstünlüklerini güçlendirecek yol, su, elektrik, baraj, eğitim, sağlık, kırsal kalkınma (KÖYDES, BELDES projeleri gibi) gibi alt yapı sektörlerine tahsis edildiği görülmektedir. Bilhassa GAP bölgesinde kısaca enerji ve tarım eksenli

kalkınma hamlesinin cari açık ve enflasyon sorununu makul düzeylere geriletecek üretim eksenli gerçek bir çözüm olduğu ifade edilmelidir.

Burada yapılan harcamaların bir yandan mali disipline, öte yandan da enflasyon mücadelesine zarar vermemesi esastır. Nitekim mali disiplin hassasiyetinin Hükümetin açıkladığı Orta Vadeli Mali Çerçeve'ye yansıdığı görülmektedir. Gerçekten de Hükümet bu çerçevede, reform takvimine olan bağlılığını ortaya koyarak geleceği netleştirmek ve bu suretle güven oluşturmak için kendini bağlayan ciddi taahhütler vermiştir. Buna göre, 2008 yılı programında GSYH'nın yüzde 4,5'ü oranında hedeflenen Faiz Dışı Fazla, 2007 yılında olduğu gibi 2008 yılında da GSYH'nın %3,5'i oranına geri çekilmiştir. Buradan elde edilecek kaynakların üretim, istihdam, alt yapı, eğitim, tarımsal dönüşüm, enerji ve gıda üretimi için kullanılması hedeflenmektedir.

Buna rağmen Faiz Dışı Fazla hedefindeki bu değişikliğin mali disiplinden taviz verildiği anlamına gelmediği not edilebilir. Zira 2008 yılı programında %1,9 olarak öngörülen merkezi yönetim bütçe açığı hedefi revize edilerek % 1,4 düzeyine geri çekilmiştir. Aynı şekilde kamu kesimi borç yükünün GSYH'ya oranındaki iyileşmenin devam etmesi hedeflenmektedir. Burada esas mesele, bu açık düzeyini tutturacak harcama ve gelir kalemlerinde nasıl bir projeksiyonun öngörüldüğü ve bunun gerçekleşme oranıdır. Bu bağlamda 2008 yılı için GSYH'nın % 20,4'ü oranında bir merkezi hükümet vergi geliri, %17,7'si civarında da bir Faiz Dışı Fazla harcaması öngörülmektedir. 2008 yılı için sayrıca 1,2 milyar dolarlık bir özelleştirme geliri öngörülmektedir- ki bu rakam 2007 yılındaki 800 milyon dolarlık gelirden bir hayli fazladır.

2008 yılının ilk beş aylık bütçe uygulama sonuçları mali disiplinin devam ettiğini göstermektedir. İlk beş ayda bütçe giderlerinin sadece %3 artarken, gelirlerin % 4,8 oranında arttığı görülmektedir. Faiz hariç harcamalar %11 artarken, faiz harcamalarında tam %17,2 kadar bir azalma kaydedilmiştir. Vergi gelirleri % 18,3 artarken, vergi dışı gelirler %28,8 kadar artmıştır. Bütün bu gelişmelerden sonra bütçe açığı geçen yılın aynı dönemine göre % 38,4 oranında iyileşmiş, yani gerilemiştir. Yılın tamamı için 18 milyar YTL olarak hedeflenen bütçe açığı dikkate alındığında, yılın ilk beş ayında kaydedilen 2 milyar YTL'lik bir açık, yılın tamamında bütçe açığı hedeflerinin başarıyla tutturulabileceğini göstermektedir (bk., Tablo 6.6).

Tablo 6.6. Merkezi Yönetim Bütçe Uygulama Sonuçları

(BİN YTL)	2007		2008		Ocak - Mayıs Dönem Artış Oranı (%)
	Ocak - Mayıs Dönemi Toplamı	Ocak - Mayıs Gerç. Oranı (%)	Ocak - Mayıs Dönemi Toplamı	Ocak - Mayıs Gerç. Oranı (%)	
Bütçe Giderleri	83.493.387	41,0	86.022.673	38,7	3,0
Faiz Hariç Giderler	598.828.266	38,7	66.424.814	39,9	11,0
Faiz Harcamaları	23.665.121	48,6	19.597.859	35,0	-17,2
Bütçe Gelirleri	80.149.154	42,3	83.962.428	41,0	4,8
Vergi Gelirleri	59.223.613	38,8	70.060.276	40,9	18,3
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	1.351.730	35,6	1.557.443	45,6	15,2
Düzen. ve Denet. Kurumların Gelirleri	834.776	52,6	1.106.011	64,0	32,5
Bütçe Dengesi	-3.343.874	24,1	-2.060.245	11,4	38,4
Faiz Dışı Denge (Maliye Tanımlı)	20.321.248	58,3	17.537.614	46,1	-13,7

Gerçekleştirilen bu uygulamanın enflasyonist olup olmadığına bakmak gerekmektedir. Kamu harcamalarının doğrudan tüketim odaklı alanlara kanallanmış olması ve temelde alt yapı ve ekonominin uzun vadeli rekabetçi üstünlüklerini artırmayı hedeflemiş olması nedeniyle bu çalışmaların enflasyon mücadelesini sektöre uğratmayacağı, tam tersine üretim ekonomisinin önünü açtığı oranda cari açık ve enflasyon için gerçek bir mücadele olacağı kabul edilmelidir.

2008 yılının ilk çeyreğine yönelik olarak açıklanan ilk çeyrek verileri yılın tamamı için olmasa da bazı önemli ipuçları sunmaktadır. Küresel maliyetler geri gelene kadar Türkiye’de büyüme oranları 2008-2009 döneminde muhtemelen %4-5 düzeyini aşmayacaktır. Ayrıca enflasyonla mücadelenin kurgusu üretim ekonomisine kaydırılmalı, 2008 ve sonrası için hedeflenen ikinci nesil reform takvimine uyulmalıdır. Sosyal güvenlik reformu, emek piyasası reformu, enerji piyasası düzenlemeleri, alt yapı yatırımları, mesleki eğitim reformu acil olarak neticelendirilmelidir. Kalkınma Ajansları aktif hale getirilmeli, kamu personel reformu yasası hayata geçirilmeli ve kamunun liderlik ve sinerjisi Anadolu esnafının hizmetine sunulmalıdır. Beklentilerin bozulmasına, yabancı sermayenin yaklaşımını olumsuz yönde revize etmesine neden olacak yaklaşımlardan uzak durulmalı, istikrar korunmalıdır.

Bu bölümde yeterince tartışıldığı üzere, dünya ekonomileri tam anlamıyla sırat köprüsünden geçmektedir. Artık bir petrol ve finansal krizin birlikte yaşandığı yolundaki algılama ve veriler güçlenmektedir. Durumun hassasiyetini artıran husus ise iki alandaki belirsizliğin devam etmesidir. Bunlar, krizin derinliği (za-

rarın büyüklüğü) ve ne kadar süreceğinin 2008 yılının ilk yarısı bittiği halde hala anlaşılamamış olmasıdır. Buna ilaveten Türkiye'nin iç piyasasını etkileyen dışarıyla ilgili ve ilgili olmayan başka değişkenler de vardır. Cari açık ve enflasyon kırılma eğilimi süren işsizlik ve derinleşen siyasi kriz ilave edilebilir. İlaveten, IMF ile sürdürülen istikrar programının bitirilmesinin ekonomiye ilave bir "çıpa" daha kaybettirdiği ve mali disiplinden uzaklaşılacağı söylemleri sürülmüştür. Son olarak Merkez Bankası'nın hızlı bir şekilde faiz artırımına gitmesinin de büyümenin önünü tıkayacağı kaygıları yaygın bir şekilde dile getirilmektedir.

Bu meyanda yılın ilk çeyreği ile ilgili olarak açıklanan büyüme verileri bazı sorulara kısmen açıklama getirmektedir. Türkiye istatistik kurumu (TÜİK)in açıkladığı verilere göre geçen yılın ilk üç ayında %7,6 oranında büyüyen ekonomi, 2008 yılının aynı döneminde % 6,6 oranında büyüme kaydetmiştir. Bu büyüme verisi, genelde % 4-4,5 civarında kalan beklentilerin bir hayli üzerindedir. İçerideki ve dışarıdaki derinleşen sıkışıklık içinde kaydedilen bu büyüme son derece tatmin edicidir. Bu yılın ilk üç aylık dönemindeki %6,6'lık büyümenin 1,8 puanı sanayiden, 1,4 puanı ticaretten, 1,3 puanı ulaştırmadan, 0,9 puanı ise mali aracı kurumlardan kaynaklanmıştır. Böylece sanayinin büyümenin %25'ini tek başına karşıladığı görülmektedir. Bu dört kalemi toplayınca 5,4 puan etmektedir. Tarımın bu büyümeye katkısı ise 0,2 düzeyinde kalmıştır.

2006 yılının ilk üç ayında % 6,9 küçülen tarım sektörünün bu yılın ilk üç ayında yüzde 5,6 artış gösterdiği görülmektedir. Ağır hasarlı geçen bir yılın ardından, tarımsal girdi fiyatlarının arttığı ve kuraklık şartlarının devam ettiği bir ortamda kaydedilen bu gelişme de yine oldukça umut vericidir. Buna rağmen tarımın milli gelir içindeki ağırlığı —olması gereken şekilde- azalma sürecine devam etmektedir. Tablo-6.7'de görüldüğü üzere büyüme ağırlıklı olarak imalat sanayi üretimine dayalı olarak gerçekleşmiştir. Bu arada ekonomideki ağırlığı % 6,3 kadar olan inşaat sektörü artık lokomotif olma görevini kaybetmiş durumdadır.

Tablo 6.7. Üretim Yöntemiyle GSYH (İlk Çeyrek, 2008)

	Ağırlığı (%pay)	2008	2007
GSYH	100	6,6	7,6
Tarım	3,9	5,6	-6,9
Sanayi	25,8	7	10,2
Hizmetler			
İnşaat	6,3	2,8	8,8
Perakendecilik	14,1	9,9	6,3
Ulaştırma	15,4	7,7	8,4
Mali aracılık	10,3	8,9	12,7
Konut sahipliği	5	1,5	2,6

Öte yandan TÜİK ve Merkez Bankası tarafından hazırlanan tüketici ve üretici güven endeksleri, tüketicinin ve üreticinin gelecek hakkındaki kötümserliğine dayalı olarak tüketim ve yatırımda daralmayı işaret ederken, ‘harcamalar itibariyle milli gelir tabloları’ özel tüketimde ve yatırımlarda beklenenin üzerinde artışı göstermiştir. Bu da bize “beklenti anketlerini” güvenilirliğini sorgulamak gerektiğini göstermektedir.

Nitekim 2008 yılının ilk çeyreğinde özel tüketimin, büyümenin üzerinde arttığı görülmüyor. Geçen yılın ilk üç ayında yüzde 5,5 oranında artan tüketim, bu yılın ilk üç ayında yüzde 7,3 oranında artmıştır. Bu böylece yaptığı faiz artırımları nedeniyle –haklı nedenlerle- ağır eleştirilere maruz kalan Merkez Bankası’nın bu uygulamadan dolayı elinin güçlendiği görülmektedir.

Geçen yılın ilk üç ayında yüzde 2.0 artan yatırımlar bu yıl yüzde 9,5 oranında artarken, burada kamu yatırım ve tüketimde büyük bir disiplin içinde davrandığı görülmektedir. İlk beş aylık bütçe uygulama sonuçlarından yukarıda takip edilen mali disiplindeki göstergeler böylece büyüme rakamları ile de tasdik edilmiş oldu. Son yıllarda olduğu gibi özel sektörün lokomotif olmaya devam ettiği görülmektedir. Özel sektör yatırımlarında inşaatta firene basılırken, özel sektör büyük ölçüde makine ve teçhizata dayalı bir büyüme kaydetmiştir (*bk.*, Tablo 6.8).

Bu arada stoklardaki artışın yılın ikinci döneminde büyümede bir yavaşlamayı tetikleyeceği de tahmin edilebilir. 2007 yılının başından beri ihracatta kaydedilen atılım, ivme kaybetmeden devam etmekte ve ithalat artış oranının üstündeki artış seyrini sürdürmektedir. Yaşanan enerji, emtia ve gıda fiyatlarındaki büyük artışlardan sonra kaydedilen bu gelişme de son derece önemli bir başarıdır. Yine de 2008 yılı içinde net dış ticaret sektörünün büyümeye katkısının negatif olması ihtimali devam etmektedir.

Tablo 6.8. Harcama Yöntemiyle GSYH (İlk Çeyrek, 2008)

	Ağırlığı (% pay)	Değişim (%)	
		2008	2007
Alt Sektörler			
Toplam	100	6,6	7,6
Özel tüketim	73,8	7,3	5,5
Kamu Tüketimi	8,9	4,2	4,7
Yatırım	25,7	9,5	2
K.Yatırımı	2,1	-7,7	4,3
Ö.Yatırım	23,6	11,3	1,8
Stok Değişim	-2,9	44,9	-47,7
İhracat	25,3	12,2	12,5
İthalat	30,8	11,9	8,6

Yılın ilk çeyreğindeki bu verinin faiz artırımının da etkisiyle yılın bilhassa ikinci yarısında yavaşlaması beklenmektedir.

Yedinci Bölüm

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE YOL HARİTASI

7.1. KÜRESELLEŞMENİN DİNAMİKLERİ

Türkiye'nin küresel sistemle bütünleşme süreci bilhassa 2001 yılındaki kriz sonrasında yapılan reformlara paralel olarak hızlanıp derinleşirken, sürecin beklenen olumlu neticeleri yanında, birtakım olumsuz neticeleri de belirginleşmektedir. Olumsuzluklardan bazıları “zorunlu yan etki” olarak kabul edilebilirken, bazıları daha başarılı bir ekonomi idaresiyle ortadan kaldırılabilir mahiyettedir. Bu nedenle, Türkiye'nin küresel sisteme etkin katılımı önemli bir gündem konusu olarak karşımızda durmaktadır.

Burada kamuoyunda küreselleşmeye getirilen tek boyutlu, statik ve tek değişkenli yüzeysel açıklama çabalarını bir kenara bırakarak, süreci daha gerçekçi bir şekilde konumlandırmak, fırsatları ve tehditleri tanımlayarak sürecin etkin idaresi için bir takım öneriler getirmek gerekmektedir.¹

¹ Bu konuda yapılan son bir çalışma için bkz. İbrahim Öztürk, 2008, Türkiye'nin Küreselleşmesi: Fırsatlar ve Tehditler, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2008.

7.1.1. KÜRESELLEŞMENİN DİNAMİĞİ DEĞİŞİM

Bu bağlamda küreselleşme tek boyutlu, bir defada olup biten, tek bir merkezden irade ve idare edilen, etkileyen ancak etkilenmeyen, yönlendiren ancak asla yönünü değiştirmeyen bir olgu olarak görülmemelidir. Bu nedenle sürece olabildiğince etkin katılım ve yönlendirme hedeflenmelidir.

İnsanlığı tehdit eden husus, bizatihi değişimin kendisi değil, atalet, değişime ayak uydurabilme kapasitesinin olmayışı, buna direnmek veya değişimi idare edip önünde gidebilmek yerine arkasından sürüklenmek zorunda kalınmasıdır.

7.1.2. KÜRESELLEŞMENİN ENTELEKTÜEL ALT YAPISI

Entelektüel olarak ele alındığında yapılması gereken ilk tespit, Türkiye'nin dünyada kendine yer arayan değil, dünyayı kendine yer edinen bir ülke olması gereğidir. Burada fikirlere dayalı yapıcı öneriler getirmek önemsenmelidir.

Örneğin, nasıl ki, neoliberal küreselleşme ortaya çıkabilmiş ve yaygınlaşabilmişse, bugün yaşanmakta olan sürecin olumsuz etkilerinden kurtuluş yollarının var olabileceğini de kabul etmek gerekmektedir. Bu amaca katkıda bulunmak üzere, küresel bir inisiyatif ile bu dönüşümün olumsuz etkilerini ince bir süzgeçten geçirmek ve bu dönemdeki öğrenme sürecini iyi değerlendirerek yeni bir senteze ulaşmak mümkündür.

Bununla bağlantılı olarak, katılımcılığın yolunu açacak daha adil bir küreselleşme için salt ekonomik alanın ötesinde, ulusal ve uluslararası güçler dengesinin ve uluslararası kuruluşların demokratikleşmesi, az gelişmiş ülkelerin ve ülkeler içinde yoksulların sesinin daha çok duyulmasına imkan verecek “aşağıdan yukarıya küreselleştirici” bir ortamın oluşturulması gerekmektedir.

Türkiye'nin küresel çapta ses getirecek bu türden arayışlara aktif katılımı için öncelikli olarak kendi duruşunu tanımlaması, yerli dayanak noktalarını güçlendirmesi ve evinin içini düzene koyması gerekmektedir. Her şeyden önce, Türkiye'nin toplumsal mutabakata dayalı bir yol haritasını tespit edip buna sarılması gerekmektedir. Toplumsal mutabakat oluşturmada Avrupa Birliği üyeliği gibi “çıpların” tesiri belli derinliği aşamamakta, etkisini belli bir aşamada kaybetmektedir.

7.1.3. TALEPLER VE KAMUSAL ALAN

Küreselleşme otomatik olarak herkese dikensiz bir gül bahçesi vaat etmiyor. İyi idare edilememesi durumunda küreselleşmedeki her değişim alanı aynı zamanda bir kriz alanına da dönüşebilmektedir.

Son yıllarda merkezi karar alma süreçlerinin içine düştüğü zaaf günümüzde açıkça görülür hale gelmiştir. Geçmişte bürokratlar, teknokratlar, diplomatlar bir zamanlar ülke siyasetini ve ekonomisini belirleme gücünün sembolleri iken, bugün bu sınıflar küresel ekonomi ve siyaset karşısında bir hayli edilgen konumda kalmışlardır. Bu da siyasetin meşruiyeti ve ulus devletlerin yönetebilme kabiliyetlerini tehdit etmektedir.

Örneğin son 25 senede yaşanan büyük değişimlerin sonucunda ulus devletlerin vatandaşlık kavramları sorgulanır olmuştur. Keza, etnik ve dini kimliklerin yanı sıra, cinsiyete dayalı kimlik talepleri de artmıştır.

Meydana gelen bu yeni taleplere cevap vermenin ne kadar zor olduğu açıktır. Bu da siyasal krizlerden kutuplaşmaya kadar gidebilen birtakım derin fay hatlarını harekete geçirmektedir. Günümüzde Türkiye bu olguyu derin bir şekilde yaşamaktadır. Bütün bu olup bitenlere karşı Türkiye'nin kendini konumlandırması kuşkusuz öne çıkmaktadır.

7.1.4. HESAP VEREBİLİR KURUMLAR DÜZENİ

Parlamente sistemin özünde, şeffaflık, denetim ve hesap vermek vardır. Siyasi popülizmi ve yolsuzluğu önlemek için bir takım kurullar oluşturma uygulamaları bazı alanlarda etkinlik sağlasa da, bunların siyasilerin seçmen önünde sorumluluktan kaçma arayışlarının bir yansıması olabileceği ihtimalini de unutmamak gerekir. Ayrıca, işlerin bölünmesi nedeniyle koordinasyon sorununu doğuran bu uygulamalar, ekonomide bütüncül bir politika uygulama imkânını ortadan kaldırmak gibi bir fonksiyon görebilir, kurul yapılarıyla ekonomide makro düzeyde politikaların yürütülmesi zorlaşabilir.

Türkiye, küreselleşmenin etkisiyle dünyadaki bazı değerlere uyma noktasında belli bir baskıya muhatap olmaktadır. Bugün gelişmiş ülkelerce insan haklarına, hukukun üstünlüğüne ve demokratikleşmeye vurgu bir gereklilik olarak artık küresel kamusal mal hüviyetindedir. Türkiye bu gerekliliği idrak edip, baskılar sonucu değil de, sağlanacak mutabakat sayesinde değişimini gerçekleştirebildiği ölçüde ekonomik ve demokratik gelişmesini sağlayacaktır.

7.1.5. ETKİN YÖNETİŞİM ARAYIŞI

Eski modelde ferdin yerini devlet ve toplum almışken, şimdi ancak ferdin şahlandırdığı toplumlar ayakta kalabilmektedir. Daha önceki modelde ekonomide fırsatlar değil, iktisadi sonuçlarda eşitlikçilik önemsenmekte idi. Şimdi ise fırsat eşitliği ve adil rekabet şartlarında sonuçların farklılığı, rekabetin doğal sonucu olarak görülmesi gerekmektedir. Eski modelde devlet topluma tepeden çeki düzen ve şekil vermeye çalışırken, şimdi toplumsal dönüşüm, aşağıdan yukarıya devleti dönüştürmektedir.

İçine girdiğimiz küresel bütünleşme aşamasında ve kamu yönetiminde dünyada biriken tecrübelerden sonra kamu yönetiminin etkin kılınmasında zihni koordinatları ulusal ve evrensel eksenlere oturtmadan başlatılan her girişim, başarısızlığa mahkum görünmektedir. Bunun anlamı, bir yandan yapılacak reformların yerli olması, yani “kendimiz için” üretilmiş olması, öte yandan Türkiye’nin artık dünya toplumunun bir parçası haline geldiği gerçeğine sadık kalarak yerli değerler ile evrensel değerlerin sağlıklı bir harmanlanmasının gereğidir.

Son yıllarda Yeni Kamu İşletmeciliği şeklindeki bir kavram öne çıkmaktadır. Yeni Kamu İşletmeciliği, her şeyi yapan ve üstlenen devlet anlayışı yerine, her şeyi düzenleyen, denetleyen ve oyunun kurallarını belirleyen devlet anlayışını benimsemektedir. Bu bağlamda kamu sektöründe daha fazla rekabete ve özel sektör tarzı yönetim anlayışlarına yer verilmektedir. Buna göre vatandaş bir “müşteri” gibi değerlendirip onların memnuniyetini önemseydiğini gösteren bir yapının kurulması amaçlanmaktadır. Bunun gereği olarak, kamusal hizmetlerin halka en yakın birimler tarafından sunulabilmesi için güç ve yetki devri öngörülmektedir.

Elbette bu yaklaşıma ciddi eleştiriler de getirilmektedir. En sert eleştirilerden birine göre, önerilen sistemde uzun vadede bu beklentiler gerçekleşmeyecektir. Zira devlet bu yolla küresel sermayenin hizmetçisi konumuna düşürülecek, sosyal önceliklerinden kopartılacaktır. Yapılacak reform ve kurumsal düzenlemelerle böyle bir tehlikenin bertaraf edilmesi mümkün ve gereklidir.

Burada kamu otoritesinin bir orkestra şefi gibi hareket ederek, toplumdaki tüm sesleri tek bir ortak hedefe senkronize etmesi ve toplumsal kesimler arasında adil bölüşümü ve dengeli gelişimi sağlaması esastır. Güçlü devlet-güçlü toplum ikilisi, biri olmadan diğerinin olamayacağı birlikteliğinin güzel bir ifadesidir. Devletlerin nüfuz edici kapasitelerinin, koordine edici kapasiteye dönüşümü, günümüz şartlarında hızlı, üretken, etkin ve dinamik kamu hizmeti sunumunda temel bir şart olmuştur. Ülkeler bunu sağlayabildikleri ölçüde toplumsal refaha ulaşabileceklerdir.

7.1.6. KAMUNUN EKONOMİDEKİ KÜÇÜLME SÜRECİ

Türkiye’de devletin küçültülmesi ve bilhassa iktisadi alandan bir oyuncu olarak çekilmesi zaruridir. Devlet hem oyuncu, hem kural koyucu hakem, hem de özel sektörün rakibi olamaz. Devletin küçültülmesi ile etkinsizleşmesi tümüyle birbirinden farklı kavramlardır. Hantal devlet, etkin bir devlet olmadığı dibi, küçük ancak hızlı ve esnek, görev alanları ve araçları tanımlanmış bir devlet de etkisiz anlamına gelmez.

Günümüze kadar Türkiye’de kamunun ekonomideki ağırlığı, sadece üretim biçimini etkilemekle kalmamış, işadamları-siyasetçi-bürokrat ilişkilerinde serbest ekonomi mantığı ve kurallarının dışında kayırmacı bir ilişkinin doğmasına da yol

açmıştır. Yaşadığımız bir dizi olayın arka planında bu korumacı yaklaşımın sürdürülmesinin mücadelesi yatmaktadır. Bu nedenle, serbest piyasa ekonomisini tüm kurum ve kuralları ile tesis etmek, sadece ekonominin daha verimli çalışmasına değil, aynı zamanda ekonomide ve toplumsal hayatta ahlaki değerlerin korunmasına da katkıda bulunacaktır.

7.1.7. ETKİN KÜRESELLEŞME İÇİN ETKİN PİYASA İDARESİ

Öte yandan, tarihi tecrübe, hükümetlerin “saf piyasa” aşkına, içeride kalkınma gündeminden tümüyle kopmasının yanlışlığına işaret etmektedir. Türkiye’nin içinden geçtiği tecrübeye bakarak, örneğin ihracat artışları ve dış ticaret açıklarının kapatılması için hala devlete vizyoner bir takım görevler düşmektedir. Bir başka ifadeyle, pozitif ve negatif dışsallıklarla ve sanayileşme öncelikleriyle ilgili olarak devletin etkili olabileceği alanlar vardır. Keza kamu girişimciliğinin hala önemli ekonomik ve sosyal öğrenme etkileri yaratarak geliştirici görev üstlenebileceği sektörler vardır.

Bu konuda Güney Kore’nin ithal ikameci dönemde (1960-80) yaptığı atılımlar sayesinde ortaya çıkan sağlam sanayi ve teknoloji yapısına dayanarak 1980 sonrasında değişen piyasa rekabeti şartlarına başarılı bir şekilde intibak sağlamış olması örnek verilebilir. Burada söz konusu örneğin aynen tekrarlanmasından değil, değişen araçlarla da olsa aynı etkinlik arayışının sürdürülmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Modelin başarısında devlet ve toplum arasındaki mutabakat, devlet ve işadamları arasındaki verimli sinerji kadar, bunun uluslararası düzenin mahiyeti ile olan uyumu da kritik öneme haizdir.

Güney Kore ve benzeri örnekler bize küreselleşme sürecinin gelişmekte olan ülkelerde oluşturduğu refah etkisi konusunda da önemli ipuçları vermektedir. Bunu dış ticaret ve içeriye giren yabancı sermaye girişleri, yani dışa açıklık endeksi üzerinden takip etmek mümkündür. Yaşadığımız günlerde Türkiye’de olup bitenlere de gönderme yapmak üzere, Güney Kore kalkınmasında dış ticaret ve cari açık sorununa olabildiğince mahal verilmediği not edilebilir. Bunun en önemli nedeni, Güney Kore’nin dışa açılma zamanlamasının, ithal ikameciliğin başarıyla bitirildiği bir aşamaya denk getirilmiş olmasıdır. Böylece Güney Kore’nin sanayisi rekabete hazır hale gelmiştir. Dolayısı ile Güney Kore’de dış ticaret reel olarak refah artırıcı bir etkide bulunmuştur.

Ticaretin dışında yabancı sermayenin ev sahibi ülkede oluşturacağı refah etkisi de dışa açılmada önemlidir. Yapılan birçok akademik çalışma, yabancı sermayenin iyi yönlendirilmemesi durumunda bilhassa büyük ülkelerde istihdam sağlama, gelir oluşturma, oluşan gelirin adil dağılımı ve çevre konularındaki performansının hiç de iç açıcı olmadığını göstermektedir.²

² Türkiye’nin neo-liberal küreselleşme deneyiminin eleştirel tahlili için bkz., Erinc Yeldan, Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, Ziya Öniş, Barry Rubin (editörler), The Turkish Economy in Crisis, Frank Cass, London, 2003

Bunu Türkiye deneyimi de göstermektedir. Şöyle ki;

Türkiye'nin 1990'lı yılların başında ticari ve finansal alanda dışa açılma sürecinin hızlanıp derinleşmesiyle beraber, iç ve buna paralel olarak da dış dengesinin artan bir hızla bozulmaya başladığı görülmektedir. İç dengesizliklerden kamu açıkları ve enflasyon, dış dengesizliklerden ise cari açık ve kısa vadeli sermaye girişlerine dayalı finansman yapısının derinleşmesi anlaşılmaktadır.

Yine finansal serbestinin ulusal tasarruf oranları üzerinde teşvik edici olduğu varsayılan etkisi ortaya çıkmamış, tersine dış kaynaklar iç tasarrufları ikame etmeye başlamıştır.

Dış finansman kolaylığı bir ölçüde kötü mali yönetim için uygun bir ortam hazırladığından dış borçlar artmış, dışa açılmanın içeride yarattığı toplumsal sıkıntıların giderilmesi için de kamu kesimi telafi edici yönde daha fazla sosyal harcama yapmak zorunda kalmıştır.

Dışa açılmadan beklenen en önemli fayda olan, şirketlerin tahvil ihraç ederek kaynak artırma yoluna gitmesi de neredeyse mümkün olmamış, süreç kamunun ve kamunun garantisine dayalı borçlanmanın derinleşmesi şeklinde gelişmiştir.

Bu arada, ekonomi dışa açıldı diye içeride borçlanma maliyeti düşmemiş, vadeler uzamamış, tam tersi yönde gelişmeler gözlenmiştir.

İşleyen dinamikler gelir dağılımını bozmuş, içeride tüketicinin lehine olacak şekilde rekabet artmamış ve kâr marjları düşmemiştir.

Ekonomide devresel dalgalanmalar derinleşmiş ve sıklaşmış, yani dışa açıldıktan sonra istikrardan çok istikrarsızlıklar yaşanmıştır.

7.1.8. DIŞ ÇARPIKLILAR VE İÇ YETERSİZLİKLER

Türkiye'de bu olumsuz sonuçların ortaya çıkmasında elbette küresel sistemin bizi doğasından kaynaklanan bazı çarpıklıklar etkili olmuştur. Ancak Türkiye'nin başarısızlığını daha çok iç faktörler açıklamaktadır.

Genel bir prensip olarak içerideki entegrasyon tamamlanmadan girişilecek bir dış entegrasyonun beklenen sonuçları verme ihtimali olmadığı ifade edilmelidir. Burada dışa açılmanın etkinsizliği, politikaların tutarsızlığı, reform yorgunluğu, ekonomik alanda reformlar yapılırken, siyasi ve kurumsal alanda siyasal rejimin katılıkları nedeniyle reformların sürekli ötelenmiş olması, bu bozulma sürecinin arkasındaki temel dinamikler olarak kendini belli etmektedir. Buna göre dışa açılırken evinin önünü süpürmek, yani iç dengeleri düzenlemek ve başarıyla idare etmek görevi hükümetlere düşmektedir. Politikaların, reformların, kurumların ve bunların arkasındaki kültürün ikame edilmediği bir ortamda girişilecek dışa açılma sürecinde olsa olsa küreselleşmenin yan etkileri derinleşmektedir. Türkiye örneği de bunu doğrulamıştır.

7.2. 2001 KRİZİ SONRASINDA KÜRESEL BÜTÜNLEŞME

2001 krizinden sonra Türkiye’de, IMF anlaşmalarının zorlaması ve AB’nin oluşturduğu itici etki sayesinde gerçekleştirilen birçok reformlara ve makro ekonomik performansın artmasına paralel olarak kürselleşmenin bazı yan etkilerinin azaldığı görülmektedir. Bu bağlamda, 2002-2007 döneminde fiyat ve kalite rekabetinin arttığı, kâr marjlarının düştüğü, özel sektörün dış kaynak geliştirme etkinliğinin oldukça arttığı, dış ve iç finansmanda vadelerin uzadığı ve maliyetlerin öncekine göre bir hayli gerilediği, gelir dağılımında somut verilere yansıyan bir düzelmenin kaydedildiği görülmektedir.

Öte yandan, 2002 yılından beri Türkiye’de kaydedilen büyüme oranı civarındaki istihdam artışına rağmen derinleşen sektörel dönüşüm ve verimlilik baskısı nedeniyle işsizlikte hatırı sayılır bir düşüşün olmadığı görülmektedir. Yine katma değeri yüksek sektörel dönüşüm henüz kati derecede gerçekleşip sermaye birikiminin kanalları açılmadığından, hala ulusal tasarruflar yetersizdir.

Bununla bağlantılı olarak cari açık ve ithalat bağımlılığı derinleşmekte, dışarıya net kaynak transferi artmaktadır. Karlılığın sürekli düştüğü ortamda yatırımların sürekliliği ve kalitesi düşeceğinden, mikro ekonomik reformlara devam etmek suretiyle yatırımcıya makul bir karlılık ortamının sağlanması, sermaye birikimi rejiminin geleceği açısından son derece önemlidir.

7.2.1. DEĞİŞEN REKABET ORTAMINA HAZIRLANMA

Günümüzde milletlerin rekabetçi üstünlüğünü ve zenginliğini verimlilik ekonomisinde bulundukları seviye tayin etmektedir. Bu gelişme rekabet gücünün “klasik” sayılabilecek bileşenlerinde köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Daha önceleri bir ülkenin mukayeseli üstünlüklerini ve bunun beraberinde getirdiği rekabet gücünü, iş bölümü ve uzmanlaşma, ülkelerin sahip olduğu yer altı ve yerüstü tabii kaynaklar ve ulusal tasarrufların düzeyinin belirlediği varsayılmakta idi.

Günümüzdeki gelişmeler bu unsurları yok saymamızı gerektirmese de, önemlerinin azalmasına neden olmuştur. Şöyle ki; üretim paradigmasının küreselleşmesiyle uzmanlaşma ve iş bölümü, erbest ticaret ve rekabet sayesinde doğal kaynakların tahditleri ve nihayet dünyadaki fonların fazlalığı nedeniyle de ulusal tasarrufların eksikliğinin telafi edilebileceği bir dönem yaşanmaktadır.

Bu gelişmelerden sonra günümüzde rekabette ağırlık teknoloji paradigmalarına, toplumsal organizasyonlara ve yönetim kapasitesine kaymış, bu noktada devletlerin ve toplumların bu imkânlardan yararlanabilme kabiliyeti öne çıkmıştır. Buradan hareketle, yönetim kalitesi ve kapasitesi yükseltilmiş bir devlet aygıtı ile girişimcilik ortamının ve girişimcilik modellerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

7.2.2. GİRİŞİMCİLİK ORTAMININ GELİŞTİRİLMESİ

Günümüzün en belirgin vasfı, süreklilik ve hız kazanmış olan değişimin beraberrinde getirdiği yaygın riskler ve belirsizliklerdir. İşte bu belirsizlik ve risk ortamında, onlarca parametreyi ucu ucuna denk getirip küresel iş organizasyonları yapmak sağlam bir girişimcilik gerektirmektedir. Bu şartlar altında girişimcilik, yeni düşüncelere ve yeniliklere açık ve gelecekte olabilecek değişimleri öngörebilecek kapasitede kişilerin vizyonu ile şekillenmektedir.

Yeni iş fırsatlarının keşfi ve içselleştirilmesi yolunda pazar bilgisi ile teknik bilginin birleştirilmesini ifade eden girişimcilik, kapitalizmin üç ana evresinde farklı aktörler tarafından gerçekleştirilmiştir. Girişimcilik, bireysel kapitalizmde bireysel mal sahipleri ya da ortaklar tarafından, kurumsal kapitalizm döneminde profesyonel yöneticiler tarafından, günümüzdeki ağ kapitalizminde ise girişimcilik ağları tarafından müşterek olarak gerçekleştirilmektedir. Batı Avrupa daha çok ferdi, Asya ise dayanışmacı girişimciliğe yatkındır.

2008 yılında Dünya Ekonomik Forum'unun Davos'taki zirvesine de damgasını vurduğu üzere, işbirlikçi yenilikçilik alanlarına olan ihtiyaç oldukça artmış, bu da müşterek girişimciliğin yıldızının parlamasına neden olmuştur.

Her şeyden önce her sektör ferdi ya da müşterek girişimciliğe elverişli olmadığı gibi, ayrıca bunu gerektirmeyebilir. Bir diğer ifade ile, bazı sektörlerde müşterek, bazı sektörlerde ise ferdi girişimcilik öne çıkabilir. Örneğin sabit maliyetlerin çok yüksek, elde edilecek ürünün pozitif dışsallığı ve/veya kamusal mal mahiyeti arttıkça bu tür sektörlerde müşterek girişimciliğin mutlaka ön plana çıkartılması gereği oluşmaktadır. Bu gibi sektörlerde örneğin ortak laboratuvarların kurulması, ortak yatırımların yapılması, ortak ürün geliştirilmesi son derece gerekli olmaktadır.

Gerçekten de günümüzde çok sayıda büyük ve küçük şirket gittikçe müşterek bir girişime dönüşmektedir. Müşterek girişimciliğin faydaları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Ortak girişimin üyeleri birbirleriyle doğrudan iletişim kurarak, iş fırsatlarının keşif ve değerlendirilmesi için gerekli teknik ve pazar bilgisini çabucak birleştirirler.

Keşfedilen fırsatların değerlendirilmesi için karşılaşılabilecek risklerin ve sürecin sonucunda oluşan ödüllerin paylaşılması da süreci cazip kılmaktadır.

Girişimcilik ağları sayesinde yatırımcılar, üreticiler, dağıtıcılar, perakendeciler ve müşteriler stratejik bir ittifakın içinde yer almaktadır. Bu sayede üreticiler ulaştırma zamanını ve depolama maliyetlerini azaltmakta, müşteri ile kurulan yakın diyalog sayesinde ürün kalitesinin artırılması mümkün olmaktadır.

Teknolojisi çok hızlı değişmiyor olsa da, belirsizliğin ve ilk yatırım maliyetlerinin yüksek olduğu alanlarda da yine riskleri bölüşmek gereği vardır.

Son olarak müşterek girişimcilik kavramı bizatihi ilgili şirketlerin içinde de denenmesi gereken bir yaklaşımdır. Şirket içinde bilhassa toplam kalite yönetimi konusunda işletme içindeki müşterek girişimcilik ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışanlara prim ve hisse alternatifleri verilmesi, doğrudan yönetsel kontroller yerine, sağlam bir kurumsal vizyonun öneminin vurgulanması ve böylece her çalışanın giderek bir girişimciye dönüştürülmesi gerekmektedir.

7.2.3. GİRİŞİMCİLİK ORTAMI İÇİN ÇEVRE ŞARTLARI

Makroekonomik istikrar ve dengenin temini: Makro ekonomik ortamdan kasıt, fiyat istikrarı, dengeli bir bütçe ve dış ödemeler dengesi, adil bir gelir dağılımı, yüksek istihdam ve düşük işsizlik ortamının tesis edilmesidir. Makroekonomik dengesizlik; üretimde, kıt kaynakların tahsis edilmesinde ve gelir dağılımında sorunların olması, belirsizliğin ve öngörülemezliğin yaygın oluşudur. Bu %n kalıcı bir şekilde varlığını sürdüren makro ekonomik dengesizlik ortamında derinlemesine bir girişimcilik ortamının oluşması, böylece üretim sorununun çözülmesi ve sermaye birikiminin sağlanması imkânsızdır.

Rekabet ve iyi yönetim ortamının sağlanması: “İyi yönetim” olarak tanımlanan mülkiyet hakları rejimi kurulmuş, şeffaf, adil ve tarafsız bir hukuki ortam temin edilmiş olmalıdır.

Piyasaya giriş ve çıkış serbestisinin sağlanması: Piyasalar kadın, erkek herkese açık olmalı ve ayrımcılık yok edilmiş olmalı, icra ve iflas kanunları şeffaf ve kolaylaştırıcı olmalıdır.

Risk ve ödül arasında denge kurulması gereği: Getiri ihtimali kadar muhtemel risklerin hesaplanmadığı bir ortamda girişimcilik gelişmez, girişimcilik “garantili” alanlara kayar. Bu tür ortamların tipik özelliği lobicilik ve rantiyeciliktir.

Finansmana erişim kolaylığı: Girişimcilik aynı zamanda finansman kaynaklarına sahip olmayı veya varolan finansmana erişebilmeyi gerektirmektedir. Fakat risk sermayesi piyasasının gelişmemiş olması ve bankaların riskli krediler vermekten giderek daha fazla kaçınması, girişimci fidanlığı olarak bilinen pek çok KOBİ’nin finansman güçlükleri yaşamasına neden olmaktadır. Bu bağlamda girişimcinin kolaylıkla ulaşabileceği, yeterince çeşitlendirilmiş, sürekliliği sağlanmış düşük maliyetli mali kaynakların varlığı önem kazanmaktadır.

Piyasa esnekliklerinin temini: Piyasalar yeterince esnek ve rekabetçi, bunların arasında etkin bir akışkanlık ve iletişimin sağlanmış olması gerekmektedir. Bu bağlamda emek piyasası reformunun yapılıyor olması son derece yerinde bir gayrettir.

Düzenleyici ortamın kalitesinin artırılması: İdari düzenlemelerin iyileştirilmesi yönünde gösterilen çabalara rağmen, Türkiye’de işletmeler hala bir çok bürokratik engellerle mücadele etmektedirler. Bu aşamada kamu personel reformunun önemi ortaya çıkmaktadır.

Vergilendirmenin adil, basit, tabana yayılmış ve düşük olması: Makro-ekonomik ortamı bozuk olan ülkelerde işletmeler çareyi kayıt dışına kaçmakta bulmaktadırlar. Bu bağlamda vergiler bilhassa ön plana çıkmaktadır. Son yıllarda Türkiye vergi yüklerini azaltma bağlamında bir hayli olumlu mesafe katetmiştir.

Nitelikli işgücüne erişim: İşgücü piyasasındaki darboğazlar büyümeye engel olmaktadır. İşçilerin becerilerini artırmaya yönelik çabaların yoğunlaştırılması gerekmektedir. Böylece girişimciliğin önündeki en büyük engel olan emek-iş uyumsuzluğu da azaltılmış olacaktır. Bu hususun eksik kaldığı ülkelerde “işsizlik ve mesleksizlik” bir arada yaşanmaktadır. Buna göre şirketler nitelikli beşeri sermaye istihdamındaki açığı kapatamazken, var olan insanlar da kaliteli bir hayatı idame ettirecek kadar gelir getiren bir iş bulamamaktadır.

Firmalar arası işbirliğinin tesisi: Büyük ve küçük ölçekli işletmeler arasındaki ittifaklar, yenilikçi ekonomide gerekli esnekliği ve daha büyük pazarları ele geçirmek için kritik ölçeği kazanmak bakımından giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Büyük ölçekli işletmeler yeni pazarlara, teknolojiye ve yeniliklere erişim sağlamakta, küçük ölçekli işletmeler ise finans, bilgi ve iletişim ağlarından daha kolay yararlanabilmektedir.

Dışa açılmada merak edilen en önemli konuların başında kuşkusuz sanayinin dönüşümü gelmektedir. Yapılan çalışmalar, ülkelerin refah seviyesini uzun dönemde sermaye birikiminin yakından belirlediğini göstermektedir. Bu konuda teknolojinin düzeyi, beşeri sermayenin ve girişimciliğin kalitesi, iş ve yatırım ortamının yeterli düzeyde kârlı olması, elde edilen şirket artığının yeniden sağlıklı yatırımlara kanalize edilmesi gibi görevler öne çıkmaktadır.

Hızlanan küreselleşemeye rağmen, küresel piyasalarda yaşanmakta olan son gelişmeler, değişen çevre şartlarına adapte olma kapasitesi yüksek, rekabetçi bir sanayinin inşası için belli bir yönlendirme mantığının hala geçerli olduğunu göstermektedir.

7.3. VERİMLİLİK-İSTİHDAM SİNERJİSİNE DOGRU

Türkiye’nin sahip olduğu kaynaklar ve ihtiyaçları, istihdam ve verimlilik ikilisinden birinin diğerine feda edilmesini imkânsız kılmaktadır. Türkiye’nin bir yandan rekabetçi üstünlüklerinin stratejik değerdeki yüksek verimlilik sektörlerinde

aranması gerekirken, diğer taraftan istihdam öncelikleri de ihmal edilemezdir. Bu bağlamda verimlilik ve istihdam arasında bir denge aranmalıdır.

7.3.1 YENİLİKÇİLİĞE DAYALI KALKINMA

Türkiye'nin hem dış ticarete hem de sanayi dönüşümünde başarılı olabilmesi, bilgiye dayalı bir sistem inşası ve yeniliğe dayalı bir sanayi yapısına kaymasıyla mümkündür. Zira geçmişte üretimin yapısının ve uluslararası ticaretin yönünü ve büyüklüğünü ucuz hammadde ve işgücüne dayanan maliyet avantajı belirlerken, günümüzde bunu gelişmiş teknolojik altyapı, yenilik oluşturma kapasitesi, üretimde daha çok bilgi yoğunluklu ve yüksek katma değerli ürünlerde uzmanlaşma belirlemektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin küresel ortamda rekabetçi konumlarını sürdürebilmeleri ve güçlendirebilmeleri, büyümelerini verimlilik artışlarına dayandırmalarına ve yeni rekabetçi üstünlük alanları oluşturmalarına bağlıdır.

Bunun bir gereği olarak, artan getirilere tabi olan ve çağın yükselen değeri olarak bilinen bilgi ve yeniliğe dayalı kalkınma doğrudan ilgi sahamıza girmektedir. Geçmişte kaybedilen telafisiz zamanlardan sonra, Türkiye'nin artık eğitim ve teknoloji alanında devrim-vari bir atılım yapması gereği açıktır. Bu bağlamda bir yandan etkin politikaların geliştirilmesi gerekirken, diğer yandan da bu alandaki farkındalığın artırılması, zihni dönüşümün sağlanması gerekmektedir.

Bu doğrultuda, yenilikçiliğe önem verilmesi, bilim ve teknoloji kapasitesinin artırılması, beşeri sermayenin geliştirilmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkin biçimde kullanılabilmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun bir gereği olan eğitim reformunda Türkiye'nin telafi edilemez zamanla kaybetmeye devam ettiği görülmektedir.

Türkiye'nin eğitim sisteminin bundan böyle daha çok piyasa uyumlu, sektör ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiş olması gerekmektedir. Bu bağlamda finansal piyasalar, girişimcilik, bilgi, enformasyon teknolojileri gibi alanlar eğitim sistemine uygulamalı olarak dahil edilmelidir.

Yukarıda vurgulanan çerçeveye oturtmak üzere, yabancı yatırımlar ve özelleştirme uygulamaları da verimlilik eksenli bir ekonomi oluşturma yolunda, bilhassa teknoloji transferinde bir araç olarak görülmektedir. Bu sürece yardımcı olmak üzere yabancı yatırımların teşvik edilmesi, yerli firmaların yabancı ya da çok uluslu ortaklarla çalışmaları veya özelleştirme kapsamındaki kamu kuruluşlarının, içinde Türk ve çok ortaklı girişimcilerin yer aldığı konsorsiyumlara satılması gibi tedbirler toplam verimliliğin artmasıyla sonuçlanabilecektir.

7.3.2. İSTİHDAM DOSTU BÜYÜMEYE AĞIRLIK VERME

Yapılan çalışmalara göre, nispi verimliliği artarken istihdamdaki payı da artan sektörler arasında kimyasal ürünler, ulaşım araçları, elektrik makineleri, bazı plastik ürünler, bazı imalat sanayi alt kalemleri, mesleki cihazlar ve tekstil-giyim dikkat çekmektedir.

Ülkemizde işsizliği önlemenin yolu, istikrarlı ve sürdürülebilir büyümedir. Büyüme ile istihdam arasındaki bağ, ülkelere, eğitim ve demografik yapıya, sanayini yapısına göre değişebilmektedir. Bir birim büyümenin oluşturacağı istihdam etkisi her yerde standart değildir. Ancak tek başına büyüme de yeterince istihdam sağlayamamaktadır. Son birkaç yıldaki hızlı ekonomik büyümeye rağmen işsizlik anlamlı düzeyde azaltılamamıştır. Bunun nedeni ise işgücü miktarındaki artış yanında, büyümenin kapasite kullanımındaki ve verimlilikteki artıştan kaynaklanmış olmasıdır.

Bu alandaki çabalar, ülkemizin uluslararası mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu ve istihdam kapasitesinin yüksek olduğu sektörlerde yoğunlaştırılmalı ve bu alanlardaki teşebbüsler öncelikle desteklenmelidir.

7.3.3. İSTİHDAM VE İMALAT SANAYİ BAĞLANTISI

İmalat sanayi büyük bir hızla gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere kaymaktadır. Bunun için gelişmekte olan ülkelerde hizmet sektörüne ilave olarak, imalat sanayinde de istihdam artışı sürecektir. Nitekim, gelişmekte olan Çin ve Hindistan gibi ülkelerde şu aşamada imalat sanayinde de, hizmetler sektöründe olduğu gibi istihdam artmaktadır.

Özellikle Asya ve Latin Amerika'nın yeni sanayileşen ülkelerinde böyle bir durum gözlenmektedir. Buradan yola çıkarak, orta-uzun vadede Türkiye'nin de imalat sanayinin işsizlik sorununun çözümüne verdiği katkının düşeceği tahmin edilebilir.

7.3.4. HİZMET SEKTÖRÜ VE İSTİHDAM

İstihdam dostu büyüme, istihdama elverişli sektörlerin seçimini de gerektirmektedir. Gelişmiş ülkelerde istihdam, imalat sanayinden ve tarım sektöründen hizmet sektörlerine veya daha geniş bir ifadeyle "üçüncü sektörler" kaymaktadır. Zira hizmet sektörünün istihdam oluşturma kapasitesi tarım ve sanayi sektörüne göre oldukça yüksektir. Öyle ki, inşaat sektöründe %1'lik büyüme %2,79 istihdam artışı sağlarken, bu oran tarımda %-0,93, sanayi sektöründe ise sadece %0,42 düzeyindedir.

Bu nedenle günümüzde hizmet sektörüne gelişmenin ekonomik motoru olarak bakılmaktadır. Özellikle ticaret, haberleşme, ulaşım, finansman, sağlık hizmetleri, eğitim, kamu hizmetleri, endüstriye teknik yardım gibi dallar öne çıkmaktadır. Türkiye için buradan bir yol haritası çıkartmak gerekmektedir.

Buna ek olarak, imalat sanayi ile hizmet sektörü arasındaki kesişim alanı da hızla büyümekte ve önemini korumaktadır. Zira, hizmet sektörü artan oranlarda imalat sanayine temel girdi sağlamaktadır. Gerçekten de dünya piyasalarıyla rekabet etmek isteyen bir ülke, mümkün olduğu kadar ucuz, çabuk ve etkin bir şekilde hizmet sektörlerini ekonomiye sokmak zorundadır. Özellikle “bilgi teknolojisi devrimi”yle ekonomiler hizmet sektörlerine daha fazla bağımlı bir hale girmiştir. Küreselleşme süreciyle sermaye akışı, değişik finans merkezlerinin liberalleştirilmesi, bilgi toplama, işleme ve nakletme süreçlerinin, haberleşme teknolojilerinin geliştirilmesi, ulusal piyasalar arasındaki bağları güçlendirmiştir. Böyle bir gelişme hizmet sektörlerindeki üretim-tüketim ve ticaret faaliyetlerini hızla genişletmiştir. Böylece, toplumlar endüstri-ötesi veya bilgi toplumu dönüşümü yaşamaya başlamışlardır. Bu gelişmeler, hizmet sektörlerinde geleneksel yapıları değiştirmekte ve hizmet sektörlerine küreselleşme sürecinde anahtar bir rol vermektedir.

7.3.5. YENİ İSTİHDAM SEKTÖRLERİ

Hizmet sektörü istihdam ilişkisini araştırırken, burada da yükselen alt birimler dikkatle takip edilmelidir. Dikkat edilmelidir ki; hizmet sektörlerinin mekanizasyonunun gelişmesiyle, hizmet sektörlerinin büyük bir kısmı şahıs ilişkilerinden uzaklaşmaya başlamıştır. Bunun ilginç bir örneği olarak haberleşme hizmetleri sayılabilir. Bilindiği gibi, teknolojik gelişme, bilginin kaydedilmesi ve nakledilmesini kontrol ile görevli emeği keskin bir şekilde azaltmıştır. Ayrıca, malların üretimindeki teknolojik gelişmeler belirli kategorideki hizmetleri azaltmış ve hatta bertaraf etmiştir. Özellikle, bulaşık ve çamaşır yıkama gibi ev hizmetlerinde bu nitelikte gelişmeler gözlenmiştir.

7.3.6. CARİ AÇIĞIN KAPATILMASI İÇİN HİZMET İHRACATI

Uluslararası ticarete hizmet sektörlerinin payı, halen bu sektörün GSMH’ya yaptığı katkıdan daha küçüktür. Bunun en önemli nedeni hizmet sektörünün ticaret dışı kalan niteliğidir. Buna rağmen durum değişmekte, hizmet sektörlerine yönelik uluslararası ticaret, son yıllarda hızla artmaktadır. Bilhassa fiziki malların ticaretinin uluslararası alanda büyümesiyle ulaşım ve sigorta gibi alanlarda bazı hizmet faaliyetleri ticari bir karakter kazanmaktadır. Yine ticari faaliyetlere uygun hizmet sektörleri arasında örneğin haberleşme, reklamcılık ve yöneticilik hızla yükselmektedir.

Türkiye'nin hizmet ihracatı ise ağırlıklı olarak turizm ve müteahhitlik hizmetlerinden oluşmaktadır. Dünyada yaşanan gelişmeler ülkemiz açısından sadece bu iki sektörde değil diğer hizmet alanlarında da yeni fırsatlar sunmaktadır. Bu nedenle müteahhitlik, turizm, taşımacılık, lojistik, mesleki ve profesyonel hizmetler ile yazılım hizmetlerinin ihracatına yönelik olarak proje bazlı, performans odaklı destek ve teşvikler sağlanabilir. Türkiye'de bu alana yönelik olarak yapılan son düzenlemeler isabetli gelişmelerdir.

7.4. DIŞ TİCARETTE STRATEJİK AÇILIMLAR

Bir ülkenin dışa açılmasının kalitesini ve üretim ekonomisinin gücünü gösteren en önemli yansıma alanı küresel rekabet ortamında dış ticaret sektörüdür. Bu bağlamda Türkiye'nin son yıllarda yaptığı karşı hamlelerle yeni açılımlara gittiği, döviz kuru ve diğer birçok konudaki sıkıntıların üstesinden gelmeye çalıştığı görülmektedir. Artmaya devam eden dış ticaret açığına rağmen 2007 yılının başından beri ihracatın artış oranının ithalatının üzerine çıkmış olması ekonominin dönüşüm kalitesi açısından önemli bir sürece işaret etmektedir.

Türkiye'nin dış ticaretinde yaşanmakta olan sıkıntılar ile sanayi yapısının sıkıntıları oldukça paraleldir. Her şeyden önce, Türkiye'nin ihracat sektörü ağırlıklı olarak fiyat rekabetinin oldukça yüksek olduğu geleneksel mal gruplarında yoğunlaşmaktadır. Hal böyle olunca ihracat sektörü hali hazırda birçok mal grubunda fiyat alıcısı konumundadır. Uluslararası fiyatları belirleyebilme gücünün doğal olarak sınırlı bulunması nedeniyle, reel olarak düşen getiriler ve artan üretim maliyetleri ihracatçıları açısından önemli sorunlar oluşturmaktadır. Bu bağlamda vergilerden, bürokratik katılıklardan, alt yapı noksanlarından ve dünya piyasalarına göre daha yüksek olan birtakım girdi maliyetlerinden kaynaklanan sıkıntılar, rekabet avantajını daha da erozyona uğratmaktadır.

Öte yandan, dış ticaret sektörünün son yıllarda sürdürülen makro-ekonomik politikaların sonuçlarından da kısmen olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Bazı çalışmalara göre Türk Lirasının değerindeki her bir %10'luk artış, ithalatı %5 oranında artırmaktadır. Bu durum, sanayinin uluslararası piyasalarda fiyat alıcısı konumunda olması nedeniyle döviz kurundaki gelişmelerin ihracat fiyatlarına yansıtılamıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, bilhassa yerli girdi kullanan ihracatçı firmaların kâr marjlarında sürekli bir erime yaşanmaktadır.

Bu arada "kur etkisi" doğal olarak her sektörde aynı olmamaktadır. Örneğin Türkiye artan oranlarda yabancı girdi bağımlılığı yüksek ileri teknoloji ürünlerinde uzmanlaşmaktadır. Böyle olunca, Türk Lirası'nın değerlenmesi ithal girdi kullanıp, bunu iç piyasada işleyip ihracatını yapan sektörleri daha avantajlı konuma koymaktadır.

İhracatın Türkiye'nin sermaye birikimini sağlaması ve hayat standardını artırması yolunda biricik çıkış yolu olduğu görüşünden hareketle, bu gelişmenin bir takım yanlış yapılanmalara neden olacağı öngörülebilir. Ancak burada sadece döviz kuruunun değeri gibi son derece yetersiz bir parametreye indirgenecek rekabetçilik tartışması daha karmaşık olan gerçeğin üzerini öretebilir. Zira bilindiği üzere geçmişte, Türkiye ihracat sektörü sürdürülen doğrudan ve dolaylı destekleme politikaları ve zayıf TL politikası nedeniyle gereğinden fazla korunmuş, kolaycılığa alıştırılmış ve bağımlı hale getirilmiştir. Ancak döviz kuru avantajının yarattığı yapay rekabet gücü, özellikle geleneksel ürün gruplarında sanayici ve ihracatçılarda atalet yaratmış, uluslararası piyasaların gerektirdiği verimlilik ve kalite artışına gereken özenin verilmesini erteletmiştir. Verimlilik artışı, kalite yönetimi ve ürün geliştirme konularında gereken yatırımların ertelenmesi nedeniyle döviz kuru avantajının ortadan kalkması, günümüzde bazı ihracat kollarında aşırı kırılabilirlik sonucunu doğurmuştur.

Halen yaşanmakta olan kur ve rekabet baskısının orta ve uzun vadede ne anlama geleceğini Gümrük Birliği tecrübesine de bakarak anlamak mümkündür. Türkiye imalat sanayinin Gümrük Birliği sonrasında artan rekabetten kalite artışı ve sürdürülebilir verimlilikle çıktığı yolunda birçok görüş vardır.³ Bu bağlamda, kabul edilebilir sınırlar içinde olmak kaydıyla güçlü Türk Lirası'nın ihracat sektörü üzerindeki baskısının sektörün verimliliğini arttıracak ve yapısal dönüşümü hızlandıracak sonucuna varılabilir. Nitekim kalkınma ve dışa açılmada başarı hikayesi olarak gösterilen Asya Kaplanları da dış ticaretin içeride sanayiye terbiye edici katkısından son derece akılcı politikalarla istifade etmişlerdir.

Türkiye ihracatının kazanım ve pazar payının sürdürülebilmesinde, ticaret ve sanayi politikaları ile makro ekonomik politikaların uyumlu ve birbirini destekler mahiyete olması son derece önemlidir. Bunun bir gereği olarak Türkiye'nin uyguladığı maliye ve para politikalarının ticaret politikalarını destekler nitelikte olması durumunda, ticaret politikalarından ve ticari entegrasyondan elde edilen başarılar daha kalıcı olabilir. Bunun bir gereği olarak hem optimum döviz kuru arayışı, hem de kurdaki istikrarın sağlanmış olması önem kazanmaktadır.

7.5. KALKINMADA YABANCI SERMAYE STRATEJİLERİ

Türkiye'nin sanayileşmiş ülkelerle olan gelişmişlik farkını kapatması ve AB standartlarına yakınsaması açısından yabancı sermayenin potansiyel katkısı ön plana çıkmaktadır. Gerçekten de bu aşamada sahip olduğu bilgisi, tecrübesi, piyasa gücü, teknolojisi ve tasarruf açığına yapacağı katkı önem arz etmekte ve bu yüzden özendirilmelidir.

Esasen son yıllarda Türkiye geçmiş dönemle mukayese edilemeyecek kadar büyüdü. 3 Yeni bazı çalışmalar için bkz., TEPAV, GB ve Türkiye Sanayisi Üzerine Etkileri, Ankara, 2007, Sema Çınar Ay, GB Sürecinde Türkiye'nin Dış Ticaretinde Meydana Gelen Yapısal Değişimler, İKV, İstanbul, 2005.

yük bir sermaye hacmini içeriye çekebilmiştir. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü tarafından yayınlanan 2007 Dünya Yatırım Raporuna Göre, Türkiye 20,1 milyar dolarla en fazla uluslararası yatırım çeken ülkeler arasında 16. sırada yer almış, dünyadaki toplam sermaye içindeki payını ilk defa %1,5'e kadar çıkarmıştır. Böylece Türkiye 2006-2007'de ortaya çıkan cari açığın finansmanını %60'lara varan oranda kalıcı sermaye girişleriyle sağlarken, yabancı sermaye girişlerini büyümenin motor gücü haline getirebilme şansını yakalamış gibidir. Yabancı sermayenin önemi, ülkeye kalıcı bir know-how, teknoloji ve öğrenme etkisi gibi pozitif dışsallıkları taşıyabilmesinde aranmalıdır.

1997 yılındaki Asya Krizi'ne kadar büyük hacimlere ulaştıktan sonra bıçak gibi kesilen küresel sermaye hareketleri 2002 sonrasında toparlanma sürecine girecek, son birkaç yılda aşağı yukarı aynı hacme ulaşmıştır. Yaşanmakta olan küresel sıkıntılara bakarak, 2003-2007 arasında oldukça uygun olan uluslararası ortamın gelecekte nasıl ve ne yönde değişeceğinin belli olmadığı ifade edilebilir. Ayrıca bu süreçte şimdilik beklenen katkı kamil manada ortaya çıkmış değildir. Şimdilik süreç dışa bağımlı bir büyüme etkisi olarak derinleşmektedir.

Gerçekten de Türkiye de son yıllardaki atılımlarıyla bu pastadan etkin bir şekilde payını alır hale gelmiş olmakla beraber, Türkiye'ye gelen sermayenin ağırlıklı olarak ticarete konu olmayan hizmetler sektörü odaklı ve satınalma ve birleşmeler şeklinde geliştiği dikkat çekmektedir. Bir başka ifadeyle içeri giren sermayenin yeni yatırımlara yönelmediği görülmektedir. Türkiye'nin sözkonusu süreci sıfırdan yeni yatırımlara kaydırıcı istikamette değiştirebilmesinin ise ancak belirgin bir "fark yaratarak" cazibe merkezi olmasıyla mümkün olacağı anlaşılmaktadır.

Burada yatırım ikliminin elverişliliği kadar, kurumsal faktörlere de önem vermek gerekmektedir. Zira kurumsallaşma, hızlı büyüme, makroekonomik istikrar ve yatırım ortamının iyileşmesi anlamına gelmektedir. Son yıllarda görüldüğü gibi, kurumsal değişim, birçok alanda eş zamanlı değişim dinamiğini de tetiklemektedir. Ekonomik ve politik riskin düşük; hükümetlerin istikrarlı; fikri ve mülkiyet hakları rejiminin sağlam; yolsuzluk oranlarının en düşük; bürokrasinin yapıcı; müeyyide mekanizmalarının ve yargının etkin, adil ve tarafsız; rekabeti sağlamaya yönelik politikaların mevcut olduğu ülkelerin doğrudan yabancı yatırımları çekebilmesi ve ülkenin genel kalkınma stratejisi doğrultusunda yönlendirmeleri mümkün görünmektedir. Bu unsurların olmadığı bir ülkeye yabancı sermaye girişi gerçekleşse bile, sermayenin içerideki "kötü yönetim" ortamının bir parçası haline gelerek haksız kazanç sağlamaya çalışması mümkündür.

İkinci olarak Türkiye'nin bir yandan AB üyelik müzakereleri sürecini ve denfasyon çabalarını sürdürmesi gereği, öte yandan da piyasaya giden yolları açacak olan ikinci nesil reformları yaparak kurumsallaştırması gereği artarak devam etmektedir.

Keza, yukarıda başka başlıklar altında da tartışılan dinamik rekabetçi üstünlüklere göre sektörel mimarinin belirlenmesi ve piyasa uyumlu, özel sektör odaklı bir sanayi mimarisinin tanımlanması gereğine burada bir kez daha geri dönmek zorundayız. Buna göre her sektörde en iyi olma şansı olmayan Türkiye'nin bazı alanlarda dünyanın en iyisi olmaya çalışarak cazibe merkezi olmayı hedeflemesi gerekmektedir.

Son olarak devletin aktif rolüne de bir başka açıdan değinmek gerekmektedir. Devlet ekonomiden çekilirken, kamu yatırımlarının daha çok sosyal, altyapı, eğitim ve diğer beşeri sermaye geliştirme alanlarına kaydırılması, tarımsal dönüşümün ve istihdam önceliklerinin dikkate alınması gerektiği açıktır. Keza, tedrici olarak büyümenin motor gücü konumuna gelecek olan özel kesim yatırımlarının sanayinin uzun vadede rekabet gücünü geliştiren, yüksek katma değer sağlayan, verimliliği ve ihracatı arttıran sektörlerde yoğunlaşması için yine kamusal öncelik ve öncülük gerekmektedir. Birçok çalışmada otomobil, elektronik, makine ve teçhizat, tekstilin yüksek katma değerli bazı alt bölümleri, mobilya ve enerji gibi sektörler önemli bulunmaktadır.

Bütün bu süreçlerde, bilhassa yabancı firma ortaklıklarının kurulmasında, teknoloji transferinin ve gelişimin mümkün olduğu alanlarda teşviklerin verilmesinde, kamunun piyasaları destekleyici ve düzenleyici rolü öne çıkmaktadır. Tabii burada teknoloji transferi bir basamak olarak kullanılmalı, yabancı firmaların doğrudan yatırımları uluslararası bilgi stokuna ulaşmada belli bir aşamaya gelene kadar kullanılabilir bir araç olarak değerlendirilmelidir. Rekabet gücüne asıl etki eden unsurun ise ulusal ARGE faaliyetleri olduğu dikkate alınarak, ithal edilen teknolojilerin üzerine araştırma ve yenilikler yaparak teknolojik bağımlılığı azaltmak gerekmektedir.

7.6. KÜRESEL ENTEGRAŞYON VE BULAŞMA ETKİSİ

Günümüzde küreselleşme eğilimi kazanan bir alan da yolsuzluk ekonomisidir. Dolayısıyla küreselleşip dünyaya açılırken ekonomide bir “çürümenin” ve bir yolsuzluk ekonomisinin ortaya çıkıp çıkmayacağı da enaz bahsedilen diğer konular kadar önemlidir. Özellikle hızlanan faktör, mal ve hizmet hareketleri yolsuzluklar açısından bir “bulaşma etkisi” oluşturmaktadır. Bu da günümüzde yolsuzlukların önlenmesinin bir “küresel kamusal mal” mahiyeti kazandığını göstermektedir. Yolsuzluk, “resmi devlet yetkisinin kamu çıkarına karşı kullanılması veya resmi kamu gücüne dayalı olarak özel çıkar elde edilmesi faaliyeti” dir. Bilindiği üzere dış dünyaya açılan ülkeler bir yandan etkilemekte, öte yandan da etkilere maruz kalmaktadır. Bu bağlamda yolsuzluk ekonomisine yol açmadan başarılı dışa açılmanın yolları aranmalıdır.

“Kâr azamileştirmesi” ile ilgilenen işadamlarının gittiği ülkede her türlü yolsuzluğa bulaşmasının mümkün ve gözlenen bir durum olduğundan hareketle, yolsuzlukların önlenmesinde şeffaflık, denetim ve hesap verebilirlik gibi kurumsal yapıların kalitesi önem kazanmaktadır. İkinci olarak da kamusal mal mahiyeti kazanması hasebiyle küresel alanda mücadele, küresel bir işbirliği ve büyük bir kaynak gerektirmektedir.

Yapılan çalışmalara göre⁴ yolsuzluk düzeyinin tekel gücünün ve takdir yetkisinin artmasına paralel olarak derinleştiği, tersine olarak da hesap verebilirlikle azaldığı görülmektedir. Bu bağlamda ekonomideki tekelci yapıların azaltılması, resmi takdir yetkilerinin belli kurallara bağlanması ve şeffaflığın artırılmasıyla yolsuzluğun azaltılabileceği anlaşılmaktadır. Yolsuzluk gelir dağılımında sapmalara neden olmakta ve bilhassa gelişmekte olan ülkelerde mal ve hizmet üretiminde veya satış sürecinde önemli bir maliyet unsuruna dönüşmektedir.

Türkiye’de yolsuzluk ekonomisi alanında son yıllardaki reform ve kurumsal tedbirlere paralel olarak belli bir yavaşlama eğilimi tespit edilmekle birlikte, bu konu Türkiye’nin temel sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. Türkiye için yapılan çalışmalara göre, yolsuzluklardaki 1 puanlık artış kamu gelirlerinde de %1’lik bir azalmaya yol açmaktadır. Buna görev örneğinin Türkiye’nin yolsuzluk endeksini Danimarka düzeyine (0.5) çekebilmesi durumunda kamu gelirinde yaklaşık %6’lık bir artış mümkün olabilecektir. Mesela, 2006’da 171 milyar YTL’nin üzerinde bütçe geliri olan Türkiye’nin, yolsuzluğu azaltarak her yıl kamu gelirini 10,2 milyar YTL’nin üzerinde artırabileceği ortaya konulmuştur.

7.7. BİR KEZ DAHA ÖZELLEŞTİRME

Son yıllarda Türkiye’deki yapısal dönüşüm, küresel entegrasyon, yabancı sermaye girişleri, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi son derece kritik konuların yakından takip edilebileceği ender uygulama alanlarından birisi şüphesiz özelleştirme.

Özelleştirme, otomatik olarak ‘devlet-millet malının peşkeş çekilmesi’ anlamına gelmez. Tersine, Türkiye uygulaması bize göstermektedir ki, kurulan rüşvet-yolsuzluk-rant mekanizması sayesinde kamu varlıkları, bürokrasi, siyaset ve medya-iş dünyasının bir bölümünün yer aldığı bir devlet-millet malının talan edilmesi operasyonuna dönüşmüş, etkinsiz ve verimsiz bir sanayi yapısının oluşmasına neden olmuştur.

O halde özelleştirme, birtakım ilkelere ve felsefeye dayandığından, özelleştirmenin nasıl olması gerektiği kadar, ne olmadığı konusunda da kafa karışıklığının giderilmesi gereği vardır. Her şeyden önce özelleştirmenin kendi başına kamu borcu ödemek, bütçe açığı kapatmak, kısaca bir defaya mahsus kamuya yeni kay-

⁴ Mustafa Çelen, Yolsuzluk Ekonomisi: Kamusal Bir Kötülük Olarak Yolsuzluğun Ekonomik Analizi, İSMMO, İstanbul, 2007, Yayın No 77.

nak yaratmak gibi bir amacı yoktur. Bu yan veya ikincil bir amaçtır. Esas amaç, piyasayı rekabete açmak, kalite ve fiyatta yarışılan bir ortam oluşturmak, iktisadi rasyonaliteye uygun bir şekilde sermayeyi tabana yaymak, teknoloji transferini başarmak, dünya değer zincirine dahil olmak, piyasayı büyütüp, yeni yatırımlara kapı aralayıp, gelir ve istihdam oluşturmaktır.

Özelleştirmenin şüphesiz milli menfaat ve stratejik boyutu da dikkatten kaçırılmamalıdır. ABD ve Almanya gibi sanayileşmiş piyasa ekonomilerinde bile bir takım sektörlerde yabancı etkisinin daha bidayette engellendiği bilinmektedir. Bu, özelleştirme ile bir ülkenin stratejik menfaatleri arasında bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Bütün bu hassasiyetleri dikkate alarak bundan sonra üzerinde durulması gereken hususlar şunlardır; (i) hukuki altyapının hazırlanması, (ii) çalışanları mağdur etmeyecek istihdama yönelik tedbirlerin alınması, (iii) stratejik şirketlerle ilgili bazı özel hükümlerin sözleşmeye ilave edilmesi, (iv) kuruluşun piyasa değerinin mümkün olduğunca gerçekçi bir şekilde tespit edilmesi ve rekabeti uyararak satışa sunulması, (v) özelleştirme adı altında devlet tekelinin özel tekele dönüştürülmemesi gerekir.

7.8. KALKINMADA ÇEVRE VE İNSAN

Küreselleşme, yabancı sermaye girişi ve kalkınma kavramları Türkiye açısından birbirinden ayrılmaz bir nitelik kazanmıştır. Aynı şekilde çevresel konular da hem AB üyeliği, hem de sürdürülebilir bir kalkınmanın ikamesi bağlamında merkeze yerleşmiştir. Bu güne kadar gerek bilinç eksikliği, gerekse ilgili politika ve kurumların olmayışı nedeniyle Türkiye’de konu ikincil, hatta üçüncül önemde ele alınmakta, adeta “önce sanayileşelim, sonra bu lüks konuyu düşünmek için nasıl olsa zaman ve kaynak olacaktır” demeye getirilmiştir.

Nereden bakılırsa bakılsın, bu bakış açısı kalkınmanın amaçlarını kavramaktan uzak, bencil, kısa vadeci ve akıl dışı bir yaklaşım olarak derhal reddedilmelidir. Neticede ortaya çıkan çevre felaketlerinden bütün canlılar etkilenmektedir. Kalkınmanın nihai hedefi insan ve insanın ayrılmaz bir parçası olan ekolojik ve kozmik düzendir. İnsanın kendine yabancılaştırıldığı, çevrenin tahrip edildiği sözde kalkınmanın nasıl bir nihai amacı olabilir ki?

Ne var ki, çevre ile ilgili konular ağırlıklı olarak kamusal mal mahiyetinde ve bu alandaki sorunların doğal olarak paydaşları bol olduğundan, piyasa odaklı çözümlü neredeyse imkânsızdır. Dolayısı ile kamusal alanda etkin yönetim ilkeleri mucibince bir kamusal reformun yapılması sağlıklı çevre politikalarının geliştirilmesinde önşart olarak öne çıkmaktadır.

Son yıllarda “yatırım ortamını geliştirmek” ve illere göre yatırımları teşvik etmek üzere uygulamaya konulan birçok tedbir vardır. Ancak, bunlar ve diğer organize sanayi bölgeleri düzenlenmesi gibi bir birçok faaliyetlerin çevresel etki analizinin yapılmadığı, yapılsa da göstermelik olarak düzenlendiği, bilhassa küresel ısınma nedeniyle çok daha stratejik hale gelen tarımsal alanların çarpık şehirleşmeye ve sanayileşmeye feda edildiği görülmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde yüksek çevre standartları nedeniyle yer değiştiren küresel ve yerli sermayeye bu konuda ciddi standartlar getirilmedikçe ve bu tedbirlerin etkinlikle uygulanması sağlanmadıkça, Türkiye’nin sanayileşme çabalarının bir bumerang etkisi olarak artan maliyetler, telafisiz toplumsal yaralar olarak geriye döneceğinde kuşku yoktur.

Sekizinci Bölüm

İŞSİZLİK VE İSTİHDAM

8.1. İSTİHDAMIN ARTIRILMASI VE İŞSİZLİĞİN ÖNLENMESİ

8.1.1. İŞSİZLİK ve TOPLUMSAL SONUÇLARI

İşsizlik, en genel ifadeyle üretim faktörleri içinde en önemli unsur olan işgücünün kullanılmaması, işgücünden yararlanılmaması halidir. Bilindiği gibi, üretim faktörlerinin üretim süreci dışında kalması kaynakların atıl kalması ve bu kaynaklardan etkin bir biçimde faydalanılmamasına yol açmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kaynak israfına ve üretim kaybına neden olmaktadır. Ayrıca, işsizliğin diğer ekonomik etkileri işsizlik yardımlarının yükü ve vergi gelirlerindeki kayıptır. Emek faktöründen faydalanılmaması anlamına gelen işsizliğin ise ekonomik olduğu kadar bireysel ve toplumsal etkileri de bulunmaktadır. Öncelikle, işsiz olan kişi hayatını sürdürebilmek için gerekli olan gelirden yoksun kalmaktadır. Ancak, işsizliğin sebep olduğu kişisel üretim ve gelirdeki azalma sadece bireyi etkilemekle kalmamakta, ülke milli gelirinin azalmasına da yol açmaktadır.

Bu alandaki çalışmalarıyla tanınan Harvard Üniversitesi profesörlerinden Amartya Sen, işsizliğin etkilerini; “üretim kaybı, bütçeye külfet, özgürlük kaybı, toplumsal dışlanma, vasıf kaybı, entelektüel yeteneklerin zedelenmesi, psikolojik etkiler, ortalama ömrün kısalması, isteklilik kaybı ve mesleki çıkmaz, toplumsal ilişkilerde kopuş, aile yaşamında çözülme, topluluklar arasında, kadın ve erkek arasında ayrışmalar, toplumsal değerlerde ve sorumluluk duygusunda gerileme, işin örgütlenmesi ve yenilikler alanlarında engeller” olarak sıralamıştır.

Görüldüğü gibi, işsizlik sadece işçiler açısından değil işverenler için de oldukça olumsuz etkilere sahiptir. Günümüz toplumlarında etkileri farklılaşan işsizlik, kişide “herhangi bir işe yaramadığı” düşüncesiyle topluma yabancılaşma duygusunun yanı sıra toplumsal, psikolojik ve fiziksel sorunlara yol açmaktadır. İşsizlik nedeniyle toplumda suç oranlarının yükselmesi ve işsizlerin çocukları yeterli eğitim alamamakta oluşu hem bireylerin ve hem de toplumların geleceğini olumsuz etkilemektedir. Yine, işsiz kişilerde çalışanlara göre endişe, depresyon, somatik rahatsızlıklar, diğer insanlara yönelik düşmanca tutumlar ve paranoya gibi psikolojik rahatsızlıklar daha yüksek seviyelerde görülebilmektedir.

8.1.2. KÜRESELLEŞME ve İŞSİZLİK

1980’li yıllardan itibaren işsizlik, dünyanın en önemli problemlerinden biri olmuştur. Küreselleşme ve teknolojik gelişme olgusu, işletmeler için şiddetli ve acımasız rekabetin geçerli olduğu yeni bir dönemin başlamasına yol açarken, neoliberal politikalar ve bu bağlamdaki yapısal uyum politikaları gerek gelir eşitsizliğini, yoksulluğu ve gerekse işsizliği azaltmada etkili olamamıştır.

Tablo 8.1. Bölgelere Göre Dünyada Büyüme, İstihdam ve İşsizlik

Bölge	Büyüme Oranı (%)		İş gücü Artışı (%)	İşsizlik Oranı (%)	
	2006	2007*	2007*	2006	2007*
Dünya	5,4	5,2	61,7	6,0	6,0
Gelişmiş Ekonomiler ve AB	2,9	2,5	56,4	6,3	6,4
Orta ve Güney Doğu Avrupa	7,3	7,2	54,1	8,8	8,5
Doğu Asya	10,1	10,4	71,9	3,4	3,3
Güney Doğu Asya ve Pasifik	6,2	6,0	66,4	6,2	6,2
Güney Asya	9,1	8,4	56,7	5,1	5,1
Latin Amerika ve Karaippler	5,5	5,0	60,0	8,5	8,5
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	5,3	5,5	50,1	11,8	11,8
Sahra Altı Afrika	6,5	6,1	45,3	11,0	10,9
	5,3	5,8	68,1	8,2	8,2

Not: 2007 yılı verileri tahminidir.

Kaynak. ILO, Global Employment Trends, Geneva, ILO Pub., January 2008, s. 41.

Gerçekten, geçmiş çeyrek yüzyılda dünyanın büyük bir kısmında istihdam gerilerken işsizlik artmıştır. Bu dönemde iş piyasasına dahil olanların sayısındaki hızlı büyümeye karşın yeterince yeni ve üretken iş yaratılamamıştır. Üstelik, işsizlik sorunu, sadece gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin değil gelişmiş refah toplumlarının da önemli bir sorunu haline gelmiştir. Bu durum, birçok ülkede işgücünün önemli bir bölümünün işsiz kalmasına ve istihdam koşullarında gerilemeye yol açmıştır (*bk.*, Tablo 8.1). Öyle ki, 1994–2005 döneminde işsizlik giderek artmıştır. Dünya genelindeki işsizlik oranı 1994 yılında %5,5 iken, 1995 yılında %6,0'ya, 2001 yılında %6,1'e yükselmiş, 2002 ve takip eden yıllarda ise daha artarak %6,3 olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında bu oran %6'dır.

1994-2005 döneminde işsiz sayısı mutlak olarak yaklaşık 35 milyon kişi artmıştır. İşsiz sayısı, 1995 yılında 157,3 milyon iken, 2005 yılında 189,6 milyona çıkmıştır. İşsiz sayısında asıl artış ise 2000-2002 yılları arasında gerçekleşmiştir. Öyle ki, 1995 yılında 157,3 milyon işsizler, 2000 yılında 177,2 milyona ulaşmış, 2002 yılında 191,4 milyona yükselmiştir. Takip eden yıllarda ise işsiz sayısı artmamış ve 190 milyon dolayında kalmıştır. Bu bakımdan özellikle 2003 ve 2004 yılları işsizlikteki artışın yavaşladığı yıllar olmuştur (*bk.*, Tablo 8.2).

2005, 2006 ve 2007 yılında da işsiz sayısı aynı miktarlarda kalmış olup 2007 yılı itibarıyla 189,9 milyondur. Bununla birlikte gelişmiş ekonomilerin finans piyasaları ve enerji fiyatlarındaki artışla türbülansa girmesi ve ekonomik kargaşanın gelişmekte olan piyasaları etkilemesi nedeniyle dünya ölçeğinde miktar olarak 190 milyon civarında seyreden işsiz sayısının 2008 yılında 5 milyon kişi daha artacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 8.2. Cinsiyete Göre Dünyada İşsizlik

	2002	2003	2004	2005	2007
Toplam (Milyon Kişi)	191,4	191,1	189,6	189,6	189,9
Erkek	113,0	112,8	111,7	108,7	108,3
Kadın	78,5	78,3	77,9	81,0	81,6
Toplam (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Erkek	59,0	59,0	58,9	57,3	57,0
Kadın	41,0	41,0	41,1	42,7	43,0

Kaynak. ILO, Global Employment Trends, Geneva, ILO Pub., 2006, 2008 s. 10, 41.

İşsizliğin arttığı 1995-2005 döneminde dünya ekonomisi ise yıllık ortalama %3,8 oranında büyümüştür. 1994–2004 dönemi dikkate alındığında bu oran, %4,1'e yükselmektedir. 2001 yılında başlayan küresel ekonomik durgunluk 2003 yılından itibaren yerini ekonomik büyümeye bırakmış ve 2004 yılında %5,1 gibi oldukça yüksek bir büyüme seviyesine ulaşılmıştır. Bu yüksek büyüme trendine rağmen işsizliğin azalmamasının nedenleri ise, işgücünün miktarı ve verimlilikteki artıştır. Gerçekten, son on yılda işgücü ortalama yıllık %1,6 oranında, global

emek verimliliği ise yıllık %2 oranında artmıştır. Diğer bir ifadeyle, bu sürede dünya ekonomisinde 438 milyon yeni iş yaratılırken, işgücüne katılan kişi sayısı 475 milyon olmuştur. Sonuçta, son 10 yılda büyüme, istihdam edilen çalışan sayısındaki artışla değil, emek verimliliğindeki artışla sağlanmıştır.

Küresel ekonomik durgunluğun hüküm sürdüğü 2001–2003 döneminde ise büyüme istihdam yaratamamıştır. Ayrıca, büyüme ile istihdam arasındaki ilişki zayıflamıştır. Nitekim, 1995–1999 döneminde %1’lik bir büyüme artışı istihdamda %0,38 genişlemeye yol açarken, bu oran 1999–2003 döneminde %0,30’a gerilemiştir.

8.1.3 GELİŞMİŞ ÜLKELER VE AB’DE İŞSİZLİK

20. yüzyılın son diliminden itibaren gelişmiş batılı ülkelerin çoğu için de yüksek ve sürekli işsizlik yaygın bir nitelik kazanmıştır (*bk.*, Tablo 8.3). Tabi ki bazı ülkelerin bu nitelemenin dışında kaldığı ve dönem dönem bazı ülkelerde işsizlikle mücadele başarılar elde edildiği de hatırla tutulmalıdır. Ancak, gelişmiş ülkelerde 1945-1975 döneminde tam istihdama yakın bir istihdamın yaşandığı altın çağın da sona erdiği gerçeği kabul edilmelidir.

Tablo 8.3. Dünyada İşsizlik Olgusu

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
AB (27 ülke)	8,9	8,9	9,0	8,9	8,1	7,1
AB (25 ülke)	8,7	9,0	9,0	8,9	8,2	7,2
AB (15 ülke)	7,6	7,9	8,0	8,1	7,7	7,0
Türkiye	8,9	9,3	9,0	8,8	8,4	8,5
Norveç	3,9	4,5	4,4	4,6	3,5	2,6
ABD	5,8	6,0	5,5	5,1	4,6	4,6
Japonya	5,4	5,3	4,7	4,4	4,1	3,9

Özellikle, 1990’ların ilk yıllarından itibaren gelişmiş ülkelerin bir çoğunda yüksek ve sürekli işsizlik süreklilik arz etmeye başlamıştır. Çünkü, bu dönemde gelişmiş ekonomilerde büyüme hızı yavaşlamıştır. 1992–2002 döneminde AB ülkeleri her yıl ortalama %2,2 oranında büyümüştür. 2003 ve 2004 yılındaki performansı ise bu ortalamanın gerisindedir. Buna karşılık aynı dönemde Avustralya ekonomisi %3,9, Yeni Zelanda %3,7, Kanada %3,6, ABD %3,2 büyümüştür.

Öte yandan, ekonomik büyüme performansı zayıflayan bu ülkelerin istihdam yaratma kapasitesi de daralmıştır. AB ülkelerinde, 1992–2002 döneminde, yıllık ortalama %0,8 istihdam artışına ulaşılabilmektedir.

İşsizlik oranları incelendiğinde, gelişmiş ülkeler ve AB düzeyinde işsizliğin oldukça yüksek olduğu görülecektir. AB’de 1992–2002 döneminde işsizlik oranı %9,1’dir. 2003, 2004 ve 2005 yılında işsizlik %8’ler civarındadır ve 2005 verileri ve 2006 yılı tahmini de işsizliğin azalmayacağı yönündedir (*bk.*, Tablo 8.3).

8.1.4. TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK VE ÖZELLİKLERİ

Türkiye'de işsizlik ağırlıklı olarak 1980'li yıllardan sonra ortaya çıkmış bir problemdir. Daha önceki dönemlerde, işgücüne yeni katılan nüfus miktarı kırsal kesimde ve tarım sektöründe istihdam imkanı bulabilmiş ve işsizlik olgusu ülkenin sorun alanları arasında daha ikincil öneme sahip konular arasında yer almıştır. Öyle ki, 1960'lı yılların ilk yarısına kadar ülkemizde genellikle %2–4 civarında bir işsizlik yaşanmış ve hatta bu oranlar 1949–1952 yılları arasında %2'nin de altında gerçekleşmiştir. Fakat, 1960'lı yılların ilk yarısından itibaren artmaya başlayan işsizlik, 1978 yılında %10,1'e kadar yükselmiştir.

1980'li yıllarda uygulamaya geçirilen ekonomik istikrar tedbirleri işsizlik oranının bu yıllarda birkaç puan gerilemesine imkan vermiştir. Bununla birlikte, çoğu yılda %8'ler civarında işsizlik meydana gelmiştir. Ancak, ülkemizdeki işsizlik oranındaki asıl yükseliş 2001 krizinden sonra ortaya çıkmıştır. İşsizlik oranı bu krizi takip eden yılda, 1978 yılındaki en yüksek seviyeyi de geçerek, %10'u aşmıştır. Asıl önemlisi ise %10'u geçen yüksek işsizliğin son 4 yıldır azaltılamamış olmasıdır. 2006 ve 2007 yılında ise çok sınırlı bir gerileme söz konusudur (*bk.*, Tablo 8.4). Ancak, 2008 yılındaki ekonomik durgunluk döneminde işsizliğin yeniden artma eğilimine girdiği görülmektedir. Nitekim Şubat 2008 döneminde işsizlik oranı %11,6 olarak gerçekleşmiştir.

2004 yılı verilerine göre Türkiye, AB ülkeleri içinde Polonya (%19), Slovak Cumhuriyeti (18,1), Yunanistan (%11) ve İspanya'dan (%10,8) sonra en yüksek işsizlik düzeyine sahip ülke haline gelmiştir. Ancak, 2007 yılı itibariyle Türkiye'de işsizlik, Slovak Cumhuriyeti dışında kalan ülkelere göre daha yüksektir. Polonya, İspanya ve hatta Yunanistan işsizlikle mücadelede başarılı adımlar atmışlardır.

Tablo 8.4. Cinsiyete Göre İşsizlik Oranları

	Türkiye			Kent			Kır		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
2000	6,5	6,6	6,3	8,8	7,8	13,0	3,9	4,9	2,0
2001	8,4	8,7	7,5	11,6	10,3	16,6	4,7	6,5	1,7
2002	10,3	10,7	9,4	14,2	13,0	18,7	5,7	7,3	3,0
2003	10,5	10,7	10,1	13,8	12,6	18,3	6,5	5,9	4,1
2004	10,3	10,5	9,7	13,6	12,5	17,9	5,9	7,3	3,2
2005	10,3	10,3	10,3	12,7	11,6	17,0	6,8	8,1	4,1
2006	9,9	9,7	10,3	12,1	10,9	16,4	6,5	7,6	4,3
2007	9,9	9,8	10,3	11,9	10,7	16,0	6,9	8,2	4,1

Not: 2006 ve yılı verileri 2007 yılı ADNKS'ne göre düzenlenmiştir.

Kaynak. DİE, Hanehalkı İşgücü Veri Tabanı. & TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi, 2005 Yılı Sonuçları

Bu verilere göre ülkemizdeki işsizliğin yüksek ve sürekli bir işsizlik olduğu belirtilebilir. Üstelik, gelişmiş ülkeler ve AB ülkeleri ile karşılaştırmalarda asıl gösterge olan tarım dışı işsizlik bakımından ülkemizdeki işsizlik oranı daha yüksek düzeydedir. Nitekim, tarım dışı işsizlik oranı 2004 yılında %14,7, 2005 yılında %13,6, 2006 yılında %12,6, 2007 yılında yine %12,6'dır. Tarım kesiminin toplam istihdam içindeki payının yüksek olması, ülkemizde ortalama işsizliğin gelişmiş ülkelerle yaklaşık düzeyde olmasına imkan vermektedir. Bu sektörün önemli büyüklükte olduğu ekonomilerde ortalama işsizlik genelde düşük çıkmaktadır. Bilindiği gibi, gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün istihdamdaki payı %3'ler civarındadır. Türkiye'de ise son birkaç yıldaki hızlı azalışa rağmen işgücünün %30'a yakını bu sektörde istihdam edilmektedir. Bu oran 2007 yılı itibariyle %26,4 olarak gerçekleşmiştir.

Ülkemizdeki 2007 yılı itibariyle 2.333.000 işsiz vardır. 2008 yılı şubat ayında ise işsiz miktarı 2.642.000 çıkmıştır. İşsiz sayısı, özellikle 2001 krizi ile patlama yapmıştır. 2001 yılında, 2000 yılındaki 1.497.000 kişilik işsiz kütleye, çoğu işini kaybetmiş ve yeni iş arayan 470.000 kişi, 2002 yılında ise 497.000 kişi katılmıştır. Ve işsiz sayısı 1.497.000 2001'de 1.967.000, 2002 yılında ise 2.464.000 yükselmiştir.

Ülkemizdeki işsizliğin özellikleri ise; kentsel alanlarda baskın, eğitilmişler ve gençler arasında yaygın ve giderek uzun süreli bir nitelik kazanan işsizlik olarak belirtilebilir. Kentlerdeki işsizlik oranı kırlara göre oldukça yüksektir. 2007 yılı itibariyle kent işsizliği %11,9 iken, kır işsizlik oranı %6,9'dur. Son birkaç yıldır kırsal kesimde de işsizliğin artmakta olduğu belirtilmelidir (*bk.*, Tablo 8.4).

Diğer taraftan, ülkemizdeki 2.333.000 işsizin %2,3'ü okur-yazar olmayanlardan, %56,8'i lise altı eğitilmişler olmak üzere %60'a yakını eğitim düzeyi yetersiz olan işsizler meydana getirmektedir. Bu durum ülkemizdeki işsizliğin en önemli sebebinin "düşük nitelikli işgücü" olduğunu göstermektedir. Asıl önemlisi, eğitim düzeyi yüksek olan lise ve dengi meslek okulu mezunlarının %28,2, yükseköğretim mezunlarının ise %12,7'lik bir paya sahip olmasıdır. Öyle ki, 2007 yılında okur-yazar olmayanlar arasında işsizlik oranı %5, lise altı eğitilmişler arasında %9,3 iken, lise ve dengi meslek okulu mezunları arasında %12,8 ve yüksek eğitimli grup arasında ise yine yüksek olup %9,6'dır. İşsizliğin eğitilmiş işgücü içinde yaygın hale gelmesinde yine 2001 krizi etkili olmuştur. Bu krizden yüksek eğitimli işgücü, düşük eğitimli işgücüne göre çok daha fazla etkilenmiştir. Bu krize kadar, yüksek eğitimlilerde %7'ler civarında olan işsizlik oranı, %10'lara çıkmıştır.

İşsizliğin diğer bir özelliği ise uzun süreli işsizliğin artması ve derinleşmesidir. 1, 2 ve 3 yıl ve daha fazla işsiz kalmada giderek artış görülmektedir. 2000 yılına göre 2003'te 1 yıl ve daha fazla işsiz kalanların oranı %12,6'dan %13'e, 2 yıl ve daha fazla işsiz kalanların oranı %4,8'den %6,3'e, 3 yıl ve daha uzun süreli işsiz kalanların oranı %3'den %4,2'ye yükselmiştir.

2007 yılında ise 1 yıldan fazla 2 yıldan az işsiz kalanların oranı %16,8, 2 yıldan fazla 3 yıldan az işsiz kalanların oranı %7,2 ve 3 yıl ve daha uzun süreli işsiz kalanların oranı ise %5,9'dur.

Yine, ülkemizde işsizlik gençler arasında yaygındır. Öyle ki, genç işsizlik oranı ortalama işsizlik oranının yaklaşık iki katı olup, 2005 yılı itibariyle 15-24 yaş grubundaki işsizlik %19,3, 2007 yılında ise %19,6'dır.

8.1.5. İŞSİZLİĞİN ÖNLENMESİNE YÖNELİK POLİTİKALAR

Günümüzde tüm dünya ülkelerinin en önemli sorunları arasında yer alan işsizliğin önlenmesi amacıyla çok çeşitli politika ve stratejiler ülkeler veya bölgesel birlikler düzeyinde belirlenmekte ve uygulamaya konulmaktadır. İşsizliğin artışıyla beraber neo-liberal politikaları izleyen ülkelerde dahi aktif veya pasif istihdam politikaları veya her ikisi uygulanarak iş piyasalarına etki edilmeye çalışılmıştır. AB düzeyinde, 1990'lı yılların ortalarında, temelleri atılmaya başlanan ve "istihdam edilebilirlik", "girişimcilik", "uyarlanabilirlik" ve "fırsat eşitliği" olmak üzere dört temel bileşeni bulunan "Avrupa İstihdam Stratejisi" tesis edilirken, OECD, üye ülkelerde işsizliğin azaltılmasına, istihdamın ve refahın artırılmasına yönelik tavsiyeler içeren "istihdam stratejisi" ni 1994 yılında yayınlamıştır.

1997 yılında Amsterdam Anlaşması ile Birliğe Avrupa İstihdam Stratejisini geliştirmede görev verilirken, Lüksemburg İstihdam Zirvesinde 5 yıl süre ile geçerli olmak üzere hazırlanan istihdam kılavuzunda istihdam politikasına yönelik, yıllık olarak takip edilmesi gereken kurallar belirlenmiştir. 2000 martındaki Lizbon Zirvesi'nde AB, gelecek on yıl için yeni stratejik amaçlar belirlemiştir. Lizbon'da belirlenen tam istihdam ve sosyal entegrasyon hedefinin gerçekleştirilmesinin ise büyük ölçüde sosyal tarafların aktif katılım düzeyine bağlı olduğu ifade edilmiştir. 2005 yılında Lizbon Stratejisi Avrupa Komisyon'unun hazırladığı "Lizbon Stratejisi Ara Dönem Raporu" ile gözden geçirilmiş ve AB'nin 2010 yılına kadar dünyanın en rekabetçi bilgi ekonomisi olma yönündeki hedefinin oldukça gerisinde olduğunu ortaya çıkınca Lizbon Stratejisi'nin revize edilmesi gündeme gelmiştir. Yeni bir ekonomik büyüme stratejisi benimsenmiş ve bu stratejinin sosyal boyutunun güçlendirilmesine yönelik olarak da Şubat 2005'te "Küresel Ekonomide Sosyal Bir Avrupa: Herkes için İş ve Fırsat" sloganıyla yeni bir Sosyal Gündem kabul edilmiştir.

Bu ülkelerde işsizlikle mücadelenin temel aracı ise aktif istihdam politikaları olmuştur. Çünkü, işsizlik, işsizlik sigortası, sosyal yardımlar gibi işsizliğin etkilerini azaltmayı amaçlayan pasif istihdam politikalarıyla çözüme kavuşturulması mümkün olmayan bir konu haline gelmiştir. Bu nedenle ülkeden ülkeye değişmekle birlikte istihdamı artırmayı amaçlayan çok çeşitli aktif istihdam politikaları tedbirleri uygulanmıştır.

Ülkemizde ise işsizlikle mücadele Birinci Beş Yıllık Kalkınma planından itibaren tüm planlarda yer almakla birlikte, genel olarak işsizlik sorununun, ekonomik büyümeye bağlı olarak çözülebilecek bir sorun olarak görüldüğü anlaşılmakta-

dır. Bu nedenle ülkemizde ulusal istihdam politikası, ulusal istihdam stratejisi belirlenmemiş ve son yıllarda nispeten artmakla birlikte aktif istihdam politikalarına sınırlı düzeyde yönelinmiştir.

8.1.6. İSTİHDAM PAKETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ülkemizde işsizlik sorununun çözümü için atılacak adımların başında kuşkusuz “ulusal istihdam stratejisi” nin belirlenmesi gelmektedir. Ülkemizde AB ülkelelerinde olduğu gibi kapsamlı, tutarlı, hedefleri olan, uzun dönemli ve uygulanabilir bir istihdam stratejisi 2003 yılında başlatılan girişim de dahil olmak üzere hiçbir dönemde oluşturulmamıştır. 2003 yılı sonunda başlatılan ulusal istihdam politikası oluşturma yönündeki çalışmalar ise 2004 yılında tamamlanmakla birlikte bu stratejinin, hazırlayan sosyal taraflar ve özellikle de hükümet tarafından yeterince benimsenmediği anlaşılmaktadır. Üstelik ulusal istihdam stratejisinin amacı, hedefleri ve bileşenleri açıklanmamış ve kamuoyu ile yeterince tartışılmamıştır. Ayrıca, üzerinden uzun bir süre geçmesine rağmen istihdam stratejisinin bütünüyle gündem dışında kalması da, bu stratejinin yetersiz olduğu ve yeniden kapsamlı, tutarlı, hedefleri olan ve uygulanabilir bir stratejinin belirlenmesine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. 2008 yılını işsizlik ve kayıtdışı ile mücadele yılı ilan eden hükümetin ilk adımı “ulusal istihdam stratejisinin” yeniden saptanması ve bu stratejinin sosyal tarafların ve kamuoyunun desteği alınarak hayata geçirilmesi olmalıdır.

15 Mayıs 2008 tarihinde çıkarılan İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda değişiklik Yapılması Hakkındaki 5763 Sayılı Kanun ise ulusal istihdam stratejisinin ilk adımı ve önemli bir bileşeni olarak değerlendirilmelidir. Ülkemizde işsizlikle konusu hükümetlerin çözümüne yönelik hedef ve politikalar belirlemekten kaçındığı, görmezden geldiği bir konu olarak gelişmiştir. Bu nedenle AK Parti Hükümetinin bu cesaretli girişimi sosyal taraflarca desteklenmeli ve ulusal istihdam stratejisine dönüşmesi için katkıda bulunulmalıdır. Gerçekten, AB ülkelerinin 1997 yılında başlattıkları ve 5 ve 10 yıllık hedefleri içeren Avrupa İstihdam Stratejisi çerçevesinde kısmen de olsa başarılı sonuçlar aldıkları gözlenmektedir. Ancak, AB istihdam stratejisi sosyal tarafların ve sivil toplum örgütleriyle tam bir işbirliği içinde uygulanan ve hatta sosyal taraflarca takip edilen ve denetlenen bir stratejidir. AB, sosyal tarafların katılımını, sosyal ve ekonomik kararlarının meşruiyetine bir katkı olarak nitelendirmektedir. Her ülke sosyal tarafların katılımı ile istihdam kılavuzlarının ülkelerinin koşullarına uygun şekilde nasıl hayata geçireceği konusunda bir Ulusal Eylem Planı hazırlamaktadır.

İstihdam Paketi ise sosyal taraflarca yeterince tartışılmadan ve yeterli kamuoyu desteği sağlanmadan yasalaştırılmıştır. Memnuniyet verici, takdir edilen bir adım olmakla birlikte ilgili tarafların yeterince sahiplenmediği ve daha da önemlisi herhangi bir sorumluluk hissetmediği bir düzenleme olmuştur. Daha da önemlisi istihdam paketinin amacı, hedef ve ilkeleri topluma açıklanmamıştır. Somut hedefler belirlenmemiştir. Beklenen yararlar ortaya konulmamıştır.

Diğer önemli bir husus ise bir yandan küresel dalgalanmalar ve diğer yandan AK Partinin kapatılması davaları nedeniyle işsizlik ve kayıt dışı ile mücadele yılı ilan edilen 2008 yılının ekonomistler tarafından kayıp yıl ilan edilmiş olmasının istihdam paketinden umulan faydaları sınırlandıracağıdır.

Bu nedenle hükümet, işsizlikle ilgili de diğer alanlarda olduğu gibi, paketi de kapsamına alan uzun-orta ve kısa vadeli hedefler koymalı ve bu hedefi gerçekleştirecek politika ve araçları belirlemelidir. Hedeflere dayalı bir istihdam stratejisi, hükümetin motivasyonunu ve toplumun istihdamın artırılmasına yönelik duyarlılığını artırıcı etki yapacaktır. Yine bu stratejide sosyal taraflar, sivil toplum örgütleri, kamu ve özel sektör için bir anlamda sorumluluklarına yer veren kılavuz “istihdam rehberleri” yer almalıdır.

8.1.7. İSTİHDAM PAKETİNİN BİLEŞENLERİ

İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki 5763 Sayılı Kanun 39 maddeden oluşmaktadır. İstihdam paketi olarak adlandırılan bu Kanunla esas olarak istihdamın artırılması, işsizlik ve kayıt dışılığın önlenmesine yönelik düzenlemeler yer almaktadır. Bu bağlamda istihdam paketinin birkaç boyutunun öne çıktığı görülmektedir. Bunlar; istihdamı teşvik etmek, maliyetleri düşürmek, işsizlere destek olmak, istihdama katkı sağlaması beklenen GAP projesine kaynak aktarmak ve meslek ve beceri edindirme sistemine yönelik düzenlemeler olarak sayılabilir. Paketin en açık eksiklikleri ise ülkenin insan gücü planlaması başta olmak üzere işgücü piyasasının şeffaflaştırılması ve İŞKUR’un aktif hale getirilmesine, girişimciliğin özendirilmesine, KOBİ’lere yönelik teşviklere, işgücünün niteliği yükseltilmesi ve bir bütün olarak mesleki ve teknik eğitim sisteminin gözden geçirilmesine yönelik önlemler ve kapsamlı düzenlemeler içermemesidir. Mevcut niteliği ile istihdam paketinin işsizliğin azaltılmasında sınırlı etkiler yaratacağı söylenebilir.

8.1.7.1. İstihdamın Teşviki

İstihdam paketinin 24. maddesine göre 31/5/2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda değişiklik yapılarak malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primlerinden, işveren hissesinin beş puanlık kısmına isabet eden tutarın Hazinece karşılanacağı düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar ise Maliye Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı tarafından müştereken belirlenecektir. Bu madde 01.10.2008 tarihinde uygulanmaya başlanacaktır.

İstihdamın teşviki amacıyla mevcut çalışanlara ilişkin prim yükünün bir kısmının hazine tarafından karşılanması, işgücü maliyetlerinin azaltılarak işletmelerimizin rekabet gücünün artışı ve yeni yatırım kararları üzerinde etkili olacaktır. Şüphesiz işsizliğin önlenmesindeki en etkili faktörlerin başında, işgücü istihdamını cazip kılacak şekilde işçilik maliyetinin düşürülmesi gelmektedir. Bilindiği gibi, işgücü maliyeti ile istihdam arasında ters orantılı bir ilişki mevcuttur. İşgücü maliyeti

arttıkça işgücü talebi azalmaktadır. Ülkemizde ise vergi ve sigorta primleri gelişmiş ülkelere göre nispeten düşük olmakla birlikte rekabet içinde bulunan ülkelere göre oldukça yüksektir. Yüksek vergi ve sigorta primi işletmelerin işçilik maliyetini artırmakta, işverenlerin yeni yatırım ve ilave işçi çalıştırma kararlarını olumsuz şekilde etkilemektedir. Üstelik, işçilik maliyeti adeta daha çok istihdam edeni cezalandırıcı bir işleve sahip olup, işçi sayısı arttıkça daha da artmaktadır. Sonuçta, istihdam üzerindeki prim ve vergi yükünün çok yüksek olması hem işsizliği artırmakta ve hem de kayıt dışına kaçışı hızlandırmaktadır. Yine, bu yük yeni işçi istihdam etme yerine fazla çalıştırmaya yönelilmesine yol açmaktadır.

İstihdam paketinde yer aldığı gibi, bir çok ülkede aktif istihdam politikaları arasında en yaygın olanlarından biri, istihdam üzerindeki yüklerin devlet tarafından azaltıldığı, paylaşıldığı uygulamalardır. Nitekim, İngiltere, Almanya ve Fransa’da ücret dışı maliyetler azaltılmış, Fransa’da vergi oranlarını düşürülmüş, birçok Avrupa ülkesinde ise düşük ücretlilerin istihdam vergileri indirilmiştir. Hollanda’da 1999 yılında asgari ücretle çalışanların toplam işgücü maliyeti %12–13 oranında azaltılmıştır. İspanya, 1997’de, sözleşmeli çalışanların işveren sosyal güvenlik katkılarını 2 yıl için indirmiş, sonra indirim süresini 3 yıla çıkarmıştır.

Bu noktada tüm mevcut çalışanları kapsayan bir indirimin yapılmış olması ülkemiz ekonomisinin rekabet gücünün artışında önemli bir etki yapacağı düşünülmektedir.

İşgücü maliyetindeki indirim dolayısıyla devletin uğrayacağı gelir kaybının kayıt dışına kaçış nedeniyle uğranılan gelir kaybından fazla olmayacağı da açıktır. Çünkü ülkemizdeki işgücünün %50’sinden fazlası kayıt dışıdır. Nitekim, 2007 yılı itibarıyla istihdam olunan 20.390.000 kişinin yarıya yakını olan 9.929.000 herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı değildir. Diğer bir ifadeyle 10 milyon kişi sosyal güvenlik sistemine katkıda bulunmamakta ve fakat bu sistemin sağlık hizmetlerinden büyük ölçüde yararlanmaktadırlar.

8.1.7.2. İşsizlere Yönelik Destekler

İşsizlere yönelik destekler iş piyasasındaki dezavantajlı gruplara yöneliktir. Diğer bir ifadeyle, istihdam paketinde işsizliğin yoğun olduğu gençler, engelliler ve işgücüne katılım oranı oldukça düşük olan her yaştaki kadınlara yönelik teşvikler bulunmaktadır. Paketin 20. maddesine göre “18 yaşından büyük ve 29 yaşından küçük olanlar ile yaş şartı aranmaksızın 18 yaşından büyük kadınların sigorta primine ait işveren hisselerinin; birinci yıl için tamamı, ikinci yıl için yüzde sekseni, üçüncü yıl için yüzde altmışı, dördüncü yıl için yüzde kırkı, beşinci yıl için yüzde yirmisi İşsizlik Sigortası Fonundan” karşılanacaktır. Böylece, genç işsiz veya kadın işgücü istihdamı teşvik edilmiştir. Bilindiği gibi ülkemizde 15-24 yaş grubunda işsizlik oranı %20’ler civarındadır.

Diğer bir teşvik ise engelli istihdamına yöneliktir. Bu düzenlemenin iki boyutu vardır. Birincisi, özürliülerin sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamı, yükümlüğünün üzerinde özürliü çalıştıran veya yükümlü olmadıkları halde özür-

lülü çalıştıran işverenlerin bu şekilde çalıştırdıkları her bir özörlü için prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin yüzde ellisi Hazinece karşılanacaktır. Diğer boyutu ise özel sektörde daha önce işçi sayısının yüzde 6'sı oranında özörlü çalıştırma şartının yüzde 3'e indirilmesi- dir. Paketin 2. maddesinde "işverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç özörlü, kamu işyerlerinde ise yüzde dört özörlü ve yüzde iki eski hükümlü işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler" biçiminde düzenleme yapılmıştır.

Esasen, 50 veya daha fazla işçi çalıştırılan yerlerde özörlü işçi çalıştırma oranına ilişkin düzenleme bulunmasına rağmen bu grup da işsizlik oranı oldukça yüksek kalmış ve işyerleri büyük ölçüde özörlü istihdam etme yükümlölüklerini yerine getirmekten kaçınmışlardır. Bu nedenle, özörlölere yönelik prim desteğinin ve- rilmiş olması ve kontenjan üzerinde özörlü çalıştıran veya yükümlü olmadıkları halde özörlü çalıştıran işveren primlerinin yarısının Hazine tarafından karşılan- masının daha etkili olacağına inanılmaktadır.

Diğer taraftan, işsizlere yönelik destekler arasında "işsizlik ödeneğinin" artırıl- ması sayılabilir. Pakette günlük işsizlik ödeneğİ, sigortalının son dört aylık pri- me esas kazançları dikkate alınarak hesaplanan günlük ortalama net kazancının %50'si iken, brüt kazancının yüzde kırkıdır olarak değİştirilmiştir. Böylece işsiz kalınan sürede, işsizliğin yol açtığı gelir kaybı düzeyi kısmen telafi edilebilecektir. Ayrıca, 4857 Sayılı İş Kanunu'nda düzenlenen "Ücret Garanti Fonunun" İşsizlik Sigortası Fonu kapsamında oluşturulması ile işverenin ödeme aczine düşmesi halinde çalışanların ödenmeyen 3 aylık ücret alacakları koruma altına alınmıştır.

8.1.7.3 Maliyet Azaltıcı Önlemler

İstihdam paketi işverenlerin istihdam artışından kaynaklanan maliyetlerini dü- şürmeye yönelik önlemler de içermektedir. Elli ve üzeri işçi çalıştıran işyerlerin- de özörlü istihdam oranını %6'dan %3'e indirildiğİ gibi, yine bu işyerlerinde işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin (a- İşyeri sağlık ve güvenlik birimi oluşturmakla, b- Bir veya birden fazla işyeri hekimi ile gereğinde diğer sağlık personeli görev- lendirmekle, c- Sanayiden sayılan işlerde iş güvenliği uzmanı olan bir veya birden fazla mühendis veya teknik elemanı görevlendirmekle) yükümlölüklerinin yeri- ne getirilmesinde işletme dışında kurulu ortak sağlık ve güvenlik birimlerinden hizmet alma imkanı da getirilmiştir.

Yine yasayla 150 ve daha fazla kadın işçi çalıştıran işverenlere anaokulu açma yü- kümlölüğü getiren Milli Eğitim Temel Kanununun ilgili maddesi ile 500 ve daha fazla işçi çalıştırılan iş yerlerinde çalışanlara beden eğitimi ve spor yaptırmak için spor tesisi kurma, antrenör tutma zorunluluğuna da son verilmiştir. Özel sektöre ait işyerlerine terör mağduru çalıştırma zorunluluğİ da kaldırılmıştır.

Ayrıca, gerek mevcut çalışanların ve gerekse belirli grupların primlerine yönelik Hazine desteğİ, işletmelerin işgücü maliyetlerini azaltıcı ve rekabet güçlerini ar- tırıcı bir etki yapacaktır.

8.1.7.4. Mesleki Eğitimde Yerelleşme

İstihdam paketinde mesleki eğitim hizmetlerinin yerelleştirilmesine yönelik bir anlayışın hakim olduğu ve bölgelerin istihdam ve mesleki eğitim ihtiyacını tespit edilmesi amacıyla, 4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanununun İl İstihdam Kurulları ve Görevleri başlıklı 13 üncü maddesinde değişiklik yapılarak “İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurullarının” teşkil edildiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, Yasayla İl İstihdam Kurulları aktif hale getirilmesi ve bölgesel düzeyde istihdam ve mesleki eğitim politikasının oluşturulmasında bu kurulların etkinleştirilmesi amaçlanmıştır.

Mevcut İl İstihdam Kurulunun, kamu ağırlıklı üye bileşimi değiştirilerek özel sektör, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ağırlıklı bir yapı tesis edilmiştir. Daha doğrusu bölgesel düzeydeki tüm kurum ve kuruluşların katılım ve katkısı sağlanarak işsizliğin önlenmesine yönelik politikaların hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. Kuşkusuz, İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurullarının kamu görevlileri ağırlıklı yapısında değişiklikler yapılarak Belediye Başkanı İl Milli Eğitim müdürü, İŞKUR İl Müdürü, İl Ticaret ve veya Sanayi Odası Başkanı, İl Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği Başkanı, işçi, işveren konfederasyonları ile Türkiye Sakatlar Konfederasyonundan birer temsilcisi ile ilde bulunan fakülte veya yüksek okulların Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümlerinden belirlenecek bir öğretim üyesi olarak tespit edilmiş olması çok olumlu bir gelişmedir.

8.1.7.5 Diğer Düzenlemeler

İstihdam paketindeki diğer düzenlemeler ise ülkemizde istihdamın artırılması ve istihdam paketinin uygulanabilirliğini sağlamaya yöneliktir. İstihdama katkı sağlaması beklenen ve bölgenin ve ülkenin kalkınmasında önemli bir yere sahip olacağı düşünülen GAP Projesine 2012 yılına kadar İşsizlik Sigortası Fonundan kaynak aktarılacaktır. 2008 yılında Fonun mevcut nema gelirlerinden 1.300.000.000 YTL'lik kısım, 2009-2012 yıllarında Fon tarafından tahsil edilecek nema gelirlerinin dörtte biri GAP projesinin tamamlanması için kullanılacaktır. Özelleştirme Fonundan da GAP için kaynak aktarılması yer almaktadır.

Ayrıca, SSK ve Bağ-Kur prim borçları yeniden yapılandırılmak suretiyle kayıt dışılığın azaltılması ve böylece yeni Sosyal Güvenlik Sistemi reformu ve istihdam paketinin uygulanmasına yönelik bir motivasyon oluşturulmasının amaçlandığı görülmektedir.

8.1.8. ULUSAL İSTİHDAM STRATEJİSİNİN UNSURLARI

8.1.8.1. İşgücü Piyasasının Şeffaflaştırılması

Ülkemizde işgücü piyasası yeterince şeffaf değildir. Çalışanların iş piyasasının koşulları, ücret ve çalışma koşulları ile boş işler, işverenlerin işe işin gerektirdiği nitelik vasıflara uygun elemanlar hakkında bilgi edinebilmesi oldukça güçtür.

Öyle ki, işsizliğin bu denli yüksek olduğu ülkemizde bir tarafta binlerce kişi iş ararken, diğer tarafta çalıştıracak eleman bulmakta zorlanan işverenler vardır. Kısacası bir eşleme sorunu vardır. Bu hizmetleri ve özellikle de iş arayanlarla, işçi arayan firmaları buluşturma fonksiyonunu üstlenmiş resmi nitelikteki müessese olan kamu istihdam kurumu, İŞKUR ise mevcut haliyle çok yetersiz durumdadır. Özel istihdam büroları ise sayısal ve fonksiyonel olarak yetersiz iken, özel danışmanlık firmaları yasal olmadığı halde bu hizmeti özellikle kalifiye işgücüne sunmayı sürdürmektedirler.

İş arama kanalı olarak İŞKUR yetersiz kaldığı için iş arayanların çoğu bu kurum yerine gazete ilanları, tanıdık veya kendi imkanları ile iş bulmaya çalışmaktadır. Çağdaş anlamda iş arama kanalı olarak tanımlanamayacak bu yöntemler iş aramanın etkinliğini düşürmekte, iş bulma süresini artırmakta, iş arayanları aradıkları vasıf ve kriterlere uygun olmayan işlerde, işçi arayanları düşük vasıftaki kişilerle çalışmaya mecbur bırakmaktadır. Özellikle nitelikli işçiler iş bulmak için İŞKUR'u tercih etmezken, özel sektör işverenleri bu kurumun çalışma sistemi ve hizmetleri hakkında yeterince bilgiye sahip değildir.

Bu kurumun etkin çalışmadığını, 2004 yılında Kuruma iş aramak amacıyla müracaat eden 646.182 kişiden %11,8'ini, 76.257 kişiyi, 2005 yılında ise 516.703 kişiden %15,8'ini, 81.685 kişiyi işe yerleştirebilmiş olması göstermektedir. Üstelik, Kurum, 2004 yılında 76 bin kişiden 48 binine, 2005 yılında ise 81 bin kişiden 32 binine Kamu kesiminde iş bulmuştur.

Yine, İŞKUR'un işe aracılık dışında işgücünün eğitim ve vasıf seviyesini yükseltmesine ve iş ve meslek danışmanlığına ilişkin önemli sorumlulukları bulunmakta ve fakat bu hizmetleri de yeterli düzeyde sağlamaktan uzak olduğu bilinmektedir. 2004 yılında sadece 1.843 kişiye meslek kazandırma kursu verilirken, aynı yıl istihdam garantili kurs verilen kişi sayısı 191, kendi işini kuracaklara yönelik işgücü yetiştirme kurslarından yararlanan sayısı ise sadece 578'dir.

2000-2006 yılları arasında istihdam garantili kurslara katılan kursiyer sayısı 9.347, kendi işini kuracaklara yönelik yapılan kurslara katılan kursiyer sayısı 3.368, hükümlülere yönelik kurslara katılan kursiyer sayısı 4.363, özürlülere yönelik kurslara katılan kursiyer sayısı 6.082, işsizlik sigortası kapsamında açılan kurslara katılan kursiyer sayısı 3.768, 1988 yılından itibaren eğitim verdiği kişi sayısı ancak 191.247'dir. 2006 yılında ise İŞKUR'un çeşitli eğitimlerine katılan kursiyer sayısı sadece 17.106'dır. Buna karşılık İstanbul Büyükşehir Belediyesi İSMEK 1996 yılından bugüne kadar 580.000 kişiye eğitim vermiştir.

Bu nedenlerden dolayı kurulduğundan beri yasal ve idari yapılanması sorunlu olmuş olan bu kurumun tüm hizmetleri etkin bir biçimde yerine getirebilecek imkanlarla donatılması gerekmektedir.

8.1.8.2. Girişimcilik ve Yatırımların Teşviki

Son birkaç yıldaki hızlı ekonomik büyümeye rağmen istihdam artırılmamıştır. Bunun nedeni ise işgücü miktarındaki artış kadar, büyümenin kapasite kullanımındaki ve verimlilikteki artıştan kaynaklanmış olmasıdır. Bu nedenle işsizliğin önlenmesi ve istihdamın artırılması için mutlaka yeni ilave yatırımlara ve dolaşısıyla yeni girişimlere ihtiyaç vardır. Zaten girişimcilik ve yenilik sürdürülebilir büyüme ile sürekli ve verimli işlerin yaratılmasında en etkili unsurdur.

Girişimcilik ülkemizin uluslararası mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu ve istihdam kapasitesinin yüksek olduğu sektörlerde yoğunlaştırılmalı ve bu alanlardaki teşebbüsler öncelikle desteklenmelidir. Aksi takdirde tüm girişimlerin aynı ölçüde desteklenmesi kaynakların etkin kullanılamamasına yol açacaktır.

Örneğin, Türkiye, uluslararası hizmet ticaretinde nitelikli insan sermayesi, bilgi birikim ve deneyimi, teknolojik imkanlar bakımından bazı alanlarda önemli potansiyele sahiptir. Bu alanlar “inşaat, bilgi işlem ve ofis arkası hizmetler, turizm ve ulaştırma hizmetleri” dir. Bu alanlarda ülkemiz, diğer ülkelere hizmet ihracatı gerçekleştirmekte olup dış ticaret dengesi ülkemiz lehinedir.

Üstelik bilindiği gibi hizmetler sektörünün istihdam yaratma kapasitesi tarım ve sanayi sektörüne göre oldukça yüksektir. Öyle ki, inşaat sektöründe %1’lik büyüme %2,79 istihdam artışı sağlarken, tarımda %-0,93, sanayi sektöründe %0,42 düzeyindedir.

8.1.8.3. İstihdam Dostu Büyüme

Ülkemizde işsizliği önlemenin yolu istikrarlı ve sürdürülebilir büyümedir. Her ne kadar 2002 ve sonraki yıllardaki rekor düzeyindeki büyümenin istihdam yaratmadığı ileri sürülse de bu iddialar yanıltıcıdır. Büyüme ile işsizlik arasında çok açık bir doğrusal ilişkinin olmadığı bilinmekle birlikte ülkemizde büyüme istihdam yaratmaktadır. Ancak, yeni yaratılan iş miktarı, tarım sektöründen ayrılanları ve işgücüne yeni katılanları istihdam edebilecek büyüklükte değildir. Öyle ki, 2005 yılında tarım dışı sektörde istihdam 1.339.000 kişi artmasına rağmen, tarım istihdamında yaşanan 1.281.000 kişilik istihdam daralması nedeniyle toplam istihdam sadece 58 bin kişi artmıştır. Yine, 1988-2005 döneminde bir işi olup istihdam edilenlerle, işsizlerin toplamından meydana gelen işgücü arzı ise 19.390.000 kişiden 24.565.000 yükselerek her yıl yaklaşık 300.000 kişi büyümüştür.

Ülkemizde büyümenin işsizliği azaltabilmesi için, %5’in üzerinde bir büyüme gerçekleştirilmelidir. Bu orandaki büyümenin sadece tarımdan kopan ve işgücüne yeni katılanları emebilecek bir düzeyde olduğu bilinmelidir. Özellikle, tarımdan kopan kitleler dikkate alınarak tarım dışı sektörde yüksek büyüme hedeflenmeli ve özellikle de iş yaratma kapasitesi yüksek hizmet sektöründe büyüme teşvik edilmelidir.

Ülkemizdeki işsizlik düzeyinin ise 1990-2002 dönemindeki istikrarsız ekonomik büyüme ile kriz ve durgunluktan kaynaklandığı unutulmamalıdır. Ekonomik istikrarsızlık ve krizler, yatırım kararlarının rafa kaldırılmasına ve yatırımların ülke sınırları dışına taşınmasına yol açmıştır. Çünkü, bu dönemde büyüme 2 kez %-6'nın, 2001 yılında ise %-9'un altına inmiş, bir yıl %8 büyüyen ekonomi ertesi yıl %1 oranında dahi büyüme gerçekleştirememiştir.

Dünya ekonomilerinin türbülansa girdiği 2008 yılında ülke ekonomisi gerek dış gerekse parti kapatma gibi iç faktörler nedeniyle zor bir döneme girmiştir. Ekonomik büyümedeki yavaşlama geçmişte olduğu gibi işsizliğin artışında etkili olabilecektir. Nitekim, 2008 yılı Ocak ve Şubat verileri işsizlik oranlarında artış eğilimine girildiğini göstermektedir. Bu nedenle hükümetin önceliğini siyasal ve ekonomik istikrarın korunması ve istikrarlı büyümenin sürdürülmesi oluşturmaktadır.

8.1.8.4. KOBİ'lere Yönelik Desteklerin Artırılması

Tüm ülkelerde işsizliğin önlenmesindeki aktif istihdam politikaları içinde dinamik, esnek ve yenilikçi işletmeler olan KOBİ'ler, özel bir öneme sahip araçlar olarak değerlendirilmektedir. Ülkemizde ise işletmelerin neredeyse tamamına yakına KOBİ niteliğindedir. Esnek ve rekabetçi yapıları başta olmak üzere büyük işletmelere göre bir çok avantaja sahip bu işletmelerin yoğunluğu Türk ekonomisi için bir avantaj olarak değerlendirilmelidir. İşgücünün yarıdan fazlasının istihdam edildiği ve iş yaratma kapasitesi, büyük ölçekli işletmelere göre oldukça yüksek olan bu kuruluşlar eğitim, vergi, kredi, finansman, teknoloji ve pazarlama yönlerinden uluslararası rakiplerine göre dezavantajlı konumdadır.

Ülkemizde KOBİ'lere yönelik teşvikler ise yetersizdir. Daha da önemlisi, bu işletmelere destek vermek amacıyla kurulmuş kurumlar var olmakla birlikte, yapılan araştırmalar KOBİ'lerin büyük çoğunluğunun bu kurumlar ve imkanlarından yeterince haberdar olmadıklarını ve kendilerine yönelik teşviklerden yararlanmadıklarını göstermektedir. Bu durum, KOSGEB ve diğer ilgili kurum ve kuruluşlarla işletmeler arasında bilgi akışının yeterli olmadığını göstermektedir. Ayrıca, KOBİ'lere yönelik teşvik ve destekler farklı bakanlıklar bünyesindeki kurumlar tarafından sağlanmakta ve hizmetlerde bütünlük gerçekleştirilmemektedir. Nitekim, KOBİ'leri destekleyen mesleki kuruluşlar ve özel kuruluşların yanı sıra 17 adet kamu kurum ve kuruluşu hizmet sunmaktadır. Bunlar; KOSGEB, Türkiye Halk Bankası, Eximbank, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Türkiye Vakıflar Bankası Kredileri, KOBİ A.Ş., Kredi Garanti Fonu, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (Küçük Sanayi ve El Sanatları Genel Müdürlüğü, Küçük Sanayi, Sanayi Bölge ve Siteleri Genel Müdürlüğü), Milli Eğitim Bakanlığı ve YÖK, GAP Bölgesi Girişim Destekleme ve Yönlendirme Merkezi, Maliye Bakanlığı Milli Emlak Genel Müdürlüğü, Milli Prodüktivite Merkezi, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye İş Kurumudur.

8.1.8.5. İşgücü Niteliğinin Yükseltilmesi

Günümüz dünyasında küreselleşme ve artan rekabet vasıflı işgücüne olan ihtiyacı artırmaktadır. Ülkemizde belirtildiği gibi, işsizlerin %60'lık bölümü ortaokul ve altı eğitim düzeyine sahip olan düşük vasıflı kişilerden oluşmaktadır. Ayrıca, işverenlerin bir kısmının işçi talebi vasıf yetersizliği ve uyumsuzluğu nedeniyle karşılanamamaktadır. Öyle ki, Türkiye İş Kurumunun verilerine göre 2004 yılında işveren talebi doğrultusunda nitelikli eleman bulunamaması nedeniyle, 6.410 işveren talebi iptal edilmiştir. Bu nedenle öncelikle işgücünün ve genel olarak toplumun eğitim ve vasıf seviyesinin yükseltilmesine ilişkin politikalar uygulamaya konulmalıdır.

2000 yılı itibarıyla ülkemizdeki 6 yaş üzeri toplam nüfusun hala %12,7'si okuma yazma bilmemektedir. Bu oran 6 yaş üstü erkek nüfusta %6,1, kadın nüfusta ise %19,4'dür. Okur-yazar olmama kadınlar arasında çok yaygın olup neredeyse her beş kadından biri okuma-yazma bilmemektedir. Üstelik, yaklaşık 13 milyon kişide okuma-yazma bilmekle birlikte her hangi bir eğitim kurumundan mezun değildir.

Bu veriler ülkemizde bir "temel eğitim" sorununun varolduğunu göstermektedir. Diğer taraftan sanayinin ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünün yetiştirilmesi amacıyla kurulmuş olan mesleki ve teknik eğitim ülkemizde yeterince gelişmemiş ve hatta son yıllardaki bazı uygulamalar nedeniyle tercih edilmez hale gelmiştir. Oysa Batılı gelişmiş ülkelerde eğitilmiş işgücü, bu ülkelerin kalkınmasında anahtar rol oynamıştır. Nitekim, bu ülkelerin çoğunda ortaöğretim öğrencilerinin (Çek Cumhuriyeti, Avusturya, Almanya, Macaristan, İtalya ve Hollanda'da öğrencilerin yine %70'lerin üzerindeki bölümü) %60'ından fazlası mesleki ve teknik eğitim okullarına devam ederken, ülkemizde tam tersi bir durum söz konusu olup, bu kurumlar bünyesindeki öğrencilerin oranı %30'lar seviyesine inmiştir. Nitekim, 2003-2004 öğretim dönemi itibarıyla 3.593.404 ortaöğretim öğrencisinin 2.463.923'ü, diğer bir ifadeyle %68,6'sı genel ortaöğretim kurumlarına, %31,4'ü mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarına devam etmektedir. 2006-2007 öğretim döneminde ise 3.386.717 öğrencinin 1.244.449'u (%36,7'si) mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarına gitmektedir.

Bu durum, ülkemizde mesleki ve teknik ortaöğretimin açıkça ihmal edilmiş olduğunu ve önümüzdeki dönemde de emek piyasasında nitelikli işgücü sorununun devam edeceğini göstermektedir.

Diğer taraftan, küreselleşme ve artan uluslararası rekabet ve teknolojik değişiklikler bir yandan işgücü piyasasında eğitilmiş, kalifiye işgücüne gereksinimi artırırken diğer yandan işgücünün hayat boyu eğitim almasını zorunlu hale getirmiştir. Artık bireyin istihdamını sürdürmesi için hayat boyu eğitim alması gerekmektedir. Ayrıca, hızlı teknolojik değişiklikler, bazı mesleklerin önemini yitirmesine veya bütünüyle ortadan kalkmasına ve bu alanda çalışanlara yeni vasıf kazandırılması gereğine yol açmaktadır.

8.1.8.6. İstihdam Stratejilerinde Mutabakat Aranması

İstihdam stratejileri sosyal tarafların katılımına imkan verecek bir sosyal diyalog mekanizması oluşturulmak suretiyle belirlenmeli ve uygulanmalıdır. Nitekim, 1990'lı yıllarda işsizliğin kronik bir nitelik kazanmasıyla AB ve OECD tarafından istihdam stratejilerinin hazırlanması gündeme geldiğinde bu stratejilerin belirlenmesinde sosyal tarafların rolüne büyük önem verildiği görülmektedir. Öyle ki, Avrupa İstihdam Stratejisi'nde sosyal partnerlerin politika oluşumu, politikaların uygulanması ve değerlendirme süreçlerindeki katkıları önemli bir yer tutmaktadır. AB, sosyal tarafların katılımını, sosyal ve ekonomik kararlarının meşruiyetine bir katkı olarak nitelendirmektedir.

Lüksemburg İstihdam Zirvesi ile sadece hükümet ve Komisyon'un değil aynı zamanda sosyal tarafların önerilerinin dikkate alındığı bir yapı tesis edilmiştir. Bu zirvede 5 yıl süre ile geçerli olmak üzere hazırlanan istihdam kılavuzunda istihdam politikasına yönelik, yıllık olarak takip edilmesi gereken kurallar belirlenmiştir. Sosyal tarafların yıllık olarak tekrarlanmak suretiyle istihdamla ilgili problemlerin tanımlanması, gündem ve politikaların saptanması ve uygulanmasına katılımı sağlanmıştır. Diğer bir ifadeyle, sosyal tarafların istihdam politikasının uygulanmasında hem ulusal ve hem de AB düzeyinde etkin bir rol üstlenebilmesi mümkün olmuştur. Yine, 2000 martındaki Lizbon Zirvesi'nde AB, gelecek on yıl için yeni stratejik amaçlar belirlemiştir. Lizbon'da belirlenen tam istihdam ve sosyal entegrasyon hedefinin gerçekleştirilmesinin ise büyük ölçüde sosyal tarafların aktif katılım düzeyine bağlı olduğu ifade edilmiştir. Aralık 2001'deki Sosyal Zirve'de, her yıl baharda, Konsey toplantısından evvel Büyüme ve İstihdam İçin Üçlü Zirve toplantısı yapılması kararlaştırılmıştır. 2004 yılında ise Avrupa Konseyi Lizbon hedeflerinin uygulanmasını desteklemek için üye devletlere ulusal koşullara uygun olarak sosyal tarafları, sivil toplumu ve kamu idarelerini katarak ortaklık yapmaları çağrısında bulunmuştur.

Buna göre, sosyal tarafların katılımının Avrupa İstihdam Stratejisi'nin yönetimi bakımından çok önemli olduğu belirtilmelidir. Sosyal taraflar; değişim yönetimi, adaptasyon, esneklik ve iş güvencesi arasında sinerji, insan kaynağının geliştirilmesi, cinsiyet eşitliği, işçi sağlığı ve iş güvenliği ile ücretler gibi alanlardaki politikaların uygulanmasına katılmışlardır. Ayrıca, sosyal partnerler, istihdam stratejilerinin değerlendirme süreçlerinde de rol almışlardır.

Gelinen noktada AB ülkelerinin istihdam bakımından hedeflerine tam ulaşamamakla birlikte önemli mesafeler almasında kuşkusuz toplumun tüm katmanlarının katılım ve katkısı ile hazırlanan istihdam stratejilerini belirlemeleri ve uygulamalarının etkili olduğu açıktır. Ülkemizde de hükümet ve sosyal taraflar ve sivil toplum kurumları arasında tesis edilecek sosyal diyalogun ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması ve işsizliğin önlenmesinde anahtar rol oynayacağına inanılmaktadır.

Dokuzuncu Bölüm

MÜSİAD'IN ÖNERİLERİ

9.1. TÜRKİYE-AB MÜZAKERE SÜRECİ

9.1.1 AB MÜZAKERE SÜRECİNDE DURGUNLUK DÖNEMİ

2007 yılından beri Türkiye-AB üyelik müzakereleri tatmin edici olmaktan uzaktır. 3 Ekim 2005 tarihinde resmen; 12 Eylül 2005 tarihinde de fiili olarak başlayan müzakere süreci iki yılı aşkın bir süredir durgunluk içerisine girmiştir. Geçen süre içinde Türkiye ile yürütülen üyelik müzakeresinde 17 Haziran 2008 tarihinde yapılan beşinci Hükümetlerarası Konferans (HAK)'da “Şirketler Hukuku” ve “Fikri Mülkiyet Hukuku” başlıklarında müzakerelerin başlaması ile, sadece sekiz başlıkta müzakereye başlanabilmektedir. Bunlar; Bilim ve Araştırma, İşletme ve Sanayi Politikası, İstatistik, Mali Denetim, Tüketicinin ve Sağlığın Korunması ve Trans-Avrupa Ağları. Bu başlıklardan da yalnızca “Bilim ve Araştırma” faslı geçici olarak tamamlanarak kapatılabilmektedir.

Tablo 9.1. Müzakereye Açılan Fasıllar

Fasıllar	Açılış Tarihi	Getirilen Açılış Kriterleri Sayısı
Bilim ve Araştırma	12 Haziran 2006	Geçici olarak tamamlandı ve kapatıldı.
İşletme ve Sanayi Politikası	29 Mart 2007	1
İstatistik	26 Haziran 2007	2
Mali Denetim	26 Haziran 2007	6
Tüketicinin ve Sağlığın Korunması	19 Aralık 2007	5
Trans-Avrupa Ağları	19 Aralık 2007	1
Fikri Mülkiyet Hukuku	17 Haziran 2008	-
Şirketler Hukuku	17 Haziran 2008	-

Aslında 2007 yılında 5 fasılda müzakerelere başlanmış olması (*bk.*, Tablo 9.1.) sürecin devam ettiğini göstermekle birlikte, özellikle Hırvatistan'ın müzakere süreci ile kıyaslandığında, Türkiye ile yapılan müzakerenin çok yetersiz ve yavaş ilerlemekte olduğu görülmektedir. Türkiye ile aynı zamanda üyelik müzakerelerine başlayan Hırvatistan ise en son 21 Nisan ve 17 Haziran 2008 tarihlerinde yapılan Hükümetlerarası Konferanslarla birlikte 3 Ekim 2005 tarihinden bu güne kadar 20 başlıkta müzakerelere devam etmektedir. Böylece 35 başlığın yarısından fazlasında müzakerelere devam eden Hırvatistan, 2009 olarak belirlediği üyelik hedefine emin adımlarla ilerlemektedir.

Türkiye ile Hırvatistan arasındaki bu büyük fark ise teknik nedenlerden ziyade siyasi gelişmelerden kaynaklanmaktadır. Öncelikle, 11 Aralık 2006 tarihli AB Konseyi kararı ile Kıbrıs sorunu bahane gösterilerek Türkiye'nin AB süreci kısmen askıya alınmış ve sekiz fasılda Türkiye ile müzakerelerin yapılmayacağı kararı verilmişti (*bk.*, Tablo 9.2.). Bu yetmezmiş gibi, alınan bu kararla, açılan herhangi bir fasıl Türkiye'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Gümrük Birliği'ne girmesini onaylamadığı sürece geçici olsa dahi kapanmayacağı ilan edilmiştir.

Tablo 9.2. 11 Aralık 2006 Kararı ile Askıya Alınan Sekiz Başlık

	Fasıl Numarası
Malların Serbest Dolaşımı	1
İş kurma hakkı ve hizmet sunma serbestisi	3
Mali Hizmetler	9
Tarım ve Kırsal Kalkınma	11
Balıkçılık	13
Taşımacılık Politikası	14
Gümrük Birliği	29
Dış İlişkiler	30

Şüphesiz AB'nin bu haksız kararı Türkiye'nin şevkinin kırılması ile sonuçlanmıştır. Açıktır ki, Kıbrıs sorunun çözülmesi bu şekilde mümkün olmayacaktır. Dahası bu çözümsüzlük fiili olarak Türkiye'nin müzakere sürecinin durmasa da yavaşlamasına neden olmakta, AB'nin Türkiye üzerindeki etki gücünü önemli ölçüde azaltmakta, ülkede AB karşıtlığının sürekli yükselmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, AB derhal bu politikasından vazgeçmeli ve Türkiye'nin AB sürecini baltalayan haksız uygulamalara son vermelidir.

Ayrıca, Kıbrıs konusunda yukarıda bahsedilen büyük hataya ilaveten, Fransa Cumhurbaşkanı N. Sarkozy izah edilmesi güç bir tavırla Türkiye'nin müzakere sürecini hem fiili, hem de kurumsal olarak engellemeye devam etmektedir. Fransa açık ve net olarak bir çok kez Türkiye'nin AB adaylığına karşı olduğunu ve 5 başlıkta Türkiye ile müzakerelere başlanmasına izin verilmeyeceğini ilan etmiştir. Bu 5 başlık: Kurumlar, Ekonomik ve Parasal Politikalar, Bölgesel Politika, Mali ve Bütçesel Hükümler ve Tarım ve Kırsal Kalkınmadır.

İfade edilen başlıkların tamamı siyasi nedenlerden dolayı açılmamaktadır. Örneğin, "Ekonomik ve Parasal Politika" başlığında teknik olarak hiçbir sorun olmamasına rağmen, Fransa'nın muhalefeti nedeni ile bu fasılda müzakerelere başlanamamaktadır. Benzer şekilde, teknik açıdan önemli bir sorun olmamasına rağmen 29 Mayıs 2006'dan buyana açılmaya hazır olan "Eğitim ve Kültür" faslı da gene Fransa'nın engeline takılmıştır. Öte yandan Fransa ve diğer bazı AB ülkeleri "Eğitim ve Kültür" faslında "azınlık hakları" gibi konuları ele almak istemekte ve Türkiye de haklı olarak buna karşı çıkmaktadır.

Tablo 9.3. Fasıllar ve Getirilen Açılış Kriterleri Sayısı

	Açılış Kriteri Sayısı
Sermayenin Serbest Dolaşımı	2
Kamu Alımları	3
Rekabet Politikası	6
Vergilendirme	1
Sosyal Politikalar	2
Gümrük Birliği	1
Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı	6
Çevre	2
Malların Serbest Dolaşımı	4
İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunma Serbestisi	1
Tarım ve Kırsal Kalkınma	5
TOPLAM	33

Yalnızca teknik açıdan bakıldığında Fikri Mülkiyet Hukuku ve Şirketler Hukuku başlıklarında 17 Haziran 2008 tarihinde müzakere sürecinin başlaması ile birlikte 35 başlığın açılması için, şu anda yalnızca 11 başlıkta 33 adet açılış kriterleri getirilmiş durumdadır (*bk.*, Tablo 9.3.). Ayrıca Türkiye’den yerine getirmesi beklenen bu 35 kriter yanında bir çok başlıkta yeni kriterlerin getirilmesi de beklenmektedir. Buna göre, 7 fasılda daha açılış kriterleri getirilecektir (*bk.*, Tablo 9.4.).

Tablo 9.4. Açılış Kriterleri Konulması Beklenen Fasıllar

	Görüşmelerin Başladığı Tarih	Beklenen Açılış Kriteri Sayısı
Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	9 Haziran 2006	4
Bölgesel Politika	14 Mayıs 2007	1
Yargı ve Temel Haklar	29 Haziran 2006	6
Bilgi Toplumu ve Medya	3 Temmuz 2007	1
Taşımacılık Politikası	25 Eylül 2007	2
Dış İlişkiler	1 Şubat 2008	1
Balıkçılık	7 Mart 2008	1
TOPLAM		16

Bununla birlikte, özellikle üç başlıkta açılış kriterlerinin konulmadığı görülmektedir (*bk.*, Tablo 9.5.). Bunlardan “Mali ve Bütçesel Hükümler” başlığının açılmasına Fransa’nın şu an itibari ile engel olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Ayrıca, “İşçilerin Serbest Dolaşımı” konusu zaten tam bir muamma olma hüviyetini korumaktadır. 17 Aralık 2004 tarihinde genel hatları belirlenen “Müzakere Çerçeve Belgesi”, bilindiği gibi, üye olsa dahi “Serbest Dolaşım” konusunda daimi kısıtlamaların olabileceği ihtimalini içermektedir.

Tablo 9.5. Açılış Kriterleri Konulması Beklenmeyen Başlıklar

	Görüşmelerin Başladığı Tarih
Enerji	30 Mart 2007
Mali ve Bütçesel Hükümler	11 Ocak 2008
İşçilerin Serbest Dolaşımı	1 Şubat 2008

Slovenya’nın dönem başkanlığı bitmeden 22 Haziran 2008 de yapılması beklenen Hükümetler Arası Konferansı toplantısında iki ya da üç başlıkta daha müzakerelerin açılması beklenmektedir. Bunlar, “Fikri Mülkiyet Hukuku”, “Şirketler Hukuku” ve “Sermayenin Serbest Dolaşımı” fasıllarını kapsamaktadır. Ayrıca, “Bilgi Toplumu ve Medya” ve “Enerji” başlıklarında da müzakerelerin açılması yönünde ciddi sorunlar bulunmamaktadır.

Diğer yandan “Eğitim ve Kültür” başlığında Fransa ikna edilirse fasıl hızlı bir şekilde neticelenebilir. 1 Temmuz 2008 itibarı ile Fransa’nın AB dönem başkanlığını alacak olması Fransa’nın Türkiye karşıtı siyaseti nedeni ile Türkiye-AB müzakere sürecinin 2008’in ikinci yarısından çok parlak geçmeyeceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Ancak zaten ilişkiler iyi noktada değildir ve daha da kötüleşmesi beklenmeyebilir.

9.1.2. KIBRIS

Kıbrıs sorununun Türkiye açısından bakıldığında bir çok boyutunun olduğu görülmektedir. Her şeyden önce Kıbrıs Türkiye açısından doğrudan doğruya dış politikada önemi parametredir. İkinci olarak, Türkiye’nin milli bir davası olarak görüldüğünden Türkiye’nin iç siyasetini bağlayıcı mahiyeti vardır. Üçüncü olarak, AB-Türkiye ilişkileri açısından da kritiktir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Aralık 2006’dan buyana Türkiye’nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’ni “tanınacağı” endişesi ile gümrük birliğine dahil etmemesi nedeni ile müzakere süreci kısmen askıya alınmıştır. Bu bakımdan, Kıbrıs sorununda vuku bulması beklenen her gelişme Türkiye’nin AB müzakere sürecini etkileyecektir. Özellikle de Hristofyas’ın Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nde Cumhurbaşkanı seçilmesi ile, beklendiği gibi, Kıbrıs sorunu tekrar gündeme gelmiş ve “çözüm” arayışları hız kazanmıştır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Cumhurbaşkanı Hristofyas ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Talat arasında 21 Mart 2008 tarihinde BM Genel Sekreterinin Kıbrıs Özel Temsilcisi Michael Möller’in Lefkoşe ara bölgedeki konutunda bir görüşme gerçekleşmiş ve somut olarak Ledra Palas’taki Lokmacı barikatı kaldırılmıştır.

Ancak çözüm istemeyen Tassos Papodapulos yerine iktidara gelen Hristofyas’ın da Türk tarafının arzuladığı “Anan Planı” temelli bir çözüme uzak olduğu açıktır. Hristofyas’ın son demeçlerinden anlaşılan, kendisinin 8 Temmuz 2006 sürecini baz almaya gayret ettiğiidir. Bilindiği gibi, 8 Temmuz 2006’da iki toplumun o dönemdeki temsilcileri Mehmet Ali Talat ve Tassos Papadopoulos, BM Genel Sekreterinin siyasi işlerden sorumlu yardımcısı İbrahim Gambari gözetiminde yaptıkları görüşme sonunda, çözüm için bazı komisyonlar kurulması ve zemin oluşturulması konusunda anlaşmışlardı. Ancak buradaki Rum taktiği Annan Planı’nı baz almaktan uzaklaşmayı sağlamaktır. Bugün itibarı ile yeni dönemde Kıbrıs sorunun çözümünde henüz ciddi bir mesafe alınamamıştır.

9.1.3. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA ÖNERİLER

Her şeyden önce Kıbrıs ile ilgili ilişkilerde “bir adım önde politikası” devam etmeli, KKTC’nin dünyaya açılma politikasına devam edilmelidir. KKTC üzerinde bulunan izolasyonların kaldırılması için mücadeleye devam edilmelidir.

Yapılan haksızlıklara ve çifte standartlara rağmen, AB çapası devam ettirilmeli, ilişkiler ivme kazandırılmalı, demokratikleşme süreci hızlandırılmalıdır. Bu meyanda bir yandan belli başlı AB ülkeleri ve kurumlarına müzakere sürecinin liyakat temelli yapılması gerektiği mesajı verilerek “oyunun kurallarına göre oynanması” yönünde baskı yapılırken, diğer yandan AB müktesebatına uyum konusunda var olan gayret arttırılmalıdır.

Nisan 2007 tarihinde AK Parti hükümeti AB müktesebatına uyum konusunda yedi yıllık bir uyum programı açıklamıştı. Müktesebata Uyum Programı (MUP) şeklinde ifade edilen bu program 2007-2012 dönemlerini kapsamakta, 208 kanun ile 601 ikincil düzenleme öngörmektedir. Mantık olarak son derece doğru olan bu yaklaşımın devam etmesi gerekmektedir. Ancak, programın hedefin gerisinde kaldığı görülmektedir. Bu konuda hedefin tutturulması için yapılan çalışmaların artırılması yerinde olacaktır.

Diğer yandan, AB süreci ile Türkiye'nin demokratikleşmesi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Örneğin, normal bir demokratik rejimde görülmesi imkansız olan AK Partinin kapatılması davasının Türkiye-AB ilişkilerinin kötü gittiği bir döneme denk düşmesi muhtemelen tesadüf değildir. Bu nedenle, Türkiye'de demokratikleşme ve özgürlükleri genişletme süreci hızlanarak devam etmelidir. Türkiye'nin demokratikleşmesi AB süreci için değil, Türk halkının erdemli yaşantısı için gereklidir.

9.2. YENİ BİR ANAYASA İHTİYACI

Ekonomik alandaki sorunlarımızın temelinde de büyük ölçüde, toplumun gelişmesinin önünü tıkayan yasakçı düzenlemeler ve büyük ölçüde bu Anayasaya dayanan bürokratik yönetim anlayışı yer almaktadır. Anayasa, farklı siyasi düşünce, kanaat, inanç, sosyal sınıf ve statüden insanların barış içinde bir arada yaşamasının ortak kurallarını gösteren toplumsal sözleşmedir.

Türkiye'de Anayasaları, devlet gücünü kullanarak toplumu belli bir ideoloji doğrultusunda kontrol etmeyi amaçlayan bürokrat ve aydınlar yapmıştır. Türk Anayasa geleneğinde görülen halka karşı güvensizlik ve toplumu yukarıdan aşağıya doğru kontrol etme anlayışı 1982 Anayasasında daha da kökleşmiştir.

Bir askeri darbe sonrasının olağanüstü şartlarında hazırlanan 1982 Anayasası, olağan siyasi sürece geçildiği ilk günlerden itibaren tartışılmış ve bir toplumsal sözleşme niteliği taşımadığı üzerinde görüş birliği oluşmuştur. Nitekim daha 1990'lı yıllardan itibaren değişiklikler gündeme gelmiş; ANAP iktidarı döneminde 4 madde, DYP-SHP koalisyonunda 16 madde, ANASOL-D ve ANASOL-M üçlü koalisyon hükümetleri döneminde 38 madde, AK parti iktidarında ise 25 madde olmak üzere toplam 83 maddesi değişmiştir. 177 maddeden oluşan 1982 Anayasasının değişmeyen 94 maddesi kalmış ve bir hukuk metni olarak bütünlüğü bozulmuştur.

Çünkü Türkiye, mevcut Anayasanın taşıyamayacağı ölçüde demokratikleşmiş ve bu yönde geri dönülmez ciddi adımlar atılmıştır. Türkiye'nin iç gelişmeleri ve uluslararası kuruluşlarla ilişkileri, toplumun tüm kesimlerini kucaklayan yeni bir sivil Anayasanın hazırlanmasını zorunlu hale getirmiştir. Son yıllarda Türkiye'nin Anayasa sorunları çok yoğun olarak tartışılmış ve tüm kesimlerin üzerinde ittifak edeceği sivil bir Anayasa hazırlamanın altyapısı oluşmuştur.

Nitekim Barolar Birliği, TOBB, MÜSİAD ve TÜSİAD başta olmak üzere pek çok sivil toplum kuruluşu ve siyasi partiler çeşitli Anayasa taslakları hazırlamışlardır. 1982 Anayasasına göre daha fazla çoğulcu, katılımcı, toplumsal dengeleri gözetten, temel hak ve özgürlüklerin güvencesini tam olarak sağlayan, yasaksız ve hukukun üstünlüğüne dayanan, sivil ve yeni bir Anayasa hazırlanması konusunda toplumun tüm kesimleri arasında mutabakat oluşmuştur.

Türkiye’de 2002 yılından itibaren yakalanan güçlü siyaset ortamında istikrar ve ekonomide gelişme ve istikrar sağlanırken, yönetim alanında yapılan reformlarla devlet ile toplum arasında daha etkin bir yönetişimi hayata geçirmenin önü açılmıştır. Ancak Anayasa ve yönetim konusundaki düzenlemelerde, insan hak ve özgürlüklerini iyileştirme dışarıdan empoze ediliyormuş gibi bir izlenim vardır. Oysa şeffaf, adil ve rekabetçi bir ekonomik düzen oluşturmak için de gerekli olan bu düzenlemeler halkımızın en doğal hakkıdır.

Altmışıncı hükümet reformlara ciddiyetle devam etmeli, Türkiye’nin insan hakları, yargı, güvenlik, hukuk devleti, yüksek öğrenim konularında toplumsal krize sebep olan sorunlarını aşabilmek için köklü bir Anayasa reformu gerekmektedir.

Yürürlükteki 1982 Anayasası olağanüstü bir dönemde yapıldığı için toplumsal barışın sağlanmasında ve sorunların çözümünde yetersiz kalmaktadır. Kişilere karşı devleti koruyan bir anlayışın ürünü olan 1982 Anayasasının değişmesi ve insan haklarına dayalı, sivil, demokratik ve yeni bir Anayasanın hazırlanması konusunda toplumda görüş birliği sağlanmıştır.

Toplumumuzdaki tüm kesimlerin katılımı ve TBMM’de temsil edilen siyasi partilerin uzlaşmasıyla hazırlanacak, Türkiye’nin ilk sivil Anayasasında MÜSİAD olarak dikkate alınmasını uygun bulduğumuz öneri ve görüşlerimizi beş temel başlık altında kamuoyuyla paylaşmayı uygun buluyoruz:

9.2.1. SİYASİ REJİMİN NİTELİKLERİ

Türkiye mevcut birikimiyle toplumsal dengeleri gözetken, hukukun üstünlüğünü, çoğulculuğu, katılımcılığı esas alan, ideolojik baskısı olmayan ve devlet karşısında ferdi öne çıkaran bir Anayasa yapabilir.

Hukuk devletinde kamu adına yetki kullanan tüm makamların görev ve yetkilerinin neler olduğu ve bu yetkilerin nasıl kullanılacağı kanunla belirlenir. Devlet adına görev yapan tüm kurum ve kuruluşların, her türlü eylem ve işlemleri, yürürlükteki hukuk sistemine uygun olmak zorundadır.

Yeni Anayasada, devletin üst düzey siyasi ve idari organlarının görev ve yetkileri tartışmaya fırsat vermeyecek şekilde açıkça belirtilmelidir. Bağlı bulunduğu hukuka uymayan yöneticilere karşı kişilerin yargı yoluna başvuru hakkı olmalıdır. Hukukun üstünlüğünün uygulamadaki güvencesi bağımsız mahkemelerdir.

Anayasa Çoğulcu Bir Siyasî Rejim Öngörmeli: Yeni Anayasa, terör ve şiddete karşı olan tüm siyasî düşünce ve eğilimlerin açıklanmasına, dernek, kulüp, vakıf ve sendika adı altında örgütlenmesine, partiler kurarak ülke yönetimi için serbestçe yarışmasına izin vermelidir.

Anayasada Devletin Resmi İdeolojisi Olmamalı: Yeni Anayasa devlet için resmi bir ideoloji tarif etmemeli, tüm düşüncelerin eşit şartlarda yarışarak siyaset yapmasına izin vermelidir. Dünya üzerindeki ideolojik blokların yıkılmasıyla toplumumuzdaki ideolojik kutuplaşmalar da zayıflamıştır.

Anayasa Katılımcı Bir Siyasî Rejim Öngörmeli: Siyasi katılımcılık, sadece merkezi iktidarın değil, her aşamadaki yönetim biriminde karar organlarının seçimle oluşmasını gerektirir. Devletin yönetim kademelerinde özerk kurul halinde çalışan organların seçimle oluşması yoluna gidilmelidir. Uygulamada sürekli daralan siyaset alanı genişletilmeli, sendikalar, dernekler, öğrenciler ve öğretim üyeleri siyaset yapabilmelidir. Memurlara, en azından belediye meclislerine ve il genel meclislerine seçilme hakkı verilmelidir. Yerel yönetimler ve üniversiteler kendi yönetim organlarını kendileri seçebilmelidir.

Yeni Anayasada Yüksek Öğretim Kurulu'nun yapısı demokratikleşmeli ve görevi üniversiteler arasında koordinasyonu sağlamakla sınırlanmalıdır.

Demokrasinin vazgeçilmez kurumlarından olan siyasi partilerin iç yapılarının demokratikleşmesi ve karar alma süreçlerine tabanın katılımının sağlanabilmesi için sürekli şikayet edilen üst yönetim hakimiyetini engelleyecek bir düzenleme getirilmelidir.

9.2.2. TEMEL HAK VE HÜRRİYETLER

Anayasacılık hareketlerinin özünde, kişi hak ve özgürlüklerinin siyasî iktidara karşı korunması yatar. Hürriyetler içinde en fazla korunması gereken ise düşünce, inanç ve teşebbüs hürriyetidir. Temel hakların kullanılmasına belli sınırların getirilmesi, kamu otoritesinin etkin kılınması ve toplum düzeninin sağlanabilmesi için zorunludur. Bu sınırlama ise ancak yasayla yapılabilir.

Anayasa Kişiyi Devlete Karşı Korumalı: İnsanlar için doğru olan her şeyi kendisinin düşünebileceğini sanan, kişinin özel hayatını ve mahrem dünyasını denetleyerek toplumsal bütünleşmeyi sağlayan devlet anlayışı değişmelidir. Bu kapsamda genel ahlaka aykırı olmamak kaydıyla kamuda kıyafet yasağını sona erdirecek bir düzenlemenin yapılması zorunludur. Hazırlanacak yeni Anayasada, kişi devlet otoritesine karşı korunmalı, temel haklardan yararlanma bakımından, insanlar arasında, din, dil, soy, düşünce, siyasî kanaat farkı gözetilmemelidir.

Düşünce Suçu Ayıbı Kalkmalı: Düşüncelerin yasaklanması yerine, başkalarına zarar veren davranışların yasaklanması daha mantıklıdır. Şiddeti ve suç işleme-yi teşvik etmediği sürece, her türlü aykırı düşünce serbestçe açıklanabilmelidir.

Hazırlanacak yeni Anayasada, düşüncenin, söz, yazı, resim, film ve diğer teknik araçlar kullanılarak açıklanmasına hiç bir sınırlama getirilmemelidir. Düşünceyi açıklama ve yayma usulleriyle ilgili sınırlamalar, gerekiyorsa Ceza Kanunu'nda düzenlenmelidir. Bu da ceza hukukunda suç sayılan, iftira, hakaret, özel hayatın gizliliğinin korunması gibi başkalarının hak ve hürriyetlerine müdahale niteliğindeki tutum ve davranışlarla sınırlı kalmalıdır.

İnanç Hürriyeti Tam Olarak Güvenceye Alınmalı: Din ve ibadet hürriyeti, inançları serbestçe öğrenme, öğretme, başkalarına anlatma, özel hayatını bu din ve inanca göre düzenleme hakkı verir. Devletin lâik olduğu gerekçesiyle, insanların inanma ve inandığı gibi yaşama hürriyetine sınırlama getirilemez.

Lâiklik ile din ve vicdan hürriyetinin sınırlanması arasında bir bağ kurulamaz. İnanmak ve özel hayatını inandığı gibi yaşamak, insanın hakkı olduğu gibi bunu sağlamak da devletin görevidir. Din adına öne sürülen her türlü talebe “irtica” damgası vurulması alışkanlığı terk edilmeli, “gerici” yaftalamasıyla dindarlara baskı yapılmasına cevaz veren Anayasa hükümleri kaldırılmalıdır.

1982 Anayasasının 24.maddesine göre din ve ahlak eğitimi ve öğretimi devletin gözetim ve denetiminde yapılır. Ülkemizin kültürel zenginliğinin gereği olarak “din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin” okullarda zorunlu olarak öğretilmesi devam etmelidir. Zorunlu olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi dışındaki din eğitimi ve öğretimi, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlı olmalıdır.

Diyanet İşleri Özerk Bir Kurum Haline Getirilmeli: Vakıflar İdaresi tüm maddi varlığı ile beraber genel idareden ayrılarak Diyanet İşlerine bağlanabilir. Vakıfların gelirleri ile giderlerini karşılayan Diyanet İşleri, başkanını ve diğer organlarını yasaların belirlediği esaslara göre kendi bünyesinden seçebilir. Böylece Diyanet İşleri Başkanlığı, genel idarenin vesayeti altında çalışan, fakat bütçesini kendi öz kaynaklarından sağlayan, organlarını kendi seçen özerk bir kuruma dönüşebilir. Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye'nin her yerinde isteğe bağlı olarak din öğretimi hizmeti vermeli, vatandaşların dinini öğrenme talebi, yaş sınırlaması olmaksızın kabul edilmelidir.

9.2.3. KUVVETLERARASI İLİŞKİLER

Parlamentonun İtibarı Korunmalı: Parlamentonun tarihi rolünü sürdürebilmesi için, her şeyden önce, önerilen düşünceler ve ülkenin sorunları hiçbir sınırlamanın olmadığı bir ortamda özgürce tartışılabilir. Bu nedenle, parlamenterlerin kürsü dokunulmazlığına müdahale edilmemelidir. Yüksek mahkemelerin, kanunları veya kanun hükmünde kararname iptal eden kararlarının, yeni uygulamalara yol açacak hükümler ihdas edecek biçimde değerlendirilmesi engellenmelidir.

Dokunulmazlıkların Kapsamı Daraltılmalı: Yeni Anayasada milletvekillerinin dokunulmazlığı meclis çalışmalarıyla sınırlanmalı, işledikleri adi suçlardan dolayı normal vatandaş gibi yargılanabilen milletvekillerinin, meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden ve öne sürdükleri düşüncelerden dolayı hiçbir sorumlulukları olmamalıdır. Yeni Anayasada siyasi ve idari sistemdeki dokunulmazlık sorunu, siyasetçi ve bürokratlar için birlikte ele alınmalı ve yüksek bürokratların daha kolay yargılanmasının yolu açılmalıdır.

Hükümet Sistemi Tercihi Netleşmeli: Yeni Anayasada hükümet sistemi tercihi netleşmeli ve parlamenter sistem korunmalıdır. Yasama işlemlerinin pratikleşmesi bakımından yine tek meclisli bir parlamento benimsenmeli, parlamentodaki çoğunluğa dayanacak olan hükümet, yürütme yetkisinin sahibi ve sorumlusu olmalıdır.

Sivil Otoritenin Üstünlüğü Sağlanmalı: Yeni Anayasada Milli Güvenlik Kurulu kaldırılmalıdır. Bunun yerine ülke savunmasında koordinasyonu sağlamak üzere hükümetin sorumluluğunda bir “Milli Savunma Kurulu” oluşturulabilir. Sivil otoritenin emrinde bir istişare organı olan bu kurula, Genel Kurmay Başkanı, Emniyet Genel Müdürü ve gerekli görüldüğünde kuvvet komutanları davet edilerek görüşleri alınmalıdır. Yeni Anayasada sıkıyönetime hiç yer verilmemeli, bunun yerine “olağanüstü hal” uygulamasının teknik esasları ihtiyacı karşılayacak biçimde düzeltilmelidir.

Yerinden Yönetime Ağırlık Verilmeli: Yeni Anayasada, yerel yönetimler güçlendirilmeli, merkezi idare tarafından yürütülen mahalli hizmetlerden bir kısmının yerinden karşılanması sağlanmalıdır.

Yargı Tam Bağımsız ve Tarafsız Olmalı: Yargı hizmetleri, devletin başta gelen görevlerindendir. Kamu hizmetlerinden hiçbiri yeterli olmasa bile, adalet mekanizmasının iyi çalışması gerekir. Yeni Anayasada, Anayasa Mahkemesi üyelerinin seçiminde, parlamentonun da yetkisi olmalı ve cumhurbaşkanı tek seçici olmaktan çıkarılmalıdır. Askeri mahkemelerin yetkileri daraltılmalı, görevleri tamamen ihtisas alanlarıyla ilgili davalarla sınırlandırılmalı, sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasına son verilmelidir.

Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Askeri Yargıtay kaldırılmalıdır. Alt derece Askeri Mahkemelerce verilen kararlar, Yargıtay ve Danıştay`da bu işlere bakmak üzere kurulacak dairelerde temyiz edilmelidir. Siyasetçilerin, görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlar hakkında yürütülen bir ceza yargılaması olan Yüce Divan görevi, Anayasa Mahkemesi`nden alınarak Yargıtay Ceza Dairelerine verilmelidir. Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askeri Şura kararları yargı denetimine tabi olmalıdır. Anayasa`nın geçici 15. maddesi kaldırılmalı ve o dönemde yapılan düzenlemelere ve idari işlemlere karşı yargı yoluna gidilmesine imkan sağlanmalıdır.

9.2.4. ANAYASANIN HAZIRLANMA SÜRECİ

Anayasayı Sivil Güçler Hazırlamalı: Yeni Anayasanın toplumsal uzlaşmayı sağlaması ve yeni krizlere kaynaklık etmemesi için, sivil toplumun tüm kesimlerinin katılımı ve parlamentoda temsil edilen siyasi grupların katılımı ile hazırlanması gerekir. Mecliste kabul edilen Anayasanın ayrıca halk oyuna sunulması demokratik meşruiyetini güçlendirecektir.

Anayasa Hazırlığını TBMM Başkanlığı Yürütmeli: Anayasanın hazırlanması TBMM'nin görevi olmalı ve çalışmaları Meclis Başkanı organize etmelidir. Anayasayı hazırlayacak kurul, parlamentoda temsilci bulunduran partilerin milletvekili sayılarına göre verecekleri üyelerden oluşmalıdır. Yeni Anayasa metnini parlamento üyelerinden oluşacak Anayasa Hazırlama Komisyonu hazırlamalı, komisyon gerekli gördüğü konularda uzmanlardan yardım almalıdır.

Anayasa Metni Yasa Tekniğine Uygun Yazılmalı: Maddeler keyfi yorumlara imkan vermeyen, anlaşılabilir ve kesin hatları ile belli ifadelerle yazılmalı ve böylece anlama ve algılama karmaşasına son verilmelidir. Özlü ve kısa bir metin ortaya konulmalıdır. Siyasî rejimin temelini oluşturan makamların seçilmeleri, nitelikleri, görevleri, yetkileri ve sorumlulukları tartışmaya fırsat vermeyecek biçimde açık ve ayrıntılı yazılmalıdır.

9.3. KAMU YÖNETİMİ REFORMU

Köklü, yeni ve katılımcı bir sivil Anayasa ve kapsamlı bir Kamu Yönetimi Reformu daha fazla vakit geçirilmeden yapılmalıdır. Kamu otoritesinin bir orkestra şefi gibi hareket ederek, toplumdaki tüm sesleri tek bir ortak hedefe senkronize etmesi ve toplumsal kesimler arasında adil bölüşümü ve dengeli gelişimi sağlaması ve çağımızın yeni devlet anlayışı kamu yönetimine önderlik yapması gerekir. Kamu yönetimindeki reformlar ancak zihinsel dönüşümle başarılı olacağından, önce tüm düzeylerdeki ve her tür kurumdaki kamu personelinin eğitimle bilinçlendirilmesi ve buna inandırılması gerekmektedir. Yeni yasaları uygulayacak olan zihinleri bu değişime hazır hale getirmek, gerçek değişimin kapısını aralayacaktır. Parlamento, güçlü bir şekilde yapılandırılmalıdır. Yönetişim uygulamalarında parlamentonun etkili bir fonksiyon görebilmesi için bu organı güçlendirici önlemler almak gerekir. Bunların önemlilerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1. Milletvekillerinin adi suçlarla ilgili dokunulmazlıklarının kaldırılması, böylece toplumda meclise karşı genel bir güvenin oluşması.
2. Meclisin denetim etkisinin güçlendirilmesi ve bu konudaki yetkilerinin artırılması. Meclis denetim komisyonlarına davet edilen kişilerin değişik nedenlerle mazeretler üreterek katılmama davranışlarının önlenmesi. Kurum ve kuruluşların Meclis soruşturmasının dışına çıkarılmaması.
3. Cumhurbaşkanlığının temsili bir organ, parlamentonun ise millete hesap veren tam yetkili bir kurum haline getirilmesi. Parlamentonun hareket ve etki alanının genişletilmesi.

4. Toplumun vicdanını yaralayan milletvekillerinin parti değiştirme uygulamalarının önüne geçilmesi.

Merkezi Yönetim ile Yerel Yönetim düzeyinde yönetim uygulamalarıyla ilgili olarak da şu adımlar atılmalıdır: Ülke sorunlarındaki iyileşmelerin izlenmesi ve kamuoyuna bu konuda sürekli olarak rapor verilmesi, İdari işlem ve prosedürlerin kaldırılması, basitleştirilmesi veya kolaylaştırılması, Bürokrasinin azaltılması, Sivil toplum kuruluşlarına destek verilerek güçlendirilmesi, Devlet kuruluşlarına ait işlemlerin sivil toplumun denetimine açılması, Kamu kuruluşlarındaki ihale işlemlerinin şeffaflaştırılması, ihale komisyonlarına gözlemci olarak sivil toplum kuruluşlarından ve diğer özel sektör kuruluşlarından temsilci alınması gerekir. Yasalarda buna uygun gerekli düzenlemelerin yapılması ihalelerde yönetici takdiri ve tasarrufunun kısıtlanması gerekir. İhale duyurularının yaygınlaştırılması ve böylece ihalelere katılan firma sayısı ve firma çeşidinin arttırılması. Yolsuzluk ve ihaleye fesat karıştırma iddialarının “yolsuzlukla mücadele programları” başlatılarak azaltılması ve bütünüyle ortadan kaldırılması sağlanmalıdır.

Kaynakların etkili kullanımı için şu çalışmaların yapılması gerekir. Öncelikli olmayan konulardan bütçeler ya bütünüyle çekilmeli ya da mümkün olduğu kadar azaltılmalıdır. Toplumun öncelikli, acil, kritik ve temel konuları üzerinde devlet, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör kuruluşları büyük ölçüde mutabakat içinde olmalıdır. Gelir ve giderler kaleminde şeffaf olunmalıdır. İnsan kaynaklarının etkinlik ve verimliliklerini artıracak yasal düzenlemeler yapılmalıdır. İnsan kaynakları doğru yerde ve doğru sayıda kullanılmalıdır. Devletin verdiği norm kadro sayılarını gerek olmadığı halde siyasi veya başka mülahazalarla doldurulmamalıdır. İnsan kaynaklarının yetkinlik ve yeterliliğinin hizmet içi eğitimlerle artırılması da bir başka tedbir olarak alınmalıdır. İdari kurumlara yıllık performans programlarını ve yılsonu faaliyet raporlarını internet ortamında yayınlama zorunluluğu getirilmelidir. Objektif, adil ve sorgulanmayan bir tedarik sisteminin kurulması gerekir.

9.4. EĞİTİM SİSTEMİNİN VE SEVİYESİNİN İYİLEŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN ÖNERİLER

Genel Çerçeve

1. Milli Eğitim ve öğretim uygulamalarındaki iyileştirmelere süreklilik kazandırılmalıdır. İçi iyi doldurulmamış, aksak “reform paketleri” yerine eğitim uygulamalarının iyileştirilmesine süreklilik kazandırılmalı, her alanda sürekli gelişim ve yenilik anlayışıyla hareket edilmelidir.
2. Eğitim uygulamalarındaki köklü değişikliklere kısa süre içinde değil, belli bir hazırlık, bilgilendirme ve uyarlama döneminden sonra geçilmelidir.
3. Eğitim uygulamalarındaki değişikliklerde geniş mutabakatlar araştırılmalıdır. Hükümet eğitim uygulamalarındaki değişikliklerle ilgili olarak, DPT, MEB, TÜBİTAK, YÖK ve ilgili sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapmalı, ortak akıl çerçevesinde hareket etmelidir.

4. MEB'in faaliyet alanının kapsamı genişletilmeli ve statüsü yükseltilmelidir. Milli Eğitim Bakanlığının statüsü; eğitim ve insan kaynaklarının gelişimi ile ilgili politikaları formüle edecek şekilde yeniden düzenlenmelidir. Ayrıca bakanlar arasındaki statüsü başbakan yardımcılığına yükseltilmelidir.
5. Eğitime özel sektörün daha fazla katkı yapması sağlanmalıdır. Bunun için özel okul açma teşvik edilmeli, özel kurumların eğitimden aldığı pay %10 düzeyine yükseltilmelidir. Özel okulların su, elektrik, doğalgaz, haberleşme ve bina kiralari devlet tarafından sübvansede edilmelidir.

Okul Öncesi Öğretim

1. Okul öncesi eğitim kurumları tüm ülke düzeyinde yaygınlaştırılmalı ve bunun için özel sektör teşvik edilmelidir. Okul öncesi eğitim, kırsal kesimde de teşvik edilmeli ve bu konuda aileler bilinçlendirilmelidir.
2. Nitelikli bir eğitim ve yetiştirme için okul öncesi eğitime yönelik eğitim sistem ve modelleri oluşturulmalı, okullar arasında haksız rekabeti veya istismarı önlemek için standart sistemler oluşturulmalıdır.

İlköğretim

1. Kesintisiz, kademesiz zorunlu eğitim" yerine, "kesintisiz, kademeli ve sürekli zorunlu eğitim" uygulamasına geçilmelidir. İlköğretim uygulaması çeşitlendirilmeli, isteyen aileler kademesiz; isteyen aileler ise çocuklarını kademeli eğitim çerçevesinde erken yaşlarda meslek okullarına gönderebilmelidir.
2. İlk öğretim öğretmenleri öğretim teknikleri konusunda hizmet içi eğitim seminerlerine alınmalı ve bu seminerleri başarıyla tamamlayanlara daha kısa süre içinde "usta öğretmen" sertifikası verilmelidir.
3. İlköğretimde çiftli öğretimden tam gün öğretime geçilmesini sağlayacak tedbirler alınmalı ve bu çerçevede özellikle özel eğitim kurumlarına vergi kolaylıkları, yatırım indirimleri sağlanmalıdır.
4. Özel eğitim kurumu açmak isteyen veya kampus oluşturmak isteyen girişimcilere devlet şehir dışındaki hazine arazilerini ve atıl kalmış tarihi mekanları ücretsiz olarak 50 yıllığına tahsis etmelidir.
5. Mesleki eğitim, ilköğretim okullarının ikinci kademesinden itibaren başlatılmalıdır.
6. İlköğretimde rehberlik uygulamaları etkinleştirilmelidir. İlköğretim okullarında rehberlik servislerine önem verilmeli ve öğrencilerin kabiliyetlerine ve özelliklerine uygun olarak yönlendirilmelerine dikkat edilmelidir. Bunun için kaç öğrenciye bir rehber düşeceğine dair rakamlar gözden geçirilmeli ve bu sayı artırılmalıdır. Rehberlik öğretmenlerine müdür yardımcılığı gibi doğrudan meslekleriyle ilgili olmayan görevler verilmemelidir.

7. Üstün zekalı öğrencilerin eğitimine özel bir önem verilmeli ve her ilde bu tür okulların açılması sağlanmalıdır.
8. İlköğretim okullarında sadece yavaş öğrenen öğrenciler için düzenlenen destek kursları açılmalıdır.

Genel Orta Öğretim

1. Yüksek öğretim açısından durumu iyice sarsılmış olan genel orta öğretim kurumları güçlendirilmeli, diğer okullarla olan aradaki mesafenin daha fazla açılmasına izin verilmemelidir.
2. Genel orta öğretim okullarında son yıllarda artan suç işleme eğiliminin nedenleri kapsamlı bir araştırmayla belirlenmeli ve bu okullarda okuyan öğrencileri yarıya sokacak sistemler bulunmalıdır.
3. Genel orta öğretim okullarından da meslek yüksek okullarına sınavsız geçiş sağlanmalı, fakat bu öğrencilerin meslek yüksek okullarında bir yıl hazırlık eğitimi almaları temin edilmelidir.

Fen ve Anadolu Liseleri

1. Ülkemizdeki Fen ve Anadolu liselerinin sayısı artırılmalı ve bunun için öğretmen yetiştirmeye yönelik yeni politikalar belirlenmelidir.
2. Odaların, şirketlerin ve diğer özel sektörün Anadolu, Fen Lisesi ve Teknik Lise açması teşvik edilmeli, ve açılan liselere destekler verilmelidir.
3. Fen liselerine devam eden öğrencilerin meslek tercihlerini son iki yılda belirlemelerine yönelik düzenlemeler yapılmalıdır.

Mesleki Orta Öğretim

1. Katsayı eşitsizliği giderilmelidir. Üniversiteye girişte genel ve meslek lisesi mezunları arasındaki katsayı eşitsizliği uygulaması mesleki eğitime büyük darbe vurmuştur. Bu uygulamadan vazgeçilmelidir.
2. Mesleki ve teknik eğitim birbirinden ayrılmalıdır. Mesleki eğitim ile teknik eğitim iki ayrı olgu olarak görülmeli ve teknik eğitim konusunda MYO'lar, üniversiteler ve teknik liseler işbirliği yapmalıdır.
3. Mesleki orta öğretim okulları öğrencilerin kendi işyerlerini açmaya imkan ve cesaret verecek şekilde güçlendirilmeli, malzeme ve donanım kabiliyeti artırılmalıdır.
4. Mesleki orta öğretim okulları aynı zamanda yaygın eğitim kapsamında ders verecek şekilde çiftli eğitim sistemine alınmalıdır.

5. Mesleki eğitim uygulamaları ve öğretiminin meslek örgütlerinin ve derneklerinin işbirliği ile gözden geçirilmesine imkan sağlayacak yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
6. Meslek liselerinin donanımı geliştirilmelidir. Meslek liseleri sayı olarak yetersiz olduğu kadar, kalite ve nitelik bakımından da günümüz endüstrisinin ihtiyaç duyduğu insan kaynağını eğitecek donanıma sahip değildir. Mesleki orta öğretimde bilgisayarlaşmaya ağırlık verilmeli ve öğrencilerin bilgisayar yetkinlikleri en üst düzeye çıkarılmalıdır.
7. Özel eğitim kurumlarındaki KDV oranlarının gelişmiş ülkelerde olduğu gibi %8'den %3'e düşürülmesi için gerekli önlemlerin alınmalıdır.
8. Özel eğitime muhtaç engelliler için eğitim kurumlarının sayısı artırılmalı ve imkanları geliştirilmelidir.

Teknik Orta Öğretim

1. Teknik orta öğretim mesleki eğitimden ayrı bir kategori olarak değerlendirilmeli ve bu nedenle doğrudan üretim yapan firmalarla birlikte ele alınmalıdır.
2. Teknik orta öğretim programında okuyan öğrencilerin mesleki yeterliliklerini geliştirmek için bu okullara yoğun bir şekilde teknik yazılım dersleri konulmalı ve bu programları etkin kullanan kişiler haline getirilmelidirler.
3. Teknik eğitim liselerinden mezun olan öğrencilere kendi branşlarıyla ilgili alanlarda üniversiteye girişte ek puanlar verilmelidir.
4. Teknik orta öğretim okullarının alt yapı sorunları, araç, gereç ve malzeme sorunları giderilmeli ve bu okullar öğrencilerin büyük ölçüde tercih ettikleri cazip okullar haline getirilmelidir.

Ön Lisans Eğitimi

1. Mesleki ve Teknik Yüksek Okulları açma yetkisi aynı zamanda büyük holding kuruluşlarına ve diğer özel kuruluşlara da verilmeli ve böylece bir taraftan eğitimde rekabet ve diğer taraftan kaliteyi geliştirici tedbirler alınmalıdır.
2. Öğretim elemanı sayısını artırmaya yönelik "hızlandırılmış öğretim elemanı" yetiştirme programları açılmalı ve yüksek lisansını yapmış olan öğrenciler iki yıllık bir yetiştirme süresinden sonra meslek yüksek okullarına öğretim görevlisi olarak atanmalıdır.
3. 2002-2003 öğretim yılında başlatılan meslek liselerinden MYO'lara sınavsız geçiş uygulaması kaldırılarak yeni bir düzenleme yapılmalıdır. Bu çerçevede, Meslek liselerinden sadece belli bir başarı puanını tutturan öğrencilerin MYO'lara sınavsız geçiş yapabilmeleri sağlanmalıdır.

4. Ortaöğretimden meslek yüksekokuluna gelen öğrenci niteliğinin, eğitim düzeyini belirleyen en önemli etken olması nedeniyle belirli temel ders puanları temel alınmalıdır.
5. MYO öğrencilerinin sanayide uygulama ve staj yapma imkanları geliştirilmelidir.
6. Stajların göstermelik olmaktan çıkarılması için gerekli tedbirler alınmalı ve staj sonunda beceri kazanma sınavı yapılarak staj raporu buna göre düzenlenmelidir.
7. MYO ile OSB'ler ve KSS'ler arasında etkin bir işbirliği yapılmalıdır.
8. MYO'lar, İl İstihdam ve İl Mesleki Eğitim Kurulları ile yılda iki kez bir araya gelerek eğitim programlarının içeriklerini gözden geçirmeli ve iş hayatına uygunluğu açısından bir denetim ve mutabakat sergilemelidirler.

Lisans Eğitimi

1. Belirli şartlar getirilerek üniversiteler, “eğitim üniversiteleri” ve “araştırma üniversiteleri” olarak ikiye ayrılmalı ve üniversite sınavlarının kazanılması şartları bu ayrım dikkate alınarak yeniden belirlenmelidir.
2. Türkiye özellikle yeniden oluşturacağı araştırma üniversiteleri yaklaşımıyla eğitim ihraç eden bir ülke haline gelmelidir.
3. Lisans eğitimi için temel politikalar özetlenerek belirlenmeli ve politikalar en yaygın biçimde kamuoyuyla paylaşılmalıdır. Dört yıllık lisans eğitiminde eğitim üniversiteleriyle araştırma üniversiteleri arasında ayrım gözetilmeli; yüksek okul çağındaki gençlerin %70'inin üniversite mezunu olması hedeflenirken, bunların %20 kadarının araştırmacı veya yönetici olmaları hedeflenmelidir.
4. Lisans eğitiminde üniversiteler yarı özerk hale getirilerek rekabet ortamı oluşturulmalıdır. Aileleri belirli bir gelir düzeyinin altında kalan yoksul öğrencilerin lisans eğitimleri parasız olmalı ve bu öğrencilerin masrafları devlet tarafından karşılanmalıdır.
5. Vakıf üniversitelerinin statüleri gözden geçirilmeli ve bu üniversitelerin “vakıf” kelimesinin arkasına sığınmaları önlenmelidir. Bu üniversiteler “özel” üniversite olarak anılmalıdır.
6. Üniversite öğretim üyelerinin ücretleri iyileştirilmeli ve değerlendirme komisyonunun onayından geçmiş bilimsel yayın yapılması halinde, aşamalı olarak artan ücret politikası takip edilmelidir.
7. Üniversitelerde ikinci öğretimi artırmak ve teşvik etmek için mevcut prosedürler tekrar gözden geçirilmeli ve iyileştirmeler yapılmalıdır. Yasalarda

gerekli değişiklikler yapılarak ikinci öğretimden ücret hak etmek için saat 17.00'den sonra yapılan eğitim tanımlaması saat 15'e çekilmeli ve böylece daha yoğun eğitim programları uygulanmalıdır.

8. Üniversitelerde eğitim beş yıla çıkarılmalı, son sınıf staj ve uygulama programları olarak ayrılmalıdır.
9. Üniversitelerde yarı zamanlı öğretim üyeliği uygulamasına son verilmeli, "sözleşmeli öğretim üyeliği" uygulamasına geçilmelidir.
10. Üniversitelerde eğitim branşları açılırken ülke ihtiyaçları dikkate alınmalı; bir taraftan hekimlik dış hekimliği ve eczacılık gibi alanlarda kontenjanlar artırılırken; diğer taraftan işletmecilik gibi branşlarda yüksek olan kontenjan sayıları optimum düzeye çekilmelidir.
11. Üniversitelerin eğitim branşları geleneksel klasik anlayış yerine yeni dünyanın ihtiyaçlarına göre belirlenmeli, yeni ortaya çıkan meslekler, alanlar ve dallar dikkate alınarak yeniden oluşturulmalıdır.

Yaygın Eğitim ve Çıraklık Okulları

1. Belediyelerin yaygın eğitim uygulamaları kurumsallaştırılmalı, halk eğitim merkezleri bütünüyle belediyelerin tasarrufuna terk edilmelidir.
2. Belediyelerin yaygın eğitim amacıyla kullandıkları binaların kiraları ve işletim masrafları devlet tarafından karşılanmalıdır.
3. Yaygın eğitim kurslarına devam eden öğrencilere ilköğretim diploması ve orta öğretim diploması elde etme konusunda kolaylıklar getirilmeli; bu kişilerin bir süre sonra aynı zamanda örgün eğitim kurumu mezunu olmaları sağlanmalıdır.
4. Yaygın eğitim sonucunda elde edilen sertifikaların geçerliliğini artırmak için Mesleki Yeterlilik Kurumu ile işbirliği yaparak protokoller oluşturulmalı ve bu sertifikaları akredite edecek sistemler kurulmalıdır.
5. Yaygın eğitim veren kurum ve kuruluşlar bilişim teknolojileri açısından desteklenmeli; bilgisayarlar, internet ve değişik konulardaki bilgisayar yazılımlarının her kurumda yaygınlaşması temin edilmelidir.
6. Açık lise eğitimi uygulamalarına devam edilmelidir. MEB'in önerdiği, "Açık Lise" eğitimi yönetmeliği bu alanda olumlu, ancak yetersiz bir adımdır.
7. Tasnif edilmiş işsizler için çıraklık okullarında, kurslarda ve meslek liselerinde kısa dönemli eğitim programları uygulayarak hızla reel sektörün hizmetine verilmelidir.

9.5. KOBİ'LER ve KOSGEB'E İLİŞKİN ÖNERİLER

1. Verilen teşvik ve desteklerle çok sayıda KOBİ'yle davalı olunmuş ve bu davalardan kurumun tek başına haklı çıkması zor görünmektedir. Çünkü karmaşık yapı ve ihmaller sonucu yapılan hatalarda her iki tarafın da rolü olduğu görülmektedir. Bu sürecin bir an önce çözülmesi son derece önemlidir.
2. KOBİ destek ve teşvikleri için sağlam temelli bir sistem kurulamamıştır. Ülkemizde imalatçı KOBİ niteliğindeki 300 bin işletmenin ne yazık ki sadece 10 bin kadarı bu desteklerden yararlanabilmektedir. Teşvik ve desteklerden yararlanabilen KOBİ oranı %3'ler düzeyindedir. Bu meyanda KOBİ'lere etkin erişim modelleri geliştirilmelidir.
3. KOSGEB'in teşvik bütçesi artırılmalı ve sağlam temelli bir sistem kurulmalıdır.
4. Sanayi Bakanlığı ve KOSGEB'in sanayi işlemleri veri tabanı oluşturma yönündeki çalışmaları bitirilmelidir.
5. KOBİ'lerin biran önce kümelenme yaklaşımı ve sektörler bazında desteklenmesini mümkün kılan düzenlemeler yapılmalıdır. Özellikle Kuzeydoğu ve Ortadoğu Anadolu bölgesinin sanayi, yatırımlar ve hizmetler açısından acil olarak desteklenmesi gerekmektedir.
6. KOSGEB'in hazırlamış olduğu beş yıllık stratejik plan ve yıllık performans planları KOBİ'lere yapılacak yardım ve destekler hakkında zaman temelli ve bütçeye bağlanmış yatırımlar hakkında net bir bilgi ortaya koymamaktadır. Bu kurumların performansı ancak hedeflerin net bir şekilde ortaya koymasıyla belli olabilir. KOSGEB'in organizasyonu ve hedefleri net ve somut bir şekilde ortaya konulmalıdır.
7. KOSGEB sanayi bakanlığına bağlı "ilgili" bir kurumdur. Bu kurumun bağımsız yapısı muhakkak suretle korunmalıdır.
8. KOSGEB, geçmişteki yanlışlardan ve hatalardan ders alarak uzmanlık ve yönetim kadrolarını yeniden gözden geçirmeli ve destek ve teşvik mekanizmalarını masaya yatırmalıdır. Bütün destek ve teşvik sistemlerinin hepsi yeni baştan gözden geçirilerek düzenlenmelidir.
9. KOSGEB kaynaklarını kredi faiz destekleri şeklinde değil, reel destekler şeklinde kullandırmalıdır. Kredi faiz desteklerinin ekonomimize ve reel sektöre yaptığı katkı belirsizdir.
10. KOSGEB'in gelişmiş, az gelişmiş ve normal bölge destek oranları gözden geçirilerek yeniden belirlenmelidir.

9.6. KAMU FİNANSMANI ÖNERİLERİ

Faiz Dışı Fazla'nın Düşürülmesi: Faiz Dışı Fazla (FDF) hedefinin revize edilmesi isabetli olmuştur: Geldiğimiz aşamada artık bütçe açıkları ve kamu borçları ilk defa Türkiye ekonomisi için bir risk unsuru olmaktan çıkmış, kaynakların harcama önceliklerinde bir değişiklik yapmak için uygun ortam oluşmuştur. Bu nedenledir ki; son yıllarda mali disiplini sağlamanın en önemli aracı olarak kullanılan IMF tanımlı olan GSYH'nın %5'i düzeyinde gerçekleşen faiz dışı fazla (FDF) hedefi revize edilerek 2008 yılı için GSYH'nın %3,5'i düzeyine düşürülmüştür. Böylece Türk ekonomisinde "sürdürülebilir borçlanma" süreci bitmiş, "sürdürülebilir kalkınmanın" alt yapısını hazırlamak üzere yeni bir mimariye geçilmiştir. Son yıllarda sürdürülen istikrar programının ağırlaşan toplumsal bedelinin azaltılması, üretimin ve istihdamın önünün açılması ve reform takvimine devam edilebilmesi açısından bu gelişme umut verici ve isabetlidir.

Ulusal Tasarrufların Artırılması: Genel olarak tespit etmek gerekirse, kalkınmanın finansmanında ulusal tasarrufların artırılması büyük önem arz etmektedir. Bunun için kamu maliyesi tedbirleri artırılmalı, ekonomideki kayıt dışılık önlenmeli, sermaye birikimi tabana yayılarak sürdürülmeli, halkı borca dayalı tüketimden tasarrufa yöneltecek saikler oluşturulmalıdır. Çok önemli bir unsur olarak da şirketlerin karlılığının ve bu kârları yeniden yatırıma yönlendirecek süreçlerin önü açılmalıdır. Burada sanayinin yapısal dönüşümü ve yenilikçilik ekonomisinin ikame edilmesi suretiyle şirketlerimizin fiyat rekabetinden çıkabilmesi esastır. Bu meyanda verimlilik ve proje bazlı teşviklerin getirilmiş olması, patent enstitüsünün aktif hale getirilmiş olması, Kamu'nun Ar-Ge alanında sağladığı büyük kaynak artışı takdirle not edilmelidir.

Finansman Araçlarının Çeşitlendirilmesi: Kamu maliyesinin finansmanı amacıyla finansman araçlarının ve finans coğrafyasının çeşitlendirilmesi için bugüne kadar son derece önemli adımlar atılmıştır. Ancak bunların derinleştirilerek devam ettirilmesi gerekmektedir.

Son yıllarda faizsiz bankacılık hem Müslüman hem de Müslüman olmayan yatırımcıların ve batı dünyasından finans kuruluşlarının da ilgisini çekerek, global finans dünyasının hızla gelişmekte olan bir aracı haline gelmiştir. Çokuluslu bankaların birçoğu faizsiz bankacılık ürün ve hizmetleri sunmak amacıyla özel bölümler oluşturmuşlardır. Öyle ki, dünya genelinde faizsiz bankacılık yapan 300 kadar finans kuruluşlarının toplam varlıklarının 500 milyar ABD dolarına ulaştığı tahmin edilmekte (*bk.*, Tablo 9.6).

Devlet ve şirketler, Sukuk ihraç ederek borçlanmaya gitmekte ve bunu gerçekleştiren de en çok Murabaha (maliyet artı kâr) ve İcara (finansal kiralama) prensiplerini benimsemektedirler. “Varlık senedi” veya “menkul kıymetleştirilmiş varlık” olarak da isimlendirilen Sukuk, bono ve tahvil gibi diğer geleneksel finansal enstrümanlardan farklı olarak varlığa dayandırılmak zorundadır. Nakit ve/veya ticari faaliyet dışı kredi kullanımının yapılmadığı faizsiz finans modelinde, fon (kredi) kullandıran finansal kuruluş kaynağın nereye aktarıldığını bilmek zorundadır. Sukuk ihracının temelinde gerçek bir ticari ilişki ve somut bir maddi gerçeklik istenmektedir.

Uluslararası para piyasalarında giderek büyüyen faizsiz bankacılık için Sukuk ihracı önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Sukuk ihraçları daha çok Güney Asya ve Körfez bölgesinde gerçekleştirilmektedir. IFS’nın verilerine göre, 2006 yılında Sukuk ihraçları toplamı 26 milyar ABD doları civarında iken, 2007 sonu itibarıyla bu rakam rekor bir seviye olan yaklaşık 52 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Bundan beş yıl öncesine kadar Sukuk ihracı toplamda 1 milyar ABD doları ile sınırlıydı. Bugün ise, sadece Dubai International Financial Exchange’de kota kayıtlı Sukuk miktarı 14 milyar ABD doları civarındadır.

Petrolün varil fiyatının 140 ABD doları seviyelerinde seyrettiği şu günlerde, başta Körfez ülkeleri olmak üzere, petrol zengini ülke kaynaklı uluslararası likidite bolluğu global piyasalarda varlığını devam ettirecektir. Öyleyse, bu ülkelerden başta Sukuk olmak üzere benzeri faizsiz finansal enstrümana olan talebin artmaya devam edeceği de ortadadır. Buna ilaveten, sosyal sorumluluk bilincinin artmakta olduğu günümüzde etik finansman kapsamında değerlendirilen faizsiz sermaye piyasası enstrümanlarına, özellikle batı dünyasından da yatırımcı taleplerinin artarak devam etmesi beklenmelidir.

Bir başka konu, global piyasalarda söz sahibi olan Londra, Singapur gibi finans merkezlerinin Sukuk piyasası başta olmak üzere, diğer faizsiz finans piyasalarına göstermekte oldukları ilgi artışıdır. İngiliz Hükümeti’nin desteğini de aldıkları girişimci ile bir finans merkezi olarak Londra, faizsiz finans sektörünün Batı’daki temsilcisi olma yolunda ilerlemektedir. Londra’nın, bu piyasada Dubai ve Kuala Lumpur gibi dünyanın önde gelen faizsiz finansman merkezleri ile birlikte aktif rol almak istemesi piyasanın, daha da gelişeceğinin sinyallerini vermektedir.

Tablo 9.6. Dünya’da Sukuk İhraçları (milyar, ABD doları)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Kurumsal	336	530	180	4.537	5.731	11.359	24.526	47.099
Devlet	-	250	800	1.180	1.479	707	2.272	4.400
Toplam	336	780	980	5.717	7.211	12.065	26.798	51.400

Kaynak. Islamic Finance Information Service, 2007.

Gelir Ortaklığı Senedi Uygulaması: Türkiye'nin otoyol, köprü ve baraj gibi varlıklarının kârlı birer yatırım aracına dönüştürülmesi için Gelir Ortaklığı Senedi uygulamasına özel önem verilmelidir. Bunun bir alt uygulaması olan Kira Senedi veya Kira Sertifikası cazip bir yatırım aracıdır. 2007 yılının başında Hazine bu araçların artık daha etkin olarak kullanılacağı yönünde piyasalara müjde niteliğinde haberler vermişti. Bu haberlerin etkin olarak hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Borçlanma Araçlarının Geliştirilmesi: Hem iç, hem de dış borç piyasalarında kullanılmak üzere, reel büyüme hızına endeksli borçlanma araçları geliştirilmelidir. Bu araç sayesinde alıcılar için sadece cazip bir yatırım imkanı sunulmuş olmayacak, aynı zamanda, bu araç, sistem açısından otomatik stabilize edici bir etkide bulunacaktır. Şöyle ki bu araç, büyüme hızının uzun dönem ortalama performansın üzerinde gerçekleştiği yıllarda yüksek faiz getirirken, büyüme hızının uzun dönem ortalama değerlerinin altında gerçekleştiği yıllarda ise düşük faiz ödemesini gerektirecektir. Yine bu araçlar sayesinde, kamusal borç yükü için etkin bir risk yönetimi yapmak, faiz oranları aracılığı ile ekonomideki konjonktür dalgalanmalarını hafifletmek ve nihayet borç stokunun milli gelire oranının kontrol edilebilir olmasını temin etmek daha kolay olacaktır.

“2B Yasası”nın Çıkarılması: MÜSİAD önceden beri, kamuoyunda “2B Yasası” olarak bilinen orman vasfını çoktan kaybetmiş olan alanların, fiili kullanıcısına ve orman köylüsüne öncelik tanıyacak şekilde satışını savunmaktadır. Zira bu işgaliye şehrin merkezlerine kadar yayılmış ve onlarca yıldır sürüp giden bir fiili “işgal” statüsü kazanmıştır. Uzun yılların ihmalinin oluşturduğu bu yapı fiili olarak geriye döndürülemez bir mahiyet kazanmıştır. Mevcut haliyle sadece toplumsal kaynakların bedelsiz ve haksız kullanımından daha başka bir anlam ifade etmeyen bu fiili durumun artık “realize” edilmesi ve gelirinin sosyalleştirilmesi zamanı gelmiştir. Teorik bir adalet beklentisi adına, fiili olarak sürüp giden bir adaletsizliğin anlamı kalmamıştır.

Bu yasa sayesinde emlak ve diğer vergi gelirleri de hesaba katıldığında hazineye büyük bir katkı sağlayacaktır. Tüm gelirlerin 25 milyar doları aşacağı yönünde ön değerlendirmeler vardır. Bu uygulama mülkiyet sorunlarının da çözülmesi sonucunu doğuracağından, vatandaşın elinde “kredilendirilebilir” varlıklar artacak, bankacılık kesimi için yeni bir açılım sağlanacak, adli ve idari yargının yükü hafifleyecektir.

Sonuç itibarıyla, 2-B yasının tekrar gündeme alınması, potansiyel geliri iyi hesap edilmek, sınırları iyi belirlenmek ve yeni işgallere karşı gerekli ağır müeyyideler uygulanmak kaydıyla çıkarılması ülke yararları açısından önem arz etmektedir.

Vergi Politikalarında Kayıt Dışılığın Önlenmesi: Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenememiş olması kayıt dışılığa neden olmaktadır. Yapılan araştırmalara göre kayıt dışılık konusunda farklı oranlar ileri sürülmekle birlikte, bunun %50'ye

yakın olduğu düşünülmektedir. Kayıt-dışılığın çeşitli nedenleri olmakla birlikte, bunlardan en önemlisi vergi ödememe veya daha az vergi ödeme isteğidir. Kayıt-dışılığı önlemek sadece Maliye Bakanlığı'nın çabası ile olamaz. Bunun için, devletin ilgili kurumları harekete geçirilmeli ve topyekün bir çalışma başlatılmalıdır.

Mevcut vergi sistemimiz, ekonomimizin gelişmesine; tasarruf, yatırım ve istihdama engel oluştururken, kayıt dışı ekonomiyi ve kayıt dışı istihdamı da büyüt-mektedir.

1980'li yıllardan itibaren dolaylı vergiler düzenli olarak artış göstermişlerdir. Öyle ki, 1980 yılında %37 olan dolaylı vergi oranı 2007 yılında %73'e ulaşmıştır. Yıllar itibariyle ortaya çıkan bu adaletsiz yapı son yapılan düzenlemelerle kısmen de olsa giderilmeye çalışılmış, ancak istenilen sonuç henüz alınamamıştır. Nitekim, dolaysız vergilerden olan kurumlar vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payı %9,7, beyana dayanan gelir vergisinin payı ise %2,5 dur. Stopaj yolu ile alınan gelir vergisi %19,5 olup, bunun içinde ücretlerden kesilen verginin payı ise %89,7'dir. Bu göstergeler toplam vergi gelirlerinin %88'inin esas olarak ücretlilerden yapılan gelir vergisi kesintilerinden, ve ÖTV, KDV, Özel iletişim vergisi, akaryakıt tüketim vergisi gibi dolaylı vergilerden sağlandığını göstermektedir.

Yukarıda kısaca açıklanan mevcut durum hem vergi adaletini ve hem de gelir dağılımını bozmaktadır. Bu çarpık yapının hemen düzeltilmesi mümkün değildir. Ancak, hedeflerin belirlenip bir noktadan başlanması gerekmektedir. Aksi halde bu gidiş, tüm vergi gelirlerinin dolaylı vergilerden toplanır hale gelmesine neden olacaktır.

Gelir Vergisinin Tabana Yayılması: Türkiye'de verginin tabana yayılması, mükellef sayısının artırılması ve herkesin gelire göre vergi ödemesi sağlanmalıdır. Bu çerçevede Türkiye'de yaşayan herkes beyanname kapsamına alınmalıdır. Bu çalışmalar yapılırken alınacak verginin mükellefin vicdanında yerini bulmasına dikkat edilmeli, vergi tutarı ödenebilir olmalı ve mevzuat basit olmalıdır.

Ücretler Üzerindeki Vergi Yükünün Düşürülmesi: Ücretler üzerindeki vergi yükü ve sosyal güvenlik primi oran %38,9'a düşürülerek, OECD ülke içinde en yüksek 8 ülke konumundayız 2007'de bu oran %42,7 ile en yüksek ülke idik olup. Bu durum, büyük ölçüde kayıt-dışı istihdam ve kayıt-dışı ekonomiye neden olmaktadır. Alınacak tedbirler ne olursa olsun, bu şartlarda çalışanları kayıt altına almak mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, ücretler üzerindeki sosyal güvenlik primi ve vergi yükü toplamı %25'i geçmeyecek şekilde azaltılmalıdır. Hükümetin, işveren sigorta priminde 5 puan indirim yapma kararı olumlu bir adımdır, istihdam vergisi oranını biraz daha aşağıya düşürecektir.

Gelir Vergisi Matrahının Düzenlenmesi: Yıllık asgari ücret toplamını geçmemek üzere, mükelleflerin kendisi, eşi ve çocukları için yapacakları harcamalar gelir vergisi matrahından indirilmelidir. Bu uygulama hem ücretliler hem de yıllık gelir vergisi beyannamesi veren mükellefler için geçerli olmalıdır. Bu

sistem, belge toplamayı teşvik edecek ve kısmen de olsa kayıt dışının azalmasını sağlayacaktır.

Gayrimenkul Rantlarının Vergilendirilmesi: Büyük şehirlerde ve tatil yörelerindeki gayrimenkul ve özellikle arsa spekülasyonundan büyük gelirler elde edilmekte ve bunlardan vergi alınmamaktadır. Bu gibi gayrimenkul yatırımdan elde edilen rantlar vergilendirilmelidir. Ancak, kişilerin oturmak maksadıyla sahip oldukları meskenler bu uygulamanın dışında tutulmalıdır.

Asgari Beyan Sisteminin Geliştirilmesi: Gelir vergisi beyannamesi veren mükellefler için asgari gelir beyanı getirilmeli, yıllık vergi matrahları bu tutardan az olmamalıdır. Bunu yaparken, bölgeler ve meslekler itibarıyla farklı tutarlar tespit edilmeli, tutarlar tespit edilirken bölgelerin sanayi ve ticaret odalarının görüşü alınmalıdır.

Basit Usulle Vergilemenin Kaldırılması: Basit usulde vergileme kaldırılarak bunlar da beyannameli gelir vergisi kapsamına alınmalıdır. Bu yapılmıyorsa basit usule tabi olanlar tamamen vergi dışında bırakılmalıdır. Zira bu sistem, kayıt-dışılaşma neden olmakta ve katlanılan gider elde edilen vergiden kat kat fazla olmaktadır.

SSK Primlerinin Toplanması: Genel bütçe dengesi açısından, fazla vergi toplanmanın yanı sıra, harcamalarda tasarruf yapmak ta son derece önemlidir. Bu bağlamda, sosyal güvenlik kurumları aşırı personel yükü altındadır. SSK tarafından toplanan primler muhtasar beyannameye eklenecek bir satır ile Vergi Daireleri tarafından toplanabilir. Zira, SSK prim ödenmesine kaynak olan ücretlerin stopajı zaten vergi dairesi tarafından tahsil edilmektedir. Bunun için vergi dairesinde ilave personele de ihtiyaç yoktur. Böylece, SSK'nın genel giderlerinde önemli tasarruf sağlanmış olacaktır.

Genel Bütçeye Dahil Personelin Ücretlerinin Ödemesi: Yine, Genel Bütçeye dahil devlet dairelerinde çalışan memurların ücretlerinden gelir vergisi stopajı ve emekli kesintisi yapılmaktadır. Esas itibarıyla bu işlem sadece göstermelik bir durum arz etmekte ve net gelir artırıcı etkisi bulunmamaktadır. Tam tersine işlem için fazladan personel istihdam edilmekte, gereksiz giderlere katlanılmaktadır. Bu nedenle, Devlet memurlarının ücretlerinden kesilen stopaj ve emekli keseneği kaldırılmalı ve ücretler net olarak ödenmelidir. Emekli kesenekleri ise ayrı bir bütçe kaleminden doğrudan Emekli Sandığına veya ilgili kuruma ödenmelidir.

Damga Vergisi ve BSMV'nin Kaldırılması: Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi kredi maliyetlerini yükseltmekte ve başka ülkeler ile rekabet eşitsizliği yaratmaktadır. Ayrıca vergi'nin yüksek olması, akreditif ve kredi işlemlerinin yurt dışına taşınmasına neden olmaktadır. Damga vergisi ise vergi gelirleri içinde

önemli bir yer tutmamasına rağmen, uygulamada önemli kırtasiye ve problem oluşturmaktadır. Bu nedenle, damga vergisi ve Banka ve Sigorta Muameleleri kaldırılmalıdır.

Genel KDV Oranın Düzenlenmesi: Türkiye’de genel KDV oranı oldukça yüksektir. Bu durum kayıt dışı ekonominin en önemli nedenlerinden biridir. Ayrıca, sektörler itibariyle farklı oranlarda KDV uygulaması haksız rekabete neden olmakta ve vergide adalet duygusunu zedelemektedir. Bu nedenle, genel KDV oranı %15’e indirilmeli, en fazla iki kademeli (%1 ve %15 gibi) oran olmalıdır. Ayrıca vadeli satışlarda KDV, tahsilat yapıldıkça ödenmelidir.

ARGE Çalışmalarında KOBİ’lerin Önünün Açılması: Maliye Bakanlığı’nın Ar-Ge çalışmalarına vergisel destek sağlama konusunda hazırladığı ve TBMM’de kabuledilen kanunda, Ar-Ge biriminde en az 50 kişi istihdam eden şirketlerin istihdam ettiği Ar-Ge personelinin %20’lik SSK işveren payı ile gelir vergisi stopajının %90’ının devletçe üstlenilmesi öngörülmektedir. Bu düzenleme ile, büyük ölçekli firmalar ile KOBİ’ler arasındaki makas KOBİ’ler aleyhine daha da açılacaktır. Bu sebeple, Ar-Ge desteği için çalışan sayısı şartının, büyük ölçekli işletmeler için asgari 50, KOBİ’ler için ise asgari 10-20 Ar-Ge çalışanına düşürülmesi yönünde getirilmiş olan kanunda değişiklik yapılmalıdır.

Üretimi ve İstihdamı Artırıcı Yatırım İndirimlerinin Uygulanması: Her mükellefin yatırım indiriminden istifade etmesi yanlıştır. Ancak, uygulamanın tamamen kaldırılması da doğru değildir. Türkiye’de, sermaye birikimi ve yatırım son derece yetersizdir ve yatırımın desteklenmesi gerekir. Bu nedenle, istihdam ve üretime yönelik imalat sektöründeki yatırım indirimi uygulaması devam etmelidir.

Vergi Denetiminin Artırılması: Yeteri kadar gelir ve kurumlar vergisinin toplanamamasının ve kayıt dışılığın aşırı derecede yüksek olmasının en önemli nedenlerinden biri de, vergi denetiminin yeterli olmaması ve caydırıcı etki yaratamamasıdır.

Türkiye’de vergi denetim oranı %2 civarındadır. Toplam denetim kadrosu 10.468, dolu kadro ise yaklaşık 3165 kişidir. Toplam kurumlar vergisinin %61’inin 100, %87 sinin ise yaklaşık 5.000 mükellef tarafından ödendiği düşünülürse, denetimin son derece yetersiz olduğu ortaya çıkmaktadır. İnceleme öncelikle belge düzenini sağlamaya ve kayıt-dışı işlemleri tespitiye yönelik olmalıdır. Vergi denetimi ilk etapta %10’a çıkarılmalı ve mükellefler üzerindeki caydırıcı etkisi artırılmalıdır.

Tahsilat ve Ödemelerin Banka Aracılığı İle Yapılması: Kayıt dışılık ve vergi kaçığının önüne geçmek için belirli bir tutarı aşan ödemeler ve tahsilatlar banka aracılığı ile yapılmalıdır. Hali hazırdaki 8.000 YTL.lik nakit işlem limiti daha da düşürülmeli ve bu durum tüm gerçek ve tüzel kişilere yaygınlaştırılmalıdır.

Gayri-Faal Duruma Düşmüş Şirketlerin Geçmiş Vergi Borçlarının Tasviyesinin Kolaylaştırılması:

Ekonomik kriz ve benzeri nedenlerle zor duruma düşerek, işyerini kapatmış veya kapatmak zorunda kalmış birçok mükellef vardır. Sınırlı imkânları ile devlete olan vergi borçlarını ödeme gayretinde olan iyi niyetli mükellefler, tahakkuk ettirilen çok yüksek oranlardaki gecikme faizleri nedeni ile bu sorunlarını aşamamaktadırlar. Yıllar boyunca süren bu durum, bir yandan borç yükümlülüğünü artırırken, diğer yandan taraflar açısından sorunun daha da büyümesi ve çözümlenemez noktaya gitmesi ile sonuçlanabilmektedir.

İşadamı hüviyetini kaybederek, işsiz, emekli veya bir kurumda profesyonel çalışan durumuna düşen bu kişiler, aileleri ile birlikte zor ve sıkıntılı bir hayatı sürdürme çabası içindedirler. Herhangi bir kurumda çalışma imkânı bulanlar, içinde bulundukları bu durum nedeniyle işyerlerinde sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Mesela, görevleri icabı yurt dışına çıkmaları gerektiğinde sorunlarla karşılaşmakta, bu nedenle varolan işlerini de kaybetme riski ile karşı karşıya kalabilmektedirler.

Sonuç itibarıyla, yıllarca vergi mükellefi olarak yükümlülüklerini tam anlamıyla yerine getiren, ancak içine düştüğü ekonomik krizden çıkamayarak işini kaybeden bu vatandaşlarımızın, bu yükümlülüğünden kurtulabilmeleri kolaylaştırılarak tekrar sosyal ve ekonomik hayata kazandırılmaları amacıyla, gayri faal duruma düşmüş veya tasfiye edilmiş işletmelerin geçmişe yönelik vergi kayıtlarının silinmesi, vergi borçlarının (özellikle vergi cezaları, gecikme faizleri gibi) “uzlaşma” yoluyla tasfiye edilmesi yönünde gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Türk Vatandaşlarının Yurt Dışı Birikimlerinin Türkiye’ye Getirilmesi:

Türkiye’deki yüksek enflasyon ve vergi oranları ile ekonomik belirsizlikler Türk vatandaşlarını ve firmalarının tasarruflarının yurt dışına kaymasına neden olmuştur. Bu paralar yurt dışı kredi veya yatırım aracı şeklinde Türkiye’ye gelmekte ve ayrıca bir de yurt dışına faiz ödenmektedir. Bu tasarrufların, Türkiye’ye getirilmesi ve sermayeye dönüşmesi sağlanmalıdır. Tasarrufların Türkiye’ye getirilip işletmeye sermaye olarak veya başka bir adla konulması halinde herhangi bir vergi alınmamalı, kara para soruşturması yapılmamalı ve yapılacak işlem güven telkin etmelidir.

İthalattan Alınan KKDF Oranı Düzenlenmesi: Vadeli İthalattan alınan KKDF %3’ten %1’e indirilmeli ve Yatırım Teşvik Belgesi ve Dahilde İşleme İzin Belgesi kapsamında ithal edilenler hariç tüm ithalatı kapsamalıdır. Toplanan %1 fon Eximbank’a aktarılmalı ve ihracatın desteklenmesinde kredi olarak kullanılmalıdır.

9.7. TÜRK TİCARET KANUNU TASARISINA İLİŞKİN ÖNERİLER

Her sermaye şirketinin bir web sitesine sahip olma zorunluluğu gereklidir. Ticari piyasada ticari ilişkiye girilen muhataplar hakkında ayrıntılı ve güncel bilgiye sahip olunması ticari riskleri büyük ölçüde asgariye indirebilecektir. Bunun için karşı taraf hakkında yeterli bilgiye sahip olunması gereklidir. Bu bilgi birikimi sayesinde müşteriler ile girilecek ticari ilişkide alacağınızı alıp alamayacağınız hakkında fikir sahibi olabilirsiniz. Ayrıca şirketlerin ortaklarına ve sair yasal sorumluluklarına ilişkin bilgilere sanal ortamda yer vermeleri de birçok fayda sağlayacak ve şeffaflığı beraberinde getirecektir. Bu olumlu girişimin riski, internet sitelerinde yer alan bilgilerin güncelliği ve doğruluğu olacaktır. Bu nedenle bilgilerin denetlenebilirliğinin sağlanması ve kamu erkleri tarafından bunların denetlenmesine yönelik ciddi bir mekanizma öngörülmalıdır. Mevcut tasarıda bu konu eksik bırakılmıştır.

Şirket ortakları arasında çıkacak ihtilafların etkin şekilde çözümüne yönelik düzenlemeler yapılmalıdır. Ortaklıklar başlangıçta büyük umut ve heyecanlar ile kurulmaktadır. Ancak ticari işleyiş içinde ortaklar arasında zamanla sorunlar yaşanmakta olup, şirketler faaliyet gösteremez hale gelmektedir. Bu sorunların pratik ve kısa yoldan çözümüne yönelik düzenlemelere yer verilmesi halinde işletmelerin verimli ve uzun süreli çalışmaları sağlanabilecektir.

Faturanın ticari işleyişteki ihtilafları ortadan kaldıracak şekilde yeniden düzenlenmesi gereklidir. Faturadan kaynaklanan ticari ihtilaflar bugün yargı mercilerini çok fazla meşgul etmektedir. Verilmiş bir hizmetin verilmediği, alınmış bir eşyanın alınmadığı, ödenmemiş bir faturanın ödendiği vs. her türlü ihtilaflar uzun yargı sürecine sebep olmaktadır. Bu yöndeki haksız itirazlar ve talepler yargıyı meşgul ettiği gibi haksız itirazlar alacaklıların alacaklarının gecikmesine sebep olmaktadır. Bu sorunların çözümüne yönelik ayrıntılı ve nitelikli düzenlemelerin yapılması doğru olacaktır.

Çek vermeye ilişkin zorlayıcı hükümler getirilmeli ve çekle ilgili bankaların sorumluluklarına yönelik yasal boşluklar giderilmelidir. Çek verilmesine ilişkin bankaların yasal sorumlulukları arttırılmalıdır. Bankaların her önüne gelene çek karnesi vermemesi için ilave sorumluluklar getirilmelidir. Çek karnesi başına teminat alınması veya başka garanti fonksiyonlarının gündeme getirilmesi doğru olacaktır. Çek keşidecileri hakkında bankalar, bu kişinin çeklerinin yazılıp yazılmadığı, ödenip ödenmediği vs. konularda çeki elinde bulunduran kişilere yazılı bilgi verme zorunluluğu getirilmelidir.

Bankalarda çeki yazılan kişilerin bilgileri kamuya açılmalı, Merkez Bankası veya Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu internet sitesi üzerinden bu bilgilere kamuya erişim imkanı sağlanmalıdır. Bankalarca çek yaprağı başına ödenen 435,00 YTL çok yetersiz bir tutardır. Bu tutarın daha yüksek bir orana çıkartılması, bankaların çek verirken daha ciddi ve sağlıklı araştırma yapmalarını gündeme getirecektir.

Bugünkü uygulamada, bankalardan yasal sorumlu oldukları 435,00 YTL tutar alınmak istendiğinde büyük zorluklar ile karşılaşmaktadır. Bankalar bu tutarı ödememek için her türlü yasal boşlukları ve imkânları kullanmaktadır. Çekin meşru hamilleri, herhangi bir süre sınırlaması olmaksızın istediği an yazılı bir başvuru ile bankanın sorumlu olduğu tutarı bankadan alabilir hale getirilmelidir.

Bugün takasta yazılan çek için para alınması mümkün olmamaktadır. Çekin arkası yazıldıktan sonra bankanın sorumlu olduğu tutarı almak imkansız hale gelmiştir. Ancak bu konularda herhangi bir yasal düzenleme olmamasına rağmen, bankaların yasal boşluklardan faydalanması ile bu duruma gelinmiştir.

Çeklerdeki ödemedenden men talimatı uygulaması. Çek keşidecilerine çeklerin ellerinden rızaları olmadan çıkmaları halinde uygulanma imkânı veren TTK'nın 711. maddesi bugün itibarı ile haksız ve kötü niyetli uygulamalara sebep olmaktadır. Mal satıp çek alan bir kişi haksız uygulama yüzünden "suçlu" konumuna getirilmektedir. Bu nedenle bu hakkın kullanılması için çek bedelinin tümünün veya yarısının bankaya depo edilmesi yönünde bir düzenleme bu hakkın suistimalini önleyecektir.

Çeklerde vade uygulanması ve senet yerine kullanılması önlenmelidir. Çekler bugün uygulamada senet vasfında kullanılmaktadır. Hukuken çek para yerine geçmesi gerekirken ileri tarihli senet olarak kullanılmakta ve vadelenendirilmiş kıymetli evrak niteliğine dönüşmüştür. Bu nedenle çeklerin düzenlendiği-keşide edildiği tarihi belirleyebilecek, çeklerin ileri tarihli olarak düzenlenmesini engelleyecek bir sistem oluşturulabilir.

9.8. ALIŞVERİŞ MERKEZLERİ, BÜYÜK MAĞAZALAR VE ZİNCİR MAĞAZALAR KANUNU TASARISINA İLİŞKİN ÖNERİLER

Hazırlanan "Alışveriş Merkezleri, Büyük Mağazalar ve Zincir Mağazalar Kanunu Tasarısı"nın üretici ve sanayici açısından bir an önce kanunlaştırılması son derece önem arz etmektedir. Alışveriş merkezlerinin kuruluş izinlerine ve otopark alanı sunmalarına ilişkin maddelerin korunarak kanunlaşması tasarının etkinliğinin arttırması bağlamında önemlidir.

"Ödemeler" ile ilgili madde de halen bazı sorunlar yaşanmaktadır. Zira tasarıda yer alan, "... aralarında ticari teamüllere uygun olarak satın alma ve ödeme şartları belgeye dayalı olarak kararlaştırılmamış veya fatura üzerinde ödeme tarihi yazılmamış ise" ibaresi yoruma açık bir metindir. Güçlü olan sözleşme tarafı mal satmak isteyen tedarikçinin önüne istediği sözleşmeyi koyarak, kendisine uyan ödeme vadelerini kabule zorlayabilmektedir. Bu sebeple, ilgili maddeye (d) bendi ilâve edilerek: "Taraflar yukarıda belirtilen tarihlerden daha uzun ödeme vadesi tespit edemezler." hükmünün eklenmesi yerinde olacaktır.

Ayrıca, raf ömür sürelerine bakılmaksızın, aşağıdaki sürelerin dikkate alınması gerekmektedir:

- a. Satın aldıkları malların bedelini teslim tarihinden itibaren en geç altmış-
şıncı günde,
- b. Taze etler ve et ürünleri ile süt ve süt ürünlerinin satış bedellerini tes-
lim tarihinden itibaren en geç yirminci günde,
- c. Otuz güne kadar bozulabilen veya günlük kaydıyla satılan besin ürünle-
rinin satış bedellerini teslim tarihinden itibaren en geç onuncu günde,

Kanun Tasarısının “Cezalar” hususundaki maddesine ek olarak; zararına satışlar, çalışma saatlerine, saklama koşulları ile ilgili şu maddelerin de yer almasında yarar vardır: çalışma saatlerinin belirlenmesi gerekir.

- a. Satışa arz edilen ürünler satın alma bedellerinin altında, yani zararına satışa sunamazlar.
- b. Yazılı sözleşme ile satın almadıkları malları satışa arz edemezler,
- c. Haftada 6 gün; sabah saat 09:00 ile akşam saat 21:00 arasında çalışırlar. Vergi mükellefi esnaf toplu satış yapan market zincirleri ise 07:00 -21:00 arası çalışabilirler.
- d. Büyük mağazalar ve bu kapsam dışında da satış yapan noktalar; satın alı-
nan veya satışa arz edilen her türlü malın koruma, gözetme, havalandırma,
üreticinin saklama-koruma şartlarına riayet etme, ayrıca gıda ürünlerinde
Türk Gıda Kodeksi şartlarında, etiket üzerinde belirtilen ısı derecelerinde
muhafaza etmek ve HACCP şartlarına uygun ortamları ve gerekli şartları
hazırlama yükümlülüğü altında olup, aksi taktirde tedarikçi, imalatçı firma
sorumlu tutulamaz.
- e. Stok kredisi, konsiye mal satışı, satış yapıldıktan sonra bedel ödeme vb.
isimler ya da sistemler adı altında alım-satım şartları belirli olmayan hiçbir
mal alınıp satılamaz, satışa arz edilemez.

Büyük alışveriş merkezlerinde tüketiciler, oldukça uzun bir süre kalabilmekte-
dir. Bu sebeple Alışveriş Merkezlerinde ibadet etmeye uygun yer ihtiyacı hisse-
dilmektedir. Ayrıca, çocukları ile alışveriş yapanlar için oyun alanı belirlenme-
si, küçük çocuğu olanlar için kreş, bebek temizleme ve emzirme odaları gibi
mekânların düzenlenmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra, cafe, fast-food, lo-
kanta ve benzeri mekânların dışında sadece dinlenme amaçlı alanların olması,
özürlülerin hayatını kolaylaştırıcı düzenlemelerin yapılması da önemli bir ihtiyaç
olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çerçevede; kanuna, “toplam kullanım alanı 3,000 metrekare üstünde bu-
lunan alışveriş merkezlerinde ve büyük mağazalarda, bayanlar ve erkekler için
ayrı olmak üzere, mescit, çocuk oyun alanı, kreş, bebek temizleme ve emzirme
odaları, yaşlılar için dinlenme mekânları, özürlülerin ihtiyaçlarına uygun yer dü-
zenlemelerinin yapılması zorunludur”. maddesinin eklenmesi yerinde olacaktır.

